

*Jõelähtme kiriku
kroonika
II*

Soli Deo gloria!

Täname: Tõnu Parmakson, EELK Randvere kogudus, EELK Kuusalu kogudus, Mall Johanson, Tiina-Mall Kreem, Tallinna Linnamuuseum, Rahvusarhiiv, von Brevernite suguvõsa, Mare Malva, Piret Pintman-Hellaste, Ester Peetrimägi.

E-raamatu väljaandmist on toetanud Põhja-Harju Koostöökogu ja EELK Jõelähtme Püha Neitsi Maarja kogudus.

Tõlkinud Ülle Mölder

Toimetanud Fred Puss

Fotod: erakogud, Tallinna Linnamuuseum.

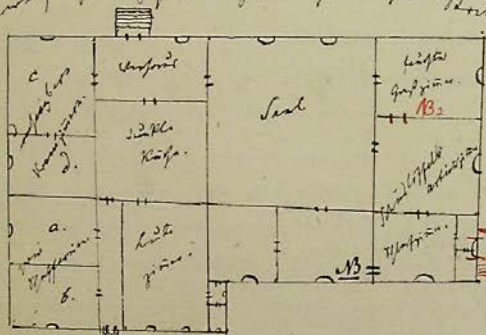
© Väljaandja Eesti Isikuloo Keskus ja EELK Jõelähtme Püha Neitsi Maarja kogudus

*Jõelähtme kirikuraamat,
sisse seatud ja alustatud
Heinrich Christopher Wrede,
kohaliku pastori poolt
aastal 1725.*

1840. meine Carden Wasser und den 8. Juni 1840 Wasser meine
Entdeckung, 2. D. B. V.! — Mein Gemisch ist klein, als das Wasser
beist zu ganz; und ganz will zu klein ist und mit Wichtigkeit
in früher zu stark betet, ist der Entdeckung des ganz. Wasser
was ist mit beist und bei ist allegit. Am unvollständig find
ist mit der Wasser Wasser, Wasser und Wasser 2te Wasser,
früher Wasser in früher Wasser Wasser und Wasser in Wasser Wasser,
den mit Wasser Wasser, die Wasser mit Wasser Wasser Wasser.

[illegible]

Der junge Graf war sehr
fein, und sehr wohl
nach gezogen, daß die Cappe
im Saal gehalten wird.
In dieser Cappezeit erpöckte
man sich ein postilamentisches
Gang mit bloß Saal
parks alle Räume, ein
Gang der die Leute
"Kings - Kreis" nennen, der

N. June 1863
Funi.

N₃ 1933 august
N₂ 1941 januari

den will nicht mehr als die Hälfte der Menge ist

[illegible][illegible]

Edward Girard, President & General of the ^{2nd} of the
River, Captain & in the King's army of the ^{2nd} of the

***Jöelähtme kirikuraamat,
sisse seatud ja alustatud
Heinrich Christopher Wrede,¹
kohaliku pastori poolt
aastal 1725.***

EAA.1212.2.1, [lk 385, digikaader 180]²

Koopia (*Copie*)³.

Jumala nimel!

Olgu käesolevaga teada minu armsatele lastele ja kõigile, kes asjasse puutuvad, et ma olen otsustanud seni maha müümata tagavara eesti-keelseid piibleid järgmisel viisil ära kinkida ja kasutusele võtta.

Jöelähtme kirik peab saama lihtsale paberile trükitud eksemplaridest tuhat ja üheksakümmend üks eksemplari.

Jaani kirik Ida-Harjumaal peab saama samasuguse ühest tuhandest ja üheksakümne ühest koosneva hulga nimetatud eksemplare.

Toompea orbudekodu peab saama vaeslaste ülalpidamiseks ja õpetamiseks ülejäänud veel minu majas asuvad ja raamatukõitja kirjalikku tunnistust mööda müümata eksemplariid. Ja nimelt järgmistel tingimustel.

Mis mõlemasse⁴ kirikusse puutub, siis olen ma kindlaks määranud:

Neid kummalegi ülal nimetatud kirikule kingitud arvu piibleid tuleb müüa hinnaga 55 kopikat kõitmata eksemplar ja ei kunagi kallimalt.

1 Wrede, Heinrich Christopher (1691-1764), 1711-1742 Harju-Jaani koguduse õpetaja, täitis 1712-1713 ka Jüri ja 1714-1734 Jöelähtme koguduse õpetaja kohuseid, alates 1721 konsistooriumi erakorraline assessor, 1741-1742 Ida-Harjumaal praost. Märkus: Kui pole teisiti märgitud, on kommentaarid tõlkijalt.

2 Nurksulgudes on märgitud lehekülgede algus (eristatud on lehekülgi (lk) ning lehti (L)), lisatud on olemasolu korral digitud versiooni kaadrinumber rahvusrhiivi digikogus Saaga (www.ra.ee/saaga).

3 Sulgudes on *kaldkirjas* esitatud originaaltekst, kui see on olnud mitmeti tõlgitav või kui see illustreerib algteksti omapärase väljendusviisi näitena. Harvaesinevad isikunimed (enamasti talupoegade nimed) on esitatud normeeritud kujul tavakirjas ning kui algkuju sellega ei kattu, siis lisaks sulgudes originaalkujul kaldkirjas. Sagedasemad isikunimed (enamasti sakslaste omad) on esitatud normeeritud kujul, lühendatud eesnimed on mõnikord avatud, kui algtekstis on kasutatud tänapäeval ebatraditsioonilist lühendamist (nt Ant. *pro* Anton). Samas kirjutaja stiili säilitamiseks on enammainitud isikunimed esitatud samamoodi lühendatult/väljakirjutatult (sh aadlipartikkel v.=von), nagu see on originaalis. Kohanimed on esitatud normeeritud kujul (v.a talunimed, mis on esitatud samal põhimõttel talupoegade nimedega). Numbrite kirjutamisel on samuti säilitatud kirjutaja stiil (nt „½-aastane“, mitte „pooleaastane“; „2 talumeest“, mitte „kaks talumeest“ jne). *Toimetaja*.

4 Jöelähtme ja Harju-Jaani.

Sellega lunastatud ja vähehaaval niimoodi sisse tulnud raha tuleb kokku koguda ja sellest aja jooksul moodustada kapital.

[lk 386, digikaader 181]

See kapital tuleb härra ülemkirikueestseisja asjakohase hoole all kindlalt ära paigutada ja intressidest pidada kummagi kiriku juures head usinat koolmeistrit ja vaestele noortele kõige vajalikumaid raamatuid tasuta jagada. Kui seda õnnestuks sobival viisil korraldada, võiks kogutud 600 rubla suuruse kapitali 6-protsendilise intressi korral saada aastas nimelt 36 rubla.

Kapitali ega intresse ei tohi ei praegu ega tuleval aegadel kasutada teisel eesmärgil. Ja see kapital peab praegu nendele kirikutele kuuluva omandina, samuti nagu kõik muu, mis kirikutele kuulub, seisma keiserliku provintsiaalkonsistooriumi juhtimise all.

Mis orbudekodusse puutub, siis olen määranud:

Lihtsal paberil eksemplarid, olgu need raamatuköitja poolt juba köidetud või alles köitmata, tuleb nüüdsest alates vastavalt materjalile samuti müüa mitte kallimalt kui 55 kopikat eksemplar.

Ülejäänud eksemplarid aga, mida seni köitmata müüdi 85 ja 95 kopika eest, peavad tulevikus jääma sama hinnaga.

Need, kes juhivad orbudekodu, ja need, kellele need piiblid üldse võivad kätte sattuda, peavad raamatuköitjatega [lk 387, digikaader 181] odavaimal ja parimal võimalikul moel kokku leppima, kui palju need valmis piibliköite eest tahavad õiglast tasu saada. Peaasjalikult tuleb aga selle järele vaadata, et raamatuköitjad piiblite pealt liigkasu ei võtaks.

Kui mainitud orbudekodule eraldatud piiblite hulk on ära müüdud ja sellest märkimisväärne kapital moodustatud, jääb see orbudele kuuluva summana seisma ja sellest laekuvaid aastaintresse tuleb kasutada orbude heaks.

Peale selle palun ma Jumalat, et ta annaks sellele minu heast südamest tehtud korraldusele oma õnnistust ja niihästi vaestele lastele ning orbudele nende kooli- ja hooldusasutustes kui ka vaesele eesti talurahvale piibli odava hinnaga saamisel laseks õndsakstegev ja edendav olla.

Maardus, 13. augustil 1746.⁵

(Pitseri koht)

C. von Reutern,

lesk von Bohn.⁶

⁵ Kasutatud Tiina Kala tõlget raamatust „Jöelähtme kirik ja kogudus 18. sajandi esimesel poolel”, Tallinn 2006.

⁶ Bohn, Catharina von (snd von Reutern) (1679-1746), kindralleitnant Hermann Jensen von Bohni (1672-1743) abikaasa.

Herman von Bohn (1672–1743)

Katharine von Bohn (1669–1746)

Ühtelangemist õige originaaliga olen näinud ja tunnistan
(*Concordatiam cum vero suo Originali vidi testorque*)

Friedrich Michael Franke,⁷
sekretär.

[lk 388, digikaader 182]

Kõrgeauline härra riiginõunik ja Jõelähtme kihelkonna ülemkirikueestseisja, kõrgestiaustatud härra!

Mida tema ekstsellents ledestunud kindraliproua von Bohn, sündinud von Reutern, veel oma eluajal Jõelähtme kirikule on otsustanud annetada, on teie kõrgeaususele juurdelisatud koopias selgesti näha. Kuna ei ole mingit kahtlust, et selline armulik annetus tänulikult vastu võetakse, siis suvatsege (kui raamatud on sealsete kirikute kulul ära

7 Franke, Friedrich Michael, konsistooriumi sekretär.

toodud) asi heatahtlikult korraldada nii, et kõigest, mida kõrgestiaus-
tatud kindraliproua sellega seoses on määranud, parimal viisil [lk 389,
digikaader 183] kinni peetaks. Jumalikku kaitset soovides,

teie kõrgeaususe teenistusvalmis teener,

C. E. Kursell,⁸

konsistooriumi eesistuja (*Praeses Consistorii*).

Tallinn, Toompea,

25. augustil 1746.

Friedrich Michael Franke,

sekretär.⁹

[lk 390, digikaader 183]

Otsus.

Härä adrakohtunik (*Hackenrichter*) Stael von Holsteini kui Jõelähtme ülemkirikueestseisja poolt 9. märtsil 1769 üle antud kindraliproua von Bohni poolt [Jõelähtme ja Harju-Jaani]¹⁰ kirikutele kingitud eestikeelsete piiblite [müügist saadud kapitali] käsutamise arve (*Dispositions Rechnung*) revisjoni asjus kuni 10. jaanuarini 1769, leidis keiserlik provintsiaalkonsistoorium pärast selle põhjalikku läbivaatamist (*Perlustrirung*) ja selle kontrollimist, mis Harju-Jaani kirikuraamatus tähelepanu äratas, [lk 391, digikaader 185] et seal, Harju-Jaani kirikuraamatus leheküljel 246 olevas kindraliproua von Bohni kinkekirjas (*Donations Brief*) eestikeelsete piiblite kohta, dateeritud Maardus 13. augustil 1746, ja nimelt § 3 on selgesõnaliselt kirjas, et piiblite eest sissetulev kapital tuleks härä ülemkirikueestseisja poolt kindlalt ära paigutada ja sealt saadavatest intressidest pidada head usinat koolmeistrit, samuti jagada vaestele noortele kõige vajalikumaid raamatuid, mida aga tänaseni tehtud ei ole, vaid täiesti vastupidiselt sellele kiiduväärt korraldusele (*Instituto*) on seda raha kasutatud teise käsutamise arve kassakonto järgi, leht 1, hoopis 83 rubla ja 87 kopika ulatuses pastoraadi ehituseks ja [lk 392, digikaader 184] lisaks kolmanda käsutamise arve kassakonto järgi, leht 1, 50 rubla ulatuses [Hasselblati] lese tarvis¹¹

8 Kursell, Christopher Engelbrecht von (1685-1756), Ehmja, Väike-Rõude ja Kurevere mõisate omanik, Rootsi sõjaväe kapten, 1737-1740 Eestimaa rüütelkonna peamees, maanõunik aastast 1740, konsistooriumi eesistuja aastast 1743, abiellus 1722 Gertrude Helene von Tiesenhauseniga ja 1742 Hans Christian Mathieseni lese Gertrude Sophie von Schwengelmiga.

9 Kasutatud Tiina Kala tõlget raamatust „Jõelähtme kirik ja kogudus 18. sajandi esimesel poolel”, Tallinn 2006.

10 Nurksulgudesse on märgitud teksti paremaks loetavuseks algtekstis kirjutamata jäänud sõnad, sõnaosad, nimed.

11 Hasselblatt, Christina Helena (snd Thor Helle) (1715-pärast 1780), Jõelähtme pastori Gustav Ernst Hasselblatti (1705-1766) abikaasa.

härä pastor Hirschhauseni¹² kostil pidamiseks (*Defrayirung*) leseasta¹³ jooksul, kokku 133 rubla ja 87 kopika ulatuses. Niisiis tehakse ülemkiri-
 rikueestseisjatele käesolevaga korraldus, see 133 rubla ja 87 kopika suu-
 rune kapital kihelkonnast jälle kokku koguda ja liita ülaltoodud arvetes
 väljaarvutatud 316 rubla ja 7 kopika suuruse saldoga, mis tuleks siis uue,
 449 rubla ja 94 kopika suuruse kapitalina kindlalt ära paigutada ja vas-
 tavalt korraldusele kasutada intresse tubli koolmeistri ülalpidamiseks
 ning kõige vajalikumate raamatute tasuta jagamiseks vaestele noortele
 [lk 393, digikaader 185], samuti vastavalt lahke annetaja soovile anda
 igal aastal keiserlikule provintsiaalkonsistooriumile aru [kapitali] käsu-
 tamise kohta. Kuna muidu leiti kogu arve õige olevat, siis pärast ees-
 poolmainitud moel puuduste kõrvaldamist loetakse see käesolevaga
 vastuvõetuks (*quittiret*).

Antud keiserlikus konsistooriumis, Tallinnas, Toompeal,

14. märtsil 1769.

Protokolli kinnitamiseks alla kirjutanud (*In fidem Protocolli
 subscripsit*)

J. E. Kiesow,¹⁴

sekretär.

12 Hirschhausen, Isaac Heinrich (1724-1779), 1776-1779 Jõelähtme koguduse õpetaja.

13 Leseaastal, st ühe aasta jooksul pärast mehe surma, oli pastori lesel õigus saada mehe palka
 ja elada endises elukohas.

14 Kiesow, Johann Erhard, konsistooriumi sekretär.

***Jõelähtme kirikuraamat,
sisse seatud ja alustatud
Gustav Ernst Hasselblatti,¹⁵
sealse pastori poolt
aastal 1755.***

EAA.1212.2.2

[L 171p, digikaader 177]¹⁶

Jõelähtme kiriku inventar, mugavamaks ülevaateks eespooltoodud ametiseseadmise protokollidest välja kirjutatud.

Kirikuraamatud.

1. Musta korduani (*Corduan*)¹⁷ köidetud kirikuraamat, alustatud herra pastor Wrede poolt 1725. aastal.
2. Pruuni nahka köidetud kirikuraamat, alustatud herra pastor Hasselblatti poolt 1755. aastal.
3. Foolioformaadis (*in Folio*)¹⁸ kokkuömmeldud konsistooriumi reskriptide¹⁹ koopiad aastatest 1755-[17]79 ja [17]86.
4. Sama oktaavformaadis (*in 8vo*),²⁰ sisaldades [reskripte] aastatest 1748-1754.
5. Kvartformaadis (*in 4to*)²¹ musta korduani köidetud 1687. aastal trükitud kirikukorraldus.
6. Üks Tallinna päritolu kvartformaadis kirikuagenda.²²
7. Armulaualiste nimekiri aastatest 1762-1780.
[1-7 tõmmatud klambriga kokku:] Võrdle 1780. aasta varaloendiga, kus kõik põhjalikult kirjeldatud on.
8. Prantsusköites²³ kirikuraamat, alustatud 1780. aastal.

15 Hasselblatt, Gustav Ernst (1705-1766), 1745-1748 Varbla koguduse diakon, 1748-1766 Jõelähtme koguduse õpetaja.

16 Siin ja edaspidi on esitatud arhiivipoolne lehtede numeratsioon.

17 Korduani on peen pargitud kitse- või lambanahk, mida kasutati peamiselt raamatuköitmisel, galanteriitoodete ja naistevaltsite valmistamisel.

18 Foolio- e kahendikformaad (2°) on raamatuformaad, kus paberipoogen on murtud kaheks ja moodustab 4 lehekülge.

19 Reskript on riigipea või mõne muu kõrgema riigivõimu esindaja korraldus, otsus või ka tänukiri.

20 Oktaav- e kaheksandikformaad (8°) on raamatuformaad, kus paberipoogen on murtud kaheksaks ja moodustab 16 lehekülge.

21 Kvart- e neljandikformaad (4°) on raamatuformaad, kus paberipoogen on murtud neljaks ja moodustab 8 lehekülge.

22 Kirikuagenda on kirikutalituste käsiraamat.

23 Prantsusköide on köitetüüp, kus kaane seljapoolne osa (tavaliselt kuni ½ kaane ulatuses) on ühest köitematerjalist, küljed teisest.

9. Eestikeelne postilla²⁴ (on köstri käes).
[8-9 tõmmatud klambriga kokku:] Vördle 1783. aasta varaloendiga.
10. Marmoreeritud paberiga kaetud pappköites armulaualiste nimekiri aastatest 1786-1799.
11. Sarnane nimekiri aastast 1800.
12. Konsistooriumi reskriptide ära kirjad alates 1786. aastast.
13. Poolprantsusköites Jõelähtme kirikuraamat, alustatud 1786. aastal, sisaldades kõiki kiriku rahaarvestusi.
14. Kvartformaadis käsitsi kirjutatud kirikuagenda mustas nahhköites.
[10-14 tõmmatud klambriga kokku:] Vördle 1803. aasta varaloendiga.
15. Uus liturgiakorraldus mustas korduani ja oktaavformaadis.
16. *Eestima Tallorahwa Kohto Seadus ehk Walla-kohto Kaesso ramat*, kokku ömmeldud.
[15-16 tõmmatud klambriga kokku:] Vördle 1809. aasta varaloendiga.

Kirikuriistad.

1. Hõbedane ärrest väljastpoolt kullatud kann ilma pealiskirja ja nimeta.²⁵
[L 172, digikaader 177]
2. Hõbedane kuldamata karikas, pealiskirja, nime ja mitmesuguste tähtedega.
3. Hõbedane kuldamata oblaaditoos.²⁶
4. Haigete hõbedast karikas koos pateeni²⁷ ja vutlariga.
5. Hõbedane seest kullatud karikas koos pateeniga, mis kuulub Prangli [kabeli]le.
6. Ümmargune hõbedane seest kullatud karp pärlmutriga kaetud kaane ja põhjaga, samuti kuulub Prangli [kabeli]le.
7. Kaks suurt messingist altarilühtrit.
8. Messingist kroonlühter, millel puuduvad mõned haarad.
9. Messingist küünlajalg kantslil.
10. Kaks vana korjanduskotti.
11. Valgest musliinriidest ömmeldud karikakate (väljaömmeldud).
12. Raudkang.

24 Postilla on jutluseraamat, jutluste kogu, esimene eestikeelne jutlusekogu ilmus 1639, selle autoriks oli Tallinna Püha Vaimu koguduse õpetaja Simon Blankenhagen ja teost nimetati „Postilla Esthonica’ks”.

25 St ilma annetaja nimeta.

26 Oblaat on armulaualeib.

27 Pateen on armulaualeivataldrik.

[1-12 tõmmatud klambriga kokku:] Võrdle 1780. ja 1767. aasta varaloendiga selle raamatu 153. leheküljel, kus kõik põhjalikult kirjeldatud on.

13. Brokaadist kuldnarmastega karikakate.
14. Hõbedaste narmastega rohelisest atlasest karikakate.
15. Mitmesuguste kaunistustega seest- ja väljastpoolt kullatud karikas.

[13-15 tõmmatud klambriga kokku:] Võrdle 1780. aasta varaloendiga.

16. Kivile joonistatud päikesekell. – Vaata 1783. aasta varaloendit.
17. Kaks surnukatet, üks mustast kalevist, teine mustast villasest riidest.

[17 tõmmatud klambriga kokku:] Võrdle 1803. aasta varaloendiga.

Kiriku rahaasjad.

1. 825 bankorubla²⁸ suurune kapital, mille intresse kasutatakse külakoolmeistritele palga maksmiseks.
2. 100 bankorubla suurune kapital, mille intresse tuleb kasutada kehvikutele (*Armuth*) raamatute ostmiseks.
3. 185 bankorubla suurune kapital, mille intresse kasutatakse kiriku tavaväljaminekuteks.
4. 100 rubla suurune kapital hõbedas, mille intressid makstakse välja pastori lesele.

Jõelähtme pastoraat,

1. jaanuaril 1811.

Peter Heinrich Schwabe,²⁹

Jõelähtme pastor.

[L 172p, digikaader 178]

1811.

20. augustil 1811, 12. pühapäeval pärast kolmainupüha, seadsin ma keiserliku provintsiaalkonsistooriumi ülesandel, kooskõlas kiriku- ja liturgiakorraldusega herra pastor Justus Johann Mickwitzi³⁰ Jõelähtme kirikus pidulikult Jõelähtme koguduse õpetaja ametisse (*ist introduci-ret worden*). Saksa koguduseliikmetest olid ametisseseadmise talitusel ja kogu eestikeelsel jumalateenistusel kohal herra meeskohtunik major

28 Bankorubla oli hõberublast madalama vääringuga paberraha (assignaatrublade) nimetus Baltimaadel. Paberraha käibis Tsaari-Venemaal 1769-1840. Cancrini rahareformiga 1840 viidi läbi nende devalveerimine (3,5 bankorubla = 1 hõberubla). *Tõlkija, toimetaja*.

29 Schwabe, Peter Heinrich (1784-1846), 1809-1810 Jõelähtme ja 1811-1846 Jüri koguduse õpetaja, alates 1845 Ida-Harjumaa praost.

30 Mickwitz, Justus Johannes (1786-1841), 1811-1815 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1816-1841 Tervastu koguduse õpetaja.

von Brevern Maardust³¹ ja härra adrakohtunik major von Brevern Kostiverest³². Eesti koguduseliikmeid oli üsna arvukalt kokku tulnud. Härra pastor jutlustas sõnade kohta pühapäeva evangeeliumist „Issand on kõik hästi teinud” ja pidas kogu jumalateenistuse uue liturgia järgi.

Jõelähtme kiriku varaloendi, nii nagu see härra pastor Schwabe poolt kahel eelneval leheküljel üles on kirjutatud, leidsin ma pastoraadist eest ja andsin selle härra pastor Mickwitzile üle.

Kirikuarved leidsin ma õiged olevat ja juulis k.a härra ülemkirikueestseisja von Breverni poolt Kostiverest allkirjastatud.

Kirikuarvete saldo oli 20 bankorubla ja 81 kopikat ja selle aasta intressid raamaturahadelt summas 6 bankorubla olid olemas.

Johann Heinrich Felicius,³³

Ida-Harjumaa praost.

Kirikueestseisja härra adrakohtunik Johann von Breverni äraolekul Carl von Brevern.

[L 173, digikaader 178]

1815.

5. septembril 1815, 12. pühapäeval pärast kolmainupüha, pidasin mina, allakirjutanu, pärast varakult saadetud eelteadet Jõelähtme kirikus tavalise praostliku visitatsiooni. Saksa koguduseliikmetest ei olnud kedagi kohal. Pärast seda, kui härra pastor Mickwitz oli pidanud põhjaliku ja meeltulendava eestikeelse jutluse pühapäeva epistli kohta ning läbi viinud kateheesi³⁴ palvest, katsusin ma kogudust, mõlemast soost vanu ja noori, kristlikus õpetuses, võtsin nendega lühidalt läbi Lutheri katekismuse 3. peatüki meieisapalvest, leidsin peaaegu kõikide kohalolijate teadmised usutõdede osas, nagu ka lugemisoskuse ja katekismuse tükide peast ütlemise, hea olevat, manitsesin neid kasutama omandatud teadmisi, et elada jumalale meelepärast elu, mispeale jumalateenistus laulu, palve ja õnnistusega lõpetati.

Seejärel esitasin ma kokkukutsutud talupoegadest eestseisjatele, kohtunikele ja koolmeistritele pastoraadis 17 küsimust, mis ma koos vastustega kohapeal protokollisin ja keiserlikule provintsiaalkonsistooriumile esitan.

Täieliku kiriku varaloendi, nagu see härra pastor Schwabe poolt 1. jaanuaril 1811 koostatud oli, leidsin ma eest.

31 Brevern, Ludwig Karl von (1757-1823), Maardu jt mõisade omanik. *Toimetaja*.

32 Brevern, Heinrich Johann von (1775-1850), Kostivere ja Kehra mõisa omanik. Eelmise vennapoeg. *Toimetaja*.

33 Felicius, Johannes Heinrich vanem (1742-1819), 1770-1819 Harju-Jaani koguduse õpetaja, alates 1798 Ida-Harjumaa praost ja Eestimaa konsistooriumi assessor.

34 Katehees on suuline õpetus kristlikust usust küsimuste ja vastuste varal.

Kirikuraamatud olid härra pastor Mickwitzi poolt täpselt ja korralikult edasi peetud ja kirikuarved kuni 1814. aastani sisse kantud ning kuni 1812. aastani härra ülemkirikueestseisja poolt allkirjastatud.

Jõelähtme pastoraat,
5. september 1815.
J. H. Felicius,
Ida-Harjumaa praost.

[L 173p, digikaader 179]

1816. aasta protokoll.

Pärast seda, kui härra pastor Justus Johann Mickwitz pärast 5-aastast ametisolekut Jõelähtmel Tarvastusse pastoriks kutsuti ja 12. märtsil k.a, paastu 3. pühapäeval (*Domin. Oculi*), oma lahkumisjutluse Jõelähtmel pidanud oli, siirdusin ma, vastavalt konsistooriumilt 9. veebruaril k.a saadud korraldusele, 13. märtsil sinna, et mainitud härra pastori käest kogu kiriku vara vastu võtta. Sel päeval leidsin ma kõik härra pastor Schwabe poolt viimases varaloendis 1. jaanuarist 1811 üleskirjutatud ja sama aasta 20. augustil härra pastor Mickwitzile üle antud kiriku- ja altaririistad ning muu kirikuvara, samuti kõik kirikuraamatud ja -kirjad puutumata ja hästi hoituna eest. Lahkuva härra pastori ajal lisandus kirikukirjadele veel üks kirikukonvendi otsuse originaal 7. märtsist 1803 ja kirikuvisitatsiooni protokoll 14. juunist 1805 ning kirikukonvendi 14. mail 1813 peeti õigeks jätkata seda, et „vanadest aegadest pärit iga õpi- poisi poolt köstrile makstav üks külimit teravilja peaks edaspidi saama tasutud odras või kaeras.” Armulaualiste nimekirja, nagu ka sündinute, surnute ja abiellunute nimekirjad, vajalike kirikutähtede väljakirjutamiseks vakantsi ajal teenivate vaimulike jaoks, kõik kiriku- ja altaririistad, [L 174, digikaader 179] samuti eestikeelse piibli ja postilla koos käsitsi kirjutatud saksakeelse kirikuagendaga andsin ma köstri kätte hoiule. Jõelähtme pastoraati jäi ka mittelukustatav laegas publikaatidega.³⁵ Kõik ülejäänud kirikukirjad ja -raamatud, kuhu lahkuv pastor oli kõik vajaliku nagu kord ja kohus üles tähendanud, võtsin ma, vastavalt ülalmainitud korraldusele, mõlema härra kirikueestseisja äraolekul endaga Harju-Jaani kogudusse kaasa.

Järgmisel päeval, 14. märtsil, tõi härra pastor Mickwitz kiriku arve- raamatu endaga Tallinnasse kaasa, et võtta mõned puuduvad allkirjad.

Sama päeva ennelõunal vabastati ta omal soovil konsistooriumi istungil [Jõelähtme koguduse] pastori ametist.

35 Publikaat on 18.-19. saj kindralkubeneri, kubeneri või kubermanguvalitsuse trükkis avaldatud seadus, määrus vm juriidiline akt.

15. märtsi ennelõunal esitas ta mulle Tallinnas läbivaatamiseks harraste kirikueestseisjate poolt allkirjastatud Jõelähtme kiriku arved, mis ma kõik leidsin õiged olevat, ja andis mulle neli Kostivere herra ülemkirikueestseisja major J. v. Breverni poolt välja kirjutatud vekslit kiriku- ja legaattrahale³⁶ (*Kirchen- und Legaten-Geld*) kogusummas 1460 bankorubla ja 100 hõberubla. Arvekvitütingite järgi oli: 1) kirikukassa saldo 19 bankorubla, 2) koolmeistikassa saldo 28 rubla 50 kopikat, 3) kooliraamatute kassa saldo 15 rubla 24 kopikat ja 4) kapitali saldo 4. vekslit 1. märtsist 1816 järgi (*laut den 4ten Wechsel vom 1sten März 1816*) 100 rubla hõbedas.

[L 174p, digikaader 180] Vastavalt arveraamatus olevale vastuvõtukvitütingile, kirikuraamatu 259. leheküljel, A. nr 13. 1786, võttis herra ülemkirikueestseisja J. v. Brevern sealsamas herra pastor Mickwitzilt vastu kihelkonnalt saadud 200 bankorubla suuruse Jõelähtme vaimulikule mõeldud inventari, mis ei kanna intresse.

Kirikuõpetajate leskede kassa intressid 1816. aastaks, suuruses 100 hõberubla, andis ta mulle koos herra pastor Schüdlöffeli lesele³⁷ mõeldud 25 bankorubla 6 hõberubla asemel Tallinnas üle. Vaata Jõelähtme 1786. aasta kirikuraamatut, lk 351.

Harju-Jaani koguduses Ida-Harjumaal,
23. märtsil 1816.
Joh. Heinr. Felicius,
Ida-Harjumaal praost.

Protokoll seekordse vakantsi kohta Jõelähtme koguduses, 16. märtsist 1816 kuni herra pastor Alexander Reutlingeri³⁸ ordinatsioonini 18. novembril 1817.

Pärast seda, kui herra pastor Justus Johann Mickwitz 14. märtsil 1816 konsistooriumi erakorralisel istungil keiserlikule provintsiaalkonsistooriumile oma kutse Tarvastusse ette oli näidanud ja see foorum (*Foro*) ta auavaldustega pastoriametist siinses kubermangus vabastas, korraldasin ma vastavalt kõigekõrgemalt poolt kinnitatud kirikukorralduse XIX ptk §-le 7 aega viitmata 17. märtsil jumalateenistuste pidamise vakantses Jõelähtme koguduses ja kuulutasin välja [Jõelähtme koguduse]

36 Legaat (annak) on pärandaja tahteavaldusega mõnele kõrvalisele isikule, mittepärijale jäetud rahasumma või ese.

37 Schüdlöffel, Gerdruta Helena Elisabeth (snd Hirschhausen) (1770-1853), Jõelähtme pastor Georg Friedrich Schüdlöffeli (1759-1802) lesk.

38 Reutlinger, Johann Alexander (1789-1827), 1817-1821 Jõelähtme koguduse õpetaja, jäi 1821 pimedaks ja lahkus seetõttu ametist.

teenimise esimese ringi (*Tour der Aufwartung*) Ida-Harju praostkon-
nast ajavahemikuks 26. märts kuni 11. juuni järgmiselt:

Kuusalust, 26. märtsil, paastuaja 5. pühapäeval,
Harju-Jaanist, 9. aprillil, 1. ülestõusmispühal,
Jürist, 30. aprillil, 3. pühapäeval pärast ülestõusmispühi,
Juurust, 21. mail, 1. pühapäeval pärast kolmainupüha,
Koselt, 11. juunil, ülestõusmisaja 7. pühapäeval.

Pärast seda, kui need [teenistused] kreisi vaimulike poolt täpselt pee-
tud olid, korraldasin ma teise ringi järgmiselt:

Harju-Jaanist, 2. juulil, 4. pühapäeval pärast kolmainupüha,
Kuusalust, 23. juulil, 7. pühapäeval pärast kolmainupüha,
Koselt, 13. augustil, 10. pühapäeval pärast kolmainupüha,
Jürist, 3. septembril, 13. pühapäeval pärast kolmainupüha,
Juurust, 24. septembril, 16. pühapäeval pärast kolmainupüha.

Enne selle teise korralduslikus korras toimunud teenimisringi lõp-
pemist tuli [L 175, digikaader 180] härraste Jõelähtme kiriku eestseis-
jatele ja koguduseliikmetele provintsiaalkonsistooriumist kooskõlas
kirikukorraldusega meeldetuletus, et pastori valimine kõige kiiremas
korras ette võetaks ja mulle tehti ülesandeks korraldada vahepeal 3.
teenimisring.

See 3. ring sai välja kuulutatud ja peetud:

Harju-Jaanist, 15. oktoobril, 19. pühapäeval pärast kolmainupüha,
Kuusalust, 5. novembril, 22. pühapäeval pärast kolmainupüha,
Koselt, 26. novembril, 25. pühapäeval pärast kolmainupüha,
Jürist, 17. detsembril, 3. advendil,
Juurust, 13. jaanuaril 1817, 1. pühapäeval pärast kolmekuningapäeva.

Pastori valimine venis aina enam ja enam, kuna mõned härra-
sed Jõelähtme [saksa] koguduseliikmed olid härra rüütelkonna pea-
mehe Baeri (*Bäär*)³⁹ kaudu Tema Ekstsellentsile härra tegelikule rii-
ginõunikule ja tsiviilkubernerile (*dem wirklichen Herrn Etatsrath und
Oberbefehlshabern im Civilfach*) parun Uexküllile⁴⁰ lasknud üle anda
Jõelähtme kihelkonna jagamise ja lähimate naaberkogudustega liitmise
plaani. Kui see ettepanek Tema Ekstsellentsi poolt provintsiaalkonsis-
tooriumile teatavaks oli tehtud ja viimase seisukohta (*Sentiment*) selle
suhtes teada taheti, milleks oli vaja kokku kutsuda konsistooriumi
erakorraline istung, tõi härra maanõunik C. v. Brevern Maardust kon-
sistooriumisse pidulikult kirjaliku protesti selle jaotamisplaani vastu,

39 Baer, Magnus Johann von (1765-1825), 1815-1818 Eestimaa rüütelkonna peamees, hiljem Eestimaa maanõunik, Karl Ernst von Baeri isa.

40 Uexküll, Berend Johann von (1762-1827), Eestimaa maanõunik, 1806-1809 Eestimaa rüütel-
konna peamees, 1808-1819 Eestimaa tsiviilkuberner, senaator.

misjärel siis mõlemad kirjad koos konsistooriumi seisukohaga Tema Ekstsellentsi poolt kõrgestiaustatud riigi justiitskolleegiumile läbivaatamiseks ja otsustamiseks saadeti. Too kõrge foorum (*Forum*) lükkas selle jaotamisplaani tagasi ja soovitas vastupidiselt hõrrastele Jõelähtme [saksa] koguduseliikmetele pastori üksmeelseks valimiseks viivitamatult kokku kutsuda kirikukonvent.

Seejärel peeti mitmeid kirikukonvente, kus otsustati remontida Jõelähtme pastoraati.

Aga nii kaua kestnud ja ikka veel jätkuva vakantsi puhul pidasin ma vajalikuks, hõrraste [Ida-Harju] maakonna vaimulike (*Kreisprediger*) kergenduseks, paluda konsistooriumilt luba küsida abi Lääne-Harju maakonnast, mida ma ka sain. Veebruarist kuni juuni keskpaigani, pärast hõrra praost Holtzi⁴¹ poolt ärajagamist (*Repartition*), pidasid siis Jõelähtme kirikus jumalateenistusi hõrrased Lääne-Harju vaimulikud.

Sel ajal alustasid hõrrased Jõelähtme [saksa] koguduseliikmed hõrra kandidaat Reutlingiga seoses koguduse vastuvõtmisega läbirääkimisi ja 8. juulist kuni tema ordineerimiseni jätkasid Ida-Harju kreisi vaimulikud Jõelähtmel avalike jumalateenistuste pidamist.

Mainitud õpetajaameti kandidaat hõrra Alexander Reutlinger⁴² pidas pärast eelnenud küllakutset 30. septembril Jõelähtmel üldiste kiidu-avalduste saatel põhjaliku ja hingekosutava jutluse eesti keeles, mispeale talle varsti pärast seda kohapakkumine (*Vocation*) tehti, mille ta ka vastu võttis ja pärast selle esitamist konsistooriumile ja konsistooriumi heakskiitu teda 16. novembril rangelt eksamineeriti (*rigorose examinirt*) ning ta 18. novembril 1817 Tallinna Rüütli- ja Toomkoolis nõuetekohaselt ja pidulikult (*rite ac solemniter*) Jõelähtme pastoriks ordineeriti.

Johann Heinrich Felicius,
Ida-Harjuma praost.

[L 175p, digikaader 181]

Keiserlikult provintsiaalkonsistooriumilt 19. novembril k.a. saadud korralduse alusel esitlesin ma avalikult esimesel advendipühapäeval 1817 kokkutulnud Jõelähtme kogudusele nende kirikus 18. novembril Jõelähtme pastoriks ordineeritud hõrra pastor Alexander Reutlingeri kui nende vaimulikku ja hingekarjast ja vastavalt kõigekõrgemalt poolt kinnitatud kirikukorraldusele seadsin ta ametisse, mille kohta ma keiserlikule provintsiaalkonsistooriumile ka aruande esitan.

41 Holtz, Otto Reinhold jun (1757-1828), 1780-1828 Keila koguduse õpetaja, 1806-1828 Lääne-Harjuma praost, 1795-1828 Eestimaa konsistooriumi assessor.

42 Reutlinger, Johann Alexander (1789-1827), 1817-1821 Jõelähtme koguduse õpetaja. 1821 jäi pimedaks ning lahkus ametist. *Toimetaja*.

Jöelähtme pastoraat, 2. detsember 1817.

J. H. Felicius,

Ida-Harjumaa praost.

Protokoll Jöelähtme kirikut ja vaimulikke puudutavate asjade kohta alates 1820. aasta augustist kuni [märkimata].

Pärast seda, kui härra pastor Reutlinger oli auväärt konsistooriumilt (*venerando Consistorio*) palunud luba nõrkade silmade tervendamise eesmärgil ette võtta reisi Tartusse, et konsulteerida (*consuliren*) sealsete akadeemiliste arstidega ja lasta end neil ravida, sain ma sellelt foorumilt (*von diesem Foro*) ülesande, korraldada koguduse teenimine kolme kuu jooksul Ida-Harjumaa vaimulike poolt, mille ma sel moel korraldasin, et kiriklikke talitusi siinses kirikus viis läbi iga 14 päeva järel üks vaimulik meie Ida-Harju praostkonnast. Leeritöö võtsid lisaks enda peale Kuusalu, Harju-Jaani [L 176, digikaader 181] ja Jüri maakonnavaimulikud nii, et igaüks võttis enda juurde leeri talle kõige lähemal elavad talunooted, mille järel nad siis ühiselt oma kirikus järgmise kogudust teeniva pastori poolt õnnistati. Kuna aga härra pastor Reutlingeri silmahaigus venis pikale, siis palus ta korduvalt pikendada oma puhkust, mida ka kuni 27. jaanuarini 1821 tehti. Ka selleks ajaks kuulutasin ma välja, vastavalt kõrgemalt poolt saadud korraldusele, sinse koguduse teenimise kreisi ametivendade poolt ja nimelt iga kolme nädala tagant (kuna samal ajal oli ka Harju-Jaani pastor härra Felicius haige ja [tema kogudus] vajas samuti teenimist). Aga juba 1820. aasta detsembris oli härra pastor Reutlinger sunnitud paluma keiserlikult provintsiaalkonsistooriumilt oma ametist vabastamist, kuna õnnetu mees oli pea-aegu täielikult pimedaks jäänud, mistõttu tuli välja kuulutada kolmas teenimisring, mis ka katkestamata iga kolme nädala tagant, samuti nagu kevadleer, ülalmainitud viisil korraldatud ja teostatud sai. Kui ma nüüd käesoleva aasta 28. aprillil sinse kiriku varaloendi pastoriproua Reutlingeri käest vastu võtsin (kuna ta abikaasa seda nägemisvõime puudumise tõttu teha ei saanud), leidsin ma kõik täielikult eest, mis 1755. aasta kirikuraamatu 404. leheküljel kirjas ja härra pastor Schwabe poolt 1811. aastal üles kirjutatud ning härra praost Feliciuse poolt 3. märtsil 1816 üle korratud ning mis juurde tulnud oli. Peale selle oli veel hiljuti juurde tulnud:

Raha.

Lisaks vekslitele 1460 banko- ja 100 hõberublale veel 200 hõberubla suurune legaati, mille härra maanõunik von Breverni õnnis ema

Maardust⁴³ Jõelähtme kirikule annetas ja millest tuleb toetada Jõelähtme pastorite leski. Vekslit ehk obligatsiooni sellele legaadile ei ole ma näinud ega vastu võtnud, nägin vaid kirikukonvendi protokollist 14. maist 1820, 1786. aasta kirikuraamatu 267. leheküljel, et annetamine oli aset leidnud.

Vana saldo asemel võtsin ma vastu:

kirikukassast	21 rbl 50 kop
[L 176p, digikaader 182] koolmeistri kassast	201 rbl 50 kop
raamatute kassast	9 rbl 24 kop
intressid 1460 rubla suuruselt kirikukapitalilt	
1. märtsi 1821 seisuga.....	87 rbl 84 kop

	Kokku 319 rbl 84 kop

Sellest maksin ma tagasi:

500 oblaadi eest	1 rbl 50 kop
Aiavärava naelte eest	50 kop
Altarikatte hoidmiseks mõeldud laeka eest	3 rbl 50 kop

	Kokku 5 rbl 50 kop

Ülejäänud 314 rubla 50 kopikat maksin ma kviitungi vastu välja herra ülemkirikueestseisja meeskohtunik von Staelile Anijalt.

200 bankorubla, mida iga ametisse astuv pastor inventarina saab ja oma järeltulijale üle andma peab (vaata 1755. aasta kirikuraamatu 410. lehekülge), ma pastoriproua Reutlingeri käest ei saanud, mida ma ka herra ülemkirikueestseisja meeskohtunik von Staelile ametlikult teada andsin.

Kirikuvarad.

Üks uus, sinine rikkalikult siidiga tikitud kate.

Üks sinine tressidega kamlotist⁴⁴ karikakate.

Üks valge väljaõmmeldud karikakate.

Raamatud.

Üks uus, veel täis kirjutamata kirikuraamat 1821. aastast.

Üks uus konsistooriumi reskriptide koopiate raamat 1820. aastast.

5 eksemplari „*Eestima Tallorahwa-Seädmised*“, pappköites.

43 Brevern, Gertrude Magdalena von (snd von Kursell) (1724-1803). Peter von Breverni (1711-1756) lesk, eelnimetatud Ludwig Karl von Breverni ema. *Toimetaja*.

44 Kamlott on tihe villane või poolvillane riie.

*dito*⁴⁵, brošeeritud (kõik 10 on pastoriproua Reutlingeri poolt hiljem härra ülempastor Pässlerile (*Pasler*)⁴⁶ tagastatud).

6 eestikeelset Uut Testamenti.

2 uut eestikeelset lauluraamatut.

4 eestikeelset katekismust.

Kõik need asjad, välja arvatud surnutekid (*Kirchendecken*), olen ma siinsetesse seinakappidesse luku taha pannud ja nende võtme saab köster ainult pitseerituna [kogudust] teeniva pastori käest. Veel [L 177, digikaader 182] pean ma üles tähendama, et kasti vanade paberite ja publikaatidega jätsin ma lukustatuna ja pitseerituna siinsele käsikambriisse (*Schafferei Kämmer*) ja kasutamiseks mittevajaliku kirikuhõbeda, mis koosnes gemmide⁴⁷ ja kividega kaunistatud karikast ja hõbedasest kiriku veinikannust, andsin ma härra direktor Hirschhausenile⁴⁸ Toompeale kviitungi vastu hoiule, kuna seal hoidmine tundus kindlam kui siin.

Selliseid teateid pidasin ma vajalikuks kirikuraamatusse tänasel päeval sisse kanda.

Jõelähtme,

26. juunil 1821.

S. C. Kettler,⁴⁹

Juuru pastor ja Ida-Harjumaa praost.

Järg.

Olgugi et pimedaks jäänud pastor Reutlinger juba 1820. aasta detsembris auväärt konsistooriumile oma lahkumispalve esitas ja see 1821. aasta jaanuaris kurvastusega vastu võeti, ei alanud uue pastori valimine selle kihelkonna [saksa] koguduseliikmete poolt mitte varem kui 1821. aasta oktoobris. See valik langes kandidaadile, kelleks oli härra C. G. Knüpffer (*Knüpfer*),⁵⁰ härra konsistooriumi assessori ja Kuusalu pastori Christian Knüpfferi (*Knüpfer*)⁵¹ noorim poeg ja kuna eespoolmainitud härra kandidaadi tervislik seisund külmetuse tõttu oli halvenenud, ordineeriti ta

45 ladina keeles „seesama”.

46 Pässler, Karl Heinrich (1780-1822), 1807-1815 Tarvastu koguduse õpetaja, 1815-1822 Tallinna Toomkiriku ülempastor, ka Eestimaa konsistooriumi assessor ja Eestimaa pastorite sinodi direktor.

47 Gemm on vääriskivireljeef. *Toimetaja*.

48 Hirschhausen, Jacob Johann Anton (1773-1837), 1803-1809 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1809-1837 Kuusalu koguduse õpetaja, alates 1819 konsistooriumi assessor.

49 Kettler, Samuel Christian (1765-1834), 1790-1834 Juuru koguduse õpetaja, 1820-1831 Ida-Harjumaa praost.

50 Knüpffer, Christian Gustav (1789-1828), 1822-1828 Jõelähtme koguduse õpetaja.

51 Knüpffer, Christian Georg Magnus (1752-1806), 1777-1806 Kuusalu koguduse õpetaja, alates 1798 Eestimaa konsistooriumi assessor.

alles 2. juulil 1822 Toomkirikus härra praost Holtzi, Keila pastori poolt, kuna ülempastor härra doktor Pässler (*Paessler*) oli varem, märtsikuus, reisil Peterburi surnud. Selle pika aja jooksul pidin ma kirikuasjade korraldamiseks siinses koguduses välja kuulutama meie Ida-Harju praostkonnast veel neli teenimise ringi, mis oli eriti väsitav aasta viimasel veerandil, kuna ma pidin samal ajal teenima ka Toompeal. Lõpuks, käesoleva aasta 9. juulil, oli mul au auväärt konsistooriumilt saadud korralduse alusel ja arvukalt kokku tulnud talupoegadest koguduseliikmete juuresolekul meie armastatud uus ametivend C. G. Knüpffer siinses kirikus ametisse seada. Kuna kumbagi ülemkirikueestseisjatest polnud ametissenimetamise ajal pastoraadis kohal, siis andsin ma [L 177p, digikaader 183] nende äraolekul uuele pastorile härra C. G. Knüpfferile üle:

kõik 413. ja 414. leheküljel selle kiriku inventarina üles kirjutatud asjad,

varasemalt ülemkirikueestseisjalt härra meeskohtunik von Staelilt Anijalt saadud kviitungi talle üle antud ja välja makstud kiriku vekslite ja sularaha kohta, nagu see 413. ja 414. leheküljel üksikasjaliselt ja täpselt esitatud on,

samuti gemmide ja kividega kaunistatud karika koos hõbedast kiriku veinikannuga, mis oli vakantsi ajal härra direktor Hirschhauseni juures Toompeal hoiul,

mõned minu poolt koostatud siinse kiriku vara- ja kapitaliloendid, koos viidetega kohtadele siinses kirikuraamatus, kus need kirjas on, kergemaks ülesleidmiseks ametisse astuva pastori jaoks.

Kõigeväeline, hoia meie Ida-Harju maakonna armastatud uut ametivenda oma kõiketeadva nõu järgi nüüd hästi kaua tema ametis nii vajaliku ihujõu ja vaimuseliguse juures, kingi siinsele armsale kogudusele oma rikkalikku õnnistust oma ustavast hoolest ja vaevast ja lase nende omavahelised suhted olla alati ja igavesti kõige sõbralikumad, usalduslikumad ja südamlikumad.

Jõelähtme pastoraat, 10. juulil 1822.

S. C. Kettler,

Juuru pastor ja Ida-Harjumaa praost.

Käesolevaga tõendan, et ülalnimetatud asjad, nagu ka tagavaraks olnud kirikuraha 21 rubla 57 kopikat on härra praost S. C. Kettleri poolt mulle üle antud.

Jõelähtme pastoraat, 19. juuli 1822.

C. G. Knüpffer,

Jõelähtme pastor.

[L 178, digikaader 183]

1824.

17. mail.

Pärast seda, kui armastatud ametivend, õnnis Jõelähtme pastor härra Christian Gustav Knüpffer 1. juulil 1828 (just tema ordinatsioonipäeval, mis toimus kuus aastat varem) pärast aastapikkust põdemist ja rohkem kui veerand aastat haigevoosis lamamist suri ja teoloogiakandidaat härra Gustav Heinrich Schüdlöffel (*Schüttlöffel*)⁵² 19. augustil nii eesti kui ka saksa keeles peetud proovijutlusega kõikide siinsete [saksa] koguduseliikmete hääled endale oli saanud, valiti ta (olgugi et tal oli tubli kaaskandidaat härra Th. B. Frese⁵³ näol) siiski kõigi siinse kihelkonna vaimulike poolt 28. augustil peetud kirikukonvendil ühehäälselt siia pastoriks. Siia, kus juba varem tema õnnis isa⁵⁴ 21. septembrist 1785 kuni 14. detsembrini 1802 pastorina teenis. Eespool nimetatud härra kandidaat G. H. Schüdlöffelit eksamineeriti auväärt konsistooriumi poolt 19. jaanuaril, ordineeriti 20. jaanuaril ja seati minu poolt siinses Jõelähtme koguduses 3. veebruaril ametisse. See ametisseastamine toimus arvukalt kokkutulnud koguduseliikmete ja mõlema siinse ülemkirikueestseisja, Maardu mõisa rentniku härra assessor von Glasenapi ja härra Pontus von Breverni Jägala kojast (*aus dem Jaggowalschen Hause*) juuresolekul.

Kui nüüd ennelõunal pühapäevased asjatoimetused lõpetatud olid, revideeriti pärastlõunal siinse kiriku erinevaid kassasid ja seejärel kogu siinse kiriku inventari, mille pastoriproua Knüpffer (hiljuti surnud härra pastor Knüpfferi ema)⁵⁵ vastselt ametisseastunud härra pastor Schüdlöffelile üle andis ja viimane vastu võttis.

See inventar koosnes:

Kõikidest härra pastor Schwabe poolt 1. jaanuaril 1811 üleskirjutatud ja vastuvõetud asjadest, kirikuraamatutest ja rahadest. Vaata (*vide*) sama kirikuraamatu 404. ja 405. lehekülge.

Juurdetulnutest, mis härra pastor Christian Gustav Knüpfferi poolt 10. juulil 1822 allkirja vastu vastu võetud on. Vaata sama kirikuraamatu 416. lehekülge.

[L 178p, digikaader 184]

52 Schüdlöffel, Gustav Heinrich (1798-1859), 1829-1859 Jõelähtme koguduse pastor, alates 1847 Ida-Harjumaa praost, püüdis parandada piiblikeelt, tema Uue Testamendi tõlge anti välja 1857. aastal, kus ta säilitas küll vana kirjaviisi, ent parandas oluliselt tõlget, muutes selle eestlastele arusaadavamaks.

53 Frese, Theodor Benedict (1805-1866), 1829-1866 Lääne-Nigula koguduse õpetaja, alates 1853 Ranna-Lääne praostkonna praost ja alates 1863 konsistooriumi assessor.

54 Schüdlöffel, Georg Friedrich (1759-1802), 1785-1802 Jõelähtme koguduse õpetaja.

55 Knüpffer, Dorothea Helene Maria (snd Poppen) (1761-1851).

Uuest juurdetulnud 1825. aasta armulauaraamatust.

Punasest kantslipuldikattest, annetatud pastoriproua Dorothea Knüpfferi, sündinud Poppen, poolt.

Mustast kantslipuldikattest, annetatud härra pastor Christian Gustav Knüpfferi (*Knüpfer*) poolt.

Hiljuti juurdetulnud kapitalist summas 300 bankorubla.

Erinevate kirikukassade saldodest, nimelt:

Tavalisest kirikukassast.....	215.25
Koolikassast.....	218.54
Raamatukassast.....	42.19
Eestleitud kiriku sularahast.....	1.60

Kokku 477.58	

Kõik see on minu poolt üksikasjalikumalt Eestimaa Keiserliku Provintsiaalkonsistooriumi poolt väljaantud trükitud skeemi järgi põhjalikult koostatud kiriku varaloendis üles tähendatud.

Kõigeväeline, anna armastatud uuele ametivennale Schüdlöffelile tugevat tervist ja jätkuvat vaimuselgust, lase tal pikalt oma õnnistustega kas siinses või mõnes teises koguduses ustavalt Jumalat ja Jeesust Kristust teenida ja lase tal rõõmu tunda kõikjal ja kuni tema elu lõpuni täielikust ning ülimast enesega rahulolust, tema koguduse armastusest ja austusest ja eriti tema Jumala ja tema õnnistegija Jeesuse Kristuse heameeletundest.

Jõelähtme pastoraat, 5. veebruaril 1829.

S. C. Kettler,

Juuru pastor ja Ida-Harjumaa praost.

Käesolevaga tõendan, et ülalnimetatud asjad, raamatud, võlakirjad, vekslid, nagu ka tagavaraks olnud kiriku sularaha on härra pastor S. C. Kettleri poolt mulle korralikult üle antud.

Jõelähtme,

5. veebruaril 1829.

G. H. Schüdlöffel,

Jõelähtme pastor.

[L 179, digikaader 184]

31. augustil 1830 pidasin mina, allpoolnimetatud, härra Jüri pastor Schwabe ja härra Harju-Jaani pastor Feliciuse abistamisel ning härra ülemkirikueestseisja, Jägala härra leitnant von Breverni juuresolekul siinses Jõelähtme kirikus praostliku visitatsiooni.

Pärast seda, kui härra pastor Gustav Heinrich Schüdlöffel oli kõigepealt pidanud hingeülendava jutluse 13. pühapäeva evangeeliumi kohta pärast kolmainupüha (*Predigt über das Evangelium am 13ten Son[n]tage nach Trinitatis*) ja seejärel lühikese katehhisatsiooni kõigi viie peatüki põhisisu kohta, lõpetas ta kogu jumalateenistuse. Seejärel hakkasin mina altari ees ja minu mõlemad abilised ülejäänud kirikus katsuma nii mees- kui ka naissoost koguduseliikmeid nende teadmistes ristiusust ning eksamineerisime neid samaaegselt lugemises ja viie peatüki tundmises, mille mina vahepeal altari ees mõlemast soost noortega ette võtsin. Meie ühiste katsumiste tulemus oli suures osas rahuldav, ainult et koguduse kogunemine ei olnud (sel päeval) eriti rahvarohke ja naissoost koguduseliikmed, nagu alati, tegid selle [katsumise] enne meessoost koguduseliikmeid ära. Pärast seda, kui ma olin lühikese julgustus- ja manitsuskõnega selle visitatsioonitoimingu lõpetanud, nii nagu ma olin lühikese kõnega esimese peatüki viimaste sõnade kohta selle avanud, lasin ma ülejäänud koguduseliikmed vabaks ja jätsin ainult vallavanemad (*die Gebiets Altesten*) ja nende abilised, samuti kirikuvõõrmündrid (*die Kirchen Untervorsteher*) ja ülejäänud peremehed. Nendele esitasin ma [L 179p, digikaader 185] vastamiseks 36 auväärt konsistooriumi poolt ettekirjutatud küsimust, mis ka kõik rahuldavalt vastatud said ja seega lõpetati kogu toiming rõõmu ja südamlike õnnisussoovidega. Pärast lõunasööki vaatasin ma veel läbi kirikuraamatud ja -arved, mis ma kõik ilusasti peetud ja parimas korras leidsin olevat, nii et mul ei jää midagi muud soovida, kui et Kõigeväeline veel kaua armastatud uut ametivenda ihujõu ja vaimuselguse juures hoiaks, et ta veel kaua oma jõudu oma Jumala auks, meie Issanda ja Õnnistegija Jeesus Kristuse rõõmuks, oma armsa koguduse hüvanguks ja tema enese ajalikuks ning igaveseks tõeliseks rahuloluks kasutada võiks.

Jöelähtme, 31. augustil 1830.

S. C. Kettler, Juuru pastor ja Ida-Harju praostkonna praost.

30. augustil 1836, 14. pühapäeval pärast kolmainupüha, pidasin mina, allakirjutanu, härra konsistooriumi assessor ja rüütel, Kuusalu pastor J. J. A. Hirschhauseni ja härra Jüri pastor P. Schwabe assisteerimisel siinse kiriku eestseisja, Kostivere härra parun Roseni juuresolekul Vene protestantliku kirikuseaduse järgi siinses kirikus [L 180, digikaader 185] visitatsiooni. Kogu selle toiminguga, samuti koguduse katsumise käigus ilmnesid rõõmustavad tõendid praeguse siinse vaimuliku, härra pastor Schüdlöffeli ustava ametipidamise, nagu ka nii vanemate kui ka nooremate koguduseliikmete lugemisoskuse ing ristiuse tundmise kohta. Põhjaliku aruande selle visitatsiooni kohta, nagu ka [visitatsiooni] protokoll koopia, mille originaali säilitatakse siinsamas, saadan ma Eestimaa Keiserlikule Provintsiaalkonsistooriumile.

Jõelähtme pastoraat, 30. august 1836.

G. W. Striedter,⁵⁶

Kose pastor ja Ida-Harjumaa praost.

26. augustil 1846, 12. pühapäeval pärast kolmainupüha, pidasin mina, allakirjutanu, härra Kuusalu pastor Ahrensi⁵⁷ ja härra Kose pastor Hörschelmanni⁵⁸ assisteerimisel, härra kirikueestseisja rittmeister von Howeni juuresolekul siinses kirikus visitatsiooni, mille kohta leiab vajalikku informatsiooni põhjalikult koostatud protokollist.

P. H. Schwabe,

Jüri pastor,

Ida-Harjumaa praost.

[L 180p, digikaader 186]

Härra pastor Woldemar Kentmanni⁵⁹ ametiseseadmise juures 5. juunil 1860 andis allakirjutanu talle õndsas härra praost Schüdlöffeli poolt koostatud nimekirja alusel Jõelähtme kiriku vara koos väärtpaberite ja kiriku sularahaga üle. Väärtpaberitest (kogusummas kolm tuhat kolmsada kuuskümmend viis rubla hõbedas) nimelt järgmised:

Krediitkassa [väärtpaber] N° 851, liitintress – 1855. aasta märtsi revisjon 900 rubla

56 Striedter, Gottfried Wilhelm (1773-1844), 1802-1844 Kose koguduse õpetaja, alates 1824 Eestimaa konsistooriumi assessor, uuesti valiti 1833, alates 1835 Ida-Harjumaa praost ja 1836 konsistoriaalnõunik.

57 Ahrens, Eduard (1803-1863), 1837-1863 Kuusalu koguduse õpetaja, alates 1860 Ida-Harjumaa praost, eesti keele grammatika ja kirjaviisi uuendaja.

58 Hörschelmann, Carl Anton Ferdinand (1819-1892), 1845-1886 Kose koguduse õpetaja.

59 Kentmann, Woldemar Friedrich (1833-1901), 1859-1860 Eestimaa konsistooriumi vikaarõpetaja, 1860-1863 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1863-1901 Kuusalu koguduse õpetaja, 1873-1901 Ida-Harjumaa praost ja 1888-1901 Eestimaa konsistooriumi assessor.

Deposiitkassa [väärtpaber] N° 2294, märts	300
Krediitkassa [väärtpaber] N° 9182, september	100
Krediitkassa [väärtpaber] N° 19779, september	100
Krediitkassa [väärtpaber] N° 19780, september	1000
Krediitkassa [väärtpaber] N° 19781, september	500
Krediitkassa [väärtpaber] N° 19782, september	200
Krediitkassa [väärtpaber] N° 19783, september	100
Krediitkassa [väärtpaber] N° 11851, märts	100
Deposiitkassa [väärtpaber] N° 1160, märts, liitintress	5
Deposiitkassa [väärtpaber] N° 2481, märts, liitintress	10
Krediitkassa [väärtpaber] N° 14307, märts, liitintress	50

3365

Peale selle sularaha summas kakssada seitsekümmend üheksa rubla ja 24 kopikat hõbedas, nimelt:

Leskedekassa saldo	00.37
Koolikassa saldo	66.36
Raamatute kassa saldo	00.08
Kirikukassa saldo	00.96
Prangli ehituskassa saldo	75.31
Randvere ehituskassa saldo	68.24
Orbudekassa saldo	49.92
Intressid 1860. aasta märtsist	18.00

279.24

Jõelähtme, 5. juunil 1860.

E. Ahrens,

Ida-Harjumaa praost.

Käesolevaga tõendan, et inventar koos väärtpaberite ja sularahaga on härra praost Ahrensi poolt mulle üle antud.

Wold. Kentmann,

Jõelähtme pastor.

Jõelähtme pastoraat, 5. juunil 1860.

[L 181, digikaader 186]

Neljateistkümnendal juulil tuhande kaheksasaja kuuekümne kolmandal aastal /14. juuli 1863/, 7. pühapäeval pärast kolmainupüha, seadsin

ma agenda ettekirjutuste kohaselt Harju-Jaani pastor härra Danielsoni⁶⁰ ja Jüri pastor härra Lutheri⁶¹ assisteerimisel härra pastor-adjunkt Paul Loppenowe⁶² auväärt Eestimaa konsistooriumi ülesandel Jõelähtmel Jõelähtme koguduse pastori ametisse. Sel puhul sai härra pastor Paul Loppenowele üle antud:

Jõelähtme kiriku arhiiv ja nimelt sellises seisukorras, nagu see härra pastor Kentmannist maha jäi.

Intresse kandvad [väärt]paberid summas kolm tuhat kuussada üheksakümmend rubla hõbedas.

Sularaha summas ükssada üheksakümmend seitse rubla ja kaheksakümmend kolm ja pool kopikat hõbedas.

Georg Berg, Ida-Harjumaa praost.⁶³

E. W. Danielson, Harju-Jaani pastor, assistent.

R. J. D. Luther, Jüri pastor, assistent.

Käesolevaga tõendan, et olen ülalmainitud kuupäeval, 14. juulil 1863, 7. pühapäeval pärast kolmainupüha, Jõelähtme kiriku arhiivi sellises seisukorras vastu võtnud, nagu see minu ametieellasest, härra pastor Kentmannist Kuusalust, maha jäi. Peale selle võtsin ma vastu kolme tuhande kuuesaja üheksakümne rubla väärtuses intresse kandvat kapitali ning sularaha summas ükssada üheksakümmend seitse rubla, kaheksakümmend kolm ja pool kopikat.

Paul Loppenowe, Jõelähtme pastor.

Jõelähtme pastoraat, 14. juuli 1863.

Härra praost Bergi kaudu mulle 31. juulil 1863 lähetatud kirja nr 35 peale, mille järgi auväärt konsistoorium Jõelähtme kiriku inventari ja arhiivi erinimekirju soovib, lisan ma need nimekirjad järgmisel, 424. leheküljel järgnevalt:

[L 181p, digikaader 187]

Jõelähtme Püha Neitsi Maarja kiriku arhiiv 1863. aastal.

Kirikuraamatud.

Vanim Jõelähtme kirikuraamat aastast 1725 (Wrede).

Selle järg aastast 1755 (Hasselblatt).

60 Danielson, Erich William Wladimir (1814-1882), 1845-1869 Harju-Jaani koguduse õpetaja.

61 Luther, Robert Johann Dietrich (1816-1888), 1847-1884 Jüri koguduse õpetaja.

62 Loppenowe, Paul (1826-1901), 1861-1863 Narva soome-rootsi Mihkli koguduse ja filiaalkoguduse Kosemkina adjunktõpetaja, 1863-1896 Jõelähtme koguduse õpetaja.

63 Berg, Johann Georg (1817-1878), 1844-1874 Juuru koguduse õpetaja, 1863-1874 Ida-Harjumaa praost.

Selle järg aastast 1781 (Stückel).⁶⁴

Selle järg aastast 1821 (Knüpffer).

Armulaualiste nimekiri 1825-1867 ja laulatatute nimekiri alates 1851.

Sündinute, leeritatute, kihlatute ja surnute nimekiri alates 1851.

a) ja b) eraldi nimekirjad armulaualiste kohta aastatest 1762-1768 ja 1786-1799.

nimekirjad armulaualiste kohta aastatest 1800-1825.

nimekirjad armulaualiste kohta aastatest 1834-1841.

Personaalraamat aastatest 1826-1839 (kvartformaadis vihikud).

Personaalraamat aastatest 1839-1852 (köidetud).

a) Personaalraamat aastatest 1853-1867 (köidetud).

b) Personaalraamat ja armulaualiste register aastast 1867 (foolioformaadis, köidetud).

Konvendiprotokollid ja arveraamatud.

Kolm üksikut konvendiprotokolli aastatest 1753, [17]53 ja [17]55.

a) Konvendiprotokollid alates 1786. aastast ja kirikukassaarved.

b) Arvepidamine Bohni⁶⁵ sihtotstarbelise annetuse (*Legat*) üle aastast 1746-1786.

Konsistooriumi reskriptid ja kirikuvisitatsioonid.

Visitatsiooniprotokollid aastatest 1740, [17]45, [17]54, [17]80, 1805, [18]24, 1836, 1846, 1850.

Konsistooriumi reskriptide koopiad aastatest 1740-1748 (kõitmata).

Väike vihik koopiaid aastatest 1748-1755.

Koopiad foolioformaadis vihikutena aastatest 1755-1786.

Köidetud foolioformaadis koopiad aastatest 1786-1820.

Köidetud foolioformaadis koopiad aastatest 1820-1851.

Viis pakki trükitud ja käsikirjalisi konsistooriumi reskripte aastatest:

1836-[18]39

1840-[18]49

1850-[18]59

1860-[18]63

1864-

Kirikukroonika alates 1829. aastast.

Vanad ja uued kirikutähed.

Sissetulnud kirjad, tõendid nende kohta.

64 Stückel, Samuel Gottlieb (1752-1792), 1780-1783 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1783-1791 Rannu koguduse õpetaja.

65 1746 annetas Raasiku mõisa omanik kindraliproua von Bohn Harju-Jaani ja Jõelähtme kihelkonnale 1091 eestikeelset piiblit, tingimusel, et neid ei müüda kallimalt kui 55 kop tükk ja saadud kapitalist peetaks üleval koolmeistreid ja ostetaks vaesematele lastele raamatuid.

Väljaläinud kirjad, tõendid nende kohta.

[L 182, digikaader 187]

Trükised.

1687. aasta kirikukorraldus (kvartformaadis).

1834. aasta kirikuseadus (vene keeles, foolioformaadis).

1834. aasta kirikuseadus (saksa keeles, kvartformaadis).

Üks Tallinna päritolu kirikuagenda (kvartformaadis).

Käsitähtne agenda (kvartformaadis).

1805. aasta liturgiakorraldus (oktaavformaadis).

Uus 1832. aasta agenda (saksa keeles, kvartformaadis), [1 eksemplar].

Uus 1832. aasta agenda (eesti keeles, oktaavformaadis), [kaks eksemplari].

Eestikeelne evangeeliumiraamat (*Evangelienpostille*), [kaks eksemplari].

Vana ja uus talurahvaseadus, [neli eksemplari].

Fragmendid Schüdlöffeli korrigeeritud eestikeelsest piiblist.

Kuus uut ja kolm vana Tallinna päritolu saksakeelset lauluraamatut.

Valitsuse publikaadid (mittetäielik – vanas arhiivikapis).

Mõned pakid kubermanguajalehti (mittetäielik – vanas arhiivikapis).

Dokumendid.

1807. aasta varaloend (nõuetekohaselt allkirjastatud).

1829. aasta varaloend (nõuetekohaselt allkirjastatud).

Tabelikujuline ülevaade mõisate ja talupoegade andamimaksudest kirikule.

Kolm pastoraadi kaarti, üks vana ja kaks uut.

Pakk ülemkirikueestseisja otsuseid ja kirju seoses rünnakuga kirikuomandi vastu ja selle kaitsmisega.

Jõelähtme kiriku varaloend.

Jõelähtme Püha Neitsi Maarja koguduse kirikukassa kapitalid ja sularaha koos aruandega raha sissetulekute ja väljaminekute kohta on kirja pandud antud raamatu punktis B. 14. a. Kogu summa vastuvõtmine on näidatud 423. leheküljel.

[L 182p, digikaader 188]

Kirikuriistad.

Kuld ja hõbe.

Hõbedane karikas aastast 1693 parun Fersenilt⁶⁶ ja Ann Sophie Ungern-Sternbergilt.⁶⁷

⁶⁶ Fersen, Reinhold Johann von (1646-1716), Rootsi riigitegelane ja sõjamees, Riia kuberner, Maardu ja Jõelähtme mõisate omanik, abiellus 1682 Hanijõe mõisniku Jacob Stael von Holsteini lese Anna Sophia von Ungern-Sternbergiga (1645-1720).

⁶⁷ Ungern-Sternberg, Anna Sophia von (1645-1720), Hanijõe mõisniku Jacob Stael von Holsteini (1628-1679) lesk, abiellus 1682 Reinhold Johann von Ferseniga (1646-1716).

Hõbedane pateen tähtedega R. I. V. F.⁶⁸ A. S. V. V. S.⁶⁹

Hõbedane oblaaditoos.

Hõbedast haigete karikas koos pateeni ja vutlariga.

Seest ja väljast kullatud, gemmidega kaunistatud vutlariga varustatud karikas.

Hõbedane seest kullatud karikas aastast 1726 (kuulub Prangli [kabeli]le).

Hõbedane ülalt kullatud pateen aastast 1689 (kuulub Prangli [kabeli]le).

Hõbedane seest kullatud oblaatide toos.

Kaks hõbedast seest kullatud altarikannu aastast 1865.

Metall ja puu.

Kirikukell tornis.

Malmist kirikukell käärkambris (kasutamiskõlbmatu).

Kaks messingist kroonlühtrit.

Kaks suurt ja kuus väikest messingist altarilühtrit.

Kolm messingist küünlajalga kantslil.

Üks vana messingist korjandusvaagen (*Collectusbecken*) – varem ristimisvaagen.

Korjanduskott, teine on 1826. aastast Randvere [kabeli]s.

Kirikupitsat.

Tinast ristimiskauss.

Raudkang.

Vana tarvitamiskõlbmatu arhiivikapp kabelis, täidetud vanade valituse publikaatide ja kubermanguajalehtedega.

Uus arhiivikapp.

Kaks altariküünla hülssi (*Altarlichthülsen*).

Riidest esemed.

Punase ja valgega heegeldatud karikarätt.

Kolm sinist karikakatet.

Kolm karikarätti.

Kaks altarikatet, üks punane, teine must ning üks valge altarirätik.

Kaks väikest kantslikatet, pruun ja punane.

Üks suurem must kantslikate.

Kaks mustast kalevist surnutekki (*Leichendecke*).

Üks kullaga tikitud siidist karikakate.

Raamatud.

Altaripiibel.

68 Reinhold Johann von Fersen.

69 Anna Sophia von Ungern-Sternberg.

Üks Punscheli⁷⁰ koraaliraamat.

[L 183, digikaader 188]

Pärast seda, kui pastor Oskar Tomberg⁷¹ Jõelähtme kihelkonna pastoriks oli kutsutud ja selleks kinnitatud oli, seati ta *Esto mihi*⁷² pühapäeval, 4. veebruaril 1896, ametisse. Ametisseseadmise viisid läbi kindralsuperintendent L. Hörschmann⁷³, härra pastor W. Kentmanni, pastor emeeritus P. Loppenowe, Vaivara pastori Chr. Tombergi⁷⁴ assisteerimisel, kirikueestseisjate Jägala härra A. von Dehni ja Nehatu härra A. Vogdti ning arvukalt kokkutulnud koguduseliikmete juuresolekul. Pärast ametisse seadmist anti O. Tombergile üle inventar ja tema hallata olevad kapitalid, kui päev varem, 3. veebruaril, kirikuomand läbi oli vaadatud.

Alexander von Dehn, kirikueestseisja.

August Vogdt, kirikueestseisja.

L. Hörschmann, kindralsuperintendent.

Wold. Kentmann, Ida-Harjuma praost.

P. Loppenowe, pastor emeeritus.

C. Tomberg, Vaivara pastor.

Oskar Tomberg, Jõelähtme pastor.

[L 184, digikaader 189]

Koopia.

Ülikõrgesti- ja kõrgestisündinud härrased Jõelähtme kiriku eestseisjad.

Kui härraste vendade leitnant Hermann⁷⁵ ja Peter von Breverni⁷⁶ poolt kõrgeaulise keiserliku riigijustiitskolleegiumi korraldusel vagaks otstarbeks (*ad pios usus*) makstavast 200 rubla suurusest

70 Punschel, Johann Leberecht Ehregott (1778-1849), saksa päritolu Läti vaimulik, algatas 1825 koguduselaulu reformi, andis 1839 välja koraaliraamatu, mis võis ühtviisi kasutuses olla nii Vene riigi kõigis luterlikes kogudustes kui ka koolides ja mis ilmus aastani 1935 kokku 16 väljaandes.

71 Tomberg, Oskar Ernst Emil (1866-1938), 1891-1892 Koeru koguduse abiõpetaja, 1892 Eestimaa vikaarõpetaja, 1892-1895 Tallinna Kaarli koguduse abiõpetaja, 1896-1932 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1917-1920 Ida-Harju praostkonna praost.

72 *Dominica Esto mihi* on kirikukalendris viimane pühapäev enne paastuaja algust.

73 Hörschmann, Magnus Heinrich Ferdinand Leopold (1836-1908), 1866-1868 oli Eestimaa vikaarõpetaja, 1868-1888 Ridala koguduse õpetaja, 1878-1888 Eestimaa konsistooriumi assessor, 1888-1904 Tallinna toomkoguduse ülemõpetaja, kindralsuperintendent ja konsistooriumi asepresident.

74 Tomberg, Christoph Dietrich Georg (1845-1902), 1871-1902 Vaivara koguduse õpetaja, Jõelähtme koguduse õpetaja Oskar Ernst Emil Tombergi vend.

75 Brevern, Hermann Christoph von (1744-1815), major, maanõunik, Triigi mõisa omanik, abiellus 1768 oma onutütre Sophie Dorothea von Kurselliga (1753-1829). Eelnimetatud Ludvig Karl von Breverni vend.

76 Brevern, Peter von (1745-1812), maanõunik, Kohila mõisa omanik, abiellus 1768 oma onutütre Helene Gertrude von Kurselliga (1751-1819). Eelmise vend.

dispensatsioonirahast⁷⁷ kirikule, mille poole tollased lugupeetavad kihlatud hoidsid, pool välja makstud saab, annan käesolevaga häärrastele ülemkirikueestseisjatele korralduse need 100 rubla nii kiiresti kui võimalik kviitungi vastu vastu võtta ja sellelt kapitalilt aastas saadavad intressid lehestunud pastoriproua Hasselblattile,⁷⁸ niikaua kui ta elab, välja maksta, pärast tema surma aga kasutada loodetavasti kasvava kapitali intresse järgmiste pastorileskede heaks.

Tallinna lossis, 8. oktoobril 1768.

Häärrastele ülemkirikueestseisjatele teenistusvalmis

Holsteini prints (*Printz von Holstein*),⁷⁹

C. A. Berg,⁸⁰

C. Riesemann,⁸¹

kindralkubernereri sekretär.

Häärrastele Jöelähtme ülemkirikueestseisjatele.

[L 185p, digikaader 190]

30. novembril 1763, esimesel advendipühapäeval, kinkis kõrgeau-line lehestunud riiginõunikuproua von Brevern, sündinud Gerdruta Magdalena Kursell,⁸² Maardust siinsele kirikule valgest musliinist karikaliniku, ümberringi ja kõigis neljas nurgas valge niidiga väljaõmmeldud lilled, 1 küünar⁸³ ja 2 $\frac{3}{4}$ setverti⁸⁴ pikk ja lai. Önnistegija, önnista teda veel kord ja kogu tema maja ihu ja hinge poolest.

12. jaanuaril 1771 kinkis härra leitnant Fr. Reinh. Stackelberg siinsele kirikule brokaadist karikakatte püha- ja pidupäevadel altaril kasutamiseks.

15. veebruaril 1777 kinkis härra kapten von Treborn Ingeri rügemendist siinsele kirikule samuti ühe hõbedaste narmastega rohelisest atlasest karikakatte koos puidust krutsifiksiga.

77 Dispensatsioon on seaduse või kohustuse täitmisest vabastamine. Dispensatsioonitaotlusi lähisugulaste abiellumise osas esitati Liivi- ja Eestimaa Asjade Justiitskolleegiumile, mille peale too esitas dispensatsiooniloiguse saamiseks taotluse Senatile. Liivimaal andis vastava dispensatsiooni teatud summa eest konsistoorium. Summa suurus sõltus taotleja seisusest ja jõukusest.

78 Hasselblatt, Christina Helena (1715–pärast 1780).

79 Holstein-Beck, Peter August Friedrich von (1696–1775), Schleswig-Holstein-Sonderburg-Becki hertsog, Venemaa sõjaväelane ja riigitegelane, aastatel 1743–1753 ja 1758–1762 Eestimaa kuberner, 1862–1775 Eestimaa kindralkuberner, talle kuulusid Haabneeme, Lagedi, Saha ja Viimsi mõisad ja ta on maetud Tallinnasse Niguliste kiriku kõrvale püstitatud Holstein-Becki hauakabelisse.

80 Berg, Caspar Anton von (1729–1773), Eestimaa kubermangunõunik.

81 Riesemann, Christoph, kindralkubernereri sekretär.

82 Brevern, Gerdruta Magdalena von (sünd von Kursell) (1724–1803), Maardu, Kostivere ja Kehra mõisniku, tõelise riiginõuniku Peter von Breverni (1711–1756) abikaasa.

83 1 tallinna küünar ~53,3 cm, 1 riia küünar ~52,2 cm.

84 1 setvert e neljandik ~ 17, 77 cm.

16. veebruaril 1780 kinkis Tema Ekstsellents kõrgeauline lesestunud kindrali- ja ülemkomandandiproua von Benckendorff, sündinud von Löwenstern,⁸⁵ siinsele kirikule hõbedast, seest ja väljast kullatud ja mitmesuguste kivide ning emailiga kaunistatud karika.

[L 186, digikaader 190]

Sada rubla kiriku raha andis härra pastor 5. augustil 1756 siia, Jägalasse, hoiule.

A. L. v. Brevern.

Need 100 (loe: sada) rubla kiriku raha, lisaks veel 4 rubla 75 kopikat, andis kõrgeauline õnnis härra brigadir von Brevern välja Tema kõrgeaulisele härra maanõunik Stackelbergile Püssist, millega maksti Tallinnas 25. veebruaril 1758 väljakirjutatud kviitungi järgi viimaselt kiriku remondiks ostetud saelaudade eest. Mida käesolevaga kinnitan.

Jõelähtme pastoraat, 22. veebruaril 1762.

Gustav Ernst Hasselblatt,

kohalik pastor.

Kuna kõik praegused härrased Jõelähtme kihelkonna [saksa] koguduseliikmed olid kirikukonvendil ühiselt otsustanud, et kirikule kuuluvast hõbedast see, mida on enam kui tavaliseks kasutamiseks vaja ja mis asub juba mitmeid aastaid härra Litschi⁸⁶ kui toonase kiriku ökonoomi (*Oeconomus Templi*)⁸⁷ kviitungi vastu Toomkirikus hoiul, tuleks maha müüa ja raha kirikule kasuliku fondina kooliasutiste heaks kasutada, nimelt, et selle eest sissetulev raha tuleks panna intresse kandma ja intressirahadega tuleks palgata üks alaline köster, kes lapsi ilma täiendava tasuta õpetaks, siis on see kirikule kuuluv hõbe, mis toona 282 loodi⁸⁸ kaalus, 1756. aasta märtsikuus ettekavatsetult ja auväärse keiserliku konsistooriumi loal Toomkirikust välja võetud.

Kui aga see hõbe kullassepa poolt oli üle vaadatud ja puupulgad, millega vanad karikad kinnitatud olid, välja võetud, kaalus hõbe ise ainult 279 ½ loodi, see 279 ½ loodi hõbedat [L 186p, digikaader 191] müüdi kõrgeaulise õndsas härra brigadir von Breverni kui tollase ülemkirikueestseisja poolt 1757. aasta septembris, 45 kopikat lood, maha ja selle eest sissetulnud raha, nimelt 125 (loe: ükssada kakskümmend viis)

85 Benckendorff, Sophia Elisabeth von (snd von Löwenstern) (1724-1783), Venemaa sõjaväelase, Tallinna ülemkomandandi Johann Michael von Benckendorffi (1720-1775) abikaasa.

86 Litsch, Johann Martin, Toomkiriku ökonoom.

87 Ökonoom on vaimuliku institutsiooni majandusjuht.

88 1 lood – 1/32 naela e 12,8 g.

rubla pandi 6-protsendilist intressi kandma, millelt sissetulnud intressid 1757. aasta septembrist kuni 1762. aasta märtsikuuni olid 34 (loe: kolmkümmend neli) rubla ja 75 (loe: seitsekümmend viis) kopikat. Nendest intressirahadest on kviitungi järgi välja antud müürsepp (*Maurer*) Dürschmidtile 10 rubla ja puusepp (*Plotnik*) Vassili Korenovile (*Wasilje Korenoff*) tema töö eest 4 rubla, kokku 14 rubla. Niisiis jääb üle veel 20 rubla 75 kopikat, mis asub siin teiste kirikurahade juures. 125 rubla suuruse kapitali pani aga kõrgestisündinud härra assessor Stael von Holstein praeguse ülemkirikueestseisjana käesoleva, 1762. aasta aprillis 6-protsendilist intressi kandma.

18. veebruaril 1761 sai Jõelähtme kirik veel ühe annetuse (*Legatum*), nimelt kui kõrgestisündinud härra Maardu mõisavalitseja Daniel Hermann Bahr sellele 60 (loe: kuuskümmend) rubla sularaha (*60 Rubl. an Contant*) kinkis ja nimelt tingimusega, et see kapital pandaks intresse kandma ja intressirahadest ostetaks eestikeelseid raamatuid ja kingitaks neid kihelkonna vaestele talulastele, et nad hoolsamalt lugema õpiksid.

Selle kapitali, nimelt 60 rubla, pani kõrgeauline õnnis härra brigadir von Brevern toonase ülemkirikueestseisjana 1761. aasta märtsis 6-protsendilist intressi kandma. Intressid 3 rubla 60 kopika suuruses summas maksti seekord kohe ette, mille eest siis on ostetud eestikeelseid raamatuid ja juba suures osas ka vaestele talulastele välja jagatud.

[L 187, digikaader 191] 28. augustil 1757 langetas kõrgeauline härra brigadir von Brevern ülemkirikueestseisjana Jõelähtme kiriku eestikeelsete piiblite hinda, mis varem oli 55 kopikat köitmata eksemplar, 35 kopikale eksemplar, et inimesed neid rohkem osta saaksid.

Kuna 1758. aasta mais ja juunis pandi Jõelähtme kirikule koos torni ja kooriruumiga uus katus, nagu ka käärkambrile, vaistemajale ja luukambrile, parandati pingid ja pandi uued põrandad ja [saksa] koguduseliikmed remondi jaoks iga adramaa pealt 3 rubla suuruse maksu määrasid, siis pani Tema kõrgeauline härra brigadir von Brevern selle raha, nimelt 55 rubla ja 20 kopikat, Jägala mõisa poolt oma talupoegade eest ise välja, kinkides niiviisi oma vallale (*Gebiethe*) selle raha, silmas pidades seda, et ta eelmisel talvel pika reisi Riiga ja Klaipedasse (*Memel*) tegema pidi, kusjuures Tema ülikõrgestisündinu püüab ära hoida (*praecaviret*) seda, et see vallale osutatud heategu sarnaste juhtumite puhul tulevikus mingeid [soovimatuid] tagajärgi ei annaks ja seega talupoegadel ei oleks alust arvata, et mõis tulevikus alati kirikukulud kandma peaks, vaid see toimus ainult sel korral [eelmisel talvel] tehtud pika reisi tõttu.

29. novembril 1764 kinkis tööline Mölli Jüri (*Arbeits-Kerl Möli-Jürri*) Tallinnast Saha kabelile vahaküünla, mis maksab 38 kopikat, kuna ta oli

andnud töotuse, et kui armas Jumal tema naise haigete silmade tervene-misele kaasa aitab, siis kingib ta Saha kabelile vahaküünla, tingimusega, et alati, kui kabelis jutlusi peetakse, põleks see küünal kogu aja altariil.

[L 188, digikaader 192] 1757. aasta märtsis kutsuti senine Jõelähtme köster Andres Wichmann Harju-Jaani kiriku juurde, kuna sealne köstrikoht oli vakantne, millist kutset ta ka järgis. Kuna nüüd tema lahku-mise läbi köstrikoht selle kiriku juures jälle vakantseks jäi, siis võeti käesoleva, 1757. aasta 11. märtsil müürsepp (*Maurer*) Christopher Johansson linnast, kui ta eelnevalt oma proovilaulmise oli teinud (*seine Probe gesungen*), jällegi siia köstriks. Truu Önnistegija, valgusta tema südant oma Püha Vaimu läbi ja valitse teda selle läbi tugevalt igal ajal, et ta võiks elada nagu tõelisele kristlasele kohane ja Jumala ja inimeste ees igal ajal laitmatult.

Pärast seda, kui ülalnimetatud köster ametist oli lahkunud, astus 5. märtsil 1766 Andreas Berggreen, kes tegelikult oli kingsepp, sinne kiriku juures köstriametisse ja pärast seda, kui ta surma läbi oli lahku-nud, nimetati 23. mail 1770 mölder Hinrich Hanson köstriks. 15. aprillil 1772 kutsuti kirikumeheks (*Kirchen Kerl*) Kuru Mihkel (*Kurro Michel*) Parasmäe külast.

[L 189, digikaader 193]

1755. aastal toimus ka siin kõrgemalt poolt ette nähtud korjandus les-kede ja teiste puudustkannatajate heaks, nimelt, 2. juulil koguti kiriku juures 10 kopikat ja 18. augustil annetas Tema Ekstsellents kõrgeauline härra tegelik riiginõunik ja rüütel von Brevern Maardust selleks korjan-duseks 1 rubla, kokku 1 rubla ja 10 kopikat.

Önnistegija, önnista oma armust veel kord igäuhte ihu ja hinge poo-lest, kes selleks korjanduseks rohkem või vähem annetanud on.

1756. aastal toimus selle kiriku juures kaks korjandust:

Kõrgemalt poolt ettenähtud iga-aastane korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, milleks armulised härrased Maardust anne-tasid 2 rubla ja kiriku juures koguti selleks 20 kopikat, kokku 2 rubla ja 20 kopikat.

Korjandus lesestunud kapteniproua *Spitezewski* heaks, tema ema, poja ja mõlema venna väljaostmiseks (*Ranzionirung*) Türgi vangistusest, selleks korjanduseks annetasid armulised härrased Maardust 1 rubla ja kiriku juures koguti selleks 12 kopikat, kokku 1 rubla ja 12 kopikat.

Issand, önnista igäuhte veel kord rikkalikult oma armust.

1757. aastal toimus siin selle kiriku juures ainult üks korjandus, nimelt tavaline kõrgemalt poolt ette nähtud iga-aastane korjandus les-kede ja teiste puudustkannatajate heaks, mille käigus koguti 12 kopikat.

Issand, õnnista igaühte veel kord rikkalikult oma armust, kes sellele rohkemal või vähemal määral kaasa on aidanud.

Nii selle kui ka eelmise korjanduse raha on härra sekretär Frankele üle antud.

1758. aastal toimus siin selle Jõelähtme kiriku juures kolm korjandust, nimelt:

Kõrgemalt poolt ettenähtud iga-aastane korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, mille käigus koguti 12 kopikat.

Korjandus evangeelse [L 189p, digikaader 194] luterliku kiriku saksa koguduse jaoks Kroonlinnas nende kiriku täielikuks ümberehitamiseks, milleks koguti 10 kopikat.

Korjandus Tuutari (*Duderhoff*)⁸⁹ evangeelse luteri koguduse heaks, sealse lagunenu kiriku jaoks, milleks koguti 10 kopikat.

Issand, õnnista igaühte veel kord oma armust nii ihu kui ka hinge poolest, kes sellele korjandusele kaasa aidanud on.

1759. aastal toimus selle kiriku juures kaks korjandust, nimelt:

Kõrgemalt poolt ettenähtud tavaline iga-aastane korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, mille käigus koguti [summa märkimata] kopikat.

Korjandus Venjoki (*Slawanka*)⁹⁰ koguduse heaks, sinna täiesti uue luteri kiriku ehitamiseks, milleks koguti [summa märkimata] kopikat.

Issand, õnnista igaühte veel kord oma armust ihu ja hinge poolest, kes sellele korjandusele kaasa aidanud on.

1760. aastal toimus selle kiriku juures jällegi kaks korjandust, nimelt:

Kõrgemalt poolt ettenähtud iga-aastane korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, mille käigus koguti [summa märkimata] kopikat.

Korjandus Astrahani luteri koguduse heaks, milleks koguti 16 kopikat.

Issand, õnnista igaühte oma armust veel kord ihu ja hinge poolest, kes sellele korjandusele rohkemal või vähemal määral kaasa aidanud on.

1761. aastal toimus selle kiriku juures, nagu ka kogu maal, järgmised kolm korjandust:

Kõrgemalt poolt ettenähtud korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, mille käigus koguti 13 kopikat.

89 Tuutari (vene k Дудерово, Дудорово, Дудергоф, rootsi k Duderhof), luteri kogudus Ingerimaal, vana haldusjaotuse järgi Peterburi kubermangus, Ida-Ingerimaa praostkonnas.

90 Venjoki (vene k Славянка), endine luteri kogudus Ingerimaal, vana haldusjaotuse järgi Peterburi kubermangus, Ida-Ingerimaa praostkonnas.

Korjandus Leedu Suurhertsogiriigis asuva Slucki⁹¹ evangeelse kiriku heaks, mis pidavat olema äärmiselt viletsas olukorras, milleks koguti 17 kopikat.

Korjandus Serepetta (*Serebetta*)⁹² ja Uusi-Puura (*Novabura*)⁹³ koguduse heaks Serepettas asuva laguneva ning varisemisohtliku kiriku jaoks, milleks koguti 10 kopikat.

Issand, õnnista igäühte veel kord rikkalikult, kes sellele korjandusele kaasa aidanud on.

[L 190, digikaader 194]

Ka 1762. aastal toimus selle kiriku juures kõrgemalt poolt ettenähtud korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, mille käigus koguti 20 kopikat. Issand, õnnista igäühte veelkord rikkalikult, kes sellele korjandusele kaasa aidanud on.

1763. aastal toimus selle kiriku juures kolm korjandust, nimelt:

Kõrgemalt poolt ettenähtud iga-aastane korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, mille käigus koguti 25 kopikat.

Korjandus Spankkova-Kolppana (*Spankow und Calpana*)⁹⁴ pastori härra Erik Ricknecki (*Erich Ruckneck*) heaks, kellele eelmise aasta 9. augusti öösel pastoraadis ootamatult kallale tungiti ja nii paljaks riisuti, et ta ei kaotanud mitte ainult kogu oma, vaid ka tema juures hoiul olnud lagunenu kiriku remondiks korjatud raha, milleks koguti 30 kopikat.

Korjandus Paide alevisse (*Flecken*) ehitatava uue kiriku heaks, millest laekus 8 kopikat.

Jumal, õnnista veel kord igäühte, kes sellel korjandusel midagi annetanud on.

1764. aastal toimus selle kiriku juures kõrgemalt poolt ettenähtud korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, millest laekus 23 kopikat.

Jumal, õnnista igäühte veel kord oma armuga, kes sellele korjandusele rohkemal või vähemal määral kaasa aidanud on.

91 Sluck (valgevene k Слуцк), tänapäeval linn Valgevenes Minski oblastis, Slucki rajooni keskus.

92 Serepetta (vene k Жеребятки), endine luteri kogudus Ingerimaal, vana haldusjaotuse järgi Peterburi kubermangus, Ida-Ingerimaa praostkonnas.

93 Uusi-Puura (vene k Новая Буря, rootsi k Novabura), endine luteri kogudus Ingerimaal. 1750. aastate keskel viidi kirik üle Serepetta külla ja kogudus sai uue nime „Serepetta“.

94 Spankkova-Kolppana (vene k Шпаньково-Колпаны, rootsi k Spanko-Kolpana), endine luteri kogudus Ingerimaal, vana haldusjaotuse järgi Peterburi kubermangus, Lääne-Ingerimaa praostkonnas. 1920-ndate aastate algusest tegutsevad Spankkova ja Kolppana eraldi kogudustena.

Sellel, 1764. aastal toimus veel üks korjandus Skuoritsa (*Squoritz*)⁹⁵ evangeelse luteri koguduse heaks, kuna nende kirik on sisse langenud ja nad tahavad uut ehitada, millest laekus 12 kopikat.

Jumal, õnnista igauhte veel kord oma armuga, kes sellele kaasa aidanud on.

Raha saadeti linna konsistooriumi kantseleisse 24. septembril 1764.
[L 190p, digikaader 195]

1765. aastal toimus selle kiriku juures kolm korjandust, nimelt:

Kõrgemalt poolt ettenähtud iga-aastane korjandus leskede ja teiste puudustkannatajate heaks, millest laekus 20 kopikat.

Korjandus Narva rootsi-soome koguduse lagunenu kiriku heaks, milleks koguti 12 kopikat.

Korjandus Peterburi Vassili saarele ehitatava luterliku kivikiriku heaks, millest laekus 10 kopikat.

Jumal, õnnista igauhte veelkord oma armuga, kes sellele korjandusele rohkemal või vähemal määral kaasa aidanud on.

See kolmel korjandusel kogutud raha saadeti 17. oktoobril 1765 herra sekretär Frankele Tallinna.

EAA.1212.1.13. Jöelähtme Püha Neitsi Maarja kiriku Ida-Harjumaal kroonika 1829-1939.

[L 1] Jöelähtme Püha Neitsi Maarja kiriku Ida-Harjumaal kroonika alates 1829. aastast.

[L 1p] Vaimulikele on korduvalt tehtud kohustuseks pidada iga kiriku juures kroonikat. Võib tunduda küsitav, kas meie päevil, mil nii palju trüki läbi avalikuks tehakse, oleks veel vajadust tähtsaid ajasündmusi tulevastele sugupõlvadele sellistes kroonikates jäädvustada, kuid vaielamatult võivad nad tulevikus huvi pakkuda neile, kes kord siin, kus varem kroonikat on peetud, ametis saavad olema. Eelkõige võib see järeltulijate jaoks tähtsaks saada siis, kui kõik muudatused, mis puudutavad õigusi ja igapäevaseks ülalpidamiseks vajalikku, hoolikalt üles tähendatakse. Kui seda on tehtud, siis saab vaidluste puhul ette näidata, kuidas ja millal mingi korraldus vastu on võetud, et siis otsustada, kas

95 Skuoritsa (vene k Скворицы), luteri kogudus Ingerimaal, vana haldusjaotuse järgi Peterburi kubermangus, Ida-Ingerimaa praostkonnas.

rikkumine on aset leidnud või mitte. Seda kavatsen ma siis oma järeltulijate hüvanguks oma ametis järgida ja sobival juhul asju, mis minu arvates tähelepanu väärivad, sisse põimida.

Ette paigutan ma nimekirja siin alates 1714. aastast teeninud vaimulikest, kelle nimed on küll leitavad vanematest kirikuraamatutest, kuid mitte ühest ja samast kohast, vaid laialipillutatult. Nii alustan ma Jõelähtme vaimulike loetelu pastor Heinrich Christopher Wredega, kes alustas siinse vanima kirikuraamatu pidamist ja on sinna suure hoolega tähtsad teated kirja pannud.

1714.

10. juunil 1714 asus Harju-Jaani koguduse pastor Heinrich Christopher Wrede lisaks [Harju-Jaani kogudusele] ka talle usaldatud Jõelähtme koguduse hingekarjase ametisse ja oli seega samaaegselt kahe kiriku juures ametis. Kuna aga hingede arv pidevalt kasvas, tekkis vajadus eraldi hingekarjase järele selle kiriku juures. Vastuseks sellele vajadusele võttis pastor Heinrich Christopher Wrede (kes oli ka mõisaomanik ja praegu Eestimaal elavate Wredede esivanem) tööle adjunktpastori.

1734.

7. juulil 1734 asus adjunktpastor Andreas Gabriel Strenge⁹⁶ siin oma hingekarjase ametisse ja suri märtsis 1738.

1739.

11. veebruaril 1739 asus adjunktpastor Johann Bidberg⁹⁷ siin oma ametisse ja siirdus 1746. aasta märtsis Harju-Jaani kogudusse korraliseks pastoriks.

⁹⁶ Strenge, Andreas Gabriel (surn 1738), 1734-1738 Jõelähtme koguduse adjunktpastor.

⁹⁷ Bidberg, Johann (1707-1770), 1738-1742 Jõelähtme koguduse adjunktpastor, 1742-1746 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1746-1770 Harju-Jaani koguduse õpetaja.

1746.

23. märtsil 1746 tuli tema asemele korraliseks pastoriks Carl Johann Sommer,⁹⁸ kes 1748. aasta kevadel sai kutse Järva-Peetri koguduse õpetaja ametikohale.

1748.

3. juulil 1748 tuli Varbla pastor Gustav Ernst Hasselblatt Jõelähtmele pastoriks ja oli selle kiriku juures ametis kuni oma surmani 12. märtsil 1766.

1767.

28. jaanuaril 1767 tutvustati Jõelähtme pastori ametisse Isaac Heinrich Hirschhausen, kes suri Jõelähtme pastori ametis olles 21. detsembril 1779.

1780.

13. jaanuaril 1780 ordineeriti Jõelähtme pastoriks Samuel Gottlieb Stückel, kes 1782. aastal Liivimaale Rannu koguduse pastoriks kutsuti.

1783.

24. septembril 1783 ordineeriti Jõelähtme pastoriks Friedrich Johann Anton Assmuth,⁹⁹ kes 1785. aasta kevadel kutsuti Kose koguduse juurde. [L 2]

1785.

21. septembril 1785 ordineeriti Jõelähtme pastoriks Georg Friedrich Schüdlöffel, kes suri 14. detsembril 1802 Jõelähtmel.

98 Sommer, Carl Johann (1715-1765), 1746-1748 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1748-1765 Järva-Peetri koguduse õpetaja.

99 Assmuth, Friedrich Johann Anton (1755-1802), 1783-1785 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1785-1802 Kose koguduse õpetaja.

1803.

28. juunil 1803 ordineeriti Jõelähtme pastoriks Jacob Johann Anton Hirschhausen, ülalnimetatud pastor Isaac Heinrich Hirschhauseni poeg. Pastor Jacob Johann Anton Hirschhausen siirdus 1809. aasta kevadel Kuusallu.

1809.

4. juulil 1809 ordineeriti Jõelähtme pastoriks Peter Heinrich Schwabe, kes 1811. aasta kevadel Jüri kogudusse kutsuti.

1811.

2. juulil 1811 ordineeriti Jõelähtme pastoriks Justus Johann Mickwitz, kes 1816. aasta märtsis Liivimaale Tarvastu pastoriks siirdus.

1817.

18. novembril 1817 ordineeriti Jõelähtme pastoriks Alexander Reutlinger. Teda tabas ravimatu silmahaigus ja ta jäi 1820. aastal täielikult pimedaks, nii et ta oli sunnitud sellesama aasta detsembris ametist lahkuma, pärast seda, kui ametivennad praostkonnast (*Kreisbrüder*) pikka aega tema eest teeninud olid.

1822.

2. juulil 1822 ordineeriti Jõelähtme pastoriks Christian Gustav Knüpffer, kes 1. juulil 1828 pärast peaaegu pooleaastast haigevoosis lamamist Tallinnas vesitõppe suri.

1829.

30. jaanuaril 1829 ordineeriti mind, Gustav Heinrich Schüdlöffelit, Jõelähtme pastoriks ja seati 3. veebruaril ametisse.

Minu ametieelkäijate hulgas olid olnud minu vaarisa G. E. Hasselblatt, minu vanaisa I. H. Hirschhausen, minu isa G. F. Schüdlöffel, minu lell J. J. A. Hirschhausen. 115 aasta jooksul olin mina viieteistkümnes ordineeritud Jõelähtme vaimulik, kindlasti väga tihe vahetumine, seda enam, et eriti viimasel ajal on koguduse õpetaja koht olnud pikalt vakantne. Sellele vaatamata leidsin ma kihelkonna, mis puutub usku, rahuldavas olukorras eest. Seda ma kirjutan, millest üldiselt räägitakse, et ma esitan liialt kõrgeid nõudmisi. Aga kuna selle kihelkonna kogudus, vaatamata vaimulike pidevale vahetumisele, mitte päris metsistunud ei ole, siis on mul kindlasti õigus enamat nõuda ja ma olen kohustatud enama poole püüdlema.

Kohe järgmisel päeval pärast minu ametisse seadmist koostas praost Kettler, Juuru pastor, sinise kiriku varaloendi koos ülevaatega nii kirikuõpetaja kui ka köstri õigustest. Kuna aga see varaloend oli paljuski puudulik ja keegi ei olnud võimeline kõikide punktide kohta vajalikku teavet andma, siis on mul kavas, niipea kui veel mõned lahknevused lahendatud saavad, koostada siin ühiselt täielik varaloend.

9. veebruaril oli uue köstrimaja ehituseks vajalike palkide kogumine härraste ülemkirikueestseisjate assessor G. von Glasenapi Maardust ja P. von Breverni Jägalast poolt tehtud, nimelt kirjutati välja ja varsti pärast seda toodi kohale 120 neljasüllast¹⁰⁰ palki. Maja ehituse võttis enda peale 110 bankorubla eest tollane Kambi mõisa talupoeg Jaan Kunterberg kui kõige madalamat hinda küsinu. Endine, 1777. aastal ehitatud kivist köstrimaja lammutati kevadel maha ja vana vundamendi peale ehitati üles uus puust [maja]. Köstrimaja ehitus läks maksma 441 rubla 55 kopikat banko. Peamised kulud lisaks meistri töötasule olid: 72 rubla 1800 tellise eest, 36 rubla kolme tosina põrandalaua eest, 36 rubla aknaklaasi eest, 33 rubla aknasepiste eest, 35 rubla naelte eest, 32 rubla korstna ehitamise eest, 25 rubla ahju ladumise eest.

Pärast köstrimaja ehituse lõpetamist aeti pastoraadi elumaja puidust juurdeehitis, mis oli tugevasti viltu vajunud ja sisse kukkuda ähvardas, jälle niipalju, kui võimalik, sirgeks ja toestati. See ehitus läks maksma puhtas rahas 40 bankorubla.

Kuna härra meeskohtunik M. G. Stael von Holstein haiguse tõttu Jõelähtme ja Kuusalu kihelkonnakohtuniku ameti maha pani, siis valiti 29. märtsil kihelkonnakohtunikuks härra Pontus von Brevern Jägalast ja tema asendajaks härra assessor G. von Glasenapp, Maardu mõisa rentnik. Kuid kuna [L 2p] härra P. von Brevern juba kreisikohtu assessoriks oli valitud, siis pidi ta kihelkonnakohtuniku ametist uuesti loobuma ja

100 Sild = 3 arssinat = 7 jalga = 2,1336 m.

selle võttis üle 10. juunil härra assessor G. v. Glasenapp Maardust, samal ajal asusin ma Jõelähtme-Kuusalu kihelkonnakohtu protokollija ametisse, ametisse, mis Eestimaa vaimulikke mitte just soovitavasse seisusse asetab, kuna nad peavad samaaegselt tegutsema nii vaimuliku kui ka ilmaliku ameti teenrina ja seega seisma erineval pinnasel (*auf verschiedenen Boden*)!

6. oktoobril peeti veel Adrianoopolis Osmani väravaga ¹⁰¹ sõlmitud rahu ¹⁰² tänapäeva.

1830.

5. mail 1830 võttis härra meeskohtunik M. G. Stael von Holstein Anijalt Saha ja Jõelähtme mõisa omanikuna neljandat korda vastu kihelkonnakohtuniku ameti, kuna härra kihelkonnakohtunik G. v. Glasenapp andis Maardu mõisa käest ja kolis enda ostetud Ääsmäe mõisa. Ülemkirikueestseisjaks ja kihelkonnakohtuniku asendajaks sai härra Carl Ludwig von Brevern, Maardu vastne pärishärra.

Kuna jäämineku ajal viis jää suure Jägala silla *Sillaotsa* juures endaga kaasa, siis rajati ajutine sild Viruhaua (*Wirrohaua*) koha peale ja seejärel tehti Haljava härra kapten ja rüütel parun Stackelbergi juhtimisel uus sild, mis sai ilusam kui kunagi varem.

15. mail, taevaminemispüha pärastlõunal, viis torm kiriku lõunapoolselt küljelt, kohe torni kõrvalt, viie sülla pikkuselt katuse minema.

Selle aasta kevadel lasin ma oma kuludega pastoraadi köögi Rumfordi ¹⁰³ tüüpi köögiks ümber ehitada, kihelkond andis selleks palgid, laelauad ja telliskivid.

13. juunil tähistati Augsburgi usutunnistusüriku üleandmise 300. aastapäeva. Sel päeval kandsid Eestimaa vaimulikud esimest korda uut moodi, endisega sarnast ametikuube (*Chorrock*) ja baretti (*Baret*).

31. augustil pidas härra praost Kettler Juurust siin praostliku visitatsiooni.

101 Mõiste, mida kasutatakse Osmanide impeeriumi valitsuse nimena.

102 Adrianoopoli rahu on Adrianoopolis 14.09.1829 Venemaa ja Türgi vahel sõlmitud rahu, mis lõpetas Vene-Türgi 1828.-1829. aasta sõja.

103 Thompson, Benjamin, Rumfordi krahv (1753-1814), ameerika päritolu inglise füüsik, omandas hariduse iseõppijana, leiutas kamina, mis tootis varasemast rohkem soojust ja levitas ruumi senisest oluliselt vähem suitsu, ning nn Rumfordi pliidi, mille katteplaati tehtud aukude kohale riputati potid ning pajad.

Karl Ludwig von Brevern
(1757–1823)

Christoph von Brevern
(1786–1864)

1831.

1831. aasta kevadel ehitati pastoraadile uus maja- ja pööningutrepp, köstritoas laoti kahe aasta eest ehitatud ahi ümber, mis seekord läks maksma 14 rubla 70 kopikat.

1831. aasta juulis sai härra P. von Brevern Jägalast Ida-Harjumaa adrakohtunikuks, härra kindramajor ja rüütel Christoph von Brevern Ülgaselt sai teiseks ülemkirikueestseisjaks.

Augustikuu alguses puhkes Tallinnas koolera ja niitis maha ligi 500 inimest. Ka selles kihelkonnas surid mõned inimesed sellesse epideemiasse ja nimelt koolerasse surnute jaoks rajatud matmisplatsile (*Cholerabegräbnissplatze*) maeti kuus surnut. Rahvas levitas ka sellel maakesel (*Ländchen*) tavalisi epideemiatega tekkivaid kuulujutte kaevude mürgitamisest ja muud sellesarnast, siiski peab eestlaste auks mainima, et maarahvas ei lasknud ennast ühessegi korrarikkumisse (*Excesse*) ahvatleda.

Selle aasta sügisel lõppes võitlus rahu taastamise eest Poola kuningriigis Varssavi vallutamisega, mistõttu hiljem üldine tänapüha peeti.

Selle aasta septembris viis torm kiriku põhjapoolselt küljelt kohe torni kõrvalt katuse minema.

1832.

1832. aasta augustis tekkis rukkilõikuse ajal tugev kirdetorm, mis paljudel teravilja põllul maha peksis. Ka võttis külm odra ära seal, kus seda varem, nagu tavaliselt, külvatud ei olnud.

Selle aasta kevadel aeti kolm Kure talu (*die drey Kurreschen Gesinder*) Maardu mõisa all laiali (*wurden gesprengt*) ja sinna rajati karjamõis (*Hoflager*).

[L 3] 1833.

1833. aasta suvel sadas nii tihti vihma, et heinakoristus muutus raskendatuks, ka tuli rukkikülvi edasi lükata ning odralõikus sai toimuda alles septembris.

8. oktoobril 1833, pärast uue kirikukorralduse vastuvõtmist, viidi sisse ka uus agenda saksa koguduste jaoks.

1833. aasta novembris viis torm uuesti minema kiriku põhjapoolselt küljelt 1831. aasta sügisel taastatud katuseosa ja see sai nüüd ajutise katuse.

1834.

1834. aasta alguses algas üleriigiline revisjon (*allgemeine Reichsrevisjon*)¹⁰⁴. Selle maa elanikkond oli tunduvalt kasvanud, nii et paljudes kohtades ulatus juurdekasv isegi 20 protsendini. Talupojad said perekonnanimed, eriti tungivalt aga nõuti seda, et kõikidel talupojadel peaksid olema perekonnanimed järgmisel talvel pärast revisjoninimekirjade kohalikke revisjone (*local. Revisionen*). Seejuures oli kahetsusväärne, et paljudes kohtades anti võõraid, eriti saksa nimesid, mis eestlastele ei sobinud.

1834. aasta kevadel algasid kiriku juures ehitustööd, mille käigus sai kirik täielikult uue katuse. Kuna tulevikus võivad ehk mõningad andmed ettetulevate remonditööde või uue ehitamise puhul huvi pakkuda, siis tahan ma selle, mis tähelepanuväärset mulle teada on, siin üksikasjalikumalt esitada.

¹⁰⁴ Hingerevisjon ehk hingeloend. Sarnane rahvaloendusega, kuigi ei kajastanud alati elanike reaalselt elukohta.

Nagu selgub järgnevatest mõõtmetest (*Dimensionen*), on siinne kirik ehitatud väga ebakorrapäraselt. Kiriku pikkus on 15 sülda ja nimelt lõöv 9° 2'¹⁰⁵, koor 5° 4' pikk. Löövi laius mansardil (*am Mansarde*) torni all ulatub 9° 2'-ni, idapoolses otsas (*Ostende*) ainult 9°-ni. Niisiis ei ole kiriku lõöv kõigjal ühelaiune, millisena ta arvatavasti kavatseti [ehitada], ja seega pole ta põhiplaan ka täiesti ruudukujuline. Koori laius on 6° 2'. Ka kooriosa, mis on löövi tagaseina juurde ehitatud, ei ole päris püstloodis ja lisaks ei asu ka otsaviil keskel. Nende ebakorrapärasuste tõttu ei olnud sarikad ühepikkused, vaid olid torni kõrval 7° 1' ja läksid järk-järgult lühemaks, kuni 7°-ni löövi idapoolses otsas. Koori sarikad olid põhjaküljel 6° 1,5', lõunaküljel 6°. Katuse katmiseks kulus 967 lauda ja nimelt koori põhjaküljel 152 11 tolli¹⁰⁶ laiust lauda, koori lõunaküljel 164 10 tolli laiust lauda, löövi põhjaküljel 305 11 ja 10 tolli laiust, löövi lõunaküljel 346 9 tolli laiust lauda. Naelu läks vaja: 400 palginaela lattide kinnilöömiseks, 4000 suurt 5 tolli pikkust latinaela (*Lattnägel*) ja 4100 4 tolli pikkust latinaela. Kogu kirik ja ka torn varustati paekivist simsiiga. Torni kõrgus kuni simsinini on 11 sülda 5 jalga 4 tolli. Torni küljed on väga erinevad, nii on läänekülg 1 süld 5 jalga, idakülg 1 süld 4 jalga 6 tolli, põhja- ja lõunakülg 2 sülda 5 tolli lai. Torni katmiseks läks vaja 80 lauda, millest pikimad olid 3 sülda 2 ½ jalga, torni jaoks läks vaja 60 palginaela ja 1400 suurt latinaela. Kuna kell oli mõlemast küljest, kuhu kõra siiaaani löi, juba ära kulunud, siis paigutati ta ümber ja postijaama sepp Martinson paigaldas kõra nii, et ta nüüdsest teises suunas lööma hakkas. Kell on 12 leisikat¹⁰⁷ raske, kandeblöck 3 leisikat ja 2 naela,¹⁰⁸ kõra 14 naela. Kellal on pealiskiri: *iohan•taube•tzu•zage•bei•leben•hat•dise•klocke•der•kerchen•tzu•sante•maria•tzu•iegelecht•tzu•gotes•ere•geben•im•iare•1596*.¹⁰⁹ [Valajamärk].¹¹⁰ Selle all on 2 vappi, millel ühel pealiskiri: *dorti fan plettenberch*.¹¹¹

[L 3p]

Torni tippu paigaldati uus varras, mille pikkus katusest kuni risti tipuni on 11 jalga ja 5 tolli, risti laius ulatub 2 jala ja 2 tollini. Rist on 1 jalg ja 10 tolli lai ja 1 jalg ja 5 tolli kõrge. Kuul (*Knopf*) mahutab 12

105 ° tähistab sülda ning ' jalga (0,3048 m). *Toimetaja*.

106 1 toll ~ 2,54 cm.

107 1 leisikas = 20 naela = 8,19 kg.

108 1 nael = 16 untsi = 32 loodi = 409, 512 g.

109 Johan Taube Sahalt on selle kella Jõelähtme Püha Maarja kirikule Jumala auks kinkinud aastal 1596.

110 Valaja Cordt Hartmann, valamiskoht Tallinn.

111 Plettenberg, Dorti (Dorothea?) von.

toopi¹¹² (*Stoof*) ja sellesse pandi pudel väikese kirjaga. Varras ristiga kaalus 4 leisikat ja 16 naela.

Kogu ehituseks koos altarikaunistusega kulus 80 nelja kuni kaheksa sülla pikkust palki, 1100 Virumaalt Roela mõisast toodud kuuselauda, 40 kolme sülla pikkust palki, 1600 rakme- ja 1600 jalapäeva ja 1000 bankorubla puhtas rahas. Peamised väljaminekud olid: meistritasu Palmse talupojale Kõnnu Madis (*Kinno Maddis*) Königsbergile 300 bankorubla, sinna juurde tema kostil pidamine jne 150 bankorubla, köied 120 rubla, naelad 140 rubla, tõrv 95 rubla, lubi 56 rubla, sepa töötasu 75 rubla, punamuld (*Roth. Erde*) 30 rubla, plekk 27 rubla, maalri töötasu 24 rubla.

See suvi oli äärmiselt kuiv, peaaesjalikult pidevate kuivade tuulte tõttu, mistõttu hilja külvatud oder peamiselt selle all kannatas, ka rukki-saak oli kesine. Hein oli juba kõrrel peaaegu kuiv. Rukist külvati täiesti ärakuivanud pinnasesse. Paljud talupojad olid sunnitud juba novembrikuus vilja ostma. Vaatamata vilja sisseveole välismaalt tõusis rukki hind 15 rublani tünder.

1834. aasta esimesel advendil viidi ka eesti koguduste jaoks uus agenda sisse.

1835.

Kogu talve jooksul oli ainult lühikest aega talveteed ja harilikult algas vana kuuga suurem ja pikemat aega kestev sula. Ebakindlad talveteed tegid talupoegadele mujal teenistuse otsimise võimatuks. Kuna eelmisel suvel ikaldusid mitte ainult suvivili, vaid ka kõik kaunviljad, samuti kapsas ja kartul, siis pidid isegi kõige jõukamad peremehed magasiaidast võlgu võtma.

Veebruaris 1835 ostis herra adrakohtunik Carl Ludwig von Brevern Maardust 85 000 bankorubla eest Ülgase mõisa, kusjuures 8000 eest inventari.

Mais sai herra adrakohtunik P. von Brevern Jägalast Jõelähtme ja Kuusalu kihelkonnakohtunikuks ja Jõelähtme kiriku eestseisjaks.

8. juunil 1835 pidas siin keiserlik Harjumaa ülemkirikueestseisjaamet oma esimese visitatsiooni.

1835. aasta juulis olin ma Sahas, et sinna maetud surnuid õnnistada, ja leidsin kabeli avatuna. Sealsed inimesed ütlesid, et sinna olevat kahe aasta eest, kui Saha inimesed Metsakasti all heinal olid, sisse murtud. Üks suur hauaplaat altari ees oli puruks pekstud ja põrand selle all ja

112 1 toop = 1,2299 l.

kõrval läbi songitud. Nüüdseks purukspektstud hauaplaadilt oli pastor Wrede ainult veel „*Adra*” suutnud välja lugenud. Mõlemad teised hauaplaadid raidkirjadega „*Pallasse Andres Sahlt. Prosa Hans. 1651*” ja „*Kermo Mart und seinen Erben. Anno 1678 den 12 Martii*”¹¹³ on veel alles, kuigi nimi viimasel loetamatuks muutunud. Kabeliaia põhjapoolses osas seisab üks kivist pealiskirjaga: *Anno. 1620. Noita. Jürge. Sein. Tochter. An[n]a. wegen. er. Broder. Maken. latten.*¹¹⁴ Lõunapoolses osas seisab ka üks rist, mille pealiskirja ei suutnud ma välja lugeda.

[L 4]

Härra adrakohtunik C. L. von Brevern Maardust ja Ülgaelt kavatses ette võtta reisi välismaale, mida ta 1835. aasta sügisel alustas ja rentis seetõttu oma mõisad [Eestimaa] rüütelkonna sekretärile härra Moritz von Engelhardtile, Kolga ja selle kõrvalmõisate rentnikule.

Senine pastoraadi elumaja teenijatetuba (*Domestikenzim[m]er des Pastoratswohnhauses*) oli kitsas, pime ja külm, küpsetusahi seal kehv, nagu ka kõik elumaja kivist osa elamiskõlbliku (*bewohnbar*) osa aknad, eeskambri (*vordere Kammer*) ahi ja põrand. Tänuväärt abivalmidusega andis kihelkond kirikule rahalist toetust summas 151 rubla 50 kopikat. Seejärel lammutati teenijatetuba (*Volkszimmer*) praegune välissein koos mõlema eendiga (*Vorbau*) ja ehitati 8 jala kaugusele uus sein, mis läbi muutus teenijatetuba nüüd tunduvalt suuremaks, sõbralikumaks ja valgemaks, kuigi oli palju madalam kui teised toad majas. Mõlemad ahjud laoti ümber, laiendusele (*Ausbau*) tehti katus ja põrand, tehti 4 väikest ja vanale elumajale 4 suurt akent ning kõik läks maksma 314 rubla 75 kopikat, nimelt pottsepatöö 50 rubla, telliskivid 24 rubla 10 kopikat, palgid ja lauad 29 rubla 45 kopikat, õli, tinavalge (*Bleiweiß*) ja liim 9 rubla, aknasepised (*Fensterbeschläge*) 27 rubla 50 kopikat, muud raudasjad (*sonstiges Eisenwerk*) 12 rubla 20 kopikat, tisleritöö 86 rubla 50 kopikat, klaas koos klaasija tööga 76 rubla. Selle ehitusega parandati tunduvalt pastoraadi elumaja (*Pastoratswohnhaus*) ja olgu siinkohal veel mainitud, et härrased [saksa] kogudeliikmed hankisid ise vajamineva lubja ja talupojad töid paekivid ning tegid ka 90 jala- ja 40 rakmepäeva.

See aasta oli majanduslikult (*ökonomisch*) keskpärane, kuid paistis silma suure suremuse poolest, mis selles kihelkonnas oli 5 protsenti ehk 200 inimest. 120 aasta jooksul oli ainult ühel korral, nimelt 1799, surnute arv tõusnud kuni 203-ni.

113 Kermo Mart ja tema pärijad. 1678. aasta 3. märtsil.

114 1620. aastal Noita Jürgei tütre Anna pärast vend teha lasknud.

Hauaplaadid raidkirjaga „Pallasse Andres Sahl. Prosa Hans. 1651”
Saha kabelis.

1836.

1836. aasta aprillis rentis härra parun Woldemar Rosen Raka kojast Kostivere mõisa ja valiti varsti pärast seda ka kirikueestseisjaks.

Senine pastoraadi saun ähvardas kokku variseda ja pesuköök selle kõrval oli nii halvasti rajatud, et see oli tuleohtlik. Heasoovlikud härased [saksa] koguduseliikmed kiitsid uue sulaste kambrite (*Herberge*) ehituse koos pesuköögiga minu esitatud plaani järgi heaks ja andsid ehitusmeister Könnu Madis (*Könno Maddis*) Königsbergile töötasu maksmiseks, hoone ehitamiseks ja kirikukatuse tihendamiseks (*Bethonen*) (mis siiski alles 1837. aastal toimuda sai) ning ehituseks vajamineva ostmiseks 540 rubla 63 kopikat, 100 4,4 ½ ja 5 sülla pikkust palki, 36 splinti (*Splinte*) ja 24 lauda. Talupojad töid vundamendiks 40 kuupsülda¹¹⁵ pae-kive ja tegid 117 rakme- ja 540 jalapäeva ning muretsesid katuse katmiseks vajaminevad õled. Ehitamise tulemus ei olnud mitte lihtsalt kena hoone, vaid ta muutus ka palju mugavamaks ja jätkuvalt tuleb kiita selle siiani nii halva kuulsusega kihelkonna (*dieses seither so verschrienen*

¹¹⁵ 1 kuupsüld = 9,7126 m³. *Toimetaja*.

Kirchspiels) suurt abivalmidust. Uus 12 sülla pikkune ja 5 sülla laiune hoone püstitati otse vana sauna ja pesuköögi taha kirikumõisa põllule, millest, loomakarjamaale viiv uus tee kaasa arvatud, umbes 90 ruutsülla suurune tükk ära lõigati. Seevastu suurendati aidatagust põllulappi endise tee (umbes 50 ruutsülda) arvel, ühtlasi laiendati ka õueruumi (*Hofraum*) niivõrd, kuivõrd karjaaiaga (*Leiterzaun*) sai kinni panna pastoraadi elumaja kõrval olev osa, kuna karjamaale viiv tee läks varem majast mööda. Ehitusmeister, kes ladus ka ahju ja klaasis aknad ning tihendas kirikukatust, sai palgaks 300 rubla ja kostikuludeks 80 rubla, telliskivid, vitsraud (*Bandeisen*), plekk ja luugid (*Krüschken*) maksid 31 rubla, klaas, õli, tinavalge, traat ja liim 22 rubla, lauad ja aknasepised 20 rubla, punamuld 30 rubla, sepatöö 24 rubla, lubi 48 rubla.

[L 4p]

Sel aastal aeti Jägala mõisale kuuluv Ruu (*Ru*) küla, mis koosnes 8-st (loe: kaheksa) pooladrikutalust,¹¹⁶ laiali ja sinna rajati karjamõis. Endisele Annenhofi (*Annenhoff*) ehk Värsi (*Wärsi*) karjamõisa maadele asundati aga seevastu neli veerandadrikut. Pastor ja köster saavad selle mõisalt, mis neile siiaaani nüüdseks kaotatud talukohtadelt osaks sai – nii maksud kui ka teokoormise (*Leistung zum Pastorats Feldbau*).

30. augustil 1836 pidas härra konsistoriaalnõunik praost Striedter siinses kirikus visitatsiooni.

Ka see aasta oli majanduslikult keskpärane.

1837.

1837. aastal leidsid aset mitmed surmajuhtumid, mis kõik mulle, osaliselt aga kogu kihelkonnale, põhjust leinamiseks andsid. 10. veebruaril suri Peterburis 27-aastaselt adrakohtuniku ametist erru läinud härra Carl Ludwig von Brevern, Maardu ja Ülgase mõisate omanik, kes sellel aastal oma mõisatesse jälle ise elama asuda soovis, suuremeelne ja selle kiriku ees suuri teeneid omav mees. Maardu mõisa pargis on tema viimane rahupaik. 1. aprillil suri Anijal 58-aasta vanuselt vesitõppe proua Catherine Stael von Holstein, sündinud von Benckendorff, härra meeskohtuniku Matthias G. Stael von Holsteini, Anija, Jõelähme ja Saha mõisate omaniku abikaasa. 27. aprillil suri siin minu vend Friedrich Wilhelm Schüdlöffel,¹¹⁷ Tallinna Rütli- ja Toomkooli õpetaja, 46 aasta

¹¹⁶ Adrik, adratalupoeg oli feodaalajastul Eesti- ja Liivimaa talupoeg, kelle talu põllud olid hinnatud adramaades ja kes kandis tavalisi feodaalkoormisi. 1 adramaa suuruse talu pidaja oli täisadrik, ½ - adramaalise talu pidaja pooladrik jne.

¹¹⁷ Schüdlöffel, Friedrich Wilhelm (1791-1837), Jõelähtme kirikuõpetaja Gustav Heinrich Schüdlöffeli vend, Tallinna Rütli- ja Toomkooli õpetaja.

Julius von Brevern
(1810–1886)

vanuselt ajurabandusse (*Nervenschlag*) ja maeti esimesena selle kihelkonna talupoegade poolt minu jaoks kohaletoodud mullaga täidetud hauaplatsile kabeli taga. 29. mail suri Tallinnas Jacob Johann Anton Hirschhausen, Kuusalu pastor, konsistooriumi assessor ja rüütel, endine Jõelähtme pastor aastatel 1803 kuni 1809, 64-aastasena neerumädanikku (*Niereneiterung*). Samuti mais suri raehärra Carl Nicolai Kochi, Nehatu, Vao ja Koitjärve rentniku abikaasa Helene Koch.

Maardu ja Ülgase mõisatesse asus aprillis elama õndsas härra adrakohtuniku C. L. v. Breverni teine vend härra Julius von Brevern.

Adrakohtuniku asetäitjaks sai härra parun Rosen Kostiverest, kuna härra adrakohtunik kapten ja rüütel parun Stackelberg isiklikel põhjustel Peterburi ja Saaremaale (*Ösell*) reisis.

Kõstri elamises lammutati suur katkine telliskiviahi ja laoti uus kahhelahi, sarnane ahi laoti ümber ka pastoraadi kõrvalhoones (*Pastoratsherberge*), kuna ühte lubjakivist võlvi olid tekkinud praod, pastoraadi elumaja (*Pastorats Wohnhaus*) väike korsten varustati suure metallist rõngaga (*Ringe*) ja krohviti uuesti, suur tuba õnnistati sisse, mille eest pottsepp *Bölan* sai kirikuvahenditest 107 rubla 95 kopikat, lisaks sellele käidi telliskivide ja üheksa luugi (*Krüscke*) eest välja 17 rubla.

Sellel aastal krohviti kõrvalhoone ja tehti korsten 2 jala võrra kõrgemaks.

See aasta on heina ja suvivilja osas õnnistatud olnud, ainult rukis tuli väga halvasti üles. Ka jõukad peremehed pidid odraleiba sööma. Talupoegade õnneks kerkis rukki hind alles vastu kevadet ja ainult kuni 12 rublani tünder.

1838.

Talv vastu 1838 aastat oli äärmiselt karm ja kuna ei sadanud ei vihma, misläbi oleks jääkiht tekkida saanud, ega ka lund, mis oleks pakkunud kaitset tugeva ja pikaajalise külma eest, külmus maapind kuue kuni seitsme jala sügavuselt. Alles 1838. aasta veebruaris tekkis rahuldav talvetee, mis järk-järgult kõvemaks muutus ja kuni märtsi lõpuni püsis. Aprilli alguses hakkasid veed liikuma. Veetase oli kõrge, kuna hilja mahasadanud lumi, mis sulailmade puudumisel kohev oli, sulas päikese käes kiiresti. Ikka ja jälle viis maal suurvesi sillad minema või kahjustas neid tugevalt.

[L 5]

Siinkandis sai ka Jägala sild natuke kannatada, just alles uuesti ehitatud Iru sild aga pidas ilusasti jääle ja veele vastu ja et üks selle silla uutest sillakastidest vajus, tulenes sellest, et alles talvel laotud vundament ei olnud piisavalt tugev.

Kuna kevade jooksul sadas äärmiselt vähe vihma, siis sulas maapind väga aeglaselt ja mõnedes soistes kohtades jäi pinnas kuni sügiseni külmunuks. Talupoegadel olid enamuse kartuleid aukudes (*in den Gruben*) külmavõetud, mistõttu tuli jälle seemnekartulist puudu. Pikaajalise põua ja kuni juunikuu lõpuni kestnud öökülmade tõttu oli rohukasv äärmiselt kehv, oder kannatas peale selle veel sagedaste põhja-, ida- ja lõunatuulte all. Heinasaak oli alla keskmise ja kaotas 11. juulil alanud pikaajalise vihma läbi osaliselt nii oma väärtusest kui ka kogusest. Rukkisaak oli siiski hea, odrasaak keskmine.

Selle aasta kevadel valiti härra Julius von Brevern Maardust ja Ülglaselt ja sügisel härra rittmeister ja rüütel Gustav von den Howen Rummust kiriku eestseisjateks.

Jätkuna teenijatetoa ümberehitamisele ehitati selle aasta kevadel veel väike savist sahvver. Pastoraadi kõrvalhoone teenijannade kambriksse (*Hühnerkammer*) ehitati eraldi küpsetusahi ja elutoa taga olevasse kitsasse tuppa kamin. Kalmistu väravate ja pastoraadi eesvärava jaoks ehitati paekivist (*Pfeiler mit Kalk*) postid ja köstri elamu juurde savist kelder. Nendeks ja eelmisel aastal ettevõetud väikesteks ehitusteks eraldasid härrased [saksa] koguduseliikmed 120 bankorubla.

Härra kirikueestseisja Julius v. Brevern võttis võlgade (*Restanzen*) sissenõudmise kihelkonnast oma südameasjaks, mistõttu ma veel mõne võlanõude, millest ma juba loobunud olin, omanikuks sain. See on aga vaimulikule ülimalt ebameeldiv, kui tema töötasu (*Salarium*) karjusega sisse nõutakse, kui seda aga ei tehta, siis ei kanna kahju mitte ainult tema ise, vaid ka tema järglased, kuna mõnda makset kui aegunud

hiljem maksmast keeldutakse, nagu seda tihti juhtub. Andku Jumal, et antaks välja seadus, mille järgi mõisad selle eest vastutavaks tehtaks, et talupojad oma iga-aastased maksud ära maksaksid.

Tooma Hansu (*Toma Hantso*) talu Ihasalu neemel löödi teise kohta (*wurde zu einem anderen geschlagen*) ja heinapäev (*Heutag*) 1838. aasta eest jäi tegemata.

Harjumaa ülemkirikueestseisja-ameti korraldusel maksab Jägala mõis 1786. aastal kaotatud Riisi pooladrikute maade eest pastorile ja kõstrile andamit. Sellesarnaselt pidi 1805. aastal ühele venelasele rendile andnud Jaagu Hansu (*Jago Hantso*) talu Kostivere mõisale kuulvas Parasmäe külas pooladriku andamit maksuma. Alles 1837. aastal sain ma ühe aasta maksud (*die Zahlung für Ein Jahr*). 1838. aastal pandi maksud peale Vandjala külas nüüdsest ühele protestantlikule eestlasele renditud *Kusma* talule. Sealsamas Vandjala külas kaotati 1837. aastal Tõnu (*Tönno*) ehk Villati (*Willati*) talu ja makse maksis samuti eestlasele antud *Urge* Jaagu (*Jago*) talu. Niisiis on nüüdsest Parasmäe külas kaksteist ja Vandjala külas üks Jõelähtme pastorile ja kõstrile maksvat pooladrikutalu.

1839.

Eelmise aasta sügisleerist alates visa külmetushaiguse, mille lõppu ei paista, käes kannatades kasutan ma nüüd soodsat võimalust, et koostada Jõelähtme kiriku varaloend, mida ma ülalpool lubasin, kuigi üht-teist ei ole veel selge (*liquid*). Mis aga veel selge ei ole, selle toon ma ära inventariloendi lõpus. Ka tähendan ma siinkohal üles, et ma ei ole Harjumaa ülemkirikueestseisja-ametile esitatud kiriku varaloendi eksemplarile veel sellepärast alla kirjutanud, kuna kõik pole veel selge.

[L 5p]

Jõelähtme Evangeeliumi-Luteriusu Püha Neitsi Maarja kiriku inventar 1839. aasta seisuga.

Jõelähtme Püha Neitsi Maarja kiriku omanduses on:

Liikumatu vara:

Põllumaad:

Kirikumõisa põlispõllud (*Brustäcker*), nimelt kiriku juures a & b, mõlemad rehi-lapid (*Riegen-Lotten*),¹¹⁸ kumbki umbes kuus tündrit külvi (*sechs Ton[n] Aussaat*) ja c, teeäärne lapp, viis tündrit külvi, peale

118 Maalapid, kus ilmselt asus või oli varem asunud rehi.

selle d, e, f, lapimaa (*Schnurstück*)¹¹⁹ iga talupoja maalapil Saha külas (*in jeder Bauerlotte in Saage*), vastavalt 3, 3 $\frac{2}{3}$ ja 4 $\frac{2}{3}$ vakka¹²⁰ külvi.

00

00

Umbaiad (*Ringelzäune*):¹²¹ nõndanimetatud Tahkeväli (*Tahke wälli*), kirikust versta kaugusel Ülgase tee ääres, umbes üks vakk külvi. Paesel pinnasel on ainult väga õhuke kiht mulda ja oma kauguse tõttu kirikust vähe kasutatav.

Heinamaad:

Kirikumõisa heinamaad, nimelt:

Liivakandi (*Liivakant*), umbes seitse vankrikoormat (*Sommerfuden*).

Kureküla all (*Kurre al*), kuni kaheksateist vankrikoormat.

Manniva mäerind, umbes viis vankrikoormat.

Põlendik (*Pöllenik*) Tahkevälja (*Tahke wälli*) lähedal, kinnikasvanud järv, kuni kuus vankrikoormat.

Kasvandik (*Kaswandik*), Jõelähtme maal, umbes kaks vankrikoormat.

Köstri heinamaad:

Jõelähtme mõisa heinamaa kõrval olev heinamaa, kuni viis vankrikoormat.

Maardu all, Liivakandi küla heinamaade kõrval olev heinamaa, umbes kuus vankrikoormat.

Karjamaad:

Kirikumõisa kariloomi karjatatakse koos Jõelähtme mõisa karjaga mõisakarjase järelevalve all, kuid eraldi tasu eest karjasele.

Köstril ja külal on ühine karjamaa.

Metsaraie:

Ei ole oma metsa ega andamitasu metsaraie näol. Võsa kirikumõisa ja köstri heinamaadel ei tohi aga keegi teine kasutada kui ainult pastor või köster ise. Kirikumõis saab puud ja haod kihelkonnast, köster peab endale vajamineva ise otsima.

Väiksemad maatükid:

Koppel. 00.

Puuvilja- ja köögiviljaaiad. Kirikumõisale kuuluvad kolm aeda, üks puuviljaaed ja kaks köögiviljaaeda peaaegu pastoraadi külje all. Köstrile kuuluvad samuti kolm aeda, üks puuvilja- ja köögiviljaaed, üks väike köögiviljaaed köstrimaja kõrval ja üks suurem köögiviljaaed karjamaal asuva tiigi ääres, mõisapõllu kõrval.

119 Nööri- ja lapimaa on vana maakasutusvorm, mille puhul põllu- ja heinamaad jaotati pikkadeks sirgeteks ribadeks tagamaks kõigile enam-vähem sarnased tootmistingimused.

120 1 tallinna vakk = 3 külimittu = 36 toopi = 44,276 liitrit.

121 Umbaed on aiaga ümbritsetud põld.

Õueplatsid (*Gehöftplätze*), üks pastoraadi juures ja üks köstrimaja juures, väga kitsad.

Kirikaad ja kalmistud. Kirikaed peakiriku ja kabeliaed Saha kabeli (*Saagesche Capelle*) juures on ühtlasi kalmistud, nii need kui ka Randvere kalmistu ja koolerasse surnute matmispaik (*Cholera Kirchhof*) Jõelähtme mõisa maal on ümbritsetud kiviaiaga, Prangli kalmistu aga puidust aiaga.

Karjaaiad (*Viehgartenplätze*). Kirikumõisal ja köstril on looma- ja sealaudad koos [taraga] piiratud alaga nende ees.

Külad ja talud (*Bauergesinde*). 00.

Tiigid, jõed jm. 00.

Liikuv vara:

Hooned:

Kivist Jõelähtme kirik, võlvitud laega, laudkatuse all (*mit gewölbter Decke unter einem Bretterdache*).

Selle kõrval üks kasutamiskõlbmatu käärkamber.

Kiriku otsas olev väike neljakandiline torn, laudkatuse all.

a) [L 6] Luukambrit ei ole (*Kein Beinhaus*).

b) Matuskabel nelja hauakambriga, lagunenu.

Kivist pastoraadi elumaja koos puidust juurdeehitise, õlgkatuse all.

Pastoraadi kõrvalhoone (*Pastorats-Herberge*): puidust elutuba, kivist köök ja pesuköök koos toidunõude (*Geschirr-Kammer*)¹²² ja teenijanaade kambriga (*Hühner-Kammer*) jne, õlgkatuse all.

Kirikumõisa viljaait ühe katuse all puidust vankrikuuri ja kivist hobusetalliga, õlgkatuse all.

Kirikumõisa hobusetall kümne hobuse jaoks. Vaata G.

Kirikumõisa karjaõu koos kivist karjakastelliga (*Burg*).

Kivist kirikumõisa rehi nelja koorma jaoks. Selle lähedal vilja- ja heinaküün ühe katuse all.

Pastoraadi kivist puukelder (*Holzkeller*) koos selle peal oleva parandamist vajava puukambriga (*Holzkammer*).

Köstri puidust elumaja, õlgkatuse all.

Teravili. Pastoraadi juures ja Sahal olevate lappide külvamine, rakedades kolmeväljasüsteemi, nimelt seitse tündrit¹²³ üks vakk rukki- ja seitse tündrit odrakülvi.

Kapitalid ja legaadid.¹²⁴

122 „Geschirrkammer” võib saksa keeles tähendada nii toidunõude- kui ka riistakambrit.

123 1 tünder = 3 tallinna vakka = 2 riia vakka = 9 külimittu = umbes 80 kg.

124 Legaat (annak) on pärandaja tahteavaldusega mõnele kõrvalisele isikule, mittepärijale jäetud rahasumma või ese.

1000 (loe: tuhat) rubla suurune kirikukapital, mille intresse tuleb kasutada väiksemateks remonditöödeks.

2150 (loe: kaks tuhat ükssada viiskümmend) bankorubla suurune koolikassa.

400 (loe: nelisada) bankorubla suurune raamatukassa.

5 (loe: viis) bankorubla suurune pastorileskede ja -orbude kassa.

300 (loe: kolmsada) hõberubla suurune pastorileskede kassa.

Kokku: 3555 bankorubla ja 300 hõberubla.

Sõnadega: kolm tuhat viissada viiskümmend viis bankorubla ja kolmsada rubla hõberubla.

Märkus: Ülalpool toodud summad on paigutatud privilegeeritud Eestimaa Aadli Krediitkassa põllumajandulikesse obligatsioonidesse.

Kirikukirjad:

Kirikuraamatud:

Vanim Jõelähtme kirikuraamat, alustatud 1725. aastal pastor Wrede poolt, sisaldades kõiki kiriku nimekirju ja väärtuslikke teateid kiriku, kirikumõisa jm kohta.

Kiriku nimekirjade järg, alustatud 1755. aastal pastor Hasselblatti poolt.

dito, alustatud 1781. aastal pastor Stückeli poolt.

dito, alustatud 1821. aastal pastor Knüpfferi poolt.

Kirikurahade arvestus ja konvendiprotokollid alates 1786.

Armulaualiste nimekirjad alates 1762 kuni 1780.

dito, alates 1786 kuni 1799.

dito, alates 1800 kuni 1825.

dito, alates 1825.

dito, alates 1834-[18]41.¹²⁵

Konsistooriumi reskriptide koopiad alates 1755 kuni 1786.

dito, alates 1786 kuni 1819.

dito, alates 1820-1851.¹²⁶

Muud kirjad (*Andere Schriften*):

Kvartformaadis 1687. aastal trükitud kirikukorraldus.

Uus venekeelne foolioformaadis kirikuseadus koos 1834. aasta instruksiooniga.

Uus saksakeelne kvartformaadis kirikuseadus koos 1834. aasta instruksiooniga.

Kvartformaadis Tallinna päritolu kirikuagenda.

Kvartformaadis käsitsi kirjutatud kirikuagenda.

125 Aastaarv [18]41 hiljem pliitsiga juurde kirjutatud.

126 Aastaarv 1851 hiljem pliitsiga juurde kirjutatud.

Oktaavformaadis 1805. aasta liturgiakorraldus.

Uus kvartformaadis saksakeelne 1832. aasta agenda.

Uus oktaavformaadis eestikeelne 1832. aasta agenda, neli eksemplari.

Märkus: Pastorile, köstrile ja eeslugejale Randveres ja Pranglil kõigile üks eksemplar.

[L 6p]

Kvartformaadis eestikeelne evangeeliumi jutluseraamat, kaks eksemplari, kabeli eksemplar välja arvatud.

Eestima Tallorahwa kohto seädus, ehk walla-kohtu kässo ramat.

Jõelähtme kirikule saadetud eestikeelsete piiblite arveraamat alates 1746 kuni 1786.

1740., 1745., 1754., 1780., 1805., 1824. und 1836. aasta kirikuvisitatsioonide protokollid.

Valitsuse publikaadid, kuid täielikud ainult viimased kakskümnend aastat.

Kirikuriistad.

Kuld ja hõbe.

Höbedane karikas pealiskirjaga: *Reinhold Johan Von Fersen Freyherr V. Obrister über das Westerbottenische Regiment. Anna Sophia Von Sternberg Freyherrin von Pirkel*. [Reinhold Johann von Fersen, vabahärra ja Lääne-Botnia rügemendi ooberst. Anna Sophia von Ungern-Sternberg, Ungurpilsil¹²⁷ vabaproua]. Mõlema vapid. 1693. JEHSVS. Karikas koos taldrikuga kaalub 42 loodi.¹²⁸

Höbedane pateen tähtedega R. I. V. F.¹²⁹ A. S. V. V. S.¹³⁰

Höbedane oblaaditoos.

Höbedast haigete karikas koos pateeni ja vutlariga.

Seest ja väljast kullatud, gemmidega (!) kaunistatud vutlariga varustatud karikas. All seisab: *S. E. von Benckendorff 1780. gebohrene von Löwenstern*. [S. E. von Benckendorff 1780. sündinud von Löwenstern].¹³¹

Höbedane seest kullatud karikas, kuulub Pranglile. All seisab: *Dieses umbmachen lassen Georg Johann Stackelberg*¹³² und Margaretha Rosen den 14. Maij 1726. [Selle lasid ümber teha Georg Johann Stackelberg ja Margaretha Rosen 14. mail 1726].

127 Mõis 42 km Valmierast loodes, Ungern-Sternbergide valduses 1339-1760.

128 1 lood = 3 solotnikku = 12,7973 g.

129 Reinhold Johann von Fersen.

130 Anna Sophia von Ungern-Sternberg.

131 Benckendorff, Sophie Elisabeth (snd von Löwenstern) (1724-1783), kindralmajor ja Tallinna ülemkomandant Johann Michael von Benckendorffi (1720-1775) abikaasa.

132 Stackelberg, Georg (Jürgen) Johann (Hans) (1697-1765), Haljava, Roosna-Alliku, Väana, Kuksema ja Aaspere mõisate omanik, abiellus 1725 Margaretha von Roseniga, Eestimaa maanõunik 1736-1765, Eestimaa provintsiaalkonsistooriumi eesistuja 1749-1762.

Hõbedane ülalt kullatud pateen, kuulub Pranglile. Pealiskiri: *Wolter Stackelberch*.¹³³ *Helena V. Liewen. Hallinap De 24 Maij An[n]o 1689.* [Wolter Stackelberg, Helena von Liewen, Haljava, 24. mail aastal 1689].

Hõbedane seest kullatud oblaatide toos, kaas ja põhi pärlmutriga kaetud, kuulub Pranglile.

Metall (*Metall*).

Kirikukell.

Messingist kroonlühter.

Kaks messingist altarilühtrit.

Messingist küünlajalg kantslil.

Vana messingist ristimisvaagen, kasutamiskõlbmatu.

Korjanduskott, teine anti 1826. aastal Randveresse.

Kirikupitsat.

Tina. 00.

Plekk. 00.

Raud. Raudkang.

Puu. Kast publikaatide jaoks. Üks kasutamata kast kirikus.

Kivi. 00.

Riidest esemed.

Vana kuldnarmastega brokaadist karikakate.

Hõbedaste narmastega rohelisest atlasest karikakate.

Sinisest kamlotist karikakate.

Kaks valget karikakatet, millest ühe kinkis 1837. aastal parunessi-proua Helene Campenhausen, sündinud Stael von Holstein.

Kaks rikutud altarikatet, üks punasest kalevist, teine sinisest kalevist ja siidiga tikitud.

Vana valge linane altarirätik.

Kaks kantslipuldikatet, üks punasest kalevist, teine mustast bombasiinist.¹³⁴

Kaks surnukatet, üks uuem jämedast mustast kalevist, teine vana ja üsna kehvast seisukorras, mustast villasest riidest.

Märkus: Villased riideesemed on saanud kannatada eelkõige seetõttu, et nad seisid vanasti alati niiskes kirikus, iseäranis kivist altaril olnud punane altarikate.

[L 7]

Jõelähtme kihelkonna maksud ja koormised pastorile.

133 Stackelberg, Wolter (1625-1691), Haljava, Stakenbergi ja Puršeni mõisate omanik, Rootsi sõjaväe major, meeskohtunik, maanõunik, abiellus 1649 Elisabeth von Ungerniga, teises abielus Herman von Anrepi lese Helene von Lieweniga.

134 Bombasiin on lihtne puuvillane riie.

Jõelähtme pastori sissetulekud kihelkonnast on:
Iga-aastased andamid mõisatest ja karjamõisatest:

Mõisa nimi	Rukis	Oder	Kaer	Hein	Raha			
	esialgselt	lisa-annetus	esialgselt	lisa-annetus	esi- algselt	lisa-annetus		lisa-annetus
	Tünder/ vakk	Tünder/ vakk	Tünder/ vakk	Tünder/ vakk	Tünder/ vakk	Tünder/ vakk	Koorem á 30 leisikat	Banko- rubla
Nehatu	2 / -	- / 2	- / -	- / 2	- / -	- / 2	1 koorem	5 rubla
Maardu	3 / -	- / -	3 / -	7 / 1/3	- / -	7 / 1/3	2 koormat	80 rubla
Kureküla vaata II								
Saha	2 / -	- / -	2 / -	1 / 2 1/3	- / -	1 / 2 1/3	2 koormat	20 rubla
Kostivere	7 / 1	2 / -	4 / -	5 / 1	1 / -	5 / 1	2 koormat	60 rubla
Jõelähtme	2 / -	- / -	- / -	2 / -	- / -	2 / -	2 koormat	22 rubla 50 kopikat
Ülgase	1 / -	- / -	1 / -	1 / 2	- / -	1 / 2	20 leisikat	25 rubla
Jägala	3 / -	- / -	3 / -	3 / 2	- / -	3 / 2	45 leisikat	35 rubla 50 kopikat
Rumu ja Kääniku	- / -	- / -	- / -	4 / -	- / -	4 / -	-	50 rubla
	- / 1	- / 1 1/3	- / -	- / 1 1/3	- / -	- / 1 1/3	1 koorem	
Haljava Koogi ja Prangli eest	- / -	- / 1 1/3	- / -	- / 1 1/3	- / -	- / 1 1/3	-	5 rubla
Kokku	20 tün- drit 2 vakka	3 tün- drit 1 2/3 vakka	13 tün- drit 1 vakk	27 tün- drit 1/3 vakka	1 tünder	27 tün- drit 1/3 vakka	10 koor- mat 65 leisikat	303 rubla

Iga-aastased andamid talukohtadelt, ka kaotatud [talukohtade eest].
Pooladrik maksab aastas ühe külimitu rukist, ühe külimitu otra, ühe külimitu kaeru, ühe kana, ühe naela linu, ühe koorma puid, kaheksa

leisikat heinu ja lisaannetusena (*als Zulage*) ühe külimitu rukist ja ühe leisika heina. Jõelähtme ja Joa külades on maavaldused pärast hiljem ümber jagatud ja nüüd maksavad Jõelähtme küla 14 talu, kaasa arvatud lisaannetus rukkis (*Roggenzulage*), igaüks 2 külimittu 8 toopi rukist, 1 külimitu 4 toopi otra, $1 \frac{1}{4}$ naela linu, $1 \frac{4}{14}$ koormat puid, $1 \frac{4}{14}$ kana, Joa küla kaheksa talu aga igaüks, kaasa arvatud lisaannetus rukkis ja heinas, 2 külimittu 9 toopi rukist, 1 külimitu $4 \frac{1}{2}$ toopi otra, 1 külimitu kaeru, 1 kana, $1 \frac{1}{2}$ naela linu, 1 koorma puid ja 12 leisikat heinu.

[Tabeli ridade pealkirjad]:

Rukis külimittudes.

Lisaannetus rukkis külimittudes.

Oder külimittudes.

Kaer külimittudes.

Kanad.

Lina naelades.

Puud koormates.

Hein leisikates.

Lisaannetus heinas leisikates.

Silgud.

Hagu koormates:¹³⁵

Leppneeme, Tammneeme, Randvere, Muuga ja Uusküla – 12, Jõesuu, Koila, Jägala-Joa ja veski ning Ruu ja Riisi – 6, Rebala ja Kolju – 3, Saha – 7, Jõelähtme – $2 \frac{1}{2}$, Saura, Saunja ja veski – $6 \frac{1}{2}$, kokku – 37 koormat
Jalapäevad:

Maa-Kallavere ja Kroodi – 8, Jõesuu, Koila, Jägala-Joa ja veski ning Ruu ja Riisi – 13, Saha – määramata, Nehatu – 15, Haljava – 3, Manniva – 5, Neeme – 6, Ihasalu – 6, Saura, Saunja ja veski – 18, kokku – 74 jalapäeva.

Rakmepäevad:

Rootsi-Kallavere, Kureküla, Võerdla, Maa-Kallavere – 66, Parasmäe, Vandjala, Rannaküla – 87, Jõesuu, Koila, Jägala-Joa ja veski ning Ruu ja Riisi – 48, Rebala ja Kolju – 21, Saha – määramata, Jõelähtme – 16, kokku – 238 rakmepäeva.

Hoonete ehitamine ja korrashoidmine:

Maardu ja Kostivere mõisate külad – pastoraadi rehi, Jägala ja Ülgase mõisate külad – pastoraadi ait ja tõllakuur, Saha, Nehatu, Haljava mõisate külad ja Viimsi – hobusetall, Jõelähtme, Rummu ja Anija mõisate külad – pastoraadi loomalaudad, Maardu, Kostivere, Jägala ja Ülgase mõisate külad – pastoraadi reheahi, ülejäänud kirikumõisa ja köstri hooned ühiselt ja Viimsi.

135 Kirikukroonikas 11-14 ka tabeli kujul.

Talude maksud ja koormised kirikuõpetajale.

Mõisad	Külad	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Maardu	Leppneeme	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1400
	Tammneeme	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1200
	Randvere	-	-	-	-	-	-	7	-	-	2600
	Muuga	2	2	2	2	2	2	2 ½	16	2	200
	Uusküla	-	-	-	-	-	-	8	-	-	3200
	Rootsi-Kallavere	7	7	7	7	7	7	7	56	7	-
	Kureküla	3	3	3	3	3	3	3	24	3	-
	Võerdla	9	9	9	9	9	9	9	72	9	-
	Maa-Kallavere	15	15	15	15	15	15	15	120	15	-
	Kroodi	5	5	5	5	5	5	5	40	5	-
Kostivere	Parasmäe	12	12	12	12	12	12	12	96	12	-
	Vandjala	4	4	4	4	4	4	4	32	4	-
	Kostiranna	-	-	-	-	-	-	4	-	-	1900
Jägala	Jõesuu										6 leisi-kat lõhe-kala aas-tas
	Koila	10 ½	10½	10½	10½	10½	10½	10½	84	10 ½	-
	Jägala-Joa ja veski	14	11	11	8	8	8	8	88	8	-
	Ruu ja Riisi	11	11	11	11	11	11	11	88	11	-
Ülgase	Rebala ja Kolju	15	15	15	15	15	15	15	120	15	200
Saha	Saha	15	15	15	14	15	15	1	120	15	-
Nehatu	6 hajatalu ja kõrts	6	-	6	6	6	6	6	48	6	-
Haljava	Prangli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8580
Jõelähtme	Manniva	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1250
	Jõelähtme	21 2/3	20 2/3	20 2/3	-	20	19 ½	20	-	-	-
Rummu	Neeme	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1800
	Ihasalu	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1800
	Saura	10	10	10	10	10	10	10	80	10	-
	Saunja ja veski	25	22	23	22	23	22	22	184	23	-
Anija	Rammu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	600
	Kokku	185 1/6	172 1/6	179 1/6	153 ½	175 ½	174	192 ½	1268	155 ½	24730

[L 7p]

Märkus 1. Ülaltoodud tabelis kirja pandud Jöelähtme kihelkonna talupoegade maksud ja koormised vaimulikule on niisiis:

sada kaheksakümmend viis üks kuuendik külimittu rukist

sada seitsekümmend kaks üks kuuendik külimittu rukist

lisaannetusena

sada seitsekümmend üheksa üks kuuendik külimittu otra

sada viiskümmend kolm ja pool külimittu kaeru

sada seitsekümmend viis ja pool kana

sada seitsekümmend neli naela linu

sada üheksakümmend kaks ja pool koormat puid

tuhat kakssada kuuskümmend kaheksa leisikat heinu

sada viiskümmend viis ja pool leisikat heinu lisaannetusena

kakskümmend neli tuhat seitsesada kolmkümmend silku

kaheksa leisikat lõhet

kolmkümmend seitse koormat hagu

kaheksakümmend kuus jalapäeva, neist seitsekümmend neli korralised

kakssada kolmkümmend kaheksa rakmepäeva

Märkus 2. Viimasel ajal karjamõisate alla võetud talude maade eest maksavad mõisad ülaltoodud tabelis toodud andamit ja nimelt Jägala kaheksa talu eest Ruu külas ja Riisi eest, Maardu kolme Kureküla talu ja üheksa Maa-Kallavere talu eest.

Märkus 3. Üks heinakoorem peab vähemalt 30 leisikat raske olema. 1813. aasta 14. mai konvendi otsuse järgi peab üks koorem puid riita laotuna täitma kuue jala pikkuse, kahe jala laiuse ja kahe jala kõrguse ruumi, kolm koormat lõhutud puid peavad välja andma ühe 6-jalalise sülla.¹³⁶

Kihelkonna poolt tehtavad tööpäevad.

Jalapäevad:

1813. aasta 14. mai konvendi otsusega peavad kõik vabadikud tegema aastas ühe päeva, ka Kostivere mõisa all elavad vene [vabadikud] ja kõik kõrtsmikud kolm päeva.

Lisaks tehakse jalapäevi:

Rummu mõisa talupojad teevad heinaajal 18 päeva, odralõikuse ajal teevad veel 12 päeva Haavamäe (*Hawamäe*), Merihärja (*Merrehärja*) ja Sudeva (*Suddewa*) veerandadrikud, Saunjaveski (*Saunjaweski*) kõrtsmik

¹³⁶ Eesti süld oli 6 jalga (180 cm), Vene süld 7 jalga (213 cm) pikk, küttepuude ja katuseroo mõõtmisel kasutati sülda ka ruumimõõduna, 1 süld ~ 3 m³.

ja *Hangametsa* ja *Laanekõrve* (*Lanekörwe*) metsavaht, igaüks 2 päeva (kolmkümmend päeva).

Jägala talupojad Jõesuus teevad igaüks heinaajal ühe päeva, millised üheksa päeva arvatakse aga aasta rakmepäevade hulka. Peale selle teevad päevatöölised: *Tirisaare* (*Tirisare*) ja *Viruhaua* (*Wirrohaua*) kumbki 2 päeva ja *Kahtla*, *Koeralooga* (*Koeralook*) ja *Joa* kõrtsmikud igaüks 3 päeva odralõikuse ajal, kokku 13 päeva (kolmteist päeva).

Nehatu (*Nihhat*) mõisa talupojad teevad 12 päeva ja *Kärmu* (*Kermo*) kõrtsmik 3 päeva odralõikuse ajal, kokku 15 päeva aastas (viisteist päeva).

Maardu mõisa all olevad *Liivakandi* (*Liwakant*), *Paju* (*Paio*), *Väike-Maardu* (*Klein Maart*) ja *Katku* (*Katko*) kõrtsmikud ning *Lepiku* (*Leppiko*), *Järve* (*Järwe*) ja *Liivamäe* (*Liwamäe*) vabadikud teevad aastas heinaajal 1 päeva, millele mõis lisab veel 2 päeva kõrtsmikelt äravõetud maatükkide eest, kokku 9 päeva (üheksa päeva).

Koogi kõrtsmik teeb aastas 3 päeva odralõikuse ajal (kolm päeva).

Märkus: Kostivere alla 60-aastased vabadikud teevad ja tegid siamaani aastas rukkilõikuse ajal ühe päeva. Saha vabadikud lõikavad vilja sealsamas lähedal asuval kirikumõisa põllul. Jõelähtme küla vabadikud rohivad kirikumõisa kartuli- ja kapsapõlde ja neid kasutatakse ka teistel töödel.

[L 8] Märkus 2: Osa Maardu, Ülgase ja Jägala mõisa vabadikest on juba mõned aastad jälle tulnud kartuleid võtma.

Manniva peremehed Jõelähtme mõisa all teevad aastas heinaajal ühe päeva, kokku 5 päeva (viis päeva).

Märkus: Kokku on niisiis korraliste jalapäevade arv aastas seitskümmend viis. Minu praeguse haiglase seisundi tõttu ei ole ma ülalpool päris täpne olnud, ja kui Jumal mulle elu ja tervist kingib, kavatsen ma allpool kogu tabeli uuesti puhtal kujul esitada.

Rakmepäevad:

Kostivere mõis saabab jüripäevast kuni mardipäevani ühe töölise, kes teeb nädalas kolm päeva. Talupojad hüvitavad mõisale ainult osa 87 päevast, kuna kaotatud maade eest peab mõis ise [koormisi] kandma.

Maardu mõisa talupojad teevad aastas 66 päeva, nimelt ajavahemikul jüripäevast kuni seitse nädalat enne mardipäeva ja veavad 24 koormat ehk kaksteist sülda hagu. Vaata 1820. aasta 31. augusti konvendi otsust.

Jägala ja Ülgase mõisa talupojad teevad kokku 69 päeva, nimelt ajavahemikul jüripäevast kuni 6 nädalat enne mardipäeva ja veavad 18 koormat ehk üheksa sülda hagu. Vaata 1820. aasta 31. augusti konvendi otsust.

Kuna Ülgase mõis on nüüd Jägala mõisast eraldatud, siis teeb:

Jägala 48 päeva ja 6 sülda hagu.

Ülgase 21 päeva ja 3 sülda hagu.

Märkus: Jägala poolt teeb Jõesuu küla heinaajal 9 päeva, Koila 21 päeva, Joa 16 päeva ja Ruu ainult 16 päeva, nii et iga pooleadramaalise talu kohta tuleb aastas 2 päeva. Hagude veoks (*Strauchfuhr*), mis muutub, tuleb 12 päeva ja kiriku võõrmünder saab ka talle ettenähtud 2 päeva.

Jõelähtme mõisa ja küla talupojad teevad aastas heinaajal kuusteist päeva ja toovad 5 koormat ehk 2 ½ sülda hagu.

Rummu mõisa talupojad veavad aastas 13 koormat ehk 6 ½ sülda hagu.

Märkus: Rakmepäevi teevad maa[talupojad]. Jalapäevadest langeb aastas kaksteist päeva ranna[talupoegade]le.

Saha mõisa talupojad teevad kabeli juures oleva kirikumõisa põllu harimiseks vajalikke rakmepäevi.

Märkus: Kokku on niisiis korraliste rakmepäevade arv aastas kaks-sada kolmkümmend kaheksa, välja arvatud Saha jaoks abiteo korras tehtavad ning hagude veoks jne vajalikud [rakmepäevad].

Talupoegadelt saadavad tavalised lisatulud (*Accidentien*),¹³⁷ millised on:

Lapse ristimiselt: 14 kopikat, vallaslapse ristimiselt: 80 kopikat.

Armulaualiselt: 2 kopikat kirjapanemise tasuna.

Leeriliselt: 25 kopikat ja 1 vakk kaeru.

Laulatuselt: 40 kopikat, 1 vakk kaeru, 1 paar sukki ja 1 vöö.

Ainult mahakuulutamise eest: 1 vakk kaeru.

Juba leeris käinu matmise eest: 80 kopikat, 15-aastase ja vanema mitte veel leeris käinu eest: 51 kopikat, 10-15-aastase eest: 41 kopikat, 5-10-aastase eest: 31 kopikat, 2-5-aastase eest: 27 kopikat, 1-2-aastase eest: 23 kopikat, ½ - 1-aastase eest 17 kopikat, mõnenädalase eest: 14 kopikat.

Eestpalve eest: 4 kopikat, umbes samapalju tänapalve eest.

Kirikutähe või atestaadi eest: 1 rubla.

Haige juurde kutsumise tasu ei ole kindlaks määratud.

[L 8p]

Mõned täiendused (*additamenta*) kiriku varaloendile.

Jõelähtme kiriku sissetulekud koosnevad:

Kirikukapitali intressidest.

137 Aktsidentsid on maksud kirikutalituste eest, nagu ristimine, leeritamine, laulamine, matmine, armulauale kirjutamine.

Pühapäevastest tukukotirahadest (*Klingbeutelgelder*),¹³⁸ siimaani 25 kuni 50 rubla aastas.

Kella- ja [surnu]katterahadest. Kellalöömine maksab 15 kopikat, uuem [surnu]kate 20 kopikat, vana 10 kopikat – aastas 8 kuni 30 rubla vahel.

Kirikule eraldi määratud rahadest.

Trahvirahadest, nimelt 1 rubla iga vallaslapse eest, 5 rubla pühapäeva teotamise (*Entweihung des Sonntags*) eest ja muud trahvirahad.

Jõelähtme köstri sissetulekud koosnevad:

Andamitasust mõisatest, mille moodustab:

	Rukis			Oder		
	Tünder	Vakk	Külimit	Tünder	Vakk	Külimit
Nehatult	-	1	1 ½	-	1	1 ½
Maardust	1	1	1 ½	1	1	1 ½
Sahalt	1	-	-	1	-	-
Kostiverest	1	2	1 ½	1	2	1 ½
Jõelähtmest	-	2	-	-	2	-
Ülgaselt	-	1	2	-	1	2
Jägalast	1	-	1	1	-	1
Käänikult	-	-	1 ½	-	-	1 ½
Kokku	7	1	-	7	1	-

Andamitasust talupoegadelt, mille moodustab:

		Rukis	Oder	Lina		
Mõisad	Maakülad	Külimit	Külimit	Nael	Rannakülad	Silgud
Nehatu	Hajatalud	3	3	3	-	-
Maardu	Kroodi ja Liivakandi	2 ½	2 ½	2 ½	Leppneeme	600
	Maa-Kallavere	7 ½	7 ½	7 ½	Tammneeme	700
	Võerdla	4 ½	4 ½	4 ½	Randvere	1400
	Kureküla	1 ½	1 ½	1 ½	Uusküla	1600
	Muuga	1	1	1	Muuga	100

138 Tukukott on kott, millega pika jutluse ajal tukkuma jäänud koti varre külge kinnitatud kellukese helinaga korjanduseks üles äratati.

	Rootsi-Kallavere	3 ½	3 ½	3 ½	-	-
Saha	Saha	7 ½	7 ½	7 ½	-	-
Kostivere	Parasmäe	6 ½	6 ½	6 ½	Kostiranna	700
	Vandjala	1 ½	1 ½	1 ½	-	-
Ülgase	Rebala	7 ½	7 ½	7 ½	Kolju	100
Jõelähtme	Jõelähtme	10 ½	10 ½	10 ½	Manniva	750
Jägala	Jägala-Joa ja veski	5	4	4	Jõesuu 72 vimba (Weingallen)	
	Koila	4 ¾	4 ¾	4 ¾	-	-
	Ruu ja Riisi	5 ½	5 ½	5 ½	-	-
Rummu	Saura	5	5	5	Neeme	1000
	Saunja ja veski	12	11	11	Ihasalu	1100
Anija	-	-	-	-	Rammu	400
Haljava	-	-	-	-	Prangli	4250
	Kokku	89 ¼	87 ¼	87 ¼	72 vimba (wimmat)	12700

[L 9]

Köstri sissetuleku moodustavad niisiis:

Seitse tündrit üks vakk rukist ja seitse tündrit üks vakk otra mõisatest, kaheksakümmend üheksa üks neljandik külimittu rukist, kaheksakümmend seitse üks neljandik külimittu otra ja kaheksakümmend seitse üks neljandik naela linu maatalupoegadelt, kaasa arvatud karjamõisate alla võetud talumaad, kaksteist tuhat seitsesada silku ja seitsekümmend kaks vimba rannatalupoegadelt.

Lisatuludest:

Lapse ristimiselt 2 kopikat, vallaslapse ristimiselt 10 kopikat.

Igalt leeriliselt 5 kopikat ja üks külimit suvilja.

Igalt laulatuselt 5 kopikat, paar kindaid ja paar sukapaelu.

Leeris käinu matuselt 5 kopikat, 2- kuni 16-aastase matuselt 4 kopikat, 1-2-aastase matuselt 3 kopikat, kuni aastase matuselt 2 kopikat.

Kirikukassast jõuludeks 10 bankorubla kooliraha.

Kirikuvöörmündrid ei saa kiriku poolt midagi.

Kirikumehe (*Kirchenkerl*) sissetuleku moodustavad:

Raha:

Igalt laulatuselt 2 kopikat.

Iga surnu pealt 1 kopikas.

Kellalöömise eest püha- ja pidupäevadel 1 rubla kirikukassast.

Vili, nimelt:

	Rukis				Oder			
	Tünder	Vakk	Külimit	Toop	Tünder	Vakk	Külimit	Toop
Viimsist	1	-	-	-	-	-	-	-
Nehatult	-	-	1	6	-	-	1	6
Maardust	1	-	-	-	1	-	-	-
Kostiverest	-	1	1	6	-	1	1	6
Jöeläht- mest	-	-	2	2	-	-	2	2
Ülgaselt	-	1	-	9	-	1	-	9
Jägalast	-	2	1	6	-	2	1	6
Käänikult	-	-	-	5 ½	-	-	-	5 ½
Kokku	4	-	1	10 ½	3	-	1	10 ½

Kabelite juures ametis olevate köstrite sissetulekud:

Mõlemal Jöelähtmele kuuluval kabelil, Randverel ja Pranglil, on ainult talupojast eeslugeja või eeslaulja. Randvere eeslugeja elab mõisa majas, Prangli oma teeb oma talukoha eest mõisale tegu ainult pooles ulatuses.

Kabelitest.

Saha kabel on lagunened ja 1824. aasta konsistooriumi korralduse järgi ei tohi seal enam jutlusi pidada, küll aga tohib sinna endiselt matta surnuid Saha külast.

Randveres ei ole kabelihoonet ja seal peetakse jutlusi ühe talu rehe all, üks kord suvel ja üks kord talvel.

Kabelil on: jutluseraamat, agenda, tukukott ja põllukividest aiaga ümbritsetud kirikaed, kaks kella, üks rauast ja teine metallist.

[L 9p] Prangli kabel lammutati umbes 14 aastat tagasi. Jutlused toimuvad kaks korda aastas – praegu ühes väikeses madalas talutoas, kus on ühtlasi ka kõrts. Pühapäeviti loeb eeslugeja jutluseraamatut ette.

Prangli kabelil on: hõbekarikas koos oblaaditoosi ja pateeniga, vaata II. 5. f. g. h., metallist kell, kroonlühter, tukukott, punasest kalevist altarikate, piibel, jutluseraamat, agenda, raudkang ja kaks vana labidat. Endise kabeli torni lipuvarras asub Haljava mõisas. Kirikaed on osaliselt puit-, osaliselt kiviaiaga ümbritsetud.

Külakoolmeistritest.

Külakoolmeistrid, kelle arv on olnud aegade jooksul kihelkonnas 2 kuni 6, saavad koolikassast iga korrapäraselt koolis käiva lapse eest ühe bankorubla.

Märkus: Mis puutub Jõelähtme kiriku omandisse ja õigustesse, siis veel ei ole selge (*liquid*):

Liivakandi ja Kureküla all asuvate heinamaade ning „veepugemise” (*wee puggeminne*)¹³⁹ piirid, mis siinse vanima kirikuraamatu andmete ja märkmete järgi paistavad selgelt piiristatud olevat.

Saha kabeli juures asuvate kirikumõisa põldude piirid, mis asuvad talupoegade lapimaade vahel ja mille põllupeenrad tihti üles küntakse.

Märkus: Vanad rootsiaegsed Maardu, Saha, Kostivere ja Ülgase mõisate kaardid peavad siin [olukorra] lahendama.

Siinsest vanimast 1725. aasta kirikuraamatust pärineva härja pastor Wrede teate järgi maksab Jägala mõis praegusele lisaks veel kaks leisikat lõhet ja tollal rajatud Tammevälja (*Tammwälja*) karjamõisa eest kaks tündrit vilja. Sellest hiljem ärajäänud maksust jättis keiserlik Harjumaa ülemkirikueestseisja-amet Jõelähtme vaimuliku ilma, kuna seda ei olevat mulle tundmatus 1806. aasta varaloendis kirjas, kuigi tuleb tänuga tõdeda, et seesama ülemkirikueestseisja-amet määras andamimaksu vaimulikule ja köstrile 1780-ndatel äravõetud Riisi pooladrikute maade eest, kuigi sellist maksu 1806. aasta varaloendis olla ei saa.

Maardu mõis rajas talumaade äravõtmise läbi eelmise sajandi keskel Väike-Maardu karjamõisa, kuid vaimulik ja köster ei saanud selle eest mingit hüvitist.

Et selliseid erinevusi (*Differenzen*) vältida, on iga vaimuliku kohus muudatused kohe kirikuraamatusse sisse kanda, nii nagu minagi kavatsen edaspidi üksikasjalikult üles tähendada kõik minu ametiajal toimunud muudatused kihelkonna talumaade kasutamises ja nende eest maksmises.

Kõigepealt järgneb nüüd puhtalt ümber kirjutatud ja täpne kihelkonna talupoegade [kiriku heaks tehtavate] koormiste ja [kirikule makstavate] maksude tabel, nagu see juba leheküljel 13 toodud on, kuid mitte päris puhtal kujul ja ühes arvus ebatäpne.

139 St karstialal vee maa alla minemine, mis takistab tavapäraselt heinategu. *Toimetaja*.

[L 10]

Talude maksud ja koormised vaimulikule.

Mõisad	Külad	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Maardu	Leppneeme	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1400
	Tammneeme	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1200
	Randvere	-	-	-	-	-	-	7	-	-	2600
	Muuga	2	2	2	2	2	2	2 ½	16	2	200
	Uusküla	-	-	-	-	-	-	8	-	-	3200
	Rootsi-Kallavere	7	7	7	7	7	7	7	56	7	-
	Kureküla	3	3	3	3	3	3	3	24	3	-
	Võerdla	9	9	9	9	9	9	9	72	9	-
	Maa-Kallavere	15	15	15	15	15	15	15	120	15	-
	Kroodi ja Liivaku	5	5	5	5	5	5	5	40	5	-
Kostivere	Parasmäe	13	13	13	13	13	13	13	104	13	-
	Vandjala	3	3	3	3	3	3	3	24	3	-
	Kostiranna	-	-	-	-	-	-	4	-	-	1900
Jägala	Jõesuu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Koila	10 ½	10½	10½	10½	10½	10½	10½	84	10 ½	-
	Jägala-Joa ja veski	14	11	11	8	8	8	8	88	8	-
	Ruu ja Riisi	11	11	11	11	11	11	11	88	11	-
Ülgase	Rebala ja Kolju	15	15	15	15	15	15	15	120	15	200
Saha	Saha	15	15	15	14	15	15	1	120	15	-
Nehatu	6 hajatalu ja kõrts	6	-	6	6	6	6	6	48	6	-
Haljava	Prangli ja Koogi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8580
Jõelähtme	Manniva	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1250
	Jõelähtme	21 2/3	20 2/3	20 2/3	-	19½	20	20	-	-	-
Rummu	Neeme	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1800
	Ihasalu	-	-	-	-	-	-	2 ½	-	-	1800
	Saura	10	10	10	10	10	10	10	80	10	-
	Saunja ja veski	25	22	23	22	22	23	22	184	23	-
Anija	Rammu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	600
	Kokku	185 1/6	172 1/6	179 1/6	153 ½	174	175 ½	192 ½	1268	155 ½	24730

[Tabeli veergude pealkirjad]:

Rukis külimittudes.

Lisaannetus rukkis külimittudes.

Oder külimittudes.

Kaer külimittudes.

Kanad.

Lina naelades.

Puud koormates.

Hein leisikates.

Lisaannetus heinas leisikates.

Silgud.

Lõhekala leisikates:

[Jõesuu - 6 leisikat lõhekala].

Hagu koormates:¹⁴⁰

Leppneeme, Tammneeme, Randvere, Muuga ja Uusküla - 12, Jõesuu, Koila, Jägala-Joa ja veski ning Ruu ja Riisi - 6, Rebala ja Kolju - 3, Saha - 7, Jõelähtme - 2 ½, Saura, Saunja ja veski - 6 ½, kokku - 37 koormat

Jalapäevad:

Rootsi-Kallavere, Kureküla, Võerdla, Maa-Kallavere ja Kroodi - 9, Jõesuu, Koila, Jägala-Joa ja veski ning Ruu ja Riisi - 13, Saha - määramata, Nehatu - 15, Haljava - 3, Manniva - 5, Neeme - 6, Ihasalu - 6, Saura, Saunja ja veski - 18, kokku - 75 jalapäeva.

Rakmepäevad:

Leppneeme, Tammneeme, Randvere, Muuga, Uusküla, Rootsi-Kallavere, Kureküla, Võerdla, Maa-Kallavere - 66, Parasmäe, Vandjala, Kostiranna - 87, Jõesuu, Koila, Joa ja veski ning Ruu ja Riisi - 48, Rebala ja Kolju - 21, Saha - määramata, Jõelähtme - 16, kokku - 238 rakmepäeva.

Hoonete ehitamine ja korrashoidmine:

Maardu ja Kostivere mõisa külad - pastoraadi rehi, Jägala ja Ülgase mõisa külad - pastoraadi ait ja tõllakuur, Saha, Nehatu, Haljava mõisa külad ja Viimsi - hobusetall, Jõelähtme, Rummu ja Anija mõisa külad - pastoraadi loomalaudad, Maardu, Kostivere, Jägala ja Ülgase mõisa külad - ahjude määrimine ja pastoraadi reheahi, ülejäänud pastoraadi ja köstrimaja hooned ühiselt koos Viimsiga.

Minu ajal on talumaid kaotatud jne.

1828 likvideeris Jägala mõis mõlemad Ruu küla alla kuulunud Värsi talud, Värsi (*Wärsi*) ja Sepa Jaagu (*Seppa Jago*), mis piirnevad Käänikuga,

140 Kirikuraamatus 11-15 ka tabeli kujul.

ja maksis nendel lasuvat andamit. Varem nendelt taludelt *pro rata*¹⁴¹ tehtavad teopäevad jäid siiski ülejäänud piirkonna kanda. 1829 võeti Jägala mõisa alla kuuluv Jägala-Joa külas ette muudatus talumaade jagamises. Seal oli olnud nimelt neli täisadrikut ja kolm pooladrikut, omamata siiski regulatiividega ettenähtud (*regulativmässige*) maad. Maa jaotati nüüd kaheksaks võrdseks osaks, kes mõisale pooladriku tegu teevad, kirikule andamit maksavad aga seitse vana ja 1829. aastal rajatud Uuetoa ehk Hanesaare (*Hannesare*) talu endise viie ja poole adramaa pealt. Teopäevi teevad nad kirikule nagu pooladrikud.

1832 aeti kolm Kureküla talu, Andrekse (*Andrekse*), Kure (*Kurre*) ja Sepa (*Seppa*), Maardu mõisa all laiali (*wurden gesprengt*) ja rajati sinna karjamõis. Andamitasu maksab mõis. Teopäevad jäid piirkonna (*Gebiet*) kanda.

[L 10p] 1835 tegi keiserlik Harjumaa ülemkirikueestseisja-amet korralduse, et Jägala mõis peab maksma 1780-ndatel kaotatud Riisi pooladrikute maa eest andamitasu. Ka peab 1805 venelastele antud Jaagu Hansu (*Jago Hantso*) talu Parasmäe (*Parrasmäggi*) külas Kostivere mõisa all maksma andamitasu.

1836 kaotas Jägala mõis kaheksa Ruu küla pooladrikutalu (*Halbhäkergeinde*): Jaagu (*Jago*), Tooma (*Tooma*), Naire, Pendri ehk Madikse (*Maddikse*), Pendri, Ristimäe, Sepa Andrekse (*Seppa Andrekse*), Suka Hansu (*Sukka Hantso*) ja Uustalu (*Uustallo*) ning rajas (*etablirte*) neli veerandadrikutalu (*Viertler*) Värsis (*Wärsi*): Naire, Pendri ehk Madikse (*Maddikse*), Suka Hansu (*Sukka Hantso*) ja Uustalu (*Uustallo*), mis moodustavad praeguse Ruu küla. Kaheksa kaotatud talukoha (*Gesindestelle*) eest tasub mõis makse ja koormisi kuue pooladrikutalu pealt, kuna neljast veerandadrikust kohe jälle kaks pooladrikut tekkis.

1837 kaotati Kostivere mõisa all olevas Vandjala külas Tõnu (*Tönno*) ehk Villati (*Willati*) talu.

1839 kaotati veel Lauriko, Otsa, Proška (*Proschka*) talud ja Urge Jaagu pooltalu (*halb Urge Jago*). Tõnu (*Tönno*) ja Otsa talu ning Urge Jaagu pooltalu olid eestlastega asustatud ja nende maksud kirikule vajavad veel korraldamist.

1839 kaotati Maardu mõisa all olevas Maa-Kallavere külas üheksa pooladrikutalu, nimelt: Ello Jüri (*Jürri*), Eriki, Juhani (*Juhhani*), Lamba ehk Härgeomäe, Maido, Pritsi, Robo, Tollo ja Vahi (*Wahhi*). Nende asemele rajati karjamõis ja külla jäid alles pooladrikutalud Hallika, Lauo, Päva, Polli, Simo ja Tähni (*Tehni*), tuleval aastal taastatakse veel Juhani

141 Ladina keeles „proportsionaalselt”.

(*Juhhani*) talu. Mõis võtab maksud ja tööpäevad kaotatud talude eest enda kanda.

Mida hiljem muuta tuleks, see tuleb igal aastal üles kirjutada.

Praegu kihelkonnas asustatud talukohtade nimekiri koos andemete nende suuruse kohta kirikule makstavate maksude põhjal.

Nehatu, 2 adramaad – kuus pooladrikutalu: Hansu Hindreku (*Hantso Hindreki*), Mihkli, Kära, Kaldaaluse (*Kaldalluse*) ja Proosa (*Prosa*), Kärmu (*Kermo*) kõrts ja mõned vabadikud.

Saha, 8 adramaad – viisteist pooladrikutalu: Abrami (*Abrama*) ehk Nõu (*Nou*), Hallika, Hindreku (*Hindreki*), Jaagu (*Jago*), Kasti, Kärsa (*Kersa*), Lauri, Mardi, Metsakasti, Miku (*Mikko*), Nuhja ehk Kõrdi (*Kõrti*), Peetri, Sepa (*Seppa*) ja Soldi ehk Jüri Hansu (*Jürri Hantso*). Loo (*Lo*) kõrts ja Änni vabadikukoht.

Maardu, 33 $\frac{1}{3}$ adramaad –

Leppneeme – viis veerandadrikutalu: Hiire (*Hire*), Jaani (*Jani*), Koltsi, Miku (*Mikko*) ja Sepa (*Seppa*), lisaks vabadikud.

Tammneeme – viis veerandadrikutalu: Lutika (*Luttika*), Mihkli, Peärna, Pällo ja Sepa Ado (*Seppa Ado*), ka vabadikud.

Randvere – viis pooladrikutalu: Kilu (*Killo*), Kreiukse, Pöli, Tiitsu (*Tiitso*), Uetalu (*Uetallo*), neli veerandadrikutalu: Musta, Peetri Ado, Peetri ehk Oja (*Oia*) ja Reinu (*Reino*), kolm vabadikku.

Muuga – kolm pooladrikutalu: Hallika, Käära (*Kära*) ja Käära Kangru (*Kära Kangro*), viimane on rajatud mõisamaale, ei maksa kirikule midagi, üks veerandadrikutalu: Klaukse ehk Tõnni (*Tõnni*), ka vabadikud.

Ueküla – kaheksa pooladrikutalu: Hansu (*Hantso*), Jüri Klaukse (*Jürri Klaukse*), Klaukse, Knuudi (*Knudi*), Madikse (*Maddikse*), Matsu (*Matso*), Sepa (*Seppa*), Sepa ehk Uettoa (*Seppa oder Uettoa*), ka vabadikud.

Rootsi-Kallavere – seitse pooladrikutalu: Haraka (*Harraka*), Käsperi, Kella, Mihkli Hansu (*Mihkli Hantso*), Otsa ehk Vanapere (*Wannaperre*), Prantsi ja Robo ning vabadikud.

Võerdla – üheksa pooladrikutalu: Eeriku ehk Puska (*Eriki oder Puska*), Esku (*Esko*), Lassi, Nigula (*Niggola*), Saue, Taaveti (*Taweti*), Tõnikse (*Tõnnikse*), Tõnu (*Tõnno*) ja Vainu (*Waino*), vabadikud.

Kroodi – kolm pooladrikutalu: Härma (*Herma*), Kõöba (*Köba*), Vainu ehk Nurga (*Waino oder Nurga*).

Liivakandi – kaks pooladrikutalu: Lauri ehk Altpere ja Peetri, vabadikud.

Kõrtsid – Liivakandi (*Liiwakant*), Paju (*Paio*), Katkuotsa ja Väike Maardu (*Weike Maardo*).

[L 11] Ülgase, 10 adramaad –

Rebala – viiosteist pooladrikutalu: *Andrekse-Saueaugu*, Jaagu (*Jago*), Kebja, *Kebja Andrekse-Naire*, Madikse (*Maddikse*), Ohtru (*Ohtro*), Peärna, Suigu (*Suigo*), Tõnu (*Tönno*), Uetoa, Uustalu (*Uustallo*), Uustalu-Orika (*Uustallo-Orrika*), Vainu (*Waino*), Viikri (*Wiikri*). Lisaks vabadikud ja kaks metsavahikohta: Kolju (*Koljo*) ja Raastu (*Raasto*).

Kostivere, 24 adramaad –

Kostiranna – kuus veerandadrikutalu: Hinnu-Mihkli (*Hinno-Mihkli*), Jaagu (*Jago*), Jüri Tõnu (*Jürri Tönno*), Lepiku (*Leppiko*), Piganeeme (*Pigganõmme*), Sepa-Hindreku (*Seppa-Hindreki*); üks pooladrikutalu: Knuudi (*Knudi*), lisaks vabadikud.

Vandjala – kuus pooladrikutalu: *Aleksei*, *Antipi*, *Ara*, Gavrila (*Gawrila*), Hansu (*Hantso*), Kuzma (*Kusma*). Kolm viimast maksvad kirikule andamitasu (*Gerechtigkeit*). Vabadikud. Üks veerandadrikutalu: Urge Jaagu (*Urge Jago*) ei maksa.

Parasmäe – kolmteist pooladrikutalu: Jaagu Hansu (*Jago Hantsu*), Jüssi, Karro, Liakse, Mardi Jaani (*Mardi Jani*), Mihkli-Raudemäe, Miku (*Mikko*), Nigula (*Niggola*), Reinu (*Reino*), Uuetoa (*Uetoa*), Vana-Hansu (*Wanna-Hantso*), Urge Hansu (*Hantso*), Viina (*Wina*). Maksavad kõik, ka venelane Jaagu Hansu talus.

Loo karjamõis: maksab mõis, lisaks Loo ja Parasmäe ning tee ääres Kostivere kõrts. Ka vabadikud Paramäe juures.

Jõelähtme, 9 adramaad –

Manniva – viis veerandadrikutalu: *Mäe*, *Mardi*, *Pärtli*, Siimu-Jüri (*Simo-Jürri*), Vanumäe (*Wannumäe*). Vabadikud.

Jõelähtme – kuusteist pooladrikutalu: Harju (*Harjo*), Jaagu-Hallika (*Jago-Hallika*), Juhani (*Juhhani*), Kärmu (*Kermo*), Kiho (*Kihho*), Külakõrtsi (*Küllakõrtsi*), Matsi, Matsu (*Matso*), Sepa (*Seppa*), Sibi-Silla (*Sibbi-Silla*), Simori, Tooma (*Toma*), Tõnu-Värava (*Tönno-Wärrawa*), Uuetoa-Maisa (*Uetoa-Maisa*), Viru (*Wirro*), Niida (*Nida*), maksavad kahekümne eest. Veerandadrikutalu *Möldri*. Kaks kõrtsi, Külakõrts (*Külla kõrts*) ja Niida (*Nida*) poole adramaa suuruse maaga ja vabadikud. *Tomingase* metsavahikoht.

Jägala, 14 adramaad –

Jõesuu – üheksa veerandadrikutalu: *Eriki*, *Herto*, *Klaukse*, *Kubja Mardi*, Liivari (*Liwari*), Madikse (*Maddikse*), Peebu (*Pebo*), *Peetri*, *Prantsi*. Kõrts ja vabadikud.

Jägala-Joa – kaheksa pooladrikutalu: *Korjukse*, *Kubja Miku* (*Kubja Mikko*), Miku Tooma (*Mikko Toma*), Suka Männiku (*Sukka Männiko*), Suka Vanapere (*Sukka Wannaperre*), Eest-Tuisu (*Eest Tuiso*), Taga-Tuisu (*Tagga Tuiso*), Uuetoa-Hanesaare (*Uetoa-Hannesare*). Maksavad

üheteistkümne pooladriku eest. Kaks kõrtsi: Joa ja Koeralooga (*Koeralook*). Veski.

Koila – kümme pooladrikutalu: Jätku (*Jätko*), Lauri, Liiva (*Liwa*), Miku (*Mikko*), Nigula Hansu (*Niggola Hantso*), Peebu (*Pebo*), Pauli, Tõnu (*Tõnno*), Uettoa (*Uetoo*), Värsi Nigula (*Wärsi Niggola*). Veerandadrikutalu: Madikse (*Maddikse*); lisaks vabadikud.

Ruu – neli veerandadrikutalu: Naire, Pendri-Madikse (*Pendri-Maddikse*), Suka Hansu (*Sukka Hantso*), Uustalu (*Uustallo*), vabadikud. Kaheksa ja poole adramaa suurune karjamõis.

Riisi (*Risi*) veski, Kahtla, Ristimäe ja Sihvrimäe (*Sihwrimäe*) kõrtsid, Laanekõrve (*Lanekörwe*) metsavahikoht, vabadikud.

Rummu, 18 adramaad –

Saura – kümme pooladrikutalu: Mäe, Mauno, Neo Mardi Uettoa (*Uetoo*), Neo Mardi Vanatoa (*Wanatoa*), Peärna, Runka, Teppu, Tiitso, Tõnu (*Tõnno*), Välja (*Wälja*).

Saunja – üks täisadrikutalu: Härma (*Herma*), kakskümmend pooladrikutalu: Hinnovi, Kesküla (*Keskülla*), Kulli-Taaveti (*Kulli-Taweti*), Kuuse (*Kuse*), Lambala, Lannireie (*Lanni reie*), Lannitoa (*Lanni toa*), Lokstu (*Loksto*), Mikumardi (*Mikko Mardi*), Ooba (*Oba*), Otsa, Peetri-Jaani, Pulga, Saare-Oti (*Sare-Otti*), Sepa (*Seppa*), Tiitsu (*Tiitso*), Taavetitoa-Kulli (*Taweti toa-Kulli*), Vanakõrtsi (*Wannakõrtsi*), Veskireie (*Weski reie*), Veskitoa (*Weski toa*). Kõrts. Veski. Vabadikud.

Viis veerandadrikutalu: Hangametsa, Haavamäe (*Hawamäe*), Laanekõrve (*Lanekörwe*), Merehärja (*Merrehärja*), Sudeva (*Suddewa*). Teevad kirikule ainult päevi.

Ihasalu – neli pooladrikutalu (*Hälftner*): Kägala (*Käggala*), Miku (*Mikko*), Eigi (*Heigi*), Eigi Jaagu (*Heigi Jago*).

Kaks veerandadrikutalu: Madikse (*Maddikse*), Näpiste (*Näppiste*). Vabadikud.

Neeme – kaks pooladrikutalu: Laigari, Reinu (*Reino*).

Viis veerandadrikutalu: Kolli, Oolu (*Olo*), Prantsi, Tooma Hansu (*Toma Hantso*), Tomari. Vabadikud.

Kääniku, kaks adramaad – karjamõis. Kõrts.

Koogi – veski ja kõrts.

Prangli – üks kolmveerandadrikutalu: Miku Hansu (*Mikko Hantso*).

Kaksteist pooladrikutalu: Häri, Heigi, Keisari, Koistu (*Koisto*), Länne, Madikse-Siimu (*Maddikse-Simo*), Mardi, Metsa, Nigula (*Niggola*), Pondi, Tabane (*Tabbane*), Tüüba (*Tüba*).

Üksteist veerandadrikutalu: Ado, Aksi, Aksi Jaagu (*Aksi Jago*), Hinnu (*Hinno*), Hinnu-Oti (*Hinno-Otti*), Jaagu (*Jago*), Joosti, Kopli, Kelnari-Tisleri, Praaga (*Praga*), Rätsepa (*Rätseppa*). Vabadikud.

Rammu – adramaade arvestus puudub, asustatud vabadest kaluritest talupoegade, kes vaimulikule kokku 600 silku maksavad.

[L 11p] Härra pastor Reutlinger oli raamatusse, kuhu talupoegade ja mõisate maksud kirja pannakse, üles tähendanud, et 1817. aastal võrdsustati neli Jõelähtme täisadrikut ülejäänud 10 pooladrikuga, väljaarvatud mõlemad kõrtsid, ja seejärel tehti praeguste maksude arvestus. Varem oli aga Jõelähtmel viis täisadrikut, nimelt Kärmu (*Kermo*), Tooma (*Toma*), Matso, Uuetoa (*Uetoa*) ja Viru (*Wirro*). Järelikult jääb täielikust maksmisest (*volle Zahlung*) puudu aastas 8 toopi rukist, 4 toopi otra, 1 kana, 1 ½ naela linu ja üks koorem puid.

1839.

Veebruaris suri ootamatult ajurabandusse Tallinna, Jõelähtme, Kahala (*Kahhal*) ja Loobu (*Loop*) postijaamade pidaja David Eberhard Alandt, tunnustatud tegija, ta maeti Haljalasse (*Halljall*).

Jaanuari lõpust kuni aprilli lõpuni olin ma sunnitud haiguse tõttu toas olema. Külade katsumine ja talvine sõit Randveresse pidid ära jääma, Pranglile ei oleks ma nagunii pääsenud, kuna meri oli ainult lühikest aega kinni külmunud. Köstri saatsin ma küladesse, et noor-sugu ergutada. Jumala abiga võisin ma siiski toas liikuda, ka paar korda jutlustada ja püha õhtusöömaaga jagada, samuti leeri pidada. Pastor Ahrens Kuusalust asendas mind (*vicarirte*) kaks korda Jõelähtmel ja nii ei olnud mul vaja teiste abi kasutada, olgugi et austatud ametivennad praostkonnast seda pakkusid.

Kuna minu haigus oli minu pikka aega lagunenenud ja tõmbetuulises hoones elamisest korjatud külmetuste tagajärg, siis otsustasid nüüd härrased [saksa] koguduseliikmed rajada kivist juurdeehitise. Vahepeal piirdusin ma koos omastega enamasti ainult kahe väikese toakesega, kuna suur tuba külmade ja tuuliste ilmadega juurdeehituse tõttu sooja ei pidanud, lisaks polnud kaheteist nädala jooksul võimalik leeriõpetust läbi viia.

Olgugi et suvi oli erakordselt soe, olin ma siiski pikka aega väga nõrk ja eriti tundlik tõmbetuule ja külma suhtes. Heinaajal süütas üks pois Rummu mõisa all oleva Peetri Jaani talu.

Saagid olid keskmised.

Tooma Hansu talu eest Neemelt ei tehtud jällegi ühtegi päeva.

Kuna Ihasalu ja Neeme peremehed olid mulle kümne aasta jooksul ainult kaks koormat puid toonud, siis pidid nad 1839. aasta veebruaris

igäüks hobusega Virumaal asuvasse Roela mõisa minema ja sealt pastoraadi ehituseks laudu tooma.

1840.

Härra Julius von Brevern toimetas uusaastal meie kätte tema tütre Sophie Eleonore von Breverni nimel pastorite leskede ja vaestekassa jaoks 30 rubla kullas, s.o kolmkümmend rubla üheksakümmend kopikat hõbedas.

Härra meeskohtunik Matthias G. Stael von Holstein müüs oma Anija, Jõelähtme ja Saha mõisad ja kolis oma perega Tallinnasse. Ülalnimetatud mõisad ostsid ühiselt härrased parunid Ungern-Sternbergid, nimelt härra adrakohtunik Constantin Ungern-Sternberg Võnnu kojast ja härra assessor Constantin August Ungern-Sternberg Erastvere kojast.

Mais valiti härra Julius von Brevern Maardust kihelkonnakohtunikuks. Härra staabikapten Julius von Maydell Kehrast astus adrakohtuniku ametisse.

Tooma Hansu talu Neemel on asustatud ja päev selle aasta eest on tehtud.

Tulekahjud toimusid: 1) Maardu mõisa all olevas Tähni (*Tehni*) talus, 2) Kostivere mõisa all olevates *Karro* ja Vana Hansu (*Wanna Hantso*) taludes, 3) Saha mõisa rehes.

Rummu vald jäi maksu puudes (*Holzzahlung*) võlgu, kuna mõis ei soovinud uut raielanki rajada, härra kirikueestseisja rittmeister ja rüütel von der Howen lubas järgmisel aastal tagantjärele maksta.

Talupoegade [vilja]saak võib tulla kehv, vähemalt alla keskmise, kuna nad talivilja liiga hilja külvasid.

Minu tervisele mõjusid sel suvel kasulikult soola- ja hiljem külma-vannide võtmine, mida ma jätkasin ka talvel, kuni uus külmetus mind kümblust katkestama sundis.

1841.

[L 12] Käesoleva, 1841. aasta alguses muretseti kiriku arvel uus sur-nukate hinnaga 17 rubla 70 kopikat hõbedas ja kasutamise eest hakati võtma 10 kopikat hõbedas.

Härra adrakohtunik parun Rosen Kostiverest valiti kirikueestseis-jaks ja sõitis kolmveerandiks aastaks välismaale.

Veebruaris põles Maardu mõisa rehi maha.

Paljud talupojad muutusid sel aastal maksujõuetuks (*banquerott*).

Valitsuse lauavanem härra Kagelmann rentis üheks aastaks Ülgase mõisa.

Tema Keiserlik Kõrgus suurvürst troonipärija tsareevitš Aleksander Nikolajevitš¹⁴² abiellus printsess Maria Aleksandrovnaga, Hessen-Darmstadti suurhertsogi tütrega.

Mais ja juunis püstitati vene müürseppade poolt pastoraadihoone kiviseinad, milleks mõisad vajaliku materjali ja raha andsid, kusjuures tuleb tunnustades mainida, et venelased pidid ehituse vastu võtma tingimusega, et nad abilisi ei vaja, nii ei pidanud vaesed talupojad peale materjali kohaleveo ehituseks ühtegi päeva tegema. Pärast müüri- ja sarikatöödega lõpulejõudmist pandi tervele pastoraadi elumajale uus õlgkatus, kahjuks aga mitte veekindel.

Juulis kinkis rüütelkonna peamehe abikaasa paruniproua Magdalena Stackelberg Ravalt, sündinud von Brevern Maardu kojast, siinsele pastorige leskede ja vaestekassale tuhat bankorubla.

Maardu mõisa all olev Juhani (*Juhhani*) talu on jälle asustatud. Ülgase mõisa all oleva Viigi talu maa (*das Wiikische Gesinde Land*) jagati ülejäänud talupoegade vahel ära, kes ka koormised enda kanda võtma pidid, Uuetoa (*Uetoo*) talu maid haris mõis.

Talvel tuiskas erakordselt tihti, suvel oli äärmiselt tugev äike, eriti 15. kuni 16. juunini. Juulis ja septembris ja ka hiljem sadas palju vihma, mis muutis suure osa rikkalikust heinasaagist mustaks. Talupoegade rukki- saak oli väga vilets, ka suvivili kasvas ainult keskpärane. Üks vakk rukist maksis 450 kopikat banko.

Maardu talupojad kaotasid kopsutaudi (*Lungenseuche*) läbi palju loomi.

Ruu karjamõisas põles maha vilja täis rehi, tõenäoliselt süüdatud.

Rummu piirkond maksis maksu puudes ainult ühe aasta eest. Võlgu olev kogus lubati aga tulevikus tuua. Kuna ehitus seisis talv läbi ilma akendeta, siis sain ma endale kangekaelse kõha, mille käes ma aasta aega vaevlema pidin. Jumala armulise abiga võisin ma siiski oma ametit katkestamatult pidada.

142 Aleksander II (1818-1881), Vene keiser 1855-1881, Nikolai I poeg, abiellus 1841 Hessen-Darmstadti suurhertsogi Ludwig II tütre Maximilienne Wilhelmine Mariega (1824-1880), keda hakati tundma Maria Aleksandrovna nime all.

1842.

Pärast peaaegu lumetut talve saabus erakordselt madala veeseisu juures kevad, siiski jäid madalamad põllud väga pikaks ajaks nii märjaks, et neid ei saanud harida. Pärast pikka aega puhunud kuivi ja tugevaid tormituuli sadas iga päev 28. juunist kuni 16. juulini vihma, seejärel oli 17. juulist kuni 21. augustini kuiv ja soe. Augusti lõpp oli külm ja märg. Septembri algus oli kuiv ja natuke pehmem, kuni 15. septembril öökülmad algasid, 24-ndal kaks kraadi, 29-ndal isegi kuus kraadi. Seevastu olid oktoober ja november äärmiselt sombused ja külmavabad, nii et ainult vähestel päevadel oli natuke teed (*so daß auf wenige Tage einige Bahn war*). Temperatuur¹⁴³ püsis enamasti +1 juures, ainult 12. novembril oli -13°, 18-ndast alates +1° juures, 8. detsembril -9°, 15-ndal +5°, 20-ndal -4°. Paljud vanad inimesed surid. Talupoegade talivilvi oli alla keskmise, suvivili hea, heinasaak rikkalik, aga palju sellest muutus mustaks. Kartulisaak oli üldiselt rikkalik, kuid palju maas külmavõetuid.

Märtsis müüs härra vallakohtunik Julius von Brevern oma Ülgase ja Maardu mõisad, Ülgase ilma Pillapalu metsata härra metsaülem (*Forstmeister*) von Baumgartenile Porkuni kojast ja Maardu Pillapalu metsaga härra Christoph von Brevernile Kohilast.

Härra adrakohtunik parun Constantin Ungern-Sternberg võttis Jõelähtme ja Saha mõisad oma valdusse, Anija jäi härra assessor adrakohtunik parun Constantin A. Ungern-Sternbergile. Rammu saar eraldi Anijast ja liideti Jõelähtmega.

Adrakohtunik Pontus von Brevern Jägalast võttis veel kord vastu Jõelähtme ja Kuusalu kihelkonnakohtuniku ameti.

Harju-Jaani koguduse pastor härra Felicius oli terve aasta haige, mistõttu ametivennad praostkonnast pidid seal kogu aeg teenima.

[L 12p] 1842.

Tühjana seisvate talude põlde haris mõis: Maardu mõisa all – *Lassi* ja Tähni (*Tehni*), Ülgase all – *Uuetoa* (*Uetoa*), Jägala all – *Kikko Toma*. Rummumõisa all jagati mõned talumaad välja teistele peremeestele. Koormisi pole veel seatud.

Jõelähtmel kaotas mõis *Simoni*, Viru (*Wirro*), Niida (*Nita*) ja Külakõrtsi (*Küllakõrts*) talud.

Suve jooksul said pastoraadi juurdeehitusel (*Anbau*) valmis: kipslaed (*Gypslagen*), seestpoolt krohvimine, ahjud, aknad ja põrandad. Kahjuks

143 Temperatuurid siin ja edaspidi Réaumuri skaala järgi. 1730 Rene Antoine de Réaumuri poolt kasutusele võetud piiritustermomeetri skaala on jagatud 80 võrdseks osaks ehk Réaumuri kraadiks (°Re). Réaumuri skaalal on jää sulamistemperatuur 0 kraadi ja vee keemistemperatuur 80 kraadi. 1 °C = 0,8 °Re, st Celsiuse skaala saamiseks tuleb näit korrutada 1,25ga.

näitas niiskus end varsti kohtades, kuhu seda septembrikuus veel tekkida ei oleks tohtinud, eelkõige põrandal. Ka kaeti osa katusest uuesti, aga mitte hästi.

Septembri lõpus põles maha Rummu mõisa all olev Sepa talu (*Seppasche Gesinde*), kus juba 1839. aastal puupaljaks põlenud peremees Peetri Jaani (*Jani*) Jüri (*Jürri*) *Mustekant* kaotas kogu vilja ja loomasööda. Hoonesse põles sisse sulane Mart Tamm (*Tam*).

1840. aastal hakkasin ma, kui ma olin teada saanud, kui vähe oli kihelkonnas pühakirja eksemplare, piiblit ja Uut Testamenti nii alanud hinnaga müüma kui ka kinkima. Mõnede härraste [saksa] koguduseliikmete aktiivsel toetusel ja rikkalike annetuste abil, eriti härra kihelkonnakohtunik Julius von Breverni, kes lõpuks 34 rubla hõbedas, ja härra adrakohtunik Pontus von Breverni, kes oma hiljuti sündinud tütre Sophia nimel 20 rubla hõbedas andis, suutsin ma 1842. aasta detsembri lõpuks siinses kihelkonnas 57 eksemplari piiblit ja 27 eksemplari Uut Testamenti levitada ja oleksin võinud sellega veel järgmisel aastal jätkata. Issand, lase nüüd oma sõnal rikkalikult meie seas elada, mitte ainult raamatutes, vaid ka südames!

Kirikumõisa põldude mõõtmine algas suvel, piiride reguleerimine ja mõnede maatükkide (*Parcellen*) vahetus lükkus siiski tulevikku.

30. septembril olevat Kuramaal veel pääsukesti nähtud. 7. novembril nähti siin viimaseid sookurgi lahkumas (*ziehen*).

1843.

1842./43. aasta talv oli erakordselt pehme. Kuu keskmine temperatuur oli Réaumuri skaala järgi 1842. aasta novembris $-2,5^{\circ}$, detsembris $-0,3^{\circ}$, 1843. aasta jaanuaris $+0,19^{\circ}$, veebruaris -3° , märtsis $-2,35^{\circ}$, aprillis $+1,58^{\circ}$, mais $+7,8^{\circ}$, juunis $+11,7^{\circ}$, juulis $+12,85^{\circ}$, augustis $+11,75^{\circ}$, septembris $+6,44^{\circ}$, oktoobris $+3,25^{\circ}$, novembris $-1,3^{\circ}$, detsembris $-1,2^{\circ}$. Alles 5. veebruaril, mil 24 tunni jooksul sadas maha poolteist jalga lund, algas talvetee. Kus oli palju lund maha sadanud, seal mädanes rukkioras ära, ka kadus hilja külvatud rukis. Seetõttu oli kehv rukkiaasta ja ainult tänu vilja väljaveo keelule ning lubatud sisseveole jäi lasti¹⁴⁴ rukki hind 80 hõberubla juurde. Ka suvivili oli alla keskmise, kartuli kasvatamine tasus end kõige enam ära, kapsas ei kasvanud hästi. Hein veeti enamasti vihma saamata sisse, kuigi kogus oli väike. Seetõttu müüsid talupojad

144 1 last = 72 puuda.

palju loomi ja enamasti väga madalate hindadega. Tallinnast lõunas ja eriti läänes hävitas rukkiuss (*Kornwurm*) palju põlde.

26. mai varahommikul lõi välk Kostivere mõisa karjalautadesse, mis kõik, nagu ka tõllakuur, maha põlesid. Loomadest hukkusid ainult mõned vasikad. Kahju muutis suuremaks asjaolu, et sügisel ei olnud võimalik osta õlgi, millega oleks saanud katta uuesti püstitatud lautasid.

Selle aasta algusest maksti ja arvestati rahalisi makse kirikutalituste eest (*kirchliche Geldaccidenzien*) hõbedas, pärast seda, kui need [kiriku] konvendil hõbedasse ümber arvestati (*reducirt waren*). Kui ka lisatulud (*Accidenzien*) on sarnaselt raha väärtusega võrreldes eelmise sajandiga neli korda vähenenud, siis pööraku Jumal Eestimaa vaimulike südameid vastupidiselt üha enam vaese Eesti rahva poole, et needsamad omakaspüüdmatuid karjaseid leiaksid!

Maardu mõisale kuuluvast Tammneeme külas jaotati Sepa Aadu (*Aado*) talu[maad] küla ülejäänud nelja talu vahel ära ja needsamad maksavad kaotatud talu eest kirikule makse.

Samuti jaotati Ülgase mõisale kuuluvast Rebala külas Viiksi ja Uuetoa talude [maad] küla ülejäänud kolmeteistkümne talu vahel ära, kes samuti selle eest [makse] maksavad.

Maardu mõisale kuuluvad Lassi ja Tähni (*Tehni*) talud ja Jõelähtme mõisale kuuluv Tooma talu olid asustamata.

Asustati Jägala mõisa all olev Miku Tooma (*Miko Toma*) ja Rummu mõisa all olev Vanakõrtsi (*Wanakörtsi*) talu.

Oma talud võtsid raharendile Jõelähtme mõisa all olevad pooladrikud Silla, Sepa ja Tõnu (*Tõno*), igaüks 90 hõberubla eest, ja viis Manniva küla veerandadrikut, igaüks 45 hõberubla eest. Ka Maardu mõisale kuuluvast Leppneeme külas rendib uus Koltse peremees oma talu raha eest. Andku Jumal, et see sagedasemaks muutuks!¹⁴⁵

[L 13] 1843.

Ka sel aastal jäid Rummu poolt võlgu olevad aastapuud (*das restirendes Jahresholz*) toomata. Pärast pikka aega kestnud läbirääkimisi tõid Rummu rannatalupojad võlgu olevate heinakoormate asemel hagu ja nimelt peavad nad aastast viis koormat tooma. Sel aastal tõid Ihasalu omad üheksa koormat hagu.

Kirikumõisas ehitati talli, tõllakuuri ja aidaga ühe katuse alla aida külge paekividest (*von blossen Fliessen*) puukuur. Seinte püstitamiseks said venelased kirikukassast 11,50 kopikat hõbedas. Puit ja õled olid enamasti maja ehitusest üle jäänud.

145 Teorent keelustati 1868. aastal, kuigi varjatud kujul kasutati seda hiljemgi. *Toimetaja*.

Niida kõrts Jõelähtmes, hävis tulekahjus 1944. aastal.

Üle Jägala jõe ehitati kuni hilise sügiseni välja härra tsiviilinseneri von Schonerti juhtimisel paekivist silda.

Sel aastal reguleeriti kirikumõisa mõõdetud maid järgnevalt: Sahas asuva kolme lapimaa (*Schnurstücke*) asemel, mis olid aja jooksul sissekündmise tagajärjel 800 ruutsülla võrra väiksemaks muutunud, härra adrakohtunik parun Constantin Ungern-Sternberg, kuna ta niikuinii Külakõrtsi (*Kölakörts*) ja Niida kõrtsi, samuti Viru (*Wiro*) ja Siimoni talu maad mõisa maade hulka arvas ja nende koormised (*onera*) üle võttis, andis [maad] kirikumõisa rehepõllu kõrvale ja rohkem, kui rootsiaegsetel kaartidel Saha tarvis kirjas seisis. Samal kevadel püstitati kiriku- ja talumaa vahele aed, kiriku- ja nüüdsest sellega piirneva mõisamaa vahele aia ehitamine lükkub tulevikku, kuna kihelkonna talupoegadel läheks liiga raskeks nii palju ühekorraga teha.

Mõlemad kirikumõisa heinamaad, *Mäerind* ja Kasvandu (*Kaswando*), vahetati köstri Kasvandu heinamaa kõrval asuva heinamaatüki vastu. Maa ([hiljem lisatud:] *Tedrhallik*) on küll osalt mättaline, osalt soostunud. Siiski andis see 1843. aastal, kehvad heina-aastal, sama palju heina, kui mõlemad väljavahetatud tükid keskmisel aastal kokku. Seevastu muutus töö ja vedu heinamaa asukoha tõttu pastoraadi läheduses kergemaks.

Ülgase mõisa all oli kirikumõisal peale heinamaa Kure all (*Kure al*) veel Veepugemise (*Wee pugemine*) ja Tahke aia (*Tahke aed*) maatükid (*Parcellen*), üks on kinnikasvanud järv, mis märgadel aastatel peaaegu

üldse heina ei anna, teine hõreda rohuga umbaed (*Ringelzaun*). Härra metsaülem Carl von Baumgarten Ülgaelt andis suuremeelselt nende tükkide eest pindalalt kolm ja pool korda suurema Kure all oleva pastoraadi heinamaa kõrvale kuni Maardu uue piirini ulatuva maa. Olgugi et kevadel sai [heinamaa] paljaks söödetud ja alles hiljem kirikumõisale välja jagatud, andis see 1843. aastal sama palju heina, kui kõik tükid 1842. aastal kokku.

Maardu mõisa all olevad heinamaatükid on veel reguleerimata.

1842. aasta detsembris tabas härra adrakohtunik ja kihelkonna-kohtunik P. von Brevernit Jägalast haigus ja teda asendasid (*vicarirten*) mõned korrad 1843. aastal härrased Jõelähtme kiriku eestseisjad.

Terve aasta jooksul asendasid ametivennad praostkonnast haiget pastorit Feliciust.

Aasta jooksul müüdi alandatud hindadega 21 piiblit ja 3 Uut Testamenti. Kokku on niisiis siinses kohas levitatud 78 piiblit ja 30 Uut Testamenti, millest siiski 5 piiblit omanike väljarändamise tõttu kihelkonnast välja on läinud.

Vandjala külas asuv Hansu (*Hantso*) talu asustati venelastega ja maks 1843. aasta eest jäi saamata.

1844.

Härra adrakohtunik Johann von Gernet Joosult¹⁴⁶ sai Kostivere mõisa omanikuks ja see jäi nüüdsest peale tema väimehele, härra adrakohtunik ja praegune kihelkonnakohtunik Woldemar von Rosenile rendile.

1843./44. aasta talv oli erakordselt karm. Polnud sula, mis oleks suurt hulka lund sidunud, mistõttu suur tee kerkis väga kõrgeks. Rukkioras tuli lume all ilusasti välja, sai aga natuke kevadkülmade käes kannatada. Õitsemiseaeg oli aga tuulte, sagedaste vihmade ja külma tõttu väga ebasoodne. Rukis andis palju kõrt, aga vähe terasid ja need olid kerged – kirikumõisas andis [rukis] neljakordset saaki (*auf dem Pastorat das vierte Korn*), aga tünder rukist kaalus ainult 6 ½ leisikat, st sada kolmkümmend naela. Oder töötas anda rohket saaki, aga kuni hilissügiseni kestnud niiskus rikkus palju ära. Nii oli ka odrasaak keskpärane ja terad peened. Rohukasv oli suurepärane, sai väga palju heina, madalamates kohtades asunud heinamaad jäid suuremalt osalt niitmata. Ristikhein kasvas väga lopsakaks. Kirikumõisas kasvatati esimest korda ristikut ja kümme toopi seemnevilja andsid kahe niitega umbes 60 kotti.

146 Mõis Põlva kihelkonnas. *Toimetaja*.

[L 13p] 1844.

Kartul andis rikkalikku, enamasti rohkem kui kümnekordset (*über das zehnte Korn*), saaki, ainult madalates kohtades riknes see rohke vihma tõttu. Kapsataimed said kõvasti kevadkülmade läbi kannatada, seetõttu oli kapsas eriti hinnas. Selleaastane rukis idanes halvasti, mistõttu toodi maale suured laadungid vana rukist, siiski pidid paljud kehvikud (*Unbemittelte*) rukkipõllud seemendamata jätma. Ka sel sügiselt pidid talupojad palju loomi liiga madalate hindadega maha müüma ja niisiis ei saanud ka oma magasivõlga tasuda.

Uus Jägala sild pidas jääminekule vastu, aga vesi vigastas kõvasti tugiposte. Järgmisel talvel tuleb uus puusild ehitada.

Kuu keskmine temperatuur sel aastal oli: jaanuaris -4,65°, veebruaris -9,6°, märtsis -1,7°, aprillis +5,04°, mais +7,66°, juunis +10,4°, juulis +11,56°, augustis +12,2°, septembris +6,25°, oktoobris +2,88°, novembris -4,4°, detsembris -2,3°. Kevad oli liiga soe, suvi külm ja märg.

Paljud Eestimaa vaimulikud surid: 1843. aasta oktoobris erukindral-superintendent Arnold Johan Knüpf¹⁴⁷, 1844. aasta jaanuaris konsistoriaalnõunik praost Vogt¹⁴⁸, veebruaris Juuru pastor Kettler¹⁴⁹, märtsis praost Schultz,¹⁵⁰ septembris Karuse pastor Bauman,¹⁵¹ novembris konsistoriaalnõunik praost Striedter. Vakantsele ametikohale Ida-Harjumaal kandideeris Johan Georg Berg¹⁵² ja sai Juuru pastoriks.

Kuna Liivakandi all olev kirikumõisa heinamaa oli tunduvalt kahenenud, nagu näitas rootsiaegne kaart, siis hüvitati puudujääv osa härra von Baumgarteni poolt kirikumõisale eraldatud suuremast heinamaast ja Maardu maksis kirikule 200 (loe: kakssada) rubla hõbedas vaimuliku kapitaliks (*zu einem Prediger Capital*), mille intressid peab siitpeale saama Jõelähtme vaimulik töötasu osana (*als pars salarii*).

Kirikule ehitati uus eeskoda (*Vorhalle*) ja see põhjustas kirikule 22 hõberubla suuruse väljamineku.

Pikka aega lagunenuna seisnud kirikumõisa karjaõue osa, mille korrasoleku eest vastutavad Rummu omad (*der lange schadhaft gewesene Theil der Rummschen Antheil am Pastorats Viehgarten*), tehti korda ja

147 Knüpf^{er}, Arnold Friedrich Johann (1777-1843), 1800-1843 Kadrina koguduse õpetaja 1833-1834 kindralsuperintendent. *Toimetaja*.

148 Vogt, Carl Friedemann (1760-1844), 1795-1844 Lüganuse koguduse õpetaja, alates 1837 Eestimaa konsistooriumi nõunik. *Toimetaja*.

149 Kettler, August Anton (1808-1844), 1835-1844 Juuru koguduse pastor (1830-1835 adjunkt-pastor). Juuru eelmise pastori S. C. Kettleri poeg. *Toimetaja*.

150 Schultz, Carl Gustav (1768-1844), 1789-1796 Kullamaa koguduse adjunktõpetaja, 1796-1844 Kullamaa koguduse õpetaja, alates 1825 Maa-Lääne praostkonna praost.

151 Baumann, Aleksander Ludwig (1799-1844), 1835-1844 Karuse koguduse õpetaja.

152 Berg, Johann Georg (1817-1878), 1844-1874 Juuru koguduse õpetaja, 1863-1874 Ida-Harjumaal praost.

kaeti uue katusega. Uuele piirile põhjas vastu mõisapõldu püstitati aed – minu kulul.

Härra parun Rosen andis kirikueestseisja ameti üle ja härra Carl von Baumgarten Ülgaselt astus tema asemele. Härra rittmeister G. von der Howen jäi kirikueestseisjaks.

Kolm piiblit ja kaksteist Uut Testamenti müüdi alandatud hindadega. Jõelähtmel jäid ainult *Silla* ja Manniva (*Maniwa*) raharendile.

Pastor ja köster kaotasid maksud Kostivere all venelastele antud Hansu (*Hantsu*) ja *Kusma* talude pealt.

Ka sel aastal jäid puud ühe aasta eest Rummu poolt toomata ja niisamuti ka Maardu poolt.

1845.

Jüri koguduse pastor Schwabe sai Ida-Harjumaa praostiks.

Talv ei olnud küll eriti lumerohke, aga siiski küllalt käre ja kestis kuni märtsi lõpuni. Temperatuurid: jaanuaris -4,28°, veebruaris -9,17°, märtsis -4,77°, aprillis +1,79°, mais +7,4°, juunis +11,477°, juulis +14,1°, augustis +9,79°, septembris +6,878°, oktoobris +2,17°, novembris +8,4°, detsembris -2,55°. Vaatamata sagedasele äikesele ja vihmahoogudele oli suvi siiski väga kuiv. Kes eelmisel sügisel vana seemet ei külvanud, see ei saanud saagiks peaaegu midagi. Kirikumõisas saadi esimest korda alates 1829. aastast suurepärase rukkisaak, 13 vakast seemneviljast 127 vakka, oder ei olnud eriti puhas, seetõttu ka väiksema saagikusega, kirikumõisas aga oli varem ristiku all seisnud põld suurepärase. Kartul andis 13-kordset saaki, heinasaak oli keskpärane. Kirikumõisas külmus sügisel head saaki töötanud ristik ära. Teravili oli kõrges hinnas.

Ülgase võttis rendile härra Schmeling ja sõlmis kõrge hinnaga rendilepingu.

Harju-Jaani koguduse pastor J. H. Felicius, nimetatud Faustuseks, emeriteerus ja härra Erich William Wladimir Danielson,¹⁵³ soomlane, kes varem oli pastor Ruhnul, sai Harju-Jaani koguduse pastoriks, kandidaat Ferdinand Hörschelmann¹⁵⁴, [Viru] praosti ja Viru-Jakobi koguduse õpetaja Hörschelmanni¹⁵⁵ poeg, ordineeriti Kose pastoriks ja seati seal ametisse.

153 Danielson, Erich William Wladimir, 1845-1869 Harju-Jaani koguduse pastor.

154 Hörschelmann, Carl Anton Ferdinand Hörschelmann (1819-1892), Viru-Jakobi koguduse õpetaja Friedrich August Hörschelmanni (1774-1850) poeg, 1845-1886 Kose koguduse õpetaja.

155 Hörschelmann, Friedrich August (1774-1850), 1798-1850 Viru-Jakobi koguduse õpetaja, alates 1817 konsistooriumi assessor, alates 1838 Viru praostkonna praost, alates 1844 Eestimaa praostkonna vanem.

Kogu Maa-Kallavere muudeti karjamõisaks, kuid mõis kannab kõik koormised kiriku heaks (*onera an die Kirche*).

Kostivere mõisale kuuluvatelt Hansu (*Hantsu*) ja Kusma talude pealt makse ei laekunud.

Liivimaal läksid paljud talupojad kreeka kirikusse¹⁵⁶ (*Griechische Kirche*) üle.

Jägala silla kahjustatud tugipostidele ehitati puukastid ümber.

Maardust ja Rummust toodi [kirikumõisale] võlgu olevad puud ära.

Kingiti või alandatud hindadega müüdi kuus piiblit ja lisaks kolm-kümmend Uut Testamenti.

[L 14] 1845.

Oma kuulmisvaevusele (*Gehörleiden*) otsisin ma abi 1845. aasta suvel Liivimaa kuurordis Kemeris (*Kemmern*) ja viibisin seal 14. juunist kuni 4. augustini. Siinses koguduses asendasid mind pastor Vogt¹⁵⁷ Lüganuselt, praost Schwabe Jüri kogudusest, pastor Ahrens Kuusalust ja Pranglil pastor Danielsson Harju-Jaani kogudusest. Kuurort avaldas oma mõju ja pärast kuuenädalast ravikuuri kuulsin väga hästi, siiski pidi 22-kraadine ravivann Réaumuri järgi liiga soe olema, kuna minu keha muutus seal külmetustele äärmiselt vastuvõtlikuks. Kahjuks tabasid mind kohe pärast minu naasmist mõned külmetushaigused ja jätsid mind [paranemis]rõõmust ilma. Jumal, aita mind ka haigena Sinu pühamast pühamat tahet kuulutada ja Sinu nime ülistada! Aamen.

1846.

Ülgase [mõisa] ostis erru läinud härra kolleegiumiassessor Robert Leonhard von Wilcken, härra von Wickeni, Vaimõisast Märjamaa kihelkonnast, poeg.

Rummu [mõisa] võttis rendile härra Schmeling, kes ka Jüri kihelkonnas asuvaid Lehmja ja Kurna mõisaid kuni 1848. aasta jüripäevani valitses (*disponirte*).

Härra P. von Brevern Jägalast võttis üle kihelkonnakohtuniku ameti ja härra pastor Ahrens astus protokollijana ametisse. Nii sain ma siis pärast 17 aastat sellest koormast vabaks.

25. augustil pidas härra praost Schwabe siin härraste pastor Ahrensi Kuusalust ja Hörschelmanni Koselt assisteerimisel visitatsiooni, kolmanda minu ametisoleku aja jooksul.

156 Vene õigeusku ehk kreekakatoliku usku.

157 Vogt, Carl Heinrich Friedemann (1804-1882), 1838-1844 Lüganuse koguduse adjunktõpetaja, 1844-1882 Lüganuse koguduse õpetaja, alates 1871 Viru praostkonna praost.

Kirikule kingiti uus karikakate.

Suvi oli kuum, seetõttu oli ka heinasaak kesine. Rukis andis keskpärase saagi, mis Kostivere talupoegade jaoks lõikuse ajal alanud rahehoo tõttu veelgi vähenes. Oder oli hea. Ristik kuivas enamasti ära. Kartul andis kaheksakordset saaki (*Kartoffel gaben das 8 Korn*), kuid saagi hulgas näitas end ka mädanik.

Temperatuurid: jaanuaris -8,75°, veebruaris -3,55°, märtsis +1,13°, aprillis +1,82°, mais +7,43°, juunis +10,7°, juulis +15,68°, augustis +13,39°, septembris +7,55°, oktoobris +3,14°, novembris -1°, detsembris -3°. Kihelkonnas valitses kopsutõbi.

Pastoraadis laoti küpsetusahi (*Backofen*) ümber.

Juulis lõi välk Kostivere mõisa valitsejajamajja (*Herberge*) ja talli, kus Jaan Hansuküll (*Hantsukül*), ühe tigea hobuse poolt vastu seina pressituna selgroovigastusse suri.

1. oktoobril põles Kostivere mõisale kuuluva Loo karjamõisa rehi suure hulga viljaga maha.

Juunis ja augustis murdis hunt Maardu rannas ühe poisi ja tüdruku maha, Saha all Loos ühe tüdruku. Maardu mõisa all Liivakandi juures saadi üks tüdruk, keda hunt juba kiskuma oli hakanud, õnnelikult ära päästetud. Tüdruk suri mõned nädalad hiljem düsenteeriasse (*Ruhr*).

Jägalale kuulusas Joa külas läks Uuetoa talu välja ja talu maad ning neil lasunud koormised kirikule jaotati ülejäänute vahel ära.

Kostivere mõisale kuuluvatelt Hansu (*Hantsu*) ja Kusma talude pealt Vandjala külas makse ei makstud.

Kostivere mõisa praeguse omaniku korraldusel peavad alates 1845. aastast kirikumõisale tehtavaid rakmepäevi tegema talupojad. Keiserlik ülemkirikueestseisja-amet kinnitas selle korralduse, sellest hoolimata ei tohiks mõis olla vabastatud vastutusest koormiste õigeaegse täitmise eest.

Liivimaal, aga ka Saaremaal, läksid paljud talupojad kreeka kirikusse üle.

10. mail suri ülemkonsistoriaalnõunik, praost ja rüütel Diedrich von Mickwitz,¹⁵⁸ [Koeru] Maarja-Magdaleena koguduse pastor. Tema järglane, kandidaat Heinrich Ferdinand Hoffmann,¹⁵⁹ ordineeriti ja seati ametisse 27. oktoobril.

11. novembril suri meie kreisi praost Peter Heinrich Schwabe, Jüri koguduse pastor, keda leinati laialdaselt.

158 Mickwitz, Dietrich Georg (1778-1846), 1800-1846 Koeru koguduse õpetaja, 1828-1842 Järvamaa praost ja Eestimaa konsistooriumi assessor.

159 Hoffmann, Heinrich Ferdinand (1820-1891), 1846-1891 Koeru koguduse õpetaja, 1875-1891 Järvamaa praost.

1847.

Talvsaabus novembri keskel ja kestiskuni aprillialguseni. Temperatuurid: jaanuaris -4,6°, veebruaris -7,3°, märtsis -2°, aprillis +2,7°, mais +6,75°, juunis +11,68°, juulis +13,66°, augustis +11,6°, septembris +5,75°, oktoobris +4,54°, novembris +2,28°, detsembris -8°. Saagid olid head. Loomataud (*Viehseuche*) levis edasi ja kirikumõisas suri viis lehma, seega pool karja. Maardu, Kostivere ja Jägala mõisatest kingiti mulle hiljem igast ühest üks lehm ja pastor Ahrens Kuusalust kinkis neljanda, nii et järgmisel aastal oli mul jälle peaaegu endine arv. Kartul tasus end viiekordselt ära, mädanes aga kõvasti. Heinasaak oli kohati väga kehv. Minu armsad ametivennad praostkonnast valisid mind praostiks ja 28. veebruaril mind selleks kinnitati, ehkki minu kuulmishäda (*Gehörleiden*) võib osaliselt takistada mul ametikohustuste täitmist. Jumal tehku siis ülejäänu ja ärgu lasku minu läbi kahju tõusta!

Kommertsnõunikuproua (*die Frau Commerzien Räthin*) Girard, sündinud von Scheurmann,¹⁶⁰ ostis Suur- ja Väike-Prangli, millised allutati Jõelähtme mõisapolitseile. Talud viidi üle raharendile ja olgugi et rendihind ei olnud liiga kõrge, ei mõistnud enamik peremehi siiski raha muretseda (*herbeischaffen*).

Jõelähtme mõisa piirides asuva kirikumõisa Kasvandu (*Keswandu*) ehk õieti *Tedrhalliku* heinamaa ümber lasin ma kuuekümmne hõberubla eest põhja- ja idakülge kiviaia ehitada. Põhjaküljes asub aed Jõelähtme mõisa maal, loaga. Piiri moodustas kraav, aed tuli aga maasse kaevata.

[L 14p] Eesti koguduse vabatahtlike annetuste abil soetati 17 rubla ja 58 kopika hõbedas eest uus punasest kalevist altarikate.

Sellel aastal ei olnud kihelkonnal ühtegi kirikueestseisjat. Selleks väljakuulutatud [kiriku]konvendid ei teostunud.

Ka sellel aastal murdis hunt Maardu rannas kaks last maha, ühe poisi ja ühe tüdruku. Kaks suurt hundijahti, üks isegi sõjaväekomando (*Commando Militair*) poolt toetatud, jäid tulemusteta.

Randvere kabeli ehituseks murti kõrgeaulise ja targa Tallinna linna-nõukogu loal Nehatu alt [pae]kivi.

14. oktoobril põles Ülgase mõisa rehi suure hulga sinna kokkuveetud viljaga maha.

Härä kihelkonnakohtunik P. v. Brevern Jägalalt pani ameti maha ja härä krahv Stenbock Kolgast sai kihelkonnakohtunikuks. Selle ameti

160 Girard de Soucanton, Elenore Johanna (snd von Scheurmann) (1781-1861), Tallinna linna-pea, suurkaupmees ja vabrikant Johann Karl Girard de Soucantoni (1785-1868) abikaasa.

loomisest alates, seega 30 aasta jooksul, pole veel keegi Kuusalu kihelkonnast kihelkonnakohtuniku ametis olnud.

Jõelähtme mõisa all maksid ainult veel Manniva peremehed raharenti, ülejäänud tegid teopäevi. Uuetoa talu võttis rendile pottseppade ameti kaasmeister (*Mittöpfermeister*) Alexander Bölau, külakõrtsi kõrtsmiku.

Kostivere mõisale kuuluvate Hansu (*Hantsu*) ja Kusma talude pealt makse ei makstud.

2. oktoobril suri majoriproua Helena Elisabeth von Brevern, sündinud krahvinna Stenbock Jägalast, 28. detsembril järgnes talle majoriproua Ulrike Gustava Stael von Holstein, sündinud paruness Ungern-Sternberg, Kodasoolt, Rummust ja Käänikult.¹⁶¹

9. märtsil suri Tallinnas konsistoriaalassessori- ja pastoriproua Charlotte Juliane Hirschhausen, sündinud Wehrmann,¹⁶² abiellunud 1805. aastal Jõelähtme pastori J. J. A. Hirschhauseniga.

16. aprillil suri Alutaguse praost Koch¹⁶³ Jõhvist.

9. märtsil ordineeriti Jüri koguduses kandidaat Robert Luther ja seati pastorina ametisse, nii et varsti pärast seda vakants lõppes.

9. novembril ordineeriti kandidaat C. Th. Knüpf¹⁶⁴ Väike-Maarja koguduses ja seati oma isa adjunktina ametisse (*installirt*).

Detsembri alguses saabus talv, 5. detsembril oli näha tugevaid virmalisi.

1848.

Temperatuurid: jaanuaris -6,26°, veebruaris -1,5°, märtsis +2,15°, aprillis +5,7°, mais +9,16°, juunis +11,74°, juulis +11,9°, augustis +10,18°, septembris [+]6,97°, oktoobris +3°, novembris -0,27°, detsembris -5,21°. See aasta oli vilja ja ka heina poolest õnnistatud. Kirikumõisas saadi umbes 12 toobist ristikuseemnest 60 kotti heina. Ka kartulisaak oli rikkalik, mädanes aga kõvasti.

161 Stael von Holstein, Ulrika (snd Ungern-Sternberg) (1772-1847), major Karl Gustav von Holsteini (1761-1816) abikaasa.

162 Hirschhausen, Charlotte Juliane (snd Wehrmann) (1788-1847), Jacob Johann Anton Hirschhauseni (1773-1837) abikaasa.

163 Koch, Carl Friedrich Johann (1787-1847), alates 1812-1816 Jõhvi ja Iisaku koguduse pastor-adjunkt, 1816-1847 Jõhvi ja Iisaku koguduse õpetaja, alates 1844 Alutaguse praost.

164 Knüpf, Carl Theodor (1823-1871), 1847-1852 Väike-Maarja adjunktõpetaja, alates 1852 sama koguduse õpetaja, alates 1865 konsistooriumi assessor, pidas 1869 Tartus I üldlaulupeol peojutluse, mille sisuks oli 50 aastast talurahva pärisorjusest vabastamist.

Härra maanõunik ja ülemkirikueestseisja von Lilienfeldt pidas siin visitatsiooni, mille järel lõpuks kirikueestseisjad valiti, nimelt härra kreisisaadik parun Constantin Ungern-Sternberg Harkust kui Jõelähtme ja Saha [mõisate] omanik ning härra R. L. von Wilcken Ülgaelt.

2. märtsil näitasid ennast lõokesed, 14. märtsil tulid luiged, 28. märtsil kured. 23. aprillil ilmusid pääsukesed. 12., 13. ja 19. mail külmetas ja mustsõstraõied, esimesed tammelehed ning isegi *caltha palustris*¹⁶⁵ said kannatada.

5. novembril näitasid end virmalised.

Rummu mõisa rentnik härra Schmeling võttis ka Kodasoo rendile.

Kiiu mõisa rentnik härra Koch sai kihelkonnakohtunikuks.

Rannatalupojad ei saanud mingit saaki (*hatten gar keinen Fang*).

Koolera näitas end taas, Eestimaal esines aga kergel kujul.

Kirikumõisa rehe katus, mille kirdepoolne külg 1840. aastal uuesti kaeti, sai 1848. aastal ka edelapoolsest küljelt uuesti kaetud.

Teeäärse kirikumõisa põlluaia lasin ma oma kuludega sügavamale maasse panna ja otseks (*geradlinicht*) ehitada, nii et nüüdsest ei saa tänav enam nii täis tuisata, nagu see varem tihti juhtus.

Maardu mõisa omanik, härra Christopher von Brevern, kes juba pikki aastaid kõva kuulmisega on olnud, jäi nüüd ka pimedaks ja täielikult kurdi. Sellele vaatamata juhatab ta jätkuvalt oma paljude mõisate majandamist, kusjuures tema erakordne mälu kulub talle väga marjaks ära. Mida talle teada anda tuleb, see kirjutatakse talle käe peale.

Kostiverele kuuluvas Vandjala külas maksid makse kaks talu – Kaavrila (*Kaawrila*) ja Aljonka (*Alionka*). Kolmas puudub.

8. veebruaril seati Jõhvis ametisse Liivimaalt Karulast kutsutud pastor F. F. Meyer.¹⁶⁶

14. juulil suri Kullamaal pärast 3 ½-aastast ametisolekut pastor Aug. C. Schultz¹⁶⁷ ja 30. detsembril suri Haapsalu lossi vaimulik ja rüütel Constantin Immanuel von Hörschelmann.¹⁶⁸

Augustis pidasin ma esimese visitatsiooni ja nimelt Kosel.

[L 15] Umbes 300 aastat tagasi olevat kaks soomlast, pärast seda, kui nad suurest merehädast pääsenud olid, oma töotust täites Jõelähtme kogudusele kuuluva Suur-Prangli saare idakaldale kabeli ehitanud, mida kasutati palju aastaid jumalateenistusteks, kuni see, teadmata millal,

165 Harilik varsakabi.

166 Meyer, Friedrich Ferdinand (1799-1871), 1824-1847 Karula koguduse õpetaja, 1848-1867 Jõhvi ja Iisaku koguduse õpetaja, 1867-1871 Jõhvi Mihkli koguduse õpetaja, 1863-1871 Narva-Alutaguse praostkonna praost.

167 Schultz, August Constantin (1805-1848), 1844-1848 Kullamaa koguduse õpetaja.

168 Hörschelmann, Constantin Immanuel (1780-1848), 1812-1848 Haapsalu Püha Johannese koguduse õpetaja.

liivaluidete alla mattus. Umbes 200 aastat tagasi ehtasid Prangli elanikud oma vahenditega teise kabeli, milleks nad 27 rubla ehk 34 rootsi taalri eest Kolgalt palke ostsid. Selle hoone, mis muide pastor Wrede ülestähenduste järgi ainult ühte madalat tuba sisaldas, püstitasid nad esmalt saare läänekaldale, aga vedasid selle siiski järgmisel aastal esialgse hoone koha lähedale. Põhjasõja ajal, umbes 1708, põgenesid Prangli elanikud osalt Soome, osalt Ihasallu. Kui nad 1716. aastal tagasi tulid, oli neid väga vähe alles, sest 1717. aastal oli Pranglil ainult 23 armulaualist. Tollal hoone juba lagunes, teadmata on aga, kui kaua seda veel kasutati.

1748. või 1749. aastal ehtas härra maanõunik parun Georg Johann Stackelberg Haljavast Pranglile kolmanda kabeli ja nimelt saare läänekaldale. Pranglile kuuluval kellal seisab aasta 1748. 31. jaanuaril 1749 toimunud Jõelähtme kiriku konvendil vabastati härra maanõunik Stackelberg seoses kabeli ehitusega Pranglile osavõtjate poolt tollasest köstrimaja ehitusest, millest võib järeldada, et kabeli ehitamine viidi lõpule alles 1749. aastal.

Arvatavasti seisis kabel pikka aega katkise laudkatuse all, mistõttu seinanurgad varsti mädanema hakkasid ja kuna hoone ähvardas kokku kukkuda, siis pidi härra kapten parun Wolter Stackelberg umbes 1825. aastal hoone lammutada laskma. 1829. aastal leidsin ma allesjäänud palgid katteta surnuaias maas, kus need vististi ka ära mädanesid. Härra parun keelas mul puude kokkuostu, nii nagu ta keelas selle ka talupoegadel, siia pidi toodama juba Soomes ostetud maja koguduse kooskäimispaiaks.

Pärast seda, kui kabelihoone oli lammutatud, tuli jumalateenistusi pidada *Keisari* talu madalas ja kitsas ruumis (*Locale*), kus oli ruumi vaid poolele kasvavast kogudusest. Olgugi et talvel uks ja suvel ka kõik aknad lahti seisis, tuli pastoreid tihti minestanuna välja kanda. Veel suurem halbust (*Übelstand*) oli see, et sellesama katuse all kõrvalkambris peeti kõrtsi. Talvel pidi siis ka pastor seal endale peavarju otsima! Kahjuks selgus hiljem, et seeläbi võttis üha enam maad liigjoomine (*Völlerei*).

Kui ma 1829. aasta veebruaris seda kurba lugu nägin ning teadsin, et kuskilt mujalt abi ei ole oodata, siis otsustasin ma kohe raha koguma hakata, et mina ehk minu järeltulija kord Jumala abiga uue kabeli võiks ehitada. Auväert konsistooriumi tungival nõudmisel oli küll kõrge kubermanguvalitsuse poolt Jõelähtme kihelkonnale korduvalt antud korraldus Pranglile ja ka Maardu randa Randveresse kabelid ehitada, aga iga kord järgnes sellele ainult protest, kuna Haljava polevat kunagi aidanud peakirikut ehitada, peale selle veel Prangli korjanduskarbist (*Kirchenblock*) korrapäraselt saadavad lisatulud (*Einlagen*), nii olevat Haljava mõis üksinda kohustatud Pranglile [kabeli] ehitama. Haljava

Prangli kabel 20. sajandi alguses.

omanik aga teatas, et tema ei olevat võimeline ehitust alustama. Siis otsustasin ma Jumala nimel alustada korjandusi mõlema [kabeli] heaks.

Esialgu tegelesin ma eelkõige Prangli jaoks raha kogumisega. Esimesel aastal, tõi küll, ei saanud ma veel ühtegi rubla hõbedas kokku,

ent kolmandal oli mul pärast saarel korraldatud ja viis rubla hõbedas sisestoonud korjandust juba kümme rubla koos. Iga rubla (tookord bankorubla) püüdsin ma kohe koos ülejäänud rahaga intresse kandma panna. Iga summa, ka kõige väiksema, mis mulle vabaks kasutamiseks anti, püüdsin ma kabeli [ehitamiseks] suunata. Viiendal aastal saatis mulle minu tuttav Lätimaalt viiskümmend rubla hõbedas, kuuendal praegune Viru-Nigula koguduse õpetaja praost härra Hasselblatt¹⁶⁹ oma kihelkonnas toimunud korjandusel [saadud] seitse rubla, nii et kuuendal aastal oli mul minu sõprade A. Hollmanni ja Cedergreeni ning teiste sõprade annetustega sada rubla hõbedas koos. Neljateistkümnendal [aastal] sain ma Haljava mõisast viiekümne viie hõberubla suuruse lisaannetuse (*Zulage*), mida siiani oldi maksmast keeldutud ja mille ma kabeli heaks annetasin ja 1842. aasta lõpuks oli mul koos kakssada kolmkümmend kolm rubla hõbedas. Kui ma 1846. aastal peaaegu kolmsada rubla hõbedas kogunud olin, võtsin ma nõuks ehitusega alustada, milleks keiserlik ülemkonsistoorium mulle loa andis, kuna härra saare omanik mind takistada püüdis. Siis sõlmisin ma soomlase Adam Lillebergiga Pirttisaarist Porvoo lähedalt tema naisevenna [või õemehe]¹⁷⁰ Uuetoa Juhan Klamase Rammust vastutamisel (*unter Caution*) kaubatehingu seoses vajamineva puumaterjaliga. 1847. aasta suvel tõi nimetatud naisevend [või õemees] suurema osa palkidest üle ja 1848. aasta kevadel ülejäänud. Kavatsesin küll kabeli saare keskele püstitada, kuna härra konsul Edmund Girard¹⁷¹ oma naise ema nimel uue ehitusplatsi valiku heaks kiitis, aga kogudus palus tungivalt endise koha juurde jääda, kuhu nende surnud maetud olid. Olgugi et hoone seisab nüüd kõigile tuultele valla, pidasin ma siiski vajalikuks siin koguduse soovile vastu tulla.

[L 15p] 1848.

Härra adrakohtunik parun C. A. Ungern-Sternberg Anijalt (varem *Hanijõgi* või *Hania*) lubas mulle lahkesti jätta Anijas 1848. aasta kevadeks aasta varem lubatud kakskümmend neli tosinat lauda,¹⁷² sealt lasin ma need Jõesuhu viia, kust Prangli omad need koos sinna toodud kolme kuupsülla paekividega oma paatidega üle viisid.

7. juunil sõitsin ma koos minu poolt ehitusmeistrina tööle võetud Jaan Bendersdorfiga, tollase Jõesuu kõrtsmikuga, Pranglile ja pärast

169 Hasselblatt, Gustav (1787-1863), 1815-1863 Viru-Nigula koguduse õpetaja, 1847-1863 Narva-Alutaguse praostkonna praost.

170 *Schwager* tähendab saksa keeles nii naisevenda kui ka õemeest.

171 Girard de Soucanton, Edmund (1810-1861), Prangli saare omanik, kaubafirma Thomas Clayhills & Son juhataja, raehärra, Suurgildi vanem, inglise konsul, 1837 abiellus Henriette Pauline Gahlnbäckiga (1817-1885), uppus Prangli saare lähedal.

172 12-line komplekt.

Prangli kabeli sisevaade.

seda, kui ma olin koguduse 8. [juunil] ühiseks palveks vanasse kooskäimisruumi kokku kutsunud, alustasime me ehitust sellega, et seitse sülda endisest ehitusplatsist ida poole märkisime maha vundamendi piirid, mis oli peaaegu nelinurkne, iga külj kolmkümmend viis jalga pikk. Alguses kavatsesin ma ehitada kabeli, mis oleks 49 jalga pikk ja 35 jalga lai. Kuna aga palgitoojate sõiduvahendid ei kannatanud seitsmesüallaseid palke välja ja hoone tugevuse seisukohalt tundus mulle siiski hädavajalik, et enamik palke oleksid terve seina pikkused, siis pidasin ma vajalikuks oma varasemast plaanist loobuda ja vähendada hoone pikkust viie süllani. Ka praegu on nii palju ruumi, nii et kogudus täidab sellest vaevalt kolmveerand. Sokli ehitamiseks vajaminevad raudkivid vedasid peremehed, kellel olid hobused, ruttu kohale, niisamuti ka savi mördi jaoks, mis saarel on iseäranis hea. Kahe päeva jooksul püstitati kindlale kruusapinnasele kolme jala kõrgune sokkel ja kui ma 11. saarelt jälle lahkusin, oli alumine kord palke juba paigale pandud.

27. juunil pidasin ma viimase jumalateenistuse vanas kooskäimisruumis ja leidsin ehituse juba kuni akendeni tehtud olevat, 13. juulil käisin ma veelkord ehitust vaatamas ja kui ma 16. koju tagasi pöördusin, oli juba katus papiga kaetud.

8. augustil sõitsin ma auväärt konsistooriumi ülesandel Pranglile uut Jumala abiga valminud kabelit pühitsema. Pühitsemisel olid mulle abiks härra pastor Eric William Danielsson Harju-Jaani kogudusest, sünnilt soomlane, ja härra pastor Robert Johann Diedrich Luther Jüri

kogudusest. 9. [augustil] said veel mõned asjad kabeli sees korraldatud ja õhtul pidasin ma veel vanas kooskäimisruumis pihikõne neile koguduseliikmetele, kes pärast pühitsemist esimest korda uues jumalakojas armulauale tahtsid tulla.

10. augustil, lauritsapäeval, Prangli Püha Laurensiuse kabeli nimepäeval, sai Jumala armulise abiga Prangli saare neljanda kabeli pühalik pühitsemine ette võetud.

Selleks pühitsemise päevaks olin ma uued laulud Ulmanni lauluraamatust¹⁷³ saksa keelest eesti keelde ümber pannud ja trükkida lasknud. Hommikul tuli kogudus veelkord vanas ajutises kooskäimisruumis kokku. Kui esimese laulu kolm esimest salmi lauldud olid, tänasin ma Jumalat selle armu eest, et Tema ka selles, nii mitmes mõttes viletsas ruumis igal ajal kui truu Jumal ja Isa ennast koguduse poole oli hoidnud. Siis võtsime härrade abilistega piibliraamatu ja armulauariistad ja laulu neljanda salmiga: „*Jumalaga jätame Seda waest ja kitsast paika jne*” lahkusime vanast ruumist ja pühalikus rongkäigus, külanoores eesotsas, asus kogudus uue Jumalakoja poole tee. Sinna jõudnud, alustas kogudus pühitsuslaulu: „*Taewas, wägede Jehowa! Pühal paigal elad sa.*” Pärast seda pidasin ma pühitsemiskõne ja viisin härrade assistentide abiga agenda põhjal läbi pühitsemise. Pärast laulu „*Siin oma nime ilmuta, Oh Jumal Issa armuga, Sel uel pühal paigal jne*” pidasin ma pühitsusjuttu. Selles pidasin ma endiseid jumalakodasid selle saare peal meeles, andsin ülevaate viimase kabeli ehituse käigust ja kõnelesin siis 1. Kuningate raamatu 8:29-30 põhjal sellest, et see jumalakoda meile nagu laev kolmesuguse varandusega peab olema: 1) Kristus – tüürimees, 2) Jumalasõna – kaart, 3) Püha Vaim – kompass. Lõpuks puudutasin ma põgusalt päeva evangeeliumi Johannese 12:24-26 ja märter Laurensiuse surma ning kutsusin kogudust üles ainult Issandat ja Õpetajat truult tunnistama. Pärast jutlust järgnes armulaua pühitsemine ja pärast lõpulaulu „*So au tänä kiitsime, Kes täidad Maa ja taewa! Jne*” ristiti kabelis koguduse juuresolekul esimene laps, eeslaulja Madikse Jaan Preiholmi poeg Johannes. Ka suurendatud surnuaed sai veel iseäranis pühitsetud.

Jumalale olgu kiitus ja austus, au ja kummardus, et Ta hoonel on lasknud teoks saada! Hoidku ja kaitsku Ta seda jumalakoda ja õnnistagu oma väikest kogudust sellel saarel! Aamen.

Mis Jumala nimel, olguigi väikselt, isegi väga väikselt alanud oli, seda saatis ta oma rikkaliku õnnistusega ja viis rõõmustava lõpuni. Ta pidas

173 Ulmann, Karl Christian. Sammlung geistlicher Lieder für Gemeindegossen der evangelisch-lutherischen Kirche. Riga und Moskau, [1843].

Prangli kabel.

mind ka selle vääriliseks, et ma võiksin veel seda näha, et vaene kogudus jälle korraliku jumalakoja saanud on!

[L 16] 1848.

Niisiis oli 8. juunil vundament maha märgitud ja üheksa nädala pärast, 10. augustil, ehitus lõpule viidud ning hoone pühitsetud. Ehitusmeister ja töölised said iga tööpäeva eest oma tasu, abilisteks (*Handlanger*) olid aga saare elanikud kordamööda. Puhtas rahas maksis ehitus 427 rubla hõbedas, nimelt: palgid 157 rbl 15 kop, lauad koos Jõesuhu veoga 63 rbl 30 kop, paekivid koos veoga 6 rbl 30 kop, lubi 2 rbl 65 kop, papp 42 rbl 35 kop, naelad 22 rbl 25 kop, raud 2 rbl 25 kop, sepatöö 6 rbl, tõrv 8 rbl, klaas 7 rbl 20 kop, valge värv 5 rbl 10 kop, värvid ja mõned raudasjad 6 rbl 65 kop, tööliste palk 97 rbl 80 kop hõbedas.

Raha oli, nagu eespool teada antud, vähehaaval üheksateistkümnenda aasta jooksul kogutud, kasvas aastas mitte ainult selleks määratud väikeste lisaannetuste ja mõnede mulle erakorraliselt makstud summade läbi, vaid ka juba kogunenud intresside läbi. Need intressid moodustasid peaaegu sada rubla hõbedas. Veel pean ma tänuga nimetama seda, et härra oldermann *Joachim* seitse rubla hõbedas, härra meeskohtunik M. G. Stael von Holstein 2 rubla hõbedas ja lõpuks viimasel aastal härra konsul Edmund Girard, saare nüüdne omanik, heategijatena kuuskümme rubla hõbedas annetasid.

Nüüdne Maardu [mõisa] omanik härra Christoph von Brevern sai minult teada, et mul oli juba ligi kakssada rubla hõbedas Randveresse kabeli ehitamiseks koos ja arvas, et nüüd võiks ka ehitusega pihta hakata, kuna ta olevat otsustanud lisaks laudade, müürilattide ja sari-kate jaoks vajaminevale puidumaterjalile kabeli ehitamist ka rahaliselt toetada. Selleks määras ta hiljem sada hõberubla ja andis selle minu kätte. Leppneeme, Tammneeme, Randvere ja Muuga külade talupojad murdsid eelmisel sügisel Nehatul [pae]kivi, mis talvel enamasti raha eest, mõned koormad siiski ka üksikute maakihelkonna talupoegade poolt kohale veeti. Samuti vedasid rannatalupojad mitu koormat raudkive, mistarvis ma veel mõned raha eest tuua lasin.

Rannakoguduse soovil, kes Prangli kabeli ehituse edenemisega erilist vajadust omaenda kabelihoone järele Randveres tundis, otsustati siis vundament rajada. 25. juulil 1848 pidasin ma Randveres jumalateenistuse ja palusin ehituse alustamiseks Jumala toetust. 25. juuli pärastlõunal märgiti hoone maha ja 26. tuli kokku nii palju mehi, naisi ja tüdrukuid, et vundament, mis tuli kaevata kuni selle all oleva savikihini neli kuni seitse jalga sügav ja liivase pinnase tõttu kuni seitse jalga lai, veel

selsamal päeval kaevatud ja raudkividega täidetud sai. Jumal õnnistagu ka siinset ehitust, et see mitte seisma ei jääks!

Selle aasta sügisel võeti ka Jõelähtme peakiriku remont härra kirikueestseisja parun Constantin Ungern-Sternbergi algatusel ja korraldusel ette. Kirik krohviti uuesti, altaritagune aken müüriti kinni, tehti uued aknad ja uus suur uks, pandi uus põrand ja valgendati kirikut seestpoolt. Kuna aga oktoobri alguses saabus külm, siis jäi osa töödest järgmisesse aastasse.

1849.

1848./49. aasta talv tuli varakult, nimelt novembri alguses, kuid õhk jäi enamasti pehmeks. Detsembris olid külmemad päevad 19. – 16, 5°, 25. – 17°, jaanuaris 18. ja 19. – 14°, veebruaris 14. – 13°, 15. – 15°, märtsis 9. – 10°. Aprill tõi enamasti selged päevad kergete öökülmadega, mai oli kuiv ja enamasti külm. Juuni oli veel suhteliselt külm, tõi siiski vähest vihma. Juuli oli soojem, aga sadas tihti. Temperatuurid: jaanuaris -3°, veebruaris -3°, märtsis -3,8°, aprillis +1,8°, mais +8,6°, juunis +9,6°, juulis +12,6°, augustis +10,4°, septembris +6,25°, oktoobris +4°, novembris -2,35°, detsembris -4,5°. 16. aprillil saabusid esimesed pääsukesed. Hein kasvas üsna hästi, samuti ristik, kirikumõisas saadi 10 toobist seemneviljast 40 kotti. Rukkisaak oli kehv ja viljaterad sagedaste vihmade tõttu kerged. Suvivili kasvas hästi. Kartul andis ainult kolmekordset saaki, aga mugulad olid terved.

1. veebruaril suri Kolga majoraadihärra krahv Ludwig Stenbock ja 26. detsembril tema ainuke poeg Cecil.

19. aprillil suri Tallinnas Pontus von Brevern, Jägala pärishärra. Ta jäeti mõneks ajaks siinsesse matusekabelisse ja viidi hiljem Kuusalusse ja maeti sealsele vanale surnuaiale.

Tema lesk ja lapsed on õigeusklikud. Ta oli viimane nendest saksa koguduseliikmetest, kes mind siia kutsusid ja ainuke, kes siinset kirikut toetas, alates sellest, kui härra kihelkonnakohtunik Julius von Brevern oma Maardu mõisa ära müüs.

1. mail ordineeriti Tallinnas [pastori]kandidaat Pontus Heinrich Johannes Paucker¹⁷⁴ Kullamaa pastoriks.

174 Paucker, Pontus Heinrich Johannes (1823-1855), 1849-1855 Kullamaa koguduse õpetaja.

14. augustil [ordineeriti] kandidaat Georg Thomas Benedict v. Henning¹⁷⁵ Järva-Peetri koguduse, oma isa¹⁷⁶ adjunktiks.

30. oktoobril [ordineeriti] kandidaat Adolf Eduard Max v. Hörschelmann¹⁷⁷ Haapsalu pastoriks.

Härä Kodasoo ja Rummu mõisate rentnik võttis üle järelevalve Maardu mõisa majapidamise üle, kuna härä von Brevern Maardust täielikult pimedaks jäänuna ise järelevalvet teostada ei saanud, kuid jätis siiski endale õiguse juhtida [mõisa] valitsemist ja kõikide korralduste andmist.

Randveresse toodi ülejäänud murtud paekivi.

Kurekülla lasin ma omal kulul 40 hõberubla eest kirikumõisa heinamaa põhjakülge kivimüüri ehitada.

Vandjalas maksid kirikumõisale jälle ainult kaks talupoega.

Kiriku kroonlühter parandati talupoegade poolt vabatahtlike annetustena korjatud kaheteist hõberubla eest.

Kuna Prangli talupojad ei saanud nõutavat rendiraha kokku, siis pidid nad edasi teopäevi tegema. Lõpuks rajas härä konsul Girard saarele karjamõisa, kuivendas sügava kraavi abil soise ala ja rajas sinna kartulipõllu. Ka ehtas konsul sinna majapidamishoone ja suure aida. *Heigi*, *Koidu* (*Koitu*), *Mardi*, *Metsa*, *Miku*, *Hansu* (*Hantsu*) ja *Tabane* [talud] andsid poole heinamaadest mõisale ära ja tegid nüüd tegu ainult pooles ulatuses.

[L 16p] 1849.

4. septembril pidasin ma härä pastor Bergi Juurust assisteerimisel Harju-Jaani koguduses visitatsiooni! Jumalale kiitus! Kogudus hakkab tasapisi kasvama.

Talupojad panid köstri tallile uue katuse.

Härä kirikueestseisja parun Ungern-Sternberg lasi kiriku remondi lõpule viia ja pastoraadi elumaja uuendada. See osa pastoraadi juurdeehitusest, kus oli majavamm sees, lõhuti maha ja taastati nii, et müüri ülemine osa jäi püsti. Elutuba valgendati, ukсед ja aknad värviti enamasti uuesti üle, minu töötuba sai tänu paruniproua headusele tapeedi. Eeskoda sai uue kivipõranda, tehti uus trepp ja osa elumaja katusest kaeti uuesti, aga kahjuks hakkas jälle läbi laskma.

175 Henning, Georg Thomas Benedict (1824-1874), 1849-1852 Järva-Peetri koguduse adjunktõpetaja, 1852-1874 Järva-Peetri koguduse õpetaja.

176 Henning, Carl Matthias (1774-1856), 1802-1852 Järva-Peetri koguduse õpetaja, alates 1833 Järva praostkonna abipraost, 1842-1851 praost.

177 Hörschelmann, Adolf Eduard Max Konstantin (1823-1877), 1849-1877 Haapsalu koguduse õpetaja.

1848. aastal lõpuleviidud ehitustööd kiriku ja 1849. aastal kogu pastoraadi juures läksid maksma 393 rubla 4 kopikat hõbedas ja nimelt: kiriku remont 222 rubla 16 kopikat, pastoraadi remont 170 rubla 88 kopikat. Kirik eraldi: töölised – 53,65, sepp – 9,30, puusepp – 34,50, klaasija – 3,00, 110 tündrit lupja – 43,60, 750 telliskivi – 7,50, naelad ja raud – 6,30, klaas – 19,50, 5 tahvlit raudplekki jne – 6,50, köied – 12,80, lauad – 16,00, pisiasjad – 9,51, kokku – 222 rubla 16 kopikat hõbedas.

Pastoraadi juures. 72 tündrit lupja – 30,00, 1 leisikas liimi – 3,40, 4 tahvlit raudplekki – 4,65, maaler – 41,60, katuselatid – 9,75, 1500 telliskivi – 15,00, müürsepp – 45,00, puusepp – 4,75, katusepanija – 12,00, pisiasjad – 4,73, kokku – 170 rubla 88 kopikat.

1850.

1849./50. aasta talv algas varakult lumetult pakasega novembris, detsember oli üsna külm ja peaaegu lumetu, alles jaanuari keskel tuli lumi maha.

21. jaanuaril olid virmalised, 26. märtsil esimesed lõokesed, 27. aprillil esimesed pääsukesed. Saagid olid üldised head, vahest põua tõttu vähe heina.

Kurekülas ehitati pastori kulul 120 rubla eest kiviaed, et kirikumõisa heinamaa oleks eraldatud ja kaitstud. Nüüd tuleb kahjuks [heinamaad] läbiva väikese tee tõttu kahte väravat kinni hoida ja need jäetakse tihti lahti ning sügisel söödetakse heinamaa ikkagi paljaks ja tallatakse ära!

9. jaanuaril suri senine köster Peter Friedrich Christjan Knauff ja märtsis sai Reinhold Bachholz, kes oli ametilt rätsep, siin köstriks. Vajaliku kütte peaksid talle leerilapsed tooma, olugi et need uued kohustused on noortele tihti väga koormavad. Sellepärast sai köster ka vähe hagu!

Köstri elamises tuli ahi ümber laduda. Sealsamas asuvale aidale pandi uus katus.

25. juunil pidas härra kindralsuperintendent Hageri pastori härra Kochi¹⁷⁸ ja Kuusalu pastori härra Ahrensi assisteerimisel siin visitatsiooni.

22. juunil põles Nehatu [mõisa] all Kaldaaluse (*Kaldaluse*) peremehe elumaja ja 2. augustil põlesid Maardu mõisale kuuluvas Rootsi-Kallavere külas kõik *Prantsu* talu hooned ja *Mihkli* Hansu (*Hantsu*) talu elumaja kogu koristatud rukkiga maha.

178 Koch, Carl Johann (1803-1864), 1835-1864 Hageri koguduse õpetaja.

Suve jooksul ehitati Randvere uue kabeli müürid kuni katuse kõrguseni.

Selle kihelkonna jaoks trükiti eraldi laululehed leerilaste jaoks ja neid hakati kasutama märtsis.

Härja R. v. Tritthoff, Kiiu rentnik, sai Kuusalu ja Jõelähtme kihelkonnakohtunikuks.

Selle aasta sügisel lõppes riigirevisjon.

Vandjalas maksid ainult kaks talu andamit.

Jägala mõisa all hakkas joomine võimu võtma ja selle tulemusena toimusid tihti vargused.

1851.

Suvi oli jahe ja sadas tihti vihma, mille tagajärjel oli rukkisaak kesine ja viljaterad kerged. Oder kasvas paesel pinnasel hästi, muidu heal pinnasel aga mitte nii hästi. Heinasaak oli keskmine. Kartul mädanes tugevasti.

5. jaanuaril põles maha mõisarehi Maardus.

28. märtsil ilmusid esimesed lõokesed.

10. aprillil ajas torm Rammu saare randa ilmselt juba surnud vaala.

25. mail süütas välgulöök põlluvahi hüti köstrimaja vastas. Kaitse, Jumal, oma armus kirikut ja selle kõrvalhooneid!

Randvere kabelile püstitati viilud ja hoone sai õlgkatuse, lisaks sellele ukсед ja aknad.

Uuskülas löödi üks hunt maha, kelle vastu *Knuudi* talu peremees Jaan Metstak juba mõnda aega võidelnud oli. Jaan Metstak sai peast vigastada, pääses aga Jumala abiga.

Vandjalas maksid [makse] ainult 2 peret.

Rummu maad mõõdeti uuesti.

[L 17] 1852.

Kevad oli märg, suvi kuiv. Rukkisaak oli väga hea, odrasaak keskmine, heinasaak rikkalik, ka kartulisaak oli hea, kuigi aeg-ajalt näitas ennast mädanik. Lina kasvas üldiselt hästi, kuid erakordselt suure hulga kapsaliblikate tõttu ei saanud peaaegu üldse kapsast, kus neid aga kaitsta suudeti, olid pead suured ja tugevad.

Kurekülas lasi pastor 100 rubla eest aia Maardu piiri äärde tõsta, kuna varem jäi oluline tükk maast kasutamata ja Kureküla vabadikud seda oma karjamaana kasutasid.

1852-1859.

Siiani pidas kroonikat Gustav Heinrich Schüdlöffel.

Miks ta ülejäänud seitsmel aastal seda ei teinud, kui ta muidu kõiges väga täpne oli, on mulle seletamatu. Mis mulle, tema järeltulijale, sellest ajast teada on ja mainimist väärt tundub, seda tahan ma siis aastate 1852-1859 kohta tagantjärele lühidalt kirja panna.

1852.

Randvere kabel, mida Schüdlöffel juba pikemat aega ehitanud oli, sai valmis ja pühitseti veel 1852. aastal (täpsem kuupäev teadmata) sisse. Kabelil ei ole torni, aga kohale, kus praegu kella jaoks väike katus on ehitatud, saab hiljem torni püstitada. Torni alusmüürid ehitati tugevad ja kindlad, torni enda ehitamiseks nappis aga vahendeid.

Schüdlöffelil oli annet kassade asutamiseks ja raha kasvatamiseks. Nii hankis ta vahendeid Prangli ja Randvere kabeli ehitamiseks põhiliselt korjandustega jne. Sellega kogus ta mõlema kabeli jaoks juba väikese kapitali ja asutas ja edendas peale selle veel teisigi kassasid, nagu näiteks vaestekassa. Vajadus oreli järele andis end juba pikka aega tunda, vahendid aga puudusid. Siis korraldas Schüdlöffel koguduseliikmeid kaasates annetatud asjade, millest enamik olid küll väga armetus olukorras, loomimise, mis aga talupoegi ei takistanud loosi võtmast.

1857.

Paljud tegid ka muid vabatahtlikke annetusi ja nii oli 1857. aastal juba piisav kapital koos, et asja kallale asuda. Oreliehitaja Tanton¹⁷⁹ esitas oreli plaani, mis oleks maksma läinud 600 rubla hõbedas, oreliehitaja Normann¹⁸⁰ Tallinnast 560 rubla hõbedas maksma mineva töö plaani. Viimane plaan leiti hea olevat ja tehti ainult üks muudatus, et klaviaatuuri saaks eespoolt puudutada ja nimelt nii, et mängija istuks näoga koguduse poole. Seetõttu tõusis hind 30 hõberubla võrra. Järgneval

179 Tanton, Carl August (1801-1890), orelimeister, õppis oreliehitust arvatavasti Lõuna-Rootsis, ehitas Eestimaal oreleid ajavahemikus 1840 kuni 1859. Tema ehitatud oreleid on leida Looe-Eestis. 1849 valmis tema käe all Juuru kiriku orel, suurim säilinud orel asub Kullamaa kirikus.

180 Normann, Gustav (1821-1893), orelimeister, täiendas ennast oreliehituse alal Saksamaal Fr. Ladegasti töökojas. Esimese suure oreli ehitas 1847 Tallinna Pühavaimu kirikule. On ehitatud oreli ka Harju-Risti, Tudulinna, Kuusalu, Ridala, Simuna ning paljudele teistele kirikutele Eestis, Soomes ja Venemaal.

Randvere kabel 20. sajandi alguses.

aastal seadis Normann oreli üles ja 3. augustil 1858 õnnistati see pidulikult sisse. Ta on siiani, mil ma neid ridu kirjutan (jaanuar 1863), hästi säilinud! Kahjuks on mängija väga nõrk ja laseb muusikal suhteliselt vähe mõjule pääseda. See on köster Bachholz, kes alles siis mängima õppis, kui otsustati orel muretseda. Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea (*Was er als Hänschen nicht gelernt hat, darin hat er es als Hans nicht weit gebracht*). Ta vusserdab tavaliselt suurejooneliselt mängides. Ju seda risti tuleb kanda, kui ta muidugi ei peaks teenistust kaotama.

[L 17p] Veel lühidalt Schüdlöffeli isikul ja tema tegevusel peatudes sooviksin ma öelda seda, milles kõik, kes teda tundsid, ühel meelel olid – ta oli oma Issanda alandlik ja truu sulane. Hoole ja ustavusega tegi ta oma tööd selle koguduse juures, mis küll enne teda vaimulike pideva vahetumise ja pikkade vakantside tõttu võis olla pisut laostunud, ja õpetuse, manitsuse, nõu ja teoga [kogudust] parema järje peale tõsta püüdis ning palju head tegi, mis kohe silma ei paistnud, mulle aga, pärast teda tulijale, selgeks on saanud. Liigjoomine ja kombelõtvus vähenesid tema

ametisoleku ajal tunduvalt, mis aga ei tähenda tingimata seda, et need oleksid kadunud või väga harva esinevad. Ei, need on ikka veel minu ametisoleku kolmandal aastal selle koguduse juures üsna sagedased, aga Schüdlöffel tõmbas koguduse kõige suuremast mudast välja (*hat aus dem ärgsten gröbsten Schmutz gezogen*). Annaks nüüd Jumal, et see olukord pidevas arengus paremaks muutuks. Inimeste õpetamise nimel tegutses Schüdlöffel innukalt, teostades hoolsalt lokaalvisitatsioone ja levitades raamatuid, aga kuna ta oli koolide vastane, levitati ka kooliraa-matuid tema ajal suhteliselt vähe. Ta uskus, et koolid võivad kodus õpe-tamist kahjustada, mis siiski ainult siis juhtub, kui kool just kehv on ja kodus õpetamine hooletusse jäetakse ning ka kirikunõukogu selle eest enam ei hoolt ei kanna. Schüdlöffel oli vaeste sõber, vaestekassast, mille ta ise asutas ja põhikirjaga varustas, aga ka ainult oma vahenditest, aitas ta paljusid, ta sai seda teha seda enam, kuna tema enda vajadused olid väga väikesed. See võis ka olla vahend selleks, et koguda endale siin-ses üldiselt armetus koguduses väike kapital, millest osa, tōsi küll, võis päritud olla. Täpsemalt ma seda ei tea. Aga piisavalt, et kui Schüdlöffel suri, jäid temast maha kaks vanaldast õde, kes siin koos temaga maja pidasid ja nüüd veel ainukesed nimekandjad olid ja nad tegid 1860. aastal sinodile teatavaks, et surnud venna soovi kohaselt peaks tema kapitalist minema kümme tuhat rubla hõbedas emeritaalkassasse¹⁸¹, mis ka kohe välja maksti, aga tingimusega, et intressid peaksid täieli-kult õdedele osaks saama kuni nende elu lõpuni, pärast nende surma aga nende nõbudele, Kuusalu endise pastori Hirschhauseni mõlemale tütrele, nende peaks siis välja makstama pool intressidest kuni nende surmani, siis langevad aga kõik intressid emeritaalkassale osaks. Olgu paljude elust väsinud ja vanadusest nõrkade pastorite eluõhtud sellega õnnistatud! Mis kadunud Schüdlöffelil ametitegevust ja suhtlemist väga raskendada võis, oli tema kurtus. See tingis paratamatult tema puhul seda suurema siseelu, tegelemise iseenda ja teadustega. Schüdlöffel oli seega väga hoolas kuni oma vanaduseni, kes meile, noorematele pasto-ritele, alati eeskujuks võiks olla. Schüdlöffel luges palju, [L 18] kuid ta kirjutas ka ja mitte vähe. Kõige rohkem oli tema tegevus suunatud eesti keele uurimisele ja selle põhjaliku tundmise levitamisele. Kui ma teda mõnikord Anijast, kus ma koduõpetaja olin, külastasin, ei väsinud ta mulle eesti keele alaseid loenguid pidamast, olgugi et need mulle, kel igasugused eelteadmised puudusid, vähe mõju avaldasid. Üks väike sel ajal toimunud vahejuhtum ajendas Schüdlöffelit minu poole pöörduma

181 Eestimaa Evangeeliumi Luteriusu Maapastorite Emeritaalkassa oli teenistusest lahkunud maapastorite toetamiseks loodud kassa.

kirjaga, mille ma siin täielikult edasi annan, kuna sellest tuleb ilmsiks autori olemis- ja kõnelemisviis:

Auväärne härra kandidaat!

Mina, vaene patune, palun täna andestust! Kui Teie pühapäeval ära sõitnud olite, kandsin ma kiriku sissetulekud ja lisatulud, samuti kõik teated (*notenda*) sisse ja otsisin siis veel seaduste raamatut, mille ma härra kandidaadile kaasa andsin (kirikusse). Seesama seaduste raamat kuulub parandatud väljaannete hulka ja seda on nüüd üsna raske kätte saada. Kui see kuskilt välja ei tulnud, läksin maruvihaseks (*da begann es zu kochen*): „Noored inimesed on tänapäeval väga kergemeelsed ja lohakad! Jne, jne, jne,” nagu isa Hofacker¹⁸² oma Ludwigi¹⁸³ kaaskannatajale, vikaar Knappile¹⁸⁴ pörgut hakkas tegema (*wie Vater Hofacker dem Leidensgefährten seines Ludwigs, dem Vicar Knapp mit Bullern und Puldern die Hölle auf den Hals zu stoßen in Begriff war*). Oleks tookord härra kandidaat kohal (*in loco*) olnud, oleks ta ennast kaitsta saanud. Teisel päeval tagastas köster, kes on kerge unustama, asitõendi (*corpus delicti*), mul oli hea meel, et ma raamatu tagasi sain (edaspidi kaitsen ma seda küünte ja hammastega (*künftig werde ich es mit Zähnen hüten*)) ja et härra kandidaat täielikult süüdi mõistetud ei saanud. Kuna tal aga siiski sellest kuulnud võis olla (*Weilen ihm aber doch die Ohren müssen gegellt haben*),¹⁸⁵ siis tahaksin ma meeleldi teda minuga jälle lepitada ja palun käesolevaga alandlikult ja nukralt (*wehmüthigst*) vabandust. Lepituse pitseriiks panen ma juurde Helsingi väljaande eksemplari (s.o eestikeelne Uus Testament)¹⁸⁶ ja palun, kuna Issand mingist erilisest kavatsusest märku ei anna (*da der Herr doch keine sonderliche Intention vermerken lässt*), eesti keelt teoreetiliselt kultiveerida (*theoretisch zu cultiviren*), Uue Testamendi ja psalmide lugemisel seda, täpsemalt öeldes parandatud väljaannet kasutada, nii et sel teel erinevus uuendatud ja endise germaniseeritud eesti keele vahel tuntav oleks. Q. D. B. V.¹⁸⁷

182 Hofacker, Karl Friedrich (1758–1824), saksa vaimulik, Ludwig Hofackeri isa, pietismi vastane.

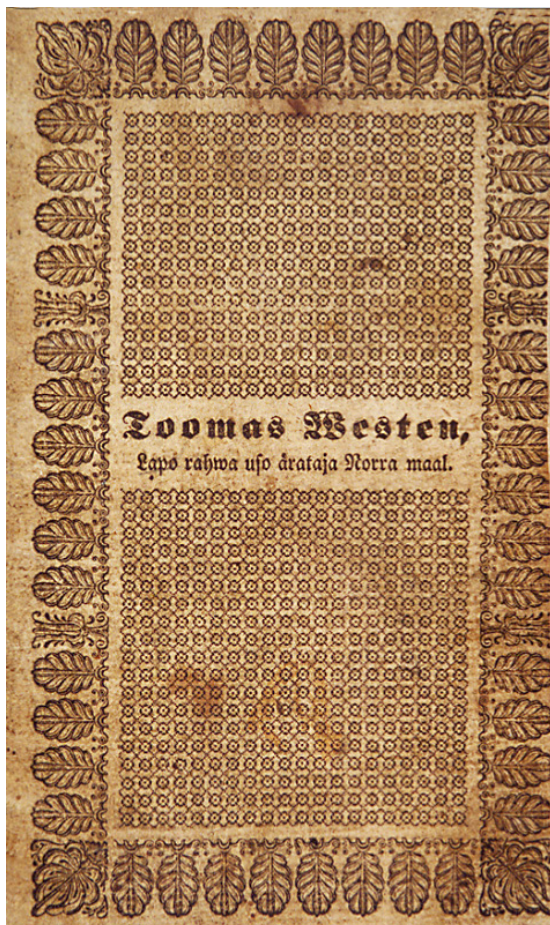
183 Hofacker, Wilhelm Gustav Ludwig (1798–1828), saksa vaimulik, Württembergi äratusjuttustaja.

184 Knapp, Albert (1798–1864), saksa vaimulik, hümnoloog, Wilhelm Gustav Ludwig Hofackeri sõber.

185 Jumal ütles Saamuelile: „Vaata, mina teen Iisraelis midagi, mis igatihel, kes sellest kuuleb, paneb mõlemad kõrvad kumisema.” (1. Saamueli raamat 3:11) (Siehe, ich tue ein Ding in Israel, daß, wer das hören wird, dem werden seine beiden Ohren gellen).

186 Meie Issanda Jesusse Kristusse Uus Testament ehk Ue Seadusse Ramat ja Kunninga Taweti Laulo-Ramat. Toimetanud G. H. Schüdlöffel ja F. Th. v. Gebhardt. Helsingi, 1857.

187 Quod Deus bene vertat (Andku Jumal [sellele] edu).

Schüdlöffeli „Toomas Westen, Lapo rahwa uso ärataja Norra maal” (1844, 2. trükk 1894) on esimene Eduard Ahrensi soovitatud uues kirjaviisis raamat.

Eespool mainitu laenutan ma sõbralike tervitustega ja lootuses, et Te 6. detsembril, nagu oli lubatud, siia tulete.

Teie alandlik teener Schüdlöffel (*Ihr erg. D. Schüdlöffel*).

29. X 58.

Selline joviaalsus (*Jovialität*), ägedus (*Heftigkeit*) ja siiski suuresti heasüdamlikkus iseloomustab Schüdlöffelit. Tema eestikeelsetest tööddest võib mainida:

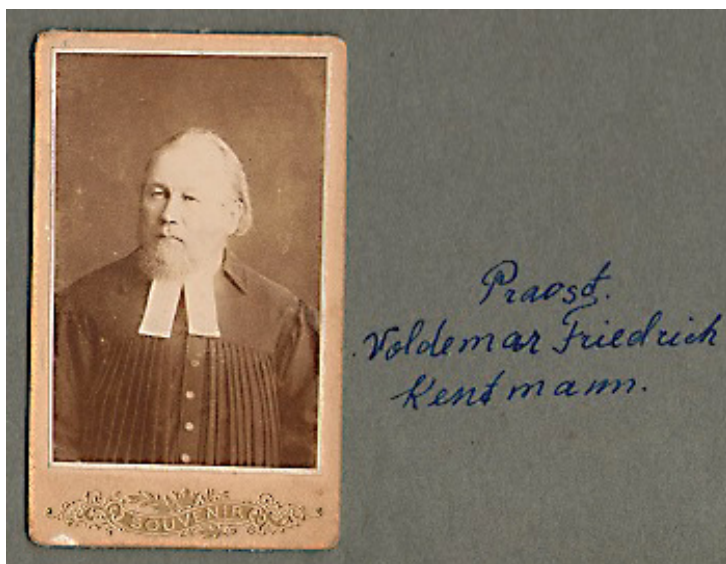
1) Eestikeelsed proosa- ja luuleharjutused (*Übungen in ehstnische[n] Prosa u[nd] Dichtung*), mis aga küll ainult tema enda ja vahest veel tema naabri ja sõbra, Kuusalu pastor Ahrensi jaoks mõeldud olid ja mida

regulaarses kirjavahetuses vastastikku tsenseeriti ja kritiseeriti. Mõned laulud, näiteks leeripäevaks, kabeli pühitsemiseks jne läksid ka trükki. 2) Saksa keelest eesti keelde toimetatud jutud, osalt kalendrites, osalt eraldi raamatukestes. 3) Lõpuks põhitegevus – Uue Testamendi trüki läbivaatamine, millega Schüdlöffel juba aastaid tegeles. See oli [L 18p] raske ja vaevaline töö, aga Schüdlöffel viis selle lõpuni. Kuid palju rõõmu ei saanud ta sellest tunda. Veel enne trükki minekut sai tema töö praegusele konsistooriumi assessorile, Järva-Jaani koguduse õpetaja, praost Gebhardtile¹⁸⁸ läbivaatamiseks antud ja see tegi selles julgelt parandusi, mis olid vastuolus põhimõtetega, mille järgi Schüdlöffel järjekindlalt töötanud oli, nii et raamat nüüd moonutatud oli, aga tänu ametliku korrektori ebajärjekindlusele siiski veel palju head sisaldas. Sinod tänas Schüdlöffelit tehtud töö eest, ta sai ka lisatasu. Aga mõned aastad hiljem tekkis sinodis Uue Testamendi sellest trükist tingitud kisa-kära (*Lärm*), mis sai alguse Liivimaalt, ja seega otsustati endise teksti juurde tagasi pöörduda ning lasti selle järgi Uus Testament trükkida. Kuid leidus ka neid, kes soovisid Schüdlöffeli teksti (1857. aasta trükk) järeltrükki ja selle täide viisid. Seega ei lähe tema töö kaduma ja kui aja jooksul võib-olla vaimulikud rohkem teoreetilisi ja põhjalikke teadmisi eesti keelest omandavad, juhtub kord nii, et Schüdlöffeli tööd jätkatakse, liikudes edasi ja mitte tagasi.

Schüdlöffel ja Ahrens (eesti keele grammatika ja muude sellelaadsete kirjutiste autor, mis on head ja eesti keeles epohhiloovad (*epochemachend*), aga vähe kasutatud) võtsid kasutusele nõndanimetatud uue kirjakeele (*die sogenannte neue Orthographie*), mille nad soome keelest üle võtsid. Seejärel kasutati seda ka hiljem aeg-ajalt (näit 1856. aastal ilmunud uues eesti talurahva seaduseraamatus¹⁸⁹ ja teistes väikestes kirjutistes (*Schriften*), aga ta ei leidnud rahva seas poolehoidu ja on kaheldav, kas ta üldist kasutust leiab. Kõige tavalisemad ja levinumad kirjutised sisaldavad vana, piiblis kasutatud ortograafiat ja ka „*Perno Postimees ehk Näddalaleht*”, ajaleht, mis ilmub 1857. aastast ja on küllaltki levinud, on tuliselt (*eifert*) uue kirjakeele vastu. „*Perno Postimehe*” toimetaja on Jannsen, kes muidu on palju raamatuid eesti keeles kirjutanud ja sünnipäraselt eesti keelt valdab, kuna ta lapsest saadik seda keelt räägib.

188 Gebhardt, Ferdinand Theodor (1803-1869), 1825-1861 Järva-Jaani koguduse õpetaja, 1851-1865 Järva praostkonna praost, Eestimaa konsistooriumi assessor. Oli Õpetatud Eesti Seltsi ja Eestimaa Kirjanduse Ühingu liige, Uue Testamendi eestikeelse tõlke revideerija.

189 1856. aasta Eestimaa talurahvaseadus ilmus eesti keeles 1858 (Eestimaa Talorahva Seadus. Tallinn, 1858).

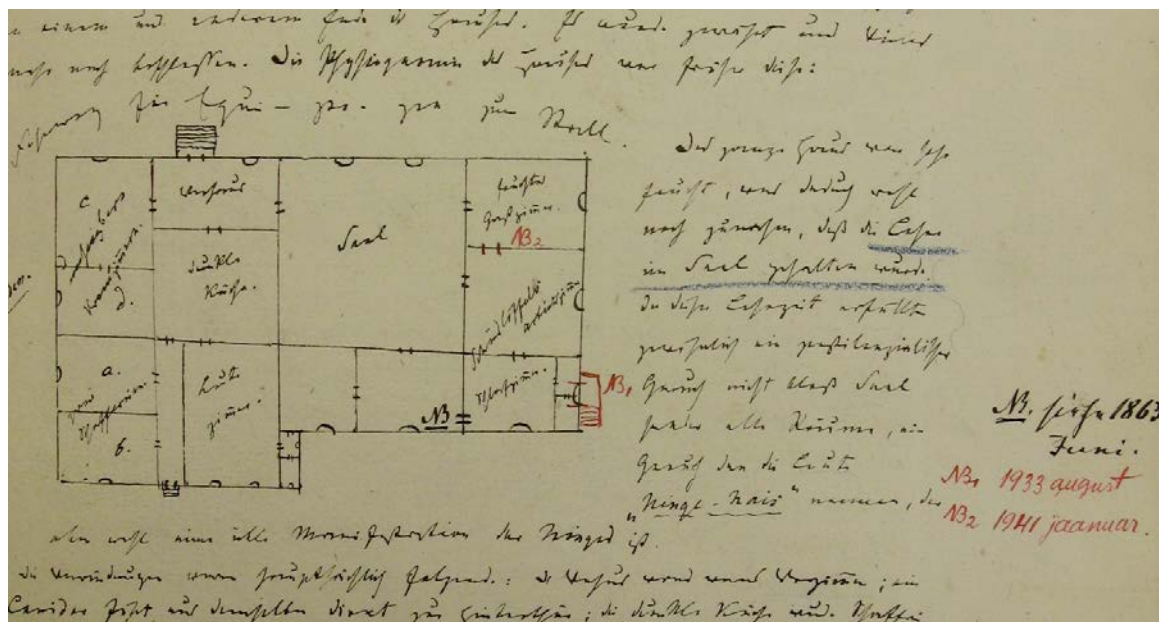

1860.

Gustav Heinrich Schüdlöffel suri 8. detsembril 1859, ta oli üks vähestest, kes Jõelähtmel pikemalt, 30 aastat, ametis oli ja seetõttu ka oluliselt midagi korda saata võis. Viimastel aastatel enne tema surma asutati Eestimaa vikaari ametikoht (*das Institut der Viceare für Ehstland*) ja mina, Woldemar Friedrich Kentmann, teine Eestimaa vikaar, olin veel enne Schüdlöffeli surma lähetatud konsistooriumi poolt seda kogudust teenima. Mulle pakuti varsti kogudust, aga ma viivitasin vastuvõtmisega, lootuses, ehk leitakse kedagi teist. Aga kõik kandidaadid, kelle poole pöörduti, keeldusid või olid juba mujal ametis ja mina ise olin juba alustanud läbirääkimisi seoses Tallinna Pühavaimu koguduse adjunkti koha vastuvõtmisega. Oli oht, et Jõelähtme koguduse õpetajakoht jääb jälle, nagu juba tihti varem, aastateks täitmata ja ma tundsin kutsumust siia jääda ja loobuda teistest plaanidest ning Jumalale mitte vastu hakata. Niisiis toimus 1860. aasta kevadel [L19] minu siia ametisse kutsumine ja sama aasta 5. juunil minu ametisse seadmine. *Q. D. B. V!* Minu kogudus on väike, aga tööd pakub piisavalt ja just nimelt sellepärast, kuna ta on väike ja pakub rohkem võimalusi üksikasjaliselt tegeleda, on vastutus seda suurem. Sellest olin ja olen ma alati teadlik olnud. Kõige rohkem hooletusse jäetuna leidsin ma eest rannakülad Randvere, Tammneeme ja Leppneeme Maardu [mõisa] all, lisaks Rummu maapiirkond (Saunja

ja Saura), kus oli üks kool, nimelt väga kehv, mis seetõttu pigem kahju kui kasu tõi.

Kuna pastoraat siin oli ülimalt haletsusväärses seisukorras, vajas see ümberehitust, korralduse ja otsuse tegi sama konvent, kes mind ametisse kutsus, kusjuures ka minu soovide ja arvamustega oldi lahkelt arvestatud. Ma palusin endale eelkõige kahte asja: eraldi leeritola ehitamist ja pastoraadis selliseid muudatusi, et jääkülmast eeskojast (*Vorhaus*) saaks soe eestuba (*Vorzimmer*), mis oleks ühendav lüli kahe senini eraldatud, maja erinevates otstes asuvate elutubade vahel. See [palve] rahuldati ja enamgi veel. Maja nägi varem välja (*Physiognomie*) selline:

Jöelähtme kroonika 1829-1939, EAA.1212.1.13.

Joonis.

[Vasakul]: Põhi

c, d – mitteköetavad kolitoad (*unheizbares Kramzimmer*), a, b – kaks sahvrit (*zwei Schafferein*), eeskoda (*Vorhaus*), pime köök (*dunkle Küche*), rahvatuba (*Leutezimmer*), saal (*Saal*), röske külalistetuba (*feuchte Gastzimmer*), Schüdlöffeli töötuba (*Schüdlöffels Arbeitszimmer*), magamistuba (*Schlafzimmer*)

[Paremal]: NB. vaata 1863. a. juuni

NB1 – 1933 august

NB2 – 1941 jaanuar

Talli juurde viis sõidutee ekipaažide (*Fahrweg für Equipagen*) jaoks.

Terve maja oli väga niiske ja kui saalis leeri peeti, muutus see veel niiskemaks. Leeriõpetuse tundide ajal täitis tavaliselt kopituse (*pestilenzialischer*) lõhn mitte ainult saali, vaid kõiki ruume, lõhn, mille kohta inimesed „*Hinge-hais*” ütlesid, mis aga küll üks halb hingede avaldumine on (*eine üble Manifestation der Hinged ist*).

Muudatused olid peamiselt järgmised: eeskoda muutus soojaks ees- toaks, sellest viib koridor otse tagaukse juurde, pimedast köögist sai sa- hver, sahvrist (a) köök, mõlemad teine teisel pool asuvad mittekoetavad toad ehitati ümber c) magamistoaks ja d) pastori kirjutustoaks eraldi sissekäiguga. Kogu maja otsustati tapetseerida, mida ma hetkel aga ainult kolmes toas teha lasin ja palusin selle asemel kõikidesse tubadesse varasemate palklagede asemele siledaid kipslagesid, mis ilma pikema jututa tehti. Peatrepi juures oleva sõidutee panin ma kinni ja suunasin selle aiani, mis seeläbi palju võitis. 1860. aastal püstitati kohe ka leeri- toa müürid. Need ja ümberehitused pastoraadi juures läksid maksma 690 rubla hõbedas. Kadunud praost Schüdlöffelile pandi kihelkonna poolt selsamal aastal hauakivi koos raudaiaga, mis läks maksma umbes 150 rubla. Kõik see toimus nende suure rõõmuga, kes olid pidanud sel- leks ohvriks annetama. (*Das Alles geschah mit grosser Freudigkeit derer, welche die Opfer zu bringen hatten*).

Edmund Girard, kaubamaja Thomas Clayhills & Son esimees, siin- sele kihelkonnale kuuluva Prangli saare omanik, ehitas sel aastal [L 19p] saare peal oleva kabeli, mis Schüdlöffeli poolt väga armetu sai ehitatud, ümber. See rahamees (*der Mann des Geldes*) ei hoidnud kulude pealt kokku ja nii sai kabel ilusti kaunistatud, sai ka oreli ja minu poolt pärast seda, kui suve läbi seal jumalateenistusi pidada ei saanud, uuesti sisse pühitsetud, mistarvis tuli aurulaevaga palju külalisi Tallinnast saarele. Girard on saare rahvale palju head teinud, neile häda ajal tööd ja leiba andnud ja alati lahkelt nende palveid kuulda võtnud. Nad olid väga vae- sunud, aja jooksul on nende olukord mõnevõrra paranenud, kuigi veel üsna armetu.

1861.

Pärast seda, kui leeritoa müürid talvepakast taluma olid pidanud, viidi ehitus kevadel lõpuni, välja arvatud krohvimine, mis müüride parema kuivamise eesmärgil veel tegemata jäi. Sügisel pidasin ma esimest korda uues ruumis leeri. Ehitus läks sel aastal maksma 205 rubla. Ma kavatsesin ruumi kasutada ka väljaspool leeriaega, näiteks kooli- ja

piiblitundideks, seetõttu tellisin ma selle ruumi jaoks kahe registriga positiivi,¹⁹⁰ mis maksis 85 rubla hõbedas, ja kuna seda kasutati koolitöös, kanti kulud koolikassast. Aga kui orel oli leeriajal mõned nädalad teeninud, oli näha sel suuri niiskuse jälgi, nii et ma pidin selle leeritoast ära viima, sestpeale pole seda kasutada saanud, nii nagu mul kavas oli, sest vaevalt niiskus leeritoast kaob.

Samaaegselt leeritoaga ehitasin ma sel aastal omal kulul jääkeldri ja seatalli. Mõlemad olid hädavajalikud ja ma ei tahtnud kihelkonnalt pärast nii suuri väljaminekuid jälle abi paluda. Ehitus läks mulle maksma 50 rubla hõbedas.

Iseenesest maitsekas kirikualtar oli aastate jooksul üsna värvituks muutunud ja jättis kurva mulje. Ma püüdsin kogudusele selgeks teha altari uuendamise vajalikkust ja kutsusin teda üles vabatahtlikke annetusi tegema. Neid laekus rikkalikult ja selle aasta nelipühadel rõõmus-tas meid altar ja seeläbi kogu kirik oma uuendatud iluga. Uuendamine maksis umbes 38 rubla hõbedas. Kuidas ülejäänud osa sissetulnud rahast kasutada, seda näitab aeg.

Gresseli eestikeelne kalender¹⁹¹ tõi sel aastal ära jutustuse „Hobusetapja”, mille olin mina kirjutanud ja mis oli minu esimene eestikeelne kirjutis (*Product*), mis avalikkuse ette sai toodud.

Kui 1860. aasta tõi kirikumõisa põldudele suurepärase rukkisaagi, siis sel aastal oli rukis kehv, oder seevastu väga hea. Sügisel sadas palju vihma. Talvel tõusis rukki hind enneolematult kõrgele, 5 rublani tünder ja veel kõrgemale.

See aasta oli kurb meie eesti rahva jõhkra kohtlemise (*Vexirungen*) tõttu. Juba aastaid on rahva seas käärimine (*Gährstoff*), ähmane igatsus (*dunkles Verlangen*) paremate olude järele, umbusaldus mõisnike ja kohalike ametivõimude vastu, et neid olevat ilma jäetud keisri poolt antud õigustest. See põhjustas 1858. (57?) aastal paljudes [L 20] koh-tades (Kolgal, Anijal, Mahtas) päris korralikke vastuhakkamisi (*förm-liche Revolutionen*) koos töötegemisest keeldumisega, Mahtas läks mõisahoonde põletamiseks ja sõduritega käsikähmluseks, kusjuures üks ohvitser maha löödi. Aga karm, kahjuks ka jõhker Anija peremeeste karistamine, kes Tallinnasse [kubernerile] kaebama läksid, tegi korralik-kumistele, mis muidu oleksid kaasa toonud esmajoones meie piirkonna totaalse rüüstamise ja sakslaste hävitamise (*Ausrottung*), lõpu. Sisemine rahu polnud aga taastatud. [Rahulolematus] kääris edasi ja seda kasutas ära eriti 1860. ja 1861. aastal üks nutikas eestlane (*ein schlauer Ehste*)

190 Positiiv ehk positiivorel on väike orel.

191 Aastatel 1805-1892 Tallinnas Gresseli trükikojas ilmunud eestikeelne kalender pealkirjaga „Eesti-Ma Rahwa Kalender ehk Täht-Ramat ... Aasta peäle ...”.

Jõelähtme kirikumõisa leerimaja 1920ndatel.

Juhan Maltsvet (*Malsawet*), ka Leinbergiks nimetatud. Aastate eest siin Kostiveres kõrtsi pidades, siis teistes oludes erinevates kohtades elades oli ta salakaubandusega (*Schmuggelhandel*) rikkaks saanud, tutvus ta hiljem oma jõudeajal hämmastaval kombel Pühakirjaga ja esineb nüüd prohvetina, kuulutades vahetuid jumalikke ilmutusi. Ta oli aga kaval. Kõigepealt hakkas ta vennastekoguduste ja viinajoomise vastu kihutustööd tegema, mis talle palju rõõmu tegi. Tema edu liigjoomise vastu võitlemisel oli suur, ta kujundas vagatsevate elukommetega inimeste sekte (*Mässigkeits-Vereine*). Aegamööda astus ta aga üles ka teiste õpetustega. Ta keelas sealihä söömise, värviliste riiete kandmise, lubas vaid valgeid või halle, keelas palvetamise juures põlvitamise, piltide ja krutsifiksi kasutamise, mida ta kõike kirjakohtadega, millele ta oma tõlgendust peale surus, tõestas. Kuid varsti lubas ta töötatud maad, kuhu ta, teine Mooses, rahva läbi mere viima pidi. Selle all oli mõeldud Samaarat, kuhu rännulust viis palju inimesi, kes seda maad Piiblis esineva nimega omavoliliselt Samaariaks nimetasid. Pilve peal pidi neid ära viidama, maailmalõpp pidi lähedal olema, mis oli päevalise täpsusega kindlaks

määratud ja muud sellesarnast, mille kohta vastavate aastate sinodi protokollid ja nende lisad üht-teist mainivad. Kõige rohkem levis sekt (*Sectioni*) Järva-Madise ja sellega piirnevates kihelkondades, siis edasi Kolgas (Kuusalu kihelkonnas) ja Rannamõisas Tallinna lähedal. „Järva prohveti” („*Järwa prohwet*”) ehk „Järva vanamehe” („*Järwa wana-mees*”) poolt ajendatuna astus siin, viimases kohas, üles üks naisterahvas¹⁹² eks-taatiliste nägemustega, kes kuulutas, et tema, õige Maarja, sünnitavat Õnnistegija (*daß sie eine rechte Maria den Heiland gebären werde*). Ka tema viimane sõna oli: „Rännake töötatud maale! (*Wandert ins gelobte Land!*)”

Nii kolis siis hulk inimesi ära, sealhulgas palju selliseid, kellel sektiga midagi pistmist polnud, aga töötatud õnne (*Heil*) nad ei leidnud, vaid hoopis häda ja viletsust. Kui siis mõned tagasi tulid ja siin vendi hoia-tasid, ei uskunud viimased neid, vaid ütlesid, et need on härraste poolt ära ostetud, ja mõnedes kohtades peksid nad need arvatava pettuse eest korralikult läbi. Ka siin, Jõelähtme kihelkonnas, püüdsid Maltsveti (*Malswet*) saadikud (*Emissäre*) Rummu all rahvast pöörata, tema ise oli ükskord vahetult enne Schüdlöffeli surma Rammu saarel jutlusta-nud /mida Jaan Akspärk Aksist, kes seal oli, huvitavalt jutustas/, aga Jumal tänatud, tulemusteta! Korrarikkumised võtsid nii suure ulatuse, et ametivõimud muutusid valvsaks ja olid valmis prohvetit kinni võtma, aga sestpeale ta kadus ja elas siin maal segamatult ja varjatult oma tempe edasi tehes.

Detsembri alguses võttis Edmund Girard oma õemehe, Schrutecki¹⁹³ nimelise Austria ooberstiga ette paadisõidu Prangli saarele. [L 20p] Läks juba hämaraks, kui nad Maardu rannast kogemusteta paadimeestega välja sõitsid ja varsti pärast seda tõusis väike lumetuisk. Järgmisel hom-mikul leiti Prangli saare lähistelt mõlemad härrased ja paadimehed sur-nuna, ka suur koer, kes nendega kaasas oli, ei suutnud oma elu päästa. See oli hukkunute perekondadele raske löök, aga ka Prangli jaoks!

Jõelähtme kihelkonnas ei olnud peale armetu kooli Rummu [mõisa] all ühtki teist kooli. Seda puudust püüdsin ma hüvitada vajalike raa-matute levitamise ja nõudmine nende järele oli erakordselt suur. Et teadmisi kirjutamises ja rehkendamises mingil määral ühtlustada, tegin ma köstrile ülesandeks, anda leeri ajal nendele (esialgu ainult poistele), kes sellest osa võtta soovivad, nendes ainetes õpetust. Köstrile sai selle eest koolikassast makstud.

192 Miina Reining (1826-1914).

193 Schruteck von Monte Selva, Franz (ka Schruteck da Montesilva või von Monte Sylva) (1807-1861), Austria sõjaväelane, harrastuskunstnik, abiellus 1851 Johanna (Jenny) Eleonore Girardiga (1821-1895).

1862.

Kihelkonnakohtunikuks sai sel aastal parun Clodt Sahalt, kes oli juba varem kirikueestseisja, mulle kahekordselt armas, sest tal on tõelisele kristlasele omane kaastundlik süda. Matmisruumi siinse kiriku ümber jääb üha vähemaks. Seetõttu olen ma konvendile uue kirikaia asjus peale käinud, andku Jumal, et tulemus varsti näha oleks. Leeriliste kirjutus- ja rehkenduskoolis õpib keskmiselt 10 õpilast, kel on lusti ja armastust asja vastu ja mitte ainult ei tee ise edusamme, vaid nagu ma rõõmuga märkasin, õpetavad ka teisi.

Selle aasta sinodil arutati palju koolide olukorrast, aga oluliste tulemusteta, tulemusi võiks see anda siis, kui aadel, kes on kohustatud koole rajama, rohkem sinodi arvamustega arvestaks. Kindralsuperintendent Rein¹⁹⁴ jättis sellele sinodile rohkem kui varem küürus nõrga rauga mulje. Viimasel päeval jättis ta ametivendadega pisarates hüvasti ja teatas, et vaevalt nad teda sel kogunemisel enam näha saavad. Ta rääkis õigust, sest ta suri 19. septembril 1862 pärast raskeid kannatusi, aga usus ja lootuses oma Issandale. Alandlikkus ja armastus olid iseloomujooned, milles tema loomus avaldus. Selsamal sinodil pidas Ahrens ettekande, osaliselt seoses artikliga, mille ta oli varem ajalehes „*Revalsche Zeitung*” talurahvakoolide (*Bauern-Schulwesen*) kohta avaldanud, millede vastu ta iseäranis 4 asja läbi surus (vaata vastavaid „*Revalsche Zeitung*’i” numbraid!), kuid „enne, kui surm tema suu suleb,” tahtis ta veel üht-teist öelda. Ettekanne oli, nagu Ahrensil alati, terav ja sisaldas palju etteheiteid ametivendadele, aga sugugi mitte ebaõiglane, mistõttu ka armsad ametivennad väga vihaseks said ja keeldusid kirjutise kokkuvõtet (*Resümieren des Aufsatzes*) protokolli lisamast. Olgu siinkohal see üles tähendatud. Ahrensi poolt kirjutatud, kõlab see väljavõtte järgmiselt: [L 21] Sinodi materjalide 26. küsimus: mis on nende esimene kohustus, kes on kutsutud eestlastele jutlustama?

„Nende kohustus on õppida põhjalikult eesti keelt. Kui misjonär läheb paganate juurde, õpib ta esimese asjana nende keelt ja püüab aas-
taid väsimatu innukusega sügavale nende hinge tungida. Sest keel on tema töövahend (*Mittel seiner Wirksamkeit*): kui tööriist ei ole sobiv, ei lähe ka töö hästi (*taugt der Werkzeug nicht, taugt auch die Arbeit nicht*). Aga eestlastele jutlustajad peavad seda, mõningate kiiduväärt eranditega, üleliigseks (*überflüssig*), ennast eesti keelega piinata. Puhas

194 Rein, Carl Christian Friedrich (1796-1862), 1832-1834 Tallinna Niguliste koguduse diakon, a-st 1834 Eestimaa Provintsiaalkonsistooriumi asepresident, 1834-1862 Eestimaa kindralsuperintendent ja Tallinna Toompea Saksa koguduse ülempastor, a-st 1836 Eestimaa pastorite sinodi juhataja, Tallinna toomorbudekodu juhataja.

rahvakeel (*reine Volkssprache*) on neile täielikult võõras ja nad ei taha seda ka õppida, sest nad seisavad kangekaelselt vastu mistahes kirikukeele reformimisele. Kuna nad ei valda isegi mitte kirikukeelt, vaid räägivad, nagu heaks arvavad (*nach eigenem Belieben*), siis on täielikem seaduslikkus (*die unbedingteste Gesetzlichkeit*) nende ainuke keeleseadus. Seda tõestavad Tartus ilmuv „Postimees” ja uue lauluraamatu proovivihik. Viimases leidub lauseid, mis sisaldavad mõttetusi või ütlevad hoopis midagi vastupidist sellele, mida nad väljendama peaksid. Raamat on vaese rahva tõeline lepitus (*Versöhnung*), kellel loodetavasti on piisavalt tervet mõistust asjatundmatute heategijate (*unberufene Wohlthäter*) andi ära põlata. Kes eesti keelt ei valda, sel ei ole ka mingit õigust eestlasi õpetada, ei kirikus ega koolis, sest ta häbistab (*schändet*) oma rahva kogu tema vaimse tegevuse töövahendit, oma keelt. Aga kahjuks on just koolmeistrid kõige suuremad keelerikkujad. Kuna nende kasutuses olevate kirikuraamatute keel on halb ja neile jutlustajate oma veelgi halvem, siis peavad nad kõikide keeleseaduste eiramist hariduse kindlaimaks tundemärgiks ja püüavad oma eeskujusid, kus veel võimalik, ületada. Isegi „Perno Postimees”, millisel muidu on kõik hea rahvakirjaniku omadused, ei ole suutnud ennast kirikukeele kammitsaist täielikult vabastada!”

See väga põhjalike tõenditega varustatud ettekanne sai niisiis sädemeks püsirohutünnis ja härrased olid väga tigidad! Võibolla sellepärast, et väga paljud end puudutatuna tundsid. Asi näeb ilmselt välja nii: meil on piisavalt jutlustajaid, kes räägivad head arusaadavat eesti keelt, aga puudub korralik (*correcer*) ja ühtne keeleseadus. Paljud neist on mulle öelnud, et kui nad räägivad ühe jutiga (*im Schwall reden*), on kõik hästi, aga kui nad hakkavad väljendite ja vormide üle järele mõtlema või peavad midagi kirjutama, siis ei taha asi paigast nihkuda (*kommen sie nicht von der Stelle*). See võib olla küllaltki kurb. Aga paljud neist, kes uue lauluraamatu jaoks laule tõlgivad (*liefern*), on just sellest kategooriast. Nüüd aga on lugematul hulgal neid, kes ilma pikemata jututa pälvivad tunnistuse (*das Testimonium verdienen*): „Eesti keele oskamatu (*des Ehstnischen unkundig*)!” Eestikeelse lauluraamatu kohta käivad etteheited on ilma pikemata õiged, raamat on üsna armetu (*erbärmlich*) ja on kurb, et meie Eestimaa ametivennad selle [koostamisel] osalesid ja ei jätnud kehva kuulsuse koormat [L 21p] pigemini ainult ülitoomeka (*vielgeschäftig*) Liivimaa kanda (*und nicht lieber den Ruhm der Erbärmlichkeit hier dem vielgeschäftigen Livland allein überliessen*). Lauluraamatu toimetaja Maurach¹⁹⁵ Põltsamaalt oli seoses selle raama-

195 Maurach, Carl Peter Ludwig (1824-1900), Eesti vaimulik ja vaimulik kirjanik, 1849-1853 Paistu Maarja koguduse õpetaja, 1853-1891 Põltsamaa Niguliste koguduse õpetaja, täiendas ja parandas 1860-1895 tallinnakeelset kiriku-lauluraamatut.

tuga minuga palju kirjavahetuses ja kui ma talle lõpuks põhjaliku kriitika saatsin, sai ta ülimalt vihaseks! Liivimaa tahab kuulsust oma kangelastegude eest! (*Livland will Ruhm seiner Heldenthaten!*)”

Ahrens tegi palju eesti keele uurimise jaoks, kui ainult tema raamatud unustuse hõlma ei vajuks. Tõenäosus, et see nii läheb, on peaaegu olemas. (*Diesen Anschein hat es fast*).

Sel aastal külvasin ma prooviks Probstei¹⁹⁶ rukist, aga see kasvas halvasti, pinnas oli talle liiga kerge. Ärgu keegi minu järeltulijatest seda enam proovigu, sest sellega kaasnev kahju on suur ja kahjutunne kibe.

Soomes oli täielik ikaldus, külmad ja vesi hävitasid peaaegu kõik, mis põldudel kasvas. Kõikjal korjati tohutu hulga nälgiijate jaoks annetusi. Rõõmustaval kombel osales ka minu kogudus selles annetusi tehes, Jumal, õnnista neid!

Sügisel pandi Jägala ja Ülgase mõisapiirkonna poolt vankrikuurile ja aidale Jõelähtme küla poolsel küljel lagunenud katuse asemele uus. See oli vana ja kasutamiskõlbmatu. Lähemal ajal tuleb ka parandada või täiesti uuendada pastoraadi katus.

Ka raamatute müük oli sel aastal märkimisväärne.

Kirjutasin Gresseli eestikeelsele 1862. aasta kalendrilisale kalendrilisa.

Aasta lõpul, pärast jutlust lesknaise krossidest,¹⁹⁷ kutsusin ma kogudust üles jätkuvalt annetama nii oma kihelkonna vaeste kui ka mujal ja muudeks heategevuslikeks eesmärkideks korra nädalas või kuus mõned kopikad, kusjuures ka väiksemate annetustega vaesematel [koguduse liikmetel] ei ole vaja end tagasi hoida. Sel moel kogunenud raha võiks siis pärast koguduseliikmetega läbiarutamist teatud aegadel korrapärasel viisil annetustena laiali jagada. Vaestele, misjonitele, Siberisse saatetutele, abistamiskassale jms, kus abi vaja oleks. Annetusi küll leidis, aga kahjuks vähem, kui ma lootsin. Kui aga annetuste esimene jagamine on toimunud, leiab ehk see heategevusviis (*Art der Mildthätigkeit*), mis peaks toimuma vastavalt sellele, kuidas kedagi õnnistatud on, ka rohkem poolehoidu. Mis aga üldiselt siinse koguduse heategevusse puutub, siis ei ole see sugugi väike.

1862. aastal oli suremus kihelkonnas väga suur, eriti laste hulgas. Paljud läksid ka ära, nii et kokkuvõttes hingede arv ei kasvanud, vaid langes. Selle aasta novembris pidas rüütelkond korralist Maapäeva [istungit], mis oli määratud 1863. aastale. Ajaleht „Revalsche Zeitung” avaldas valiku

196 1852 saavutati selle Saksamaalt toodud rukkisordiga (tõlkes 'praostkond') Vana-Kuuste mõisas häid tulemusi. Hiljem kasvatati seda edukalt ka Idval, Koigutas ja Öisus. Seda hakkas katsetama ka Sangaste rukkikrahv Berg, kes pärast ristamiskatseid otsustas hakata tegelema sordisise aretusega just selle sordi põhjal ning aretas sellest Sangaste rukki. *Toimetaja*.

197 Markuse evangeelium 12:41-44.

otsuseid. See on esimene sellelaadne teadaanne (Bekanntmachung). Paljude asjade hulgas, mis arutamiseks esitati, oli kirikule suurt huvi pakkuv uue kindralsuperintendendi valik. Hääletus andis suure hulga kandidaate. Kõige rohkem hääli said aga Tartu teoloogiaprofessor [L 22] von Engelhardt,¹⁹⁸ siis Väike-Maarja pastor Knüpffer¹⁹⁹ ja Juuru pastor Berg.²⁰⁰ Nendest valiti teisel hääletusel esimene ja kolmas ja esitati keisrile kinnitamiseks (*der Kaiserlichen Bestätigung unterlegt*). Hämmastaval kombel aga professor Engelhardti käest isegi ei küsitud, kas ikka soovib tulla ja hiljem, vahetult pärast kinnitamist, selgus, et ta vastas eitavalt. Mis nüüd juhtuma hakkab, seda peab otsustama järgmine Maapäev. Andku Jumal meie maakirikule truud ja tublit ülemkarjast!

1863.

Eelmisel sügisel hakkasin ma koos leeriga kord nädalas andma misjoni- ja piibliseletustunde. Pärast sügisleeri lõppemist jätkasin ma nende tundidega neljapäeva õhtuti ja osavõtt oli endiselt suur, mõnikord nii suur, et rohkem inimesi ei oleks leerituppa mahtunudki. Jumala abiga tahan ma nende tundidega jätkata ja loodan, et nad ei jää õnnistusest ilma.

Kiriku altari uuendamisest jäi natuke määratlemata otstarbega raha üle. Juba pikka aega oli kogudus soovinud kirikusse altari ette teist kroonlühtrit, selleks annetasid paljud olemasolevale rahale veel juurde ja eelmise aasta lõpus sai kroonlühter tellitud, mis läks maksma umbes 30 rubla hõbedas, valatud raud ja messing ümberarvestatud. Kirik nägi selles ehtes puhas ja maakiriku kohta ilus välja, millele aga minu eelkäija seeläbi kõige rohkem kaasa oli aidanud, et ta oli lasknud kooriruumi ja pingistiku üle värvida.

Gresseli selle aasta kalender sisaldab juttu „*Ennam kui tarwis!*“, Lindforsi²⁰¹ oma ühte teist: „*Lua-Mats!*“, mõlemad minu poolt kirjutatud.

Ehmatav ja väga kurb sündmus on Ahrensi surm. Tööasjus Tallinnasse sõitnud, tundis ta ennast veel üsna hästi, kuigi hiljuti läbi põetud haiguse tagajärjel natuke nõrgana. Haiguslik seisund, mis ei tundunud eriti tõsine olevat, tekkis pärastlõunal, sellele vaatamata oli ta veel õhtuni rõõmsameelne, ent vaevalt magama läinud, tekkis valu

198 Engelhardt, Gustav Moritz Constantin von (1828-1881), baltisaksa teoloog, Tartu Ülikooli teoloogiaprofessor.

199 Knüpffer, Carl Theodor (1823-1871), 1847-1852 Väike-Maarja koguduse adjunktõpetaja, 1852-1871 õpetaja, alates 1865 konsistooriumi assessor.

200 Berg, Johann Georg (1817-1878), 1844-1874 Juuru koguduse õpetaja.

201 Lindforsi trükikojas ilmunud „Eest-Ma Rahwa Kalender”.

rinnus ja tugev kõha, mis tal hinge mattis ja poole tunni jooksul saabus surm. See juhtus 7. veebruaril 1863.

Ma sain kutse Kuusalu koguduse õpetaja ametikohale ja ma kavatsesin seda järgida.

Jõelähtmele kutsuti adjunktpastor Loppenowe.

Kihelkonnal on põhjust jälle midagi pastoraadi parendamiseks teha, see muutub aina mugavamaks.

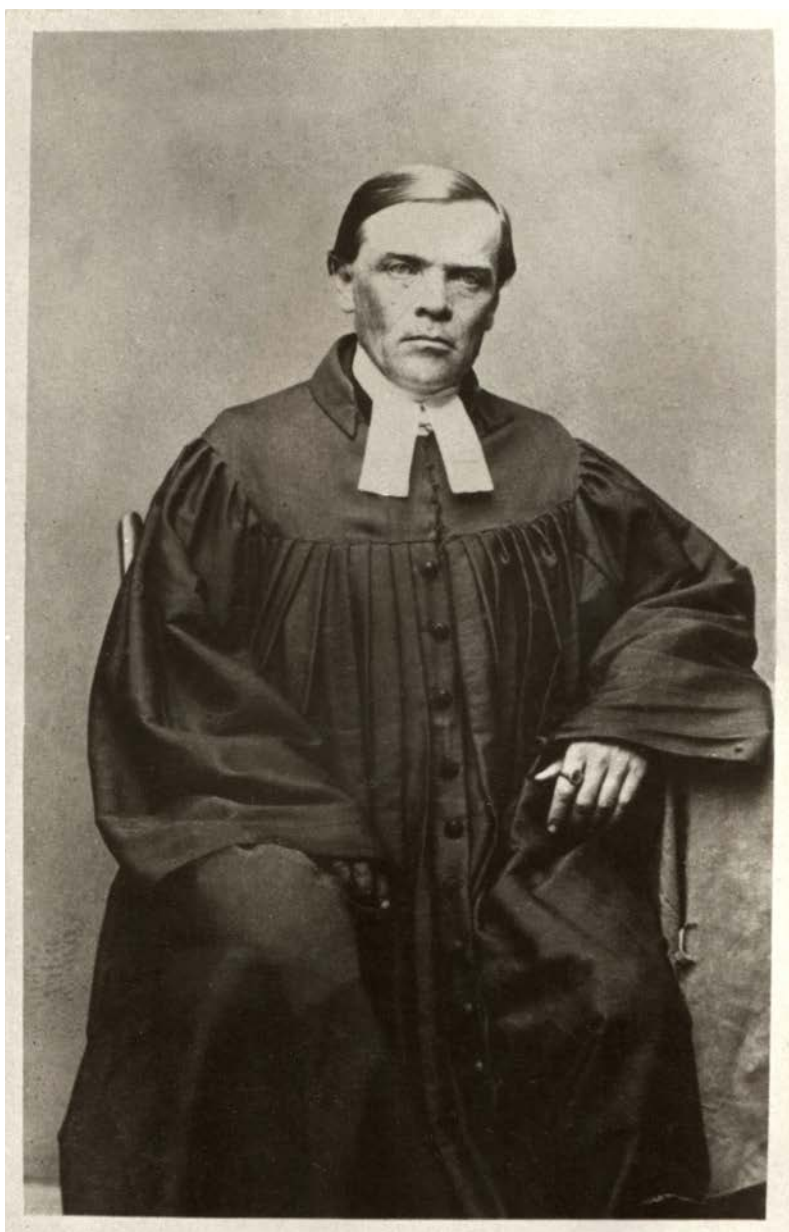
Nii mõtlen ma siis täna, 31. mail 1863, Jõelähtmelt lahkuda, pärast seda, kui ma eelmisel pühapäeval oma lahkumisjutluse pidanud olin. Nii olgu Jumala õnnistus selle koguduse üle, kellele ma kolm aastat Jumala sõna kuulutasin, kandku see rohkesti vilja! Tema õnnistus jäägu ka minuga, hoidku mind minu väljumisel ja tulemisel! Aamen!

Woldemar Kentmann.

[L 22p] 3. juunil saabusin mina, Paul Loppenowe, Narvast siia Jõelähtmele oma ametikohale. Minu sisseseadmine võttis aega 14 päeva, kuna kõikides pastoraadi tubades käis veel hoogne töö, et neid elamiskõlblikumaks muuta. Mina pidin seetõttu peaaegu igal öösel uude tuppa kolima ja päeval suuremalt jaolt õues aias viibima. Elumaja sisemus jättis mulle üsna sõbraliku mulje, kuna tema välimus ja lagunened aiatarad, nagu kogu pastoraadi lähim ümbrus, võisid igaühele, kes esimest korda Jõelähtmele tuli, sünge mulje jätta. Koguduseliikmed olid minu palvet lahkesti kuulda võtnud ja saali uue kahhelahju ehitada lasknud, kuna eelmisest sajandist pärit vana hiigelsuur must kahhelahi polnud võimeline saali soojaks kütma. Tubade juures ei muutunud ümberehituse läbi midagi, välja arvatud üks uks, mille ma kirikueestseisja loal vana Schüdlöffeli magamistoa ja nõndanimetatud naiste- ehk sinise toa vahele ehitada lasin. (Vaata 1860. aasta plaani).

Kuna minu naine ja tütreke Narvas haigetena voodis lamasid, siis pidin ma vahetult enne minu ametisse seadmist, mis 14. juulil aset leidis, siin üksinda viibima. Seda enam üksildasena tundsin ma ennast siin inimtühjas (*öde*) kihelkonnas, kuna enamik mõisaid olid asustamata. Nimetatud päeval seadis mind praost G. Berg Juurust Harju-Jaani pastor Danielsoni ja Jüri pastor Lutheri assisteerimisel ametisse. Koguduse liikmetest olid kohal: mõlemad kirikueestseisjad Saha mõisnik parun Clodt ja Rummu mõisnik krahv Rehbinder ning parun Rosen Kostiverest, peale selle mõned minu endised ülikoolikaaslased Tallinnast ja minu vend Emil, pastor Suntažis Liivimaal.²⁰² Õhtul saabus ka pastor Kentmann Kuusalust.

202 Loppenowe, Emil Woldemar Justinus Gustav (1820–1897), 1850–1894 pastor Suntažis, 1881–1891 Riia koguduse praost.

Paul Loppnowe (1826–1901), Jõelähtme koguduse õpetaja 1863–1895.

Koguduse olukorra kohta ei oska ma midagi kindlat arvata. Metsik (*roh*) tundub ta mulle olevat ja vähese huviga kiriku vastu. Tööpõld saab suur olema. Minu eelkäijad on juba lõputult palju teinud, siiski ei ole [L 23] neil õnnestunud koole rajada, kuna nad ei leidnud ei [saksa]

Marie Anna (Bolton) Loppenowe
(1845-?)

Sophie Karoline (Bolton)
Loppenowe (1843-1864)

koguduseliikmete ega talupoegade hulgas toetajaid. Ma tahan kõik selleks teha, et koole ellu kutsuda, kuna need tunduvad mulle hädavajalike, kui tahta midagi head korda saata. Jumal aidaku mind sealjuures!

Saagid olid sel aastal igas suhtes head. Rukis, oder ja kartul tõrkasid väga hästi ja andsid rikkalikku saaki. Minu jaoks oli see aasta raske, kuna ümberkolimine läks palju maksma ja kuigi mind toetasid siinsed koguduseliikmed, ei jätkunud saadud 125 rubla suurusest summast kaugeltki kulude katmiseks. Peale selle sai pastor Kentmann minult 5/12 aastasissetulekust ja kuuesaja kolmekümne kaheksa[?] rubla ja seitsekümne ühe kopika suuruse summa temalt ülevõetud pastoraadi inventari eest. Hobused pidin ma peale selle ostma. Sel aastal tähistasin ma esimest piiblipüha Jõelähtmel. Suurt poolehoidu see ei leidnud, asi on rahvale veel võõras, aga ka lähitulevikuks ei luba ma eriti suurt osavõttu, kuna inimesed kardavad igasuguseid kirikuga seotud väljaminekuid. Neil on siin ainult materiaalsed huvid. Rohkem poolehoidu leidsid õhtused jumalateenistused, mida ma suurte pühade eelõhtutel sisse seadsin. Jõuluõhtul ja vana-aasta õhtul oli kirik puupüsti täis, aga kiriku valgustamiseks ei kogunenud peaaegu midagi. Kirikukassa pidi kulud kandma, kuna rahvas selleks otstarbeks oma raha välja ei andnud. Issand, valitse armus uuel aastal koguduse ja vaimuliku ja tema koja üle!

1864.

Mis puutub selle koguduse vaimuelusse, siis lokaalvisitatsioonidel veendusin ma piisavalt selle armetus olukorras. Vanemad ja lapsed oskavad küll lugeda, aga nad ei saa aru, mida nad loevad. Iga raamat on neile täieliku teadmatuses pitseriga suletud. Seda teeb koolide puudumine! Kõik minu selleteemalised ettepanekud on suurelt jaolt jäänud tähelepanuta. Ahnus (*der Geiz*) takistab siin igasugust muutust paremuse poole.

[L 23p] Et kooli asjus algust teha, rajasin ma selleks talveks köstri juurde ajutise kooli, kus köster ühe abilistega õpetust andis. Ligi 30 last tuli kokku. Edusammud olid head. Koolikassa (von Bohn) andis väljaminekute jaoks rahalist toetust. Kuna Randveres on väike maja, kus vaimulikud peatuvad, siis tuli koolmeister sinna majutada. Maardu kogudus võttis koolmeistri ülalpidamise enda peale. Karl Gustav Reinefeldt Kullamaalt võttis koha vastu. Ta on igas mõttes kiiduväärt koolmeister. Kooliskäijaid oli aga vähe, kuna lapsevanemaid hirmutavad toidukotiga seotud kulutused.

Jägala mõisahärra Th. von Breverni hoolekandmise läbi tehti ka selles piirkonnas algust kooli loomisega. Alguses õpetati lapsi selleks sisseseatud rehes ja kuna asi oli uus, saatsid paljud lapsevanemad oma lapsi sinna kooli. Samaaegselt hakkas härra Th. von Brevern ehitama uhket koolimaja. Kui aga talupojad oma panuse kulude katmisse andma pidid, keeldusid nad, nii et lõpuks jäi ehitus seisma ja kõige lõpuks müüdi maja Tallinnale[?] maha. Selle asemel ehitas Jägala parishärra nüüd lihtsama maja Joa metsatukka (*im Joaschen Wäldchen*), milleks talupojad abistava käe ulatama pidid. Koolmeistri poole pealt sai asi aasta lõpus korda. Koolitoaga peaks alustatama järgmise aasta kevadel. Karl Oviir (*Carl Owir*), endine Jägala aidamees, võttis koolmeistri koha härra von Breverni korraldusel vastu.

Sel aastal sai pastoraat uue katuse. Esialgu [L 24] pidi ta pilpakatuse saama, hiljem aga otsustasid koguduse liikmed õlgkatuse kasuks. Samuti said ka vankri- ja puukuur uued katused. Selle aasta sügisel lasin ma omal kulul palkoni ehitada.

1865.

Selle aasta kevadel sai kiriku vana, täielikult lagunenu laudkatus maha kistud ja pilbastest uus katus pandud. Samuti seati kõrgelt tulnud korraldusel kirikuuksed nii ümber, et nad nüüd väljapoole lahti käivad.

Sügisel otsustasid Kostivere talupojad lõpuks ka endale koolimaja ehitada. Kiriku vöormünder Juhan Sepa ettevõtmisel edenes asi kiiresti, härra parun Rosen andis talupoegadele kahepäevatalu, mida pidas vöormünder, [põlde] haris küla ja mille viljasaagist üks osa läks ehituskulude katteks. Saabunud talv katkestas ehituse.

Jägala koolimaja ehitati järk-järgult edasi, ei olnud siiski veel päris valmis, kuigi juba mõned õpilased koolis käisid.

1866.

Kooliskäimine Jägalas ja Randveres oli mulluse nälja-aasta tagajärjel väga kehv. Peale selle tekkis põhjendamatu rahulolematuse Randvere koolmeistriga, nii et rannarahvas peaaegu ei saatnudki oma lapsi enam kooli.

Rukki hind tõusis kuni 130 rublani lastist, ühe leisika heinte hind 25 kopikani, ühe leisika õlgede hind 8 kopikani. Söödapuudus oli talupoegadel kevadel väga suur ja toidupuudus (*Brodnoth*) mitte väiksem. Viljamagased tühjendati peaaegu täielikult.

Suvivili kasvas sel aastal väga hästi, rukkisaak oli keskpärane, tänu ülikõrgele odra hinnale (110 rubla last, rukis samas hinnas) kosusid paljud talupojad enam-vähem eelmise aasta ikaldusest. Siiski jäid veel üles [L 24p] tohutu suured magasinivõlad.

1867.

Kuna Randvere talupojad oma lapsi nii vähesel arvul kooli saatsid, siis kutsuti maakülade soovil koolmeister sealt ära ja pandi ametisse Paju koha peale, kuhu hiljuti kool sai asutatud. Härra von Brevern Maardust andis ajutiselt selleks otstarbeks kõrtsi maad koos heinamaaga tasuta kasutada, nagu ka kõrtsihoone, mis eelmisel aastal korterihooneks (*Quartierhaus*) ümber ehitatud sai. Kogudus lisas veel 70 rubla magasi intressidest koolmeistri aastapalgaks. Kevadel sai maja sisse õnnistatud ja mõisaomanik korraldas kogudusele piduliku söömaaja õllega (*Bierschmaus*).

Kaks kuud hiljem sai Kostivere koolimaja sisse õnnistatud ja Hans Siimberg koolmeistriks seatud. Mõis vabastas koguduse, niikaua kui kogukond teda rahuldab, koolimaa rendist (aastas 60 rubla). Lepingu alusel võtab kogudus enda peale koolimaa harimise.

6. augustil sai uus surnuaed sisse pühitsetud. Ilm oli soodne, koguduse liikmeid arvukalt kokku tulnud, piirdeaed ehitati raha eest, kivid vedas kohale kogudus.

Sel suvel sai kirikumõisa rehi uue õlgkatuse, köstri tall kirikumõisa värava juures sai täiesti ümber ehitatud, samuti ka kirikumõisa vankrikuur. Vanad puidust seinad lammutati ja asendati kiviseintega. Samuti sai ta ka uue lae ja uued ukсед.

Selle aasta suvel sai [L 25] Liivakandi all olev kirikumõisa heinamaa, mis pea igal aastal naabruses elavate talupoegade poolt poolelnisti paljaks söödeti ja mis seetõttu ainult kesist saaki andis, Maardu mõisa poolt ära vahetatud. Mõis andis Liivakandi all oleva kirikumõisa heinamaa Paju koolmeistrile ja asendas selle kahe sellega suuruselt võrdse tükiga. Esimene kujutab endast mõisaheinamaad Kure all kirikumõisa heinamaa piirides (*Hofsheuschlag unter Kure in den Grenzen des Pastoratsheuschlages*), kirikumõisale väga sobivas kohas, teine asub mõisa pajuheinamaal (*Hofspajuheuschlag*) mõisa ja Paju all asuva köstri heinamaa, mis samuti vahetuse läbi köstrile läks, piiride vahel. Endise köstri heinamaa Liivakandi all muutis Maardu mõis hiljuti loodheinamaaks (*Rieselwiese*). Nii kirikumõis kui ka köster said sellest vahetusest oluliselt kasu.

Heinasaak kirikumõisa heinamaadelt oli sel aastal tohutu. Kure all olev heinamaa andis umbes 2000 puuda²⁰³ ilusat heina. Ka mõisad ja talupojad said küllaltki suure heinasaagi.

Revideeritud 20. augustil 1867.

Georg Berg, Ida-Harju praost.

1868.

Selle aasta alguses sai uus Saha koolimaja, mille jaoks [Saha] mõisa omanik parun Clodt materjali oli andnud, sisse õnnistatud. Ta andis koolmeistrile samuti kahe päeva suuruse koha maad kasutada.

Juba selle aasta alguses tõusis teravilja hind tohutult. Eelmise aasta saak oli üldiselt kehv. Toidupuudus omandas ähvardava iseloomu. Vaesemad kolisid hulgakaupa maalt linna, mis kubises kerjustest. Tallinnas moodustati [L 25 p] Abiandmise Komitee, kuhu lähedalt ja kaugelt rohkesti vahendeid kokku voolas. Ka see kihelkond tuli kevadel, niipea kui lumi oli kadunud, kokku ja otsustas komiteelt rahalist abi paluda. Pärast eelnenud nõupidamist härraste [saksa] koguduseliikmetega sai kindlaks

203 1 puud = 2 leisikat = 40 naela = 16, 3811 kg.

teisel päeval [L 26] olid nad juba labidatööga tuttavad. Mitte ainult täiskasvanud, vaid ka suur hulk lapsi ja vanu naisi ilmus kohale. Alla 12-aastaseid lapsi ei lubatud töötada. 12-17-aastastele maksti välja pool toidunormi. Töö uue surnuaia juures kestis 2 nädalat, kokku tehti 53 inimese poolt 316 päeva (tööpäeva).

Nüüd mindi kirikumõisa sissesõidukoha ja kiriku ees Ülgase tee ääres oleva kirikuaia piirdemüüri kallale. Piirdemüür kujutas endast lookleva joonena kulgevat üksteise peale laotud 4-5 jala laiust ja sama kõrget kiviladu. See tuli ära koristada. Kuni paekihini kaevati kraav ja sinna sisse laoti [kivi]aed nii, nagu ta praegu on. Kiriku ees oli topeltaed, mis ümbritses kitsast kirikumõisa põlluriba, mille pastor köstrile kasutamiseks oli andnud. Sisemine värav (*Eingang*) koristati täielikult ära (kiriku ees olevate puude juures) ja maad laiendati kirikuaiani. Köstri elamise vastas olev kirikuaia vana värav muudeti kiriku peasissekäiguks. Saaremaa müürsepad (*Öselsche Maurer*) ehitasid uue [võlvitud] värava (*Thor*), sakslasest tisler valmistas väravauksed (*Pforten*), pärast seda, kui ta oli kirikus orelikoori (*Orgelchor*) ühe sülla võrra laiendanud. Viimane toimus orelikassa kulul, nagu näitab arve arveraamatus. Teine värav (*Pforte*) ehitati kirikumõisa sissesõidukoha juurde köstri elamise ja kirikuaia vahele. Selle ehitasid kirikumees ja *Jüri Kois*. Hiigelsuur aed (*Riesenzäune*) sissesõidukohal lasti alla kraavi (*die Riesenzäune in der Einfahrt wurden in Gräben gesenkt*), mis oli kividega vooderdatud. Köstri aia juures olevasse sissesõidukohta sai nüüd samuti kiviaed laotud (*Der Zaun an des Kösters Garten in der Einfahrt wurde ebennfalls jetzt gestapelt*). Lõpuks laoti veel kirikumõisa aia ja mõisapõllu vaheline kõrge kiviaed ümber. See töö kestis kokku 7 nädalat. Suurim tööliste arv päevas oli 85 hinge ja viimase 2 nädala jooksul tegid tööd enamasti vanad naised kirikumehe järelevalve all, kuna tugevamad töölised said juba põllutööga ennast edasi aidata.

Seega oli [nälja]hädale sel aastal enam-vähem piir pandud. Heina- ja lõikustööd andsid vaestele inimestele suveks ja sügiseks tööd ja leiba. [L 26p] Lootused ilusale saagile nurjusid aga täielikult ja nälg jõudis juba talvel kohale nagu relvastatud ratsaväelane (*der Hunger kam schon im Winter wie ein gewappneter Ulan heran*). Väljarändajate parved liikusid läbi meie kihelkonna, mis asus suure tee ääres, Tallinna poole. Nad tõid meile kaasa rõugeid, sarlakeid ja tüüfust. Kui meie väikeses kihelkonnas oli juba 1868. aastal 158 surnut, siis võis nende arv 1869. aastal pea kahekordistuda, milleks nälg ja kehv ning napp toit palju kaasa aitasid. Plaan eemaldada Jõelähtme mõisalt ja talupoegkonnalt neid koormav kirikumõisa ja köstri kasuks seatud karjatamisservituut (*Weideservitut*), mida juba pikka aega ette valmistati, viidi selle aasta sügisel lõpuks ellu.

Kirikumõis sai vastu (*als Äquivalent*) vana nõndanimetatud kirikumõisa karjamaa ja väikese tüki mõisapõllust, köster kaks väikest põllutükki ja tüki karjamaast suure maantee ääres, kuhu ta endale karjamaa rajama pidi. Ma lasin tal need maatükid üles harida ja lubasin tal, niikaua kui ta köster on, kirikumõisa karjamaad kasutada, mille läbi tema sissetulekud oluliselt suurenesid, kuna ta varem oli sunnitud kalli raha eest Jõelähtme talupoegadelt endale tükikest maad rentima, mille nad talt jälle ära võtsid, niipea kui ta selle üles oli harinud. Selle kirikumõisa ja mõisa vahelise tehingu tulemusena sai kirikumõis endale oma karjamaa, millest üks tükk põllu servas on muutunud ilusaks heinamaaks, ühele tükile on aed rajatud ja üks tükk on ümbritsetud taraga ja koplina kasutusel. Kasu on silmnähtav.

1869.

1869. aasta algas kõige süngemate tulevikuväljavaadetega. Haigused, surm, häda (*Not*) ja viletsus (*Elend*) olid igas külas, igas majas rikkalikult esindatud (*reichlich vertreten*). Toidupuudus kasvas [L 27] iga päevaga. Kartul, mis 1868. aastal rikkaliku saagi andis, hakkas mädanema ja nii oli vaestelt viimanegi abi ära võetud. 1867. aasta suvel ja sügisel sadas vahetpidamata, 1868. aasta paistis silma enneolematu põuaga. Mõlemal aastal saak hävis. Magasivili oli täielikult välja laenatud, tagasi polnud midagi toodud, rukki hind kerkis kuni 225 rublani lastist ja seda ei olnud sugugi mitte saada. Kartul maksis 3 hõberubla tünder, oder 160 rubla last. Päästeingliks selles hädas osutus Abiandmise Komitee Tallinnas, mis väsimatult annetusi kogudes ühegi vaeva eest tagasi ei kohkunud, et abi anda. Ma tunnen end kohustatuna siinkohal nende härraste nimed üles tähendada. Komitees oli 12 inimest:

vabahärra Bernhard von Üxküll
 Sündik O. Riesemann
 F. von Samson
 Arthur Girard von Soucanton
 F. von Zur Mühlen
 Kindralsuperintendent W. Schultz
 A. von Stackelberg
 A. Eggers
 F. Kühne
 Dr. O. Girgensohn, superintendent
 W. Greifenhagen
 K. Petzold

Juba selle aasta jaanuaris oli kohalik pastor kirikuvöörmündrid nõupidamisele (*Konferenz*) kokku kutsunud, et saada koguduste hädaolukorrast selget pilti. Selgus, et kohe tuli tegevusse asuda. Kõigepealt tuli leida tööd vaestele naistele ja nimelt teravilja eest tehtavat tööd, kuna vaesed inimesed ei osanud rahaga midagi peale hakata. Abiandmise Komitee andis 230 rubla ja 18. jaanuaril 40 leisikat lina ning kohe sai soojas leeritoas linatöödega alustatud. 12 kõige vaesemat Jõelähtme vabadikunaist puhastasid ja sugesid [linu]. Nad teenisid ainult 1 toobi tangu päevas ja olid õnnelikud, et neil oli võimalus seda teenida. Ühe toobi tangude hinnaks arvestati 9 kopikat hõbedas. Kui see töö otsa lõppes, ilmus kohale hulk naisi, kes nüüd ketrama hakkasid. Taku ketramise töötasuks sai arvestatud 1 toop leisikas, lina ketramise töötasuks [L 27p] 1 ½ toopi leisikas. Poleks materjal nii hämmastavalt halb olnud, oleksin ma veel linu juurde palunud, kuna nõudmine oli suur. Vahepeal ühinesid ketramistöödega ka mõned mõisad. Saha, Maardu ja Kostivere olid linu ostnud ja jaotasid oma vaestele materjali veel soodsamate hindadega, kui mina pakkuda sain, mille tagajärjel tung pastoraati muutus väiksemaks. Kedratud lõng sai jällegi antud teistele vaestele kangakudumiseks ja saadud kangas sai jällegi odavate hindadega vaestele inimestele maha müüdud. Peale selle tuli toita suurt hulka orbusid, haigeid ja vanadusest väeteid, nii et jaanuaris ja veebruaris läks välja last tangu, mida mölder Kant Joal tasuta jahvatanud oli. Kedruse müügi eest tuli sisse 95 rubla, mis märtsikuu alguses jällegi tangude vastu vahetati. Komiteelt paluti jälle abi, kuna, et kerjamist ära hoida, tuli iga päev 57 lapsel koolides kõht täis süüa ja seeläbi koole ülal pidada. Need ülalpidamiskulud olid: Kostivere – 14 rubla 67 kopikat, Jägala – 18 rubla 99 kopikat, Maardu – 12 rubla 63 kopikat, Randvere – 15 rubla 99 kopikat, Saha – 8 rubla 28 kopikat. Lisaks laste toitmine lihavõttepühadel, et takistada nende jooksmist linna, mis läks maksma 14 rubla 54 kopikat.

Märtsi lõpuks oli tööd otsivate inimeste hulk nii suureks läinud, et ma otsustasin eelmise aasta [kivi] aiatööd jälle käsile võtta. Komitee eraldas mulle 400 rubla hõbedas, mis saabus 16. aprillil. 31. märtsil algasid kirikumõisa täiesti lagunenu põllupiirdeaedade ümberladumistööd. [L 28] Kõigepealt lammutati vana aed ja laoti siis maasse kaevatuna uuesti üles. Seejärel laoti samal viisil ümber külakõrtsi vastas olev aed ja selle jätk mõisapõllu piiril kuni kirikumõisa aiani, siis laoti täiesti uus piiriaed aiani ulatuva põllutüki, hiljuti rajatud kopli ja mõisapõllu ning mõisa rehe vahele, siis piiriaed nimetatud kopli, kõstri kapsaia ja kirikumõisa uue aiatüki ning kirikumõisa karjamaa vahele. Seejuures koristati täielikult ära vana kivist aiapiire, mis nägi välja nagu rusuhunnik (*Steinschutthaufen*) ja oli ümberkukkumise äärel (7 jala kõrgune),

vana karjateed Schüdlöffeli allee juures (*an der Schüdlöffelschen Allee*) pikendati pärast sügava kraavi kinniajamist aiani ja piirati pihtaiaiga (*Pallisade*), pihtaia taha kirikumõisa põllu vastu rajati uus kivikraaviga karjatee, mis läbi värava karjamaale suubus. Vana piirdeaed kirikumõisa põllu ja karjamaa vahel lammutati (niisamuti põlluservas looklev rusuhunnik ja ehitati uus, mis kulges uuest karjaväravast sirgjoones Tooma talu (*am Thomaschen Gesinde*) juures oleva piirikivini ja sealt uuesti sirgjoones köstri heinamaa piirinurgani. Lõpuks ehitati veel üks uus aed kirikumõisa karjaõue ümber ja kaevati kraav loomalauda nurgast kuni leeritoani, pärast vana, hoovini ulatunud kraavi kinni ajamist. Nende tööde käigus koristati ära pastoraadimaja esise põllu ääres olnud lagunenud aed kuni tallini ja samuti talliõue ning aia vaheline lagunenud kiviaed. Viimase asemele tuli pihtaed. Saadud kividest ehitati aia ja puust küüni vahele uus kuur. Lõpuks tarastati veel kahest küljest köstri elumaja vastas olev uus köstri maa [L 28p], kiriku ees olevale, Jõelähtme mõisa omaniku poolt kirikule kingitud platsile kiriku ees rajati plats talupoegade hobuste kinnisidumiseks, samuti ehitati Ülglise tee äärde köstri maa piirile madal maasse kaevatud aed.

Kogu see töö kestis alates 31. märtsist kaheksa nädalat. Päevas töötas siin umbes 100 inimest ja neid kõiki varustati kirikumõisa poolt iga päev leiva, tangu ja kartulitega. Alguses küpsetati kirikumõisas iga päev kolmes ahjus leiba, hiljem aga toodi Tallinnast 3 korda nädalas 2 vankrikoormat leivatehases tehtud leiba (*Maschinenbrod*), à 40 leisikat.

Niipea kui heinatöö algas, lõppes töö kirikumõisas. Abi, mida talupojad kihelkonnas nende tööde läbi pakkusid, andis tulemuse, et väljarändamispalavik ei haaranud kedagi. Nüüd tuli aasta alguses ette juhtumeid, et lapsevanemad oma lapsi, selle asemel, et neid kooli saata, kus nad süüa said, linna kerjama saatsid. Siin tuli midagi kiiresti ette võtta. Need lapsed võeti minu palvel Abiandmise Komitee poolt Tallinnas kinni ja koostati mulle nimekiri. Vastav talitaja (*Tallitaja*) tõi jooksikud tagasi ja need said vajaliku keretäie vitsu (*eine gehörige Tracht Ruthen*) ja nad saadeti jälle kooli tagasi. See aitas suurepäraselt ja ärajooksmised lõppesid täielikult.

[L 29] 1869-1877.

Järgnevad ülestähendused panen ma paberile oma vangikongis Tallinna lossis (*Gefängnißselle im Revaler Schlosse*).

Aastatel 1869-1877 ei kirjutanud ma kroonikasse kahjuks midagi. See oli koolide asutamise aeg. Koolid asutati kõikidesse piirkondadesse (*Gebieten*). Ainult Jõelähtme vald jäi ilma koolita, mille ta kunagi kindlasti saab, kuna eestlasest mõisaomanik Waldmann²⁰⁴ ei pidanud kooli loomisest suurt midagi. Niisiis on olemas järgmised koolid:

1. Jägala kool, 2. Rummu, 3. Kostivere, 4. Ülgase, 5. Maardu, 6. Randvere, 7. Saha. Kõiki koole juhatavad tublid seminaristid ja tulemused on igas suhtes rõõmustavad.

1877/1878.

Juba pikemat aega kavatsesin ma Jõelähtme kirikut, mis seestpoolt väga trööstitut vaatepilti pakkus, ümber ehitada. Selleks puudus põhiline – raha. Astusin ehitusmeister Modiga²⁰⁵ ühendusse. Ta saatis mulle ümberehituse plaani, samuti kulude arvestuse, mis ulatusid 3000 rublani. Kuna ma soovisin, et eesti kogudus ise, ilma mõisate abita, oma jumalakoja ümberehituse kulud kannaks, kutsusin ma võõrmündrid ja teised vagad inimesed (*Frommen*) ning mõjuvõimsad peremehed ja vabadikud kokku ja näitasin neile plaane ja kulude arvestust ja tegin neile alljärgnevad ettepanekud 3000 rubla muretsemiseks:

1. Armulauapenn peaks nende jaoks, kes seda maksta suudavad ja tahavad, tõusma 10 kopikani.

2. Iga kihelkonna pearahamaksja peaks 3 aastat igal aastal 75 kopikat maksma.

3. Vabatahtlikud annetused peaksid minema ümberehituse kuludeks.

4. Seejärel tuleks kohe ehitusega alustada, et igasuguste kõhkluste tõttu kogu asi pikale ei veniks ja lõpuks vett vedama ei läheks.

1878. aastal oli Jõelähtme kogudus, millist üks pastor endale üleüldse soovida võib. See oli kristlikult ja kiriklikult meelestatud, usaldas pastorit täielikult ja oli igal pool Jumala auks valmis. Korjanduse tulemusena, mis viidi kohe kokkutulnute seas läbi, kogunes 75 rubla ja kõik olid rõõmsalt minu ettepanekutega nõus. 7. [mail] pidasin ma kirikus viimase jumalateenistuse, 8. mail viidi juba kantsel, altar ja pingid kirikust

204 Waldmann, Anton, snd Tõnu Mihkli poeg Walk (?-1898) oli esimene eestlasest suurmõisnik Eestimaal, ostis 1875 Konstantin von Ungern-Sternbergi pärijatelt Jõelähtme mõisa.

205 Modi, Friedrich Ferdinand, saksa soost ehitusmeister-arhitekt.

välja ja 9. mail tulid 20 müürseppa kirikusse ja alustasid oma tööd. Kulude arvestusest on näha, kui suur ümberehitus kirikut ees ootas. See ei olnud uuendamine, vaid täielik kiriku sisemuse ümberehitamine. Miks kogudus nõustus, oli esmajoones [L 29p] asjaolu, et välja arvatud materjalide kohalevedu Tallinnast ja Raasiku jaamast, ei olnud vaja rohkem abipäevi (*Handlangertage*) teha ja kui oligi, pidi arhitekt nende eest sularahas maksma. Sellist korraldust soovitaksin ma igale pastorile sarnaste ettevõtmiste puhul, kuna abipäevad on koguduse jaoks laostava mõjuga ja peale selle puhtalt aja surnuks löömine.

Jõelähtme kihelkonnas oli 1877. aastal 980 maksumaksjat hinge (*steuerzahlende Seele*), mis tegi aastaseks sissetulekuks niisiis (980 x 75) 735 rubla, kolme aasta peale umbes 2200 rubla. Lisaks oli mul veel 200 rubla, mille ma sain Jägala mõisahärra von Brevernilt seoses tema vene õigeusku õetütre Ükskülli Metsikult ja tema vene õigeusku õdede Sophie, Olga ja Annette leeritamisega ükskõik millisel kiriklikul otstarbel kasutamiseks. Peale selle oli mul juba 600 rubla, mille ma sain minu poolt juba 1864. aastal loodud armulauakassast (vaata arveraamatut) ja esimese korjanduse tulemusena kogutud 75 rubla. Schüdlöffeli [poolt loodud] Jõelähtme vaestekassas oli 1000 rubla suurune kapital. Kuna koheselt läks vaja sularaha, paisati see viimane laenu näol (*leihweise*) ehitusse ja pärast tuli koos 5-protsendilise intressiga hingemaksust (*Seelensteuer*) tagastada, mida ka tehti.

Ümberehituse kulud ulatusid 3500 rublani,
kirikuhoovi teede puhastamise ja rajamise kulud 50 rublani,
intressid laenuks võetud rahalt olid 200 rubla,
kokku 3750 rubla.

Seejuures tuli sisse:

hingemaksu näol 1735 rubla (460 rubla jäi saamata),
armulauakassast 600 rubla,

armulaua- ja korjandusraha näol 1234 rubla,

Baverni raha 200 rubla,

kokku 3769 rubla.

Hingemaksu jäid võlgu:

Ülgase – 12.38

Kostivere – 3.50

Jõelähtme – 19.15

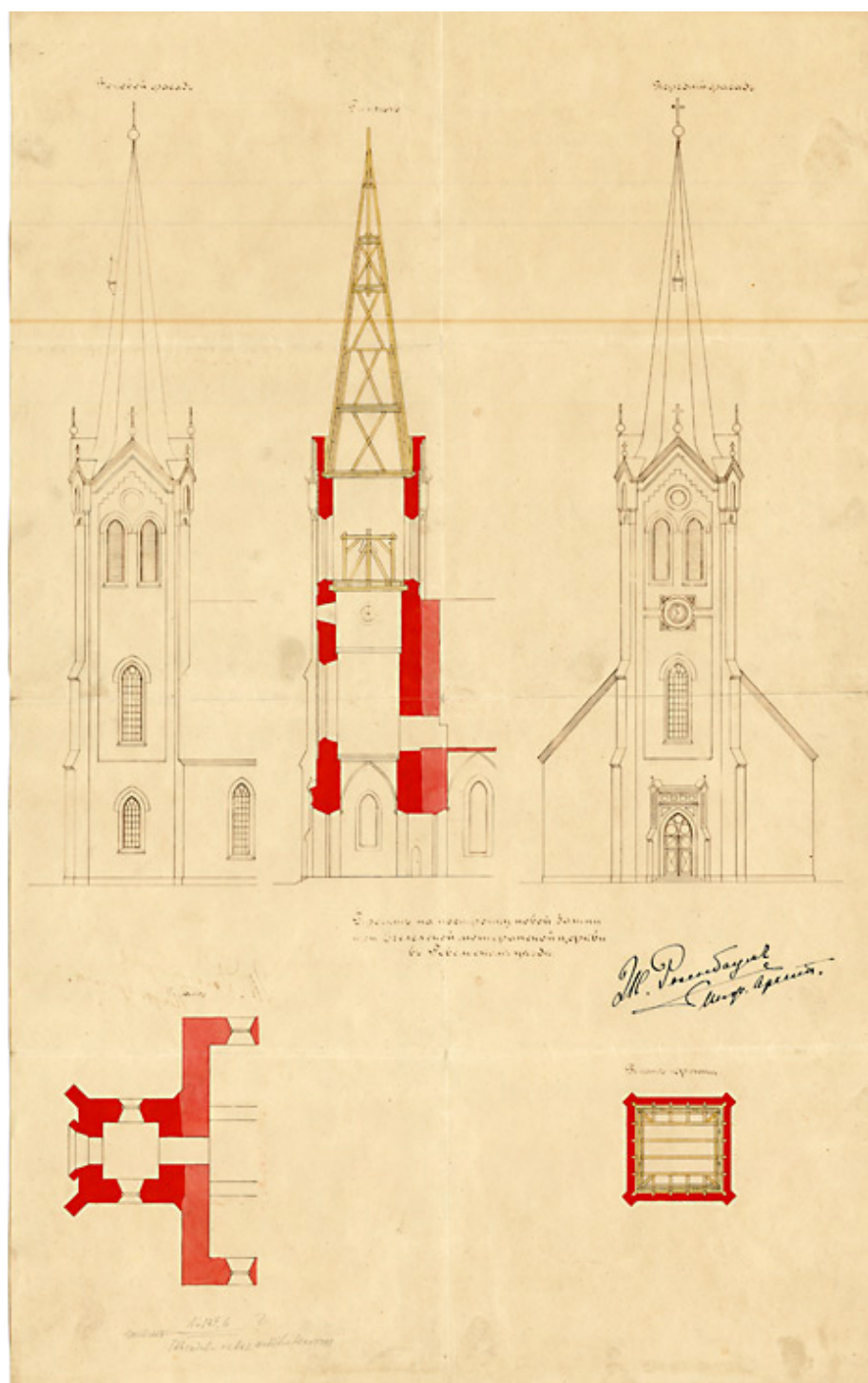
Jägala – 6.23

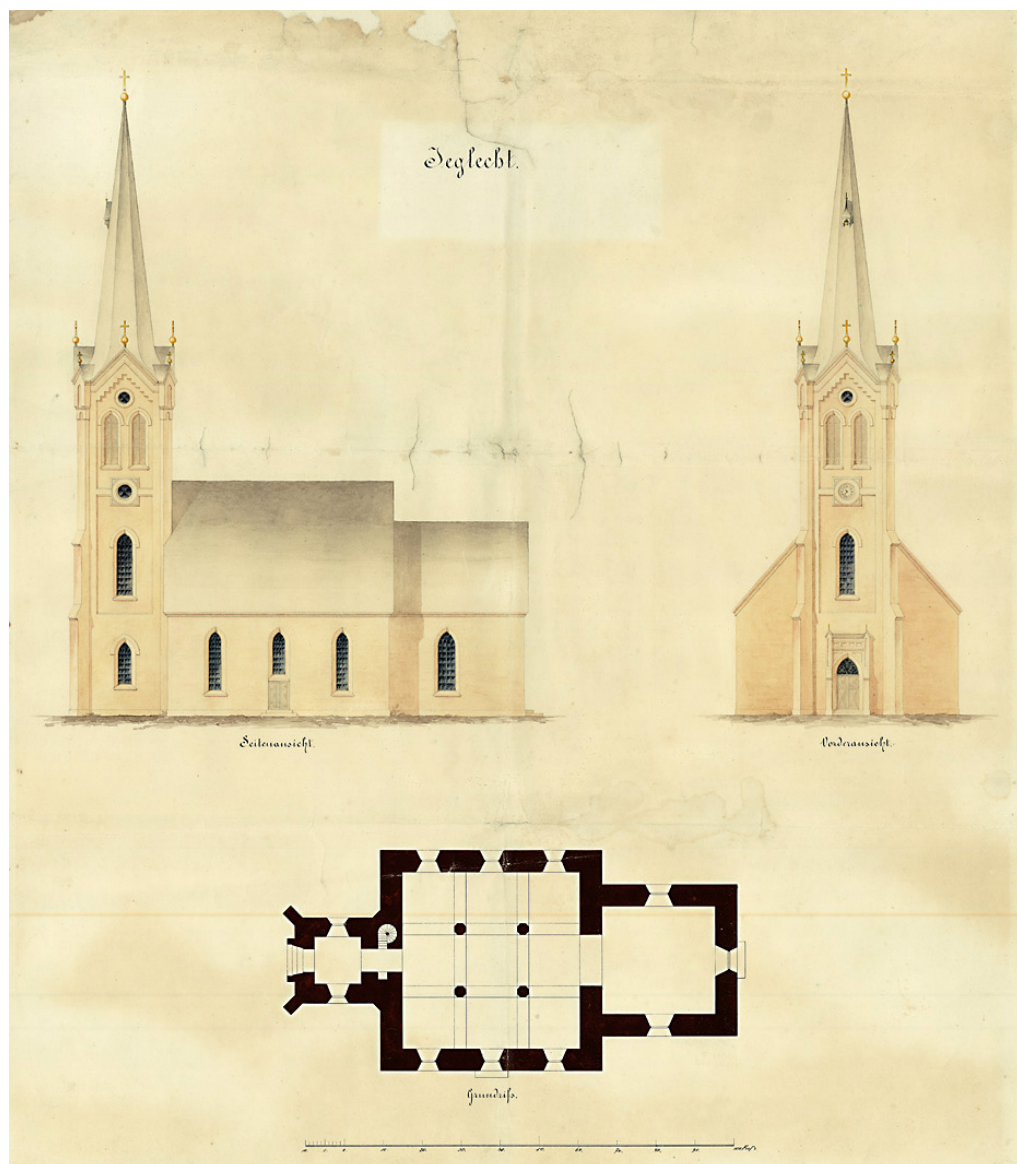
Rummu – 12.50

Saha – 145.-

Maardu – 261.24

Kokku: 460.00

Ehitusmeister Friedrich Ferdinand Modi ümberehitusplaan 1877. aastast.

Seda pole ka ära makstud, kuna 1880. aastal tungis kogudusse läbi nooreestluse (*Jungehstenthum*) (Jakobson oma „Sakalaga”) kuri vaim (*böse Geist*), lisaks tuli väljarändamine eldoraadosse²⁰⁶ Suhhumi (*ins Eldorado Suhum-Kale*), mis inimesed hulluks ajas, ja igasugune huvi kiriku vastu oli kui pühitud. Kurb tunnistus meie kristlaste jaoks! [L 30] Oleks kõik [raha] sisse tulnud, siis oleks kohe ka altari uuendamise saanud ette võtta, milleks tegelikult Breverni 200 rubla määratud oli. Nüüd tuli see lükata edasi hilisemale ajale, kui armulauakassasse jälle raha koguneb.

Kiriku ehituse ajal peeti jumalateenistusi Jõelähtme mõisa küünis (*Hofsscheune*), mis asus 2 versta kaugusel pastoraadist, ja kui sügisel läks mõisal küüni vaja, viidi jumalateenistused üle kirikumõisa rehte. Jumalateenistusi ja armulauda peeti rehe all. 3. oktoobril, pärast ehituse lõppu, pühitsesin ma jumalakoja arvukalt kokkutulnud koguse ees jälle sisse. Kuna ehituse ajal ja enne pühitsemispäeva ei olnud kellelgi lubatud kirikusse siseneda, oli inimeste üllatus suur, kui nad uuendatud kirikut nägid. Oli imestamist ja rõõmupisaraid ja tänamist ja kiitmist. Pühitsemise jutluse pidasin ma 1. Kuningate raamat 8:28-30 üle. Selleks pidupäevaks trükiti laululehed ja ligi 3000 laululehte jaotati välja. Oleksin ma sel päeval kohe otsustanud uut torni ehitama hakata, milleks mind kogudus tungivalt üles kutsus, oleks torn juba ammu valmis olnud. Ma olin aga ehitamisest väsinud ja lükkasin asja edasi järgmistele aastatele, nimelt seetõttu, et ma plaanisin Randveres parajasti just samasugust kiriku ümberehitust, nagu Jõelähtmeski. Ka sealne kirik oli väga halvas olukorras (*im allerrohesten Zustande*). See sai uued aknad ja ukSED, uue altari koos altari-pildiga, mida siia maani polnud, maalitud härra von Zoege-Manteuffeli²⁰⁷ Löörast²⁰⁸ poolt, sajarubla kroonlühtri, orelikoori ja väikese torni, 1 altarikannu ja ristimisvaagna. Kõik koos läksid maksma 600 rubla, mis tuli kokku Randvere koguduses korraldatud korjanduste läbi. See oli veel soodsa aja, 1889. aasta lõpus. Kohe pärast seda algasid väljarändamised Suhhumi ja kuri vaim tuli kogudusse, algas joomine ja pidutsemine (*Fressen*), jumalakartlikkus kadus (*alle Kirchlichkeit schwand*) ja jumalakoda muutus neile tähtsusetuks ning jumalakartlikkus pilkealuseks (*Spott und Hohn*).

[L 30p] Usklike hulk Randvere koguduses on vähenenud, riigipörajate jõuk (*Rotte der Umstürzler*) suurenenud. Seejuures on Randvere, nagu ka kogu Maardu majoraatmõisa kogukond mõisaga maade pärast (*in agraren Angelegenheiten*) ettearvamatus sõjas (*in einem gar nicht*

206 Ülekantud tähenduses „eldoraado” – rikkusemaa, õnnemaa.

207 Zoege-Manteuffel, Otto von (1822-1889), maalikunstnik, õppis Düsseldorfis akadeemias.

208 Harmi mõisa karjamõis Kose kihelkonnas.

abzusehenden Kriege). Kui eesti talupojad oma mõisaga sõjajalal on, läheb see kirikule alati kalliks maksma (*bluten*). Nii on see ka siin. Kiriku ja pastori jaoks ei taha nad enam midagi teha, kirikumakse ei taha nad maksta, kirikuhooneid ei taha nad enam parandada. Lühidalt, nad ütlevad end nii öelda kõikidest oma kiriklikest kohustustest lahti. Nii on lood Randveres, Maardus, Sahas, Nehatus. Teised kogukonnad küll kuuletuvad, aga ka seal hakkavad maasuhted sassi minema.

Kiriku ehitusel oli halb järellugu (*böses Nachspiel*). Tööliste hulgas leidis palju inimrämpsu (*Schund*), päevavargad ja joodikud tulid tööle ja läksid mõne aja pärast jälle minema. Ehitusmeistri palvel maksin ma kõigile töölistele päevapalga välja. See toimus minu kabinetis (*Studierzimmer*). Ühes oma kirjutuslaua sahtlis hoidsin ma päeval (*den Tags über*) ehituskassat. Seda nägid kõik, kes oma päevapalka vastu võtsid. [Jndal²⁰⁹ detsembril 1878 olin ma kogu päeva ametiasjus Rummu külas ja tulin õhtul 8 paiku koju. Olin väsinud ja mul oli tugev peavalu, mistõttu ma andsin pärast teejoomist omastele korralduse varakult magama minna. Mul ei olnud kombeks magamistoa aknaluuke lukustada, kuna ma seal murdvargaid ei kartnud, sest aken oli väga kõrgel. Just siis, kui kell söögitoas 12 pauku lõi, ärkasin ma kõva müra peale üles, tahtsin üles tõusta ja järele vaadata, mis seal on, jäin aga seejärel uuesti magama. Kell 2 äratas mind toatüdruku hädakarje. Ta oli tuppa läinud, et kella vaadata ja leidis minu kabineti akna katki olevat. Kõik minu raamatud ja kirikutähed olid lumega koos ja vedelesid läbisegi põrandal. Söögitoas oli 2 kappi, kus oli meie parem laua- ja voodipesu, lahti murtud ja tühjaks tehtud, hõbedakorv, kus hoiti kasutuses olevat hõbedat, tühjendatud ja vedeles põrandal. Eestois oli riidekapp lahti murtud [L 31] ja kõik kasukad olid puudu. Minu naise ilus rebasekasukas ja 3 minu kasukat olid läinud. Miks peabki ühel maapastoril 3 kasukat olema ja veel nii kallid? 3 kasukat olid 500 rubla väärt ja minu naise kasukas maksis 300 rubla. Öösel oli natuke lund sadanud, mistõttu võis selgesti näha, et vargad kahe kahehobusesaaniga meid külastanud olid ja nimelt viitasid jäljed voorimeherakendile. Kogu kahju ulatus kuni 1800 rublani. Minu kirjutuslaua sahtel, kus ma ehituskassat hoidsin, oli ära lõhutud. Raha, mille järele kelmid tulid, nad ei leidnud, siis hüvitasid nad oma kahjusid teiste asjade vargusega. Ma saatsin kohe oma kutsari Mart Pihlakase (*Pichlakas*) ja Jõelähtme vallakirjutaja Oviiri (*Owir*) Tallinna ja andsin neile 25 rubla kaasa, et nad kõrtsides viina välja tehes (*bei gehörigen Brantweinspenden*) varaste ja voorimeeste jälgi otsiksid. See õnnestus neil täiuslikult. 24 tunni pärast olid mõlemad voorimehed ja kuus petist

209 Kuupäev on nähtavasti mõeldud hiljem märkimiseks, kuid jäänud märkimata.

(*Gauner*), kes mind külastanud olid, politseisse toimetatud. Mina nägin kogu seda seltskonda politseis ja pean tunnistama, et ma olin õnnelik, et ma öösel üles ei tõusnud. Need 6 mõrtsukat (*Mordgesellen*) oleksid mulle igal juhul otsa peale teinud. Uurimine kestis pool aastat, vaatamata salgamisele mõisteti kõik kuus süüdi. Nad pidid kõik ühe aasta pikkuse vangistuse kandma, pärast vangistust tabati nad taas sissemurdmiselt ja saadeti Siberisse. Oma asjadest ei saanud ma midagi tagasi, välja arvatud baromeeter ja toos tikke (*Döschen Spitzki*). Üks kirikutöolistest oli bandes ja ilmselt oli tema eestvedaja. Mõlemad voorimehed ajasid oma hobused ära, need kärvasid (hobused nimelt). Voorimehed ise pidid 6 kuud vangis veetma.

Peale selle sissemurdmise murti veel üks kord minu hobusetalli sisse. Siis varastati mult kõik hobuseriistad (4 hobuse omad), mis just hiljuti olid soetatud, ja 3 korda on jääkeldrisse sisse murtud. Sealt varastati liha, võid, veini ja teisi toiduaineid.

1890. aastal lasin ma altarit uuendada ja maalikunstnik Sprengelil²¹⁰ Tallinnas uue altari pildi maalida. Altari uuendamine maksis 180 rubla. Altari pilt maksis 200 rubla. Vana pildi maalis maalikunstnik Höckel²¹¹ üle, see raamiti uuesti ja riputati altariruumi üles. Suure 36 haruga kroonlühtri kinkisin ma kirikule oma esimese abikaasa Sophie surmapäeva ja oma tütre Sophie õnnistamise päeva mälestuseks. Kroonlühter maksis 185 rubla. Punasest kalevist kullakarva poordiga altariteki [L 31p] kinkisin ma kirikule oma tütre Julie õnnistamise päeva mälestuseks. Tekk maksis 100 rubla. Korjanduse teel kogutud raha eest osteti 1883. aastal luterluse mälestuspüha tähistamiseks kaks kroonlühtrit, veel 2 kroonlühtrit osteti keiser Aleksander III troonimise mälestuseks. 4 kroonlühtrit maksid kokku 386 rubla. Ristimisvaagen on kingitus minu abikaasa Anna Marie poolt, sündinud Bolton,²¹² kaks altarikannu osteti korjandusrahadega. Ristimisvaagen maksis 40 rubla, altarikannud maksid 84 rubla. Ka Randvere ja Prangli kirikule osteti korjandusrahadega kummalegi 24 tulega kroonlühter, altarikann ja ristimisvaagen. Üks kroonlühter maksis 100 rubla, kokku 200 rubla. Ristimisvaagnad kokku maksid 40 rubla, altarikannud kokku 100 rubla. Prangli [saare kabeli] tornile lasin ma uue katuse panna ja tugeva raudplekiga kantida (*einkanten*). Kulud kaeti korjandusrahast. Pastoraadis lasin ma teisele korrusele maja ühte otsa 2 köetavat (*warmes*) ja 1 mitteköetava (*kaltes*) toa, teise otsa 1 köetava ja 1 mitteköetava toa ehitada. Kogu ehitus läks maksma 1000 rubla. Korterid (*Wohnungen*) ehitati minu mõlema

210 Sprengel, Theodor Albert (1832-1900), maalikunstnik ja joonistusõpetaja.

211 Nähtavasti harrastuskunstnik Richard Albert Höckel (1842-1889). *Toimetaja*.

212 Lopenowe, Anna Marie (sünd Bolton) (1845-1927).

näälü²¹³ perekondade jaoks ümber, kes ka, nimelt minu naisevenna perekond, juba aastaid kortereid kasutas. Pastoraat sai selle ümberehituse läbi palju ruumi juurde. Ainult väga väikese osa ehituseks kulunud summast sain ma maksta armulauakassast, kuna seda raha läks alati vaja muudeks kirikuasjadeks ja väljaminekuteks.

[L 32] 1885. aastal saadeti üksikutesse kogudustesse tasuta venekeelne pühapäevaleht „*Сельский Вестникъ*”. Loomulikult ei lugenud seda keegi. See sisaldas lühikest pühapäevamõtisklust (*Sonntagsbetrachtung*) ja siis järgnesid teated sisekubermangude²¹⁴ külaelust ja tegemistest. 1886. aastal oli pühapäevamõtiskluse asemel igas numbris ära trükitud üks skits Neitsi Maarjast (*Marienbild*), milliseid on lugematu arv, koos andmetega kuju päritolu, imettegeva jõu ja tema kummardamisriituse kohta. Samal aastal poetas end vallakirjutajana Jõelähtme kogudusse vene õigeusk psalmilaulja ja Kostivere vene kooli koolmeister. See tegi mainitud Neitsi Maarja kujudele koguduses propagandat. Alguses ei pööranud inimesed sellele tähelepanu, aga tilkuv vesi uuristab kaljusse augu. Kuna Jõelähtme kogudus oli oma mõisahärradega rendisuhte pärast totaalselt tülis, siis tegi ta koguduses kihutustööd ja veenis kogudust õigeusku üle minema, kuna nad siis igasugusest rendimaksust vabaneksid. Mõned päevavargad (*Taugenichts*) (vabadikud) Peeter (*Peter*) Prööm ja Pihlakas (*Pichlakas*) läksid tõesti õigeusku üle, esimene ilma naise ja lasteta, teine koos naise ja lastega, ja ma kuulsin, et peaaegu kogu Jägala kogukond olevat otsustanud neile järgneda ja juba ka selle psalmilaulja (Sooni nimeline (*Soon heisster*)) vahendusel Aruküla papiga (*mit Aroküllschen Papen*) läbirääkimisi pidanud. Ta oli 19. oktoobril 1886, vahetult enne usupuhastuspüha,²¹⁵ mil ma pidasin jutluse Ilmutuse raamatu 3:11 üle, kirjeldasin hävituse koletist kiriku usuvaldkonnas reformatsiooni ajal (*schilderte den Grauel der Verwüstung auf dem Glaubensgebiete der Kirche zur Zeit der Reformation*), rääkisin hirmsatest (*scheusslichen*) Neitsi Maarja kummardamisest (*Mariendeinste*) ja Neitsi Maarja piltidest ning kujudest, tsiteerisin kohti Vanast ja Uuest Testamendist, kus selline ebajumalateenistus (*Götzendienst*) hukka mõistetakse ja keelatakse, ja nimelt: „Sa ei tohi enesele teha kuju ega pilti – sa ei tohi neid kummardada ega neid teenida.”²¹⁶ Ja: „Silmad teil on, aga te ei näe, kõrvad teil on, aga te ei kuule ega mäleta,”²¹⁷ ebajumalad (*Klötze*) on ini-

213 Nääl, saksa keeles *Schwager*, mitm *Schwäger*, on nii naisevend kui ka õemees.

214 St Venemaa sisemaa kubermangud (vastandina läänemerekubermangudele jt). *Toimetaja*.

215 31. oktoober, usupuhastuspüha, saksakeelses maailmas kannab nimetust *Reformationsfest* (reformatsioonipüha). 31. oktoobril 1517 naelutas Martin Luther Wittenbergi lossikiriku uksele teesid ja see kuupäev on saanud kokkuleppeliselt reformatsiooni ehk usupuhastuse aldaatumiks.

216 5. Moosese raamat 27:15.

217 Markuse evangeelium 8:18.

meste kätetöö, tsiteerisin Heseieli raamatust kohti, kus selliseid ebajumalaid sitajumalateks (*sitta jumalad*) nimetatakse.

[L 32p] Neid teenis ja kummardas katoliku kirik Lutheri ajal ja lootis nende imettegevast jõust abi saada, nagu ta seda tänase päevani teeb. Sellistest koledustest vabastas meid reformatsioon. Peale Jeesuse ei ole meil teist abimeest (*Helfer*) ja tema on üks ja ainus. Tema on meie aare (*Kleinod*), tema on meie kroon. Seda peame me oma usukätega (*mit Glaubenshänden*) hoidma ja kõike muud, mida meile hingeõndsuseks (*Seelenseligkeit*) pakutakse, olgu ta nii särav ja hiilgav kui tahes, pühkmeiks (*Dreck*) pidama ja mitte endid rüvetama (*besudeln*) kujude kummardamisega ja lootusega nende abile. Reformatsioon päästis meid sellistest koledusest ja meil on nüüd puhas Jumala sõna ja 2 püha sakramenti, mis meid Jeesus Kristuse juurde juhivad ja meile tema armu kinnitavad. Ja kuna meil ta [Jumala sõna] on, on meie kohustus kui evangeelne töotus sellest kinni hoida ja me peame valvama ja paluma, et mingisugused juudad meilt meie krooni ära ei rööviks ja meid vanasse ebajumalateenimisse tagasi ei viiks jne.

1. jaanuaril 1887 tuli teinegi sarnane jutlus ja lõpuks mainisin ma kroonikas neid, kes baptisti usku üle olid läinud ja mõlemaid vene õigeusku üleläninud kui evangeelse kiriku ja eriti meie koguduse jaoks surnuid, pidasin nende jaoks palve, ärgu Jumal karistagu neid nende languse pärast, vaid andku neile maad patukahetsuseks ja lasin laulu-raamatust laulda laulu nr 438,7.

Olid need jutlused, mis nii mõjusid, või kasutas Issand veel teisi armu teid, seda ma ei tea, aga see tohutu soov teise usku siirduda (*Konversionsgeliist*) oli kui käega pühitud, kõik läbirääkimised papiga katkestati ja vallakirjutaja (salmilaulja, vaatamata kõigile tema mahhinatsioonidele) aeti minema. Tema viha pöördus minu vastu. Ta läks prokurör Döpi juurde ja süüdistas mind (kaebas minu peale) (*denuncirte mich*) õigeusu kiriku, Neitsi Maarja ja tema kuju teotamises ja Jägala koguduse õigeusu kirikusse siirdumise takistamises, [L 33] samuti mõlema üleläninu teotamises, kuna ma olevat neid kroonikas nimetanud „ärälõpnuteks” („*verendete*”), kuigi nad elasid veel kui tublid õigeusklikud ja nende mälestuseks olevat kirikus matuselaulu (*Leichenvers*) lauldud. Teda ennast loomulikult kirikus ei olnud, aga mõlemad üleläninud olevat seal olnud ja tema hea sõber, Jägala kiriku vöormünder Jäetma Gustav Kallas võivat seda ka tunnistada.

NB! Gustav Kallas osutus kogu pealekaebamise loo juures peamiseks ülesäsitajaks (*Hauptwühler*) ja ta tagandati minu poolt teiste vöormündrite soovil kui [äraandja] Juudas kohe ametist. Ma võisin seda teha, kuna ma ise koos kirikueestseisjaga teda kirikuvöormündriks

ülendanud olin. Ma pettusin mehes. Ta on suur tülinorija ja salakaval valelik lojus (*Bestie*), kes ainult tänu minu eestkostele oma talukoha sai.

Döpp saatis kohe rittmeister Safonovi mulle salaja kihelkonda. Ta oli Kostiveres veneusulistele koolimajas salmilaulja Sooni juures korteris, kuhu ta valvesse jäi, kus ta öökoosolekuid pidas. 3 mainitud bandiiti, kes nende kõrval kirikus seisis ja teda nime järgi kutsusid, pidid talle teada andma, keda võiks tunnustajatenä välja kutsuda. Nii laskiski ta pärast päikeseloojangut inimesi välja kutsuda ja esitas neile küsimusi. Kokku oli nende valetunnistajate arv 15. Ta küsis: „Olid sa tookord kirikus?” „Jah.” „Mida rääkis pastor ebajumalatest ja nende silmadest ning kõrvadest?” Vastus: „Neil on silmad, mis ei näe ja kõrvad, mis ei kuule jne.” Ta protokollib: „Pastor ütles, et vene õigeusu ikoonidel on silmad, mis ei näe ja kõrvad, mis ei kuule (*die griechischen öpaza haben Augen, die nicht sehen u[nd] Ohren, die nicht hören*) jne ja need on ebajumalad (*Klötze*), mis on inimeste kätetöö.” Ta küsib: „Millist inetut väljendit kasutas pastor ebajumalate kohta?” „Ta nimetas neid pühkmeteks (*Dreckgötter*).” Ta protokollib: „Pastor nimetas vene õigeusu ikooni pühkmeteks.” Ta küsib: „Kas pastor ütles, et neid kujusid ei tohi austada ja kummardada, kuna need olevat ebajumalad?” „Jah.” Ta protokollib: „Pastor ütles, et vene õigeusu ikoonide austamine ja kummardamine olevat ebajumalateenistus (*Götzendienst*).” Ta küsib: „Kas pastor nimetas mõlemat üleläninut (*Convertite*) kantslist?” „Jah.” Ta protokollib: „Ta nimetas neid „ärälopnuteks” (*verendete*), kuna nad olid vene õigeusku üle läninud.” Ta küsib: „Kas ta soovitas evangeeliumiusust mitte lahti öelda?” „Jah.” Ta protokollib: „Ta takistas kogudust, kes vene õigeusku üle minna soovisid, oma kõnekunsti läbi seda tegemast, naeruvääristades vene õigeusku,” jne. Sellele protokollile (vene keeles) peavad kõik alla kirjutama.

Siis ilmub ta 14 päeva hiljem pühapäeval kell 8 hommikul minu juurde pastoraati ja soovib minuga vestelda. Ta küsib, millest ma usupuhauspühal ja 1. jaanuaril 1887 [L 33p] jutlustasin ja kas ma oma jutluses rääkisin ka vene õigeusu kirikust? Ma eitasin viimast. „Minu koguduse liikmed väidavad aga seda.” Ma küsin talt, kas ta on siia tulnud, et mind üle kuulata (*inquiriren*) ja protokollile koostada. Sellisel juhul ei ole ma tema käsutuses, esiteks, kuna see on minu tööaeg (*Amtszeit*) ja teiseks, ilma konsistooriumipoolse korraldusega ei kavatse ma talle aru anda. Ta seletas, et tal pole kavas ei mind üle kuulata ega protokollile koostada, vaid ta olevat prokuröri soovil siia tulnud, et seoses pealekaebusega minuga ainult natuke vestelda. Jutt oli tähtsusetutest kirikuasjadest ja ma pidin tema palvel teatavaks tegema, mis usupuhauspüha

meile, evangelistidele tähendab. Siis jõi närukael (*der Schuft*) kohvi ja lahkus.

Olles meeskohtusse välja kutsutud, leian ma eest: 1) tema poolt koostatud minu koguduse liikmete tunnistuste mahuka protokoll ja 2) protokoll selle kohta (*ein dito darüber*), et ma ei olevat viimaste avaldustele üldse mitte vastu vaieldud, vaid nendega täiesti nõustunud. Ma võtsin endale mõlemast protokollist ära kirja ja koostas vastukirja, mille meeskohtunik vastu võttis. Selle võtsin ma kohtupäeval istungile kaasa ja lugesin Döpi juuresolekul ette. Minu kaasabita ja üleskutseta olid minu poolt tunnistama tulnud 12 tunnistajat: köster Jackumberg, härra Waldmann, ruteenlane (*der Rutene*)²¹⁸ *Constantin Arbusow* (rätsep Kostiveres), koolmeistrid Redlich ja Kallasim, Kostivere vöörmünder Juhan Sepp, Ülgase vöörmünder Hindrek Tönn (*Hinrek Tön*), Kostivere peremees *Mart Toom*, Kostivere meier Brandt, Rummu vöörmünder Hindrek Tohver (*Hinrek Tohver*), Kostivere peremees Mart Lund, Jöelähtme peremees Saarmaak ja veel paar inimest, kelle nimesid ma enam ei mäleta. Kõik nad väitsid, et ma olevat kirikus vene õigeusu ja selle piltide (*Bilder*) üle arutlenud, ka olevat ma kirikus soovitanud vene õigeusku mitte üle minna, [L 34] et ma mõlemat üleminejat mitte „ärälõpnuteks”, vaid kui evangeelse kiriku jaoks surnuteks olevat nimetanud, et üldse ei saavat rääkida kantslist vene õigeusu kiriku teotamisest ja et ma olevat jutlustanud kooskõlas piibliga (*schriftgemäss*) ja et nad tunnistavad end kõik täielikult selle piibliõpetuse (*Schriftlehre*) pooldajaiks. Sellele järgnes üksikute vastaspoole tunnistajate ülekuulamine (süüdistaja ja tema tunnistajad). See kestis 5 tundi. Kell oli vahepeal saanud 5 pärastlõunal. Seejärel kutsuti mind koos minu süüdistajaga risküsitlemiseks jälle ette. N. N.²¹⁹ kutsuti ette ja talt küsiti: „Jääd sa oma pastori vastu antud tunnistuse juurde?” Ta küsis: „Millise?” „Selle juurde, mis on kirjas rittmeistri poolt koostatud protokollis ja millele sa alla kirjutasid?” Vastus: „Ma ei tea sugugi, mida ta vene keeles sinna kirja pani.” See loetakse talle tõlkes ette. „Seda ei ole ei pastor ega mina öelnud. Ta ei rääkinud sugugi mitte vene õigeusu piltidest, vaid ta rääkis ebajumalatest, kellel silmad on, mis ei näe, muud midagi. Seda ütles ta küll, et Neitsi Maarja on tavaline inimene (*ein bloßer Mensch*), aga see on ka piiblis kirjas.” Süüdistajapoolne tunnistaja Mart Remmelt läks oma tunnistustes isegi niikaugale, et julges prokurörile öelda: „Te tahate, et ma õigeusklikuks hakkaksin, *aga mina wene usku ei heida mitte*.” Nii ei olnud tunnistajad, väljaarvatud mõlemad üleminejad, üksmeelel,

218 Venelane.

219 Nomen Nominandum = nimi jääb nimetamata. *Toimetaja*.

kas ma mainisin vene õigeusu ikoone (*griechische kujud*) või mitte. Ainult Jägala vöörmünder *Jäetma* Kustas Kallas mainis, *et ikka oli wist jut wene kujudest, kel silmad on, mis ei näe*. Nende tunnistuste tulemusena kutsuti rittmeister Safonov järgmiseks kohtupäevaks tema imeliku (*merkwürdige*) protokollu tõttu välja ja kuna ma minu kohta koostatud protokolliga seoses samuti protesti avaldasin, tuli läbi viia vastastamine tema ja minu vahel. Ta ilmus, aga mitte üksinda, vaid Döpi poolt saadetuna. Döpp avaldas protesti minuga vastastamise vastu. Teda kuulati üle üksinda ja pärast seda, kui ta lahkunud oli, kutsuti mind sisse ja Döpp teatas mulle, et see, mida rittmeister kirjutanud on, olevat määrav. Ma usun, et ma ei ole oma elus [34p] nii vihastanud, kui selle selgituse peale. Ma karjusin Döpi peale: „See ei ole tõsi, ta valetas, ta oli tunnistajate ütlused valesti protokollu kirja pannud, ta tegi seda ka minu puhul, need protokollid sisaldavad valesid, ükski vägi maailmas ei sunni mind neid õigeks tunnistama.” Döpp oli kuratlikult rahulik (*hat teuflische Ruhe*). Ta palus mul ülima rahuga mitte ägestuda. Rittmeister olevat vannutatud mees. Ma karjusin: „Mina ka!” Ta olevat keisri poolt ametisse määratud. Mina karjusin: „Mina ka ja tema kui selline valetas.” Ta rahustas: „Need on ainult juurdluse (*дознание*) protokollid ja nendel pole tähtsust.” Ma karjusin: „Siis visake need tulle, mis juurdlus (*дознание*) on, seda ma ei tea, aga seda ma tean, et need sisaldavad valet (*сование*) ja ma ei tunnista neid õigeks ja ma palun siia kogunenud meeskohtunikel, selle minu selgituse (*Erklärung*) protokollida,” mida ka otsekohe tehti. Seejärel keerasin ma Döpile selja ja jätsin härrade meeskohtunikega hüvasti ning lahkusin. Sellest ajast saadik ei ole ma närukaela (*Schuft*) Döppi, kes pidi kohtus minu kaitsjana üles astuma, enam näinud, ei, siiski, ükskord kohtusime juhuslikult tänaval, aga ma ei tervitanud teda. Meeskohtu istungil mõisteti mind täiesti õigeks.

Döpp võttis õigeksmõistva otsuse enda kätte, hoidis seda 6 kuud, vaatamata kõikidele meeskohtu nõudmistele see tagasi saata, enda käes ja toimetas selle viimaks vahetult enne Tallinnast lahkumist jälle meeskohtu kätte koos edasikaebusega kohtuotsuse peale, millises ta Safonovi poolt koostatud protokollu määravaks ja kõiki minu tunnistajaid äraostetuteks nimetas ning mind uuesti artikli 182 alusel süüdistas. See uus süüdistus tuli Senatisse edasi toimetada. Artikkel ütleb: „*Изобличенные в так называемом кощунстве, то есть язвительных насмешках, доказывающих явное неуважение к правилам или обрядам церкви православной, или вообще христианства, приговариваются к заключению в тюрьме на время от четырех до восьми месяцев.*”^{220,221}

220 Transkribeeritud kaasaegsesse vene keelde.

221 Jumalateotuse, see tähendab õelate naljade eest, millega näidatakse üles selget lugupidamatust õigeusu kiriku reeglite ja rituaalide või kristluse vastu üldiselt, karistatakse nelja- kuni kaheksakuulise vangistusega.

[L 35] 8. juunil 1893 määrati mulle senatis Döpi edasikaebuse alusel 8-kuuline vangistus ja 8-kuuline, st kõrgeim karistus sellepärast, et ma kangekaelselt tõrkusin end ebaõiglaselt süüdi tunnistamast. Minu kaitsja Peterburis, kellele ma üldvolikirja tegin, ei tulnud kohtuistungile. Selle kõik korraldas püha Döpp (*der heilige Döpp*) ja saavutas sellega ebameeldiva [inimese] kuulsuse, pannes oma vana õpetaja 68. eluaastal ja 35. ametisoleku aastal vangi. Ta kuulutas siin Tallinnas ükskord ühele daamile, et ta saadab (*expedieren*) kõik Eestimaa pastorid Siberisse. No see ei ole tal küll õnnestunud, aga kaks pastorit pani ta siiski kinni, ametivenna Christophi, kelle ta kui nihilisti üheks aastaks Astrahani pagendas, ja minu, kelle ta kui jumalateotaja türmi pani, kus ma just praegu vangina oma üksikkambris nr 16 (*Тюремная клаузура № 16*) kui vahialune pastor Paul Loppenowe istun. Üksikkamber on Eestimaa kubernereri vürst Šahhovskoi²²² erikorraldusel ülimalt puhtaks ja korda tehtud. Läbi trellitatud akna avaneb mulle ilusaim vaade Rocca al Marele (*Rocalmare*). Minu laial aknalaul toretsevad ilusaimad lilled, härra aednik Dietrichi ja teiste sõprade armuannid. Tänu kubernereri headusele ja mu vana sõbra krahv Alexander Rehbinderi Kodasoolt ja Rummust eestkostmisele, on mul vanglas nii vaba elu, nagu ühel vangil üldse olla võib. Mul on oma mööbel, oma söök, raamatud, ajalehed, vein (konsul Nicolai Kochi armuand), kirjutusmaterjal, võin igal ajal kõikidest, paljude jaoks suletud, väravatest läbi õue lossihoovi minna ja ennelõunal, alates 15. augustist kogu päeva, kubernereri aias viibida. Külalisi võin ma igal ajal vangla kontoris (*Comptoir*), mis asub väljaspool vanglat, vastu võtta. Ma istun siin juba alates 10. juulist, mil ma naise ja lapsed, oma koguduse – kõik maha jätma pidin ja peaksin niisiis kuni 10. märtsini vanglasse jääma. Minu perekond jäi Jõelähtmele, minu majapidamise võttis köster üle, minu armsad ametivennad praostkonnast asendavad mind kirikuametis. Leeriajaks on vikaar Girgensohn²²³ Noarootsist Jõelähtmele määratud. Suvel on siin talutav, mida mulle pikk talv toob, seda teab vaid Jumal üksi! Mis saab olema vangistuse tagajärg (*Nachspiel*), teavad Jumal ja Pobedonostsev (*Pobedonoszeff*).²²⁴ Ma talun rõõmsa südamega häbi, mis mulle evangeeliumi pärast on osaks saanud ja ma olen kindel, et niipea kui Issanda tund on tulnud, vabastatakse mind sellest lõvikoopast. Ma ootan seda tundi kannatlikkuse ja andumusega. 26. juulil saatsin ma Tema Majesteedile palvekirja, kus kirjutasin, et ma

222 Šahhovskoi, Sergei (1852-1894), 1885-1894 Eestimaa kuberner, tsiviilauastmelt tõeline riiginõunik.

223 Girgensohn, Hermann (1867-1922), 1892-1894 Eestimaa vikaarõpetaja, 1895-1901 Reigi koguduse õpetaja, 1901-1906 Rapla koguduse õpetaja, 1908-1920 õpetaja Novorossiiskis.

224 Pobedonostsev, Konstantin (1827-1907), Vene riigitegelane, jurist, 1880-1905 Sinodi prokurör.

olen korralikult (*correct*), vastavalt oma usutunnistusele jutlustanud [L 35p] ja selle eest mõistis senat mind süüdi. Süüdistaja on minu jutluse sõnu jõhkralt ja inetult moonutanud. Ma olen 68-aastane rauk, kelle tervislikku seisundit võib pikaajaline vangistus kahjustada ja ma palun armulikult tühistada kohtuotsuse tagajärjed (*Folgen des Urtheils*). Täna on 9. august 1893. Siia maani ei ole ma ühtegi otsust (*Resolution*) saanud. Minu perekond tuleb igal pühapäeval Jõelähtmelt linna, külastab linnas kirikut ja veedab pärastlõuna koos minuga kontoriruumides, kus pühapäeviti pole ühtegi ametnikku. Ma ei suuda Issandat piisavalt kiita ja ülistada selle eest, et ta oma armus mulle mu vanglakaristuse, mida ma tema tahte kohaselt kandma pean, nii kergeks on teinud, kõik mured minu südamest eemale peletanud on ning selle rõõmuga täitnud! Minu ametivennad Riias, Miitavis²²⁵ ja Tartus on pidanud üle elama palju karmimaid vangistusi kui mina.

Muidugi on nüüd, nagu mulle teatati, minu peale kaebajate rõõm suur. Vaadake, mida me teha võime. Pastori süüdimõistmine on meie töö. Seda peavad ka teised pastorid maitsta saama, mida see maitsta on saanud. Ma ütlesin nendele inimestele, kes seda mulle teatasid: „Võrreldes Juudaga, kes oma Issanda reetis, on teie rõõm veel väga väike, tema [Juudas] saavutas oma reetmisega palju rohkem. Juuda tasu (*Lohn*) kannavad nad aga ka juba südames, muidu ei oleks nad nüüd pärast reetmist kiidelnud. Juudas vabanes vererahast (*Blutgeld*), visates selle preestrite jalgade ette, need juudad on aga nii häbematud, et panid vereraha endale tasku ja kiitlevad veel sellega. Seetõttu on nad veel paa-dunud, kui Juudas seda oli. Kui teil on julgust, siis öelge seda neile, mina saan, niipea, kui olud seda nõuavad, vabaks (*frei und offen*) ja teen seda ilma kartuseta.”

1893.

1893. aasta kevadel laoti 55 rubla eest aia ümber uus kiviaed, kulud kaeti armulauakassast.

1892.

1892. aasta kevadel palusid mõned eeslugejad (nad olid ise selleks hakanud, nagu nad tavatsesid öelda, Pühast Vaimust kutsutuna), nimelt

225 Praegune Jelgava.

Mart Lund, Mart Toom, Hans Toom Kostiverest, *Hans Tohver* (*Tohwer*) Rummust, kõik tublid kristlased, mul loovutada leerituba jumalateenistuse jaoks, mis kohe pärast pühapäeva jumalateenistust läbi viidama pidi. [L 36] Siimaani pidasid nad pühapäeva pärastlõunati või õhtuti külates selliseid kogunemisi (*Versammlungen*), aga läksid ka naaberkihelkondadesse ja pidasid seal oma kogunemisi. See viimane keelati neil politsei poolt ära ja kuna nad ei kuuletunud, ähvardati neid rahatrahvi ja vangistusega. Nüüd soovisid nad minu kaitse all leeritoas oma kogunemisi pidada. Kuna nad kiriklikult meelestatud inimesed olid ja ühessegi sekti ei kuulunud, nõustusin ma meeleldi nende sooviga, ainult aeg, kohe pärast pühapäevast jumalateenistust, ei olnud mulle vastuvõetav ja tundus ebasobiv. Kuna nad aga mainisid, et nii olevat see kõikjal, kus vennastekoguduse palvemajad eksisteerisid (*herrenhutische Bethäuser*), siis ei tahtnud ma vastu vaielda. Ma seadsin aga omad tingimused: 1) kõneleda tohivad ainult nimetatud isikud, 2) ükski võõras ei tohi kõnega üles astuda, 3) nad ei tohi edaspidi enam võõrastes kihelkondades eeslugejaks käia. Seda lubasid nad pühalikult, aga ei pidanud oma sõna. Kui ma ükskord pühapäeval Randveres olin, panid nad ühe mehe Harju-Jaani kogudusest kantslisse ja ise läksid Kuusalu, Jüri ja Harju-Jaani kihelkonda kui lugejad (*als lugejad*) ja ütlesid vabanduseks, kui ma neilt seletust nõudsin, et see olevat lihtsalt nii juhtunud. Nagu ma neile öelnud olin, nii panin ma ka kohe leeritoa lukku. Siis pommitasid (*bombartirten*) mind armsad inimesed kirjadega, kus mind ristiusu vaenlaseks nimetati. Sealt tuli see ilmsiks. Nad soovisid pigem endale au saada, kui jumalariiki edendada. Nad seletasid, et vaim olevat neid tagant kihutanud minema teistesse kihelkondadesse evangeeliumi kuulutama ja sõbrad pidid tingimata ka siia tulema, kuna vaim olevat neid juhtinud. Leerituba jäi aga sellele vaatamata suletuks ja on jäänud siiani. Rummu piirkonnas Saunja külas elas juba 15 aastat liivimaa-lane *Rein Reinson*, andekas piiblitundja ja arukas mees. Tema juttude põhjal arvasin end alati haistvat temas salajast baptisti, aga ta ei teinud end sellena teatavaks. 1890. aastal rändas Harju-Jaanist sisse üks mees, nimega Ernesaks, kes ostis Saunjas 2 talukohta. Ta kuulus Harju-Jaanis vennastekogudusse, oli ka eeslugeja olnud, aga oma baptistliku õpetuse tõttu sellest loobuma pidanud. Ta ühines Rein Reinsoniga ja nad kogusid enda ümber [L 36p] mõned langenud tüdrukud ja 3 seni liiderlikku elu elanud peremeest ning 2 vabadikku ja väitsid end Püha Vaimu poolt kutsutud olevat rajama uut kogudust. Kirik olevat Paabel: head ja kurjad olevat jumalateenistusel koos ja võtvat koos armulauda vastu. Nad muutusid täielikult baptistideks, lasid end baptisti pastori Schiewe Peterburist poolt ristida, jätsid oma vastsündinud lapsed ristimata,

suhtlesid üksteisega ainult öösiti ja ütlesid end kirikust täielikult lahti. Kokku oli neid koos lastega 20 isikut. Ka Ernesaks ehitas oma maatükile (*auf seinem Grund und Boden*) ühe uue hoone kirikuks. Politsei keelas tal lõpuni ehitamise ja nii on see siiani valmimata.²²⁶ Ernesaks ja Reinson on valitsuse poolt tunnustatud baptisti koguduse nõndanimeatud pastorid. Oma sünniregistrit peavad nad kreisiülema (*Kreischef*) juures. Ma sõidan 3-4 korda aastas regulaarselt külasse ja jutlustan selle korrarikumise (*Unwesen*) vastu. Ülejäänud kogudus Saunjas on neist täielikult eraldunud ja ei võta osa nende kogunemistest, mida tihti inimesed väljastpoolt külastavad, nimelt arvukalt Harju-Jaani kihelkonnast. Viimasel ajal püüab Ernesaks teha propagandat Kuusalu kihelkonnas, kus tal on mõttekaaslasi.

1864.

Siin meenub mulle minu teisel ametisoleku aastal Randvere kabelis aset leidnud mürgel (*Randal*). Ma kukkusin halva ilmaga suurelt teelt Randveresse viival peaaegu mittesõidetaval kõrvalisel teel oma kirikuvankriga (*kiriku wanker*) ümber, kusjuures oblaaditoos läks lahti ja oblaadid said tugevalt kahjustada. Kuigi ilm oli ebasoodne, oli kohale tulnud üle 200 armulaualise. Armulaua jagamisel nägin ma oma hirmuks, et oblaatide tagavarast kõigile ei jätku. Seetõttu ma ütlesin armulaualistele, et ma murrin oblaadid pooleks, muidu tule välja. Kui nad seda aga ei soovi, siis jagan ma terved oblaadid välja, niipalju kui neid on, ja ülejäänuid teenin ma homme, pärast seda, kui ma uuesti kodunt siia olen tulnud. Nad vastasid nagu ühest suust: „Murdke oblaadid tükikideks, meile aitab sellest, kui me ka ainult raasukese saame.” Nii said kõik teenitud. Pärast armulauda kogunesid äkki altari ümber 25 naist, lapsed süles [L 37]. Ma küsisin neilt, mida nad soovivad. Nad soovisid, et ma õnnistaksin nende lapsi, keda olevat vahepeal ristitud. „Te oleksite pidanud mulle seda varem kirjutustoa (*Anschreibestube*) teada andma, et ma oleksin saanud kindlaks teha, kelle lapsed need on.” Ei, see ei ole vajalik ja seda pole kunagi tehtud!” karjusid naised läbisegi. Ma teatasin neile, et nii see ei lähe ja nad peaksid kohe, jumalateenistus oli juba lõppenud, minuga kirjutustuppa tulema, kus ma lapsed kirja panen ja tahtsin koos nendega uuesti kirjutustuppa minna ja lapsi õnnistada. Ainult seda mitte! (*Allein quod non!*) „Me ei liigu paigast, enne kui lapsed õnnistatud on.” „Kui teie ei tule,” ütlesin ma, „siis lähen

226 1893. aastal nende palvemaja [ehitamise plaan] kinnitati. P. Loppenowe.

Randvere kabel 1920ndatel.

mina.” Vahepeal olid kõik pinkidele roninud ja karjusid läbisegi poolt ja vastu (*pro und contra*). Ma eemaldusin altarist, rajasin endale mängleva kergusega teed läbi rahvamassi ja läksin kirikumajja. Naised koos oma lastega jäid maha!

Neli päeva hiljem sain ma kindralsuperintendent Schultzilt²²⁷ kirja, milles ta mulle teatas, et Randvere naised olevat mind süüdistanud selles, et ma:

- 1) olevat oma vihas oblaadid armulaua juures puruks teinud ja selle puru inimestele suhu toppinud,
- 2) olevat keeldunud nende lapsi ristimast,
- 3) ei matvat nende surnuid,
- 4) ei käivat piisavalt tihti Randveres.

Ma vastasin kaebusega kirikus toimunud mürgli peale.

²²⁷ Schultz, Ernst Wilhelm Woldemar (1813-1887), 1842-1846 Saarde koguduse õpetaja, 1846-1863 Pärnu Eliisabeti koguduse õpetaja, 1856-1863 Pärnu praostkonna praost, alates 1863 Eestimaa kindralsuperintendent, konsistooriumi asepresident ja Toomkiriku ülempastor.

Randvere kabel 1920ndatel.

Juuru praost Berg saadeti Jõelähtmele, täpsemalt öeldes Randveresse, asja uurima. Ma olin talle saatjaks. Vanahärra oli emotsionaalne kõneleja ja uskus, et kui ta oma paar pisarateregistrit valla lööb, langevad inimesed põlvili. Ta eksis. Nad olid kui kivi ja haukusid talle vastu. Nii palju sai tunnistajate abil selgeks tehtud (*constatirt*), et naiste kaebused puhas pettus oli. Kogu asi anti seejärel meeskohtule üle. 12 naisele mõisteti jumalateenistuse segamise eest 8-kuuline vangistus Pihkvas. Nad naersid kohtuotsuse peale. Ühe nädala pärast kutsus adrakohtunik nad Jõelähtme pastoraadi leerituppa välja. Nad olid ikka veel trotsi täis. Adrakohtunik luges neile kohtuotsuse ette. Nad pahvatasid kõva häälega naerma. Kui aga adrakohtunik sõduril, kes temaga kaasas oli, neid kohaletoodud keti külge aheldada käskis, siis langesid nad põlvili maha ja anusid armu. Sest see tähendas kohe jalgsi (*per pedes*) Pihkvasse minekut. Oli liiga hilja. Nad viidi hädakisa saatel minema. Pärast karistuse ärakandmist tulid kõik Randveresse tagasi ja me olime parimad sõbrad.

[L 37p] 1868.

1868. aastal lahendas pastor Danielson Harju-Jaani koguduses näljahäda ajal talle Abiandmise Komitee poolt eraldatud vilja kogudusele jaotamise üsna lihtsalt. Ta jättis jagamise vallaametnike hooleks ja et see [jagamine] alati õige mehe kätte ei läinud, on endastmõistetav. See tekitas vanade naiste seas tema vastu tormilist pahameelt. Kui ta ühel pühapäeval kirikusse astus, ümbritses teda järsku trobikond vanu naisi, kes teda siit-sealt ornaadist (*Ornate*)²²⁸ kiskusid ja üks vana naine tal vasest teeneteristi, mida pastorid Krimmi sõja mälestuseks said, kaelast rebis. Muidu oli Danielson julge, aga siis vajus tal süda saapasäärde. Ma ei mäleta, kas ta jumalateenistust pidas või mitte, aga sellest ajast ei tahtnud ta enam jumalateenistusele minna ja ainult suure vaevaga õnnestus teda kirikusse viia. Ta lahkus ka varsti pärast seda ametist, elas lühikest aega oma perega Tallinnas ja asus siis ümber oma armastatud Soomemaale. Seal tabas teda mure, kui ta oma üliandeka poja, kes Peterburis õigusteadust õppis, röövmõrvari käe läbi kaotas. Ta ise suri varsti pärast seda. Tema lesk abiellus vana, siin tuntud koduõpetajaga, kandidaat Kagelmanniga.

1869.

Aasta pärast viisin jääkeldri juures asunud sissesõiduvärava köstri elamise juurde üle ja kirikuskäijad ei saanud tulla nüüd enam oma hobuste ja saanidega kirikumõisa õuele (*Hof*), mis peale selle taimestati (*bepflanzt*). Meie eestlastel on hirm (*Greuel*) igasuguste uuenduste ees. Nii tekitas ka see uuendus suurt rahulolematust. Oli just 1. november. Leerilapsed pidid just õnnistamisele tulema. Jägala kiriku vöörmünder, suur tallalakkuja (*Speichellecker*) ja samas ka suur intrigant (*Quertreiber*) tuli vahetult enne jumalateenistust minu kirjutustuppa ja küsis, kuidas ma leerilastega kirikusse saan. Kogu õu ja kirikusse viiv tee kuni uute väravateni (*der ganze Hof so wieder Weg zur Kirche bis zur neuen Pforte*) olevat nii saane (*Schlitten*) täis, et kirikusse on võimalik jõuda ainult üle saanide ronides. Peale selle olevat kirikuukse ette end naised üles rivistanud, kes [L 38] tahavad mul riided seljast rebida, nagu see Harju-Jaani koguduses olevat juhtunud, ja mind üldse kirikusse sisenemast takistada, kuna ma olevat väravad teise kohta viinud. Ma ütlesin talle: „Selle eest, et sa mulle selliseid teateid edastada julged, oled sa sellest hetkest alates oma ametist vabastatud. Küll me leerilastega kirikusse jõuame.

228 Ornaat on vaimuliku pidulik ametirüü.

Me ronime üle saanide. Sina aga mine kiiresti oma naiste juurde ja ütle neile, et esimene naine, kes mind näpuotsagagi puutuda julgeb, saab minult sellise rusikahoobi vastu nägemist, nii et tal hambad selja tagant välja lendavad (*daß das erste Weib, welches es wagen sollte, mich mit einem Finger anzurühren, mit meiner Faust einen solchen Schlag auf seine Fresswerkzeuge von mir erhalten werde, dass ihre Zähne ihr hinten hinausfliegen würden*). Ja nüüd marss välja ja kiirusta oma sõnumi viimiseks, et ei oleks vaja sõnu täide viia.” Ta kadus ja edastas karmi kõne. Ma sammusin kiriku ees olevast rahvamurrust läbi, kõik andsid mulle teed, keegi ei puutunud mind ja kõik oli rahulik ning parimas korras.

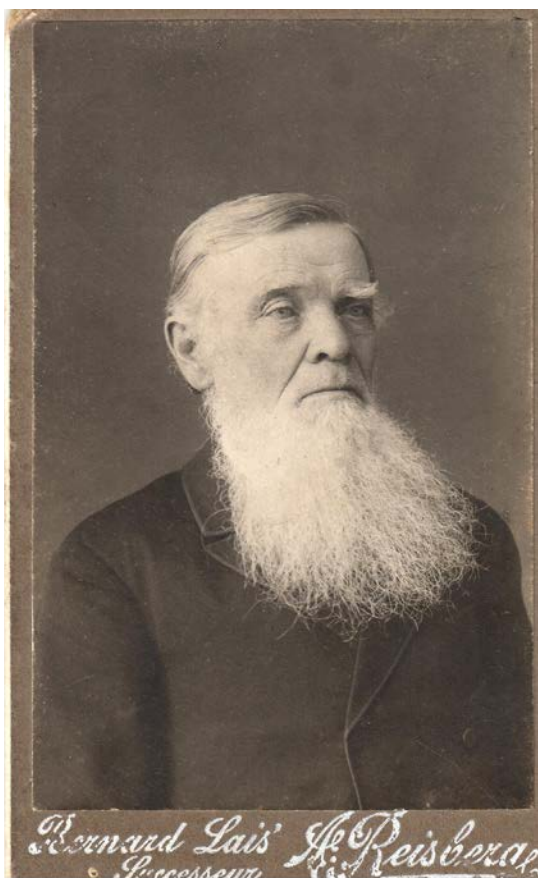
30. oktoober 1893.

30. oktoobril kell 6.10 õhtul (see oli laupäev) vabastati mind vanglast. Kuidas see sündis? Eelnevalt kirjutan ma veel üht-teist oma vanglaelust. 5. septembril toimus loterii, mida korraldas kuberneriproua haljasaladel (*auf den Anlagen*) vaeste heaks. Kuberner oli juba kaua lubanud mind minu üksikkambris külastada. Aga ta ei tulnud, kuigi ükskord veini saates oli ta oma külastamisplaanist lasknud teada anda. Et tema külas-käigule tõuget anda, saatsin ma 6. septembril kuberneriprouale visiitkaardi koos 10 rubla suuruse annetusega vaeste heaks ja ütlesin, et ta selle peale talle [kubernerile] põhjuse minu külastamiseks annaks. Juba 7. septembril kell 5 õhtul astus ta [kuberner] suurte vabanduste saatel, et ta ei olewat saanud varem tulla, minu üksikkambrisse ja andis vürstinna poolt mulle adresseeritud kviitungi minu annetuse kohta. Ma palusin tal jääda. Ta võttis minu ettepaneku vastu, suitsetas mõned paberossid, jõi 2 klaasi minu valget majaveini, mis talle väga maitses, vestles minuga kõige armastusväärsemalt 1 ½ tundi. Lahkumisel palusin ma teda lubada mul linnakirikuid külastada. Ta arvas, et selleks peaks ta [L 38p] mulle prokuratuurilt loa hankima. Ma ütlesin talle, et juhul kui prokurör peaks selleks takistusi tegema, peaks ta talle minu nimel ettepaneku tegema, lasta mul 4 bajoneti²²⁹ vahel kirikusse minna. Ta naeris ja arvas, et see oleks kivi tema kapsaaeda ja kui sellist skandaali tekitada, siis ei tohiks ta ennast enam rohkem Tallinnas näidata. Järgmisel päeval sain ma loa ja võisin tsiviilriietesse rietatuna vangivalvuri saatel linnakirikuid külastada. See ihukaitsja (*Trabant*) oli mulle sandarmeeria rahustamiseks kaasa antud. Kuberner lubas varsti tagasi tulla, saatis mulle veel kord 2 pudelit veini, aga ise ei tulnud. September ja oktoober möödusid, ilma et midagi minu kohta Peterburist kuulda oleks olnud. Alates 12.

229 Bajonett, tääk ehk püssitikk, tulirelva toru otsa lisatav ja lähivõitluses kasutatav torkerelv.

augustist oli kaebekiri justiitsministri kätes või tema sügaval pimedas taskus, kust seda kätte ei saadud või saada ei tahetud, et seda adressaadile edasi toimetada. Minu teadmata oli minu abikaasa dr Dittmannilt teada saanud, et kindraladjutant Vojeikov oli soovitanud saata uus sama sõnastusega palvekiri Tema Majesteedile otse Kopenhaagenisse. See toimus 1. oktoobril. 20. oktoobril sai mu abikaasa Peterburis asuvast peakorterist vastuse märkusega (*Anmerkung*), et ka see palvekiri olevat justiitsministri kätte toimetatud. 22. oktoobril, pärast välismaalt naasmist, võttis kindraladjutant *Richter* jälle oma kohustused üle. Dr Dittmann siirdus kohe tema juurde ja teatas talle kaebekirjade kurvast saatusest. Ta ärritus väga selle teate peale ja lubas kohe asjasse sekkuda.

Niisiis oli 30. oktoober kell 6 öhtul. Minu abikaasa ja härra G. v. Zur Mühlen olid mind külastanud ja just [L 39] kantseleist lahkunud. Härra von Zur Mühlen tõi mulle 2 pudelit veini kaasa. Siirdusin nendega oma üksikkambrisse tagasi, kus 2 härrat teed jõid. Ma täitsin 3 klaasi. Üks härradest tõstis klaasi minu peatse vabanemise auks. Samal silmapilgul avanes uks ja sisse astus vangla kirjakandja hüüdes: „Önnitlen (*поздравляю*)!” Ta ulatas mulle paberitüki. See oli prokuröri käsk vanglavalitsusele mind Tema Majesteedi telegraafi teel saabunud korralduse alusel kohe vangistusest vabastada. Nii olin ma lõpuks pärast pikka ootamist ja lootmist vaba. Kiites ja tänades südames Issandat, kelle peale ma oma ainsad lootused olin pannud, Issandat, kelle tund oli lõpuks tulnud, hüppasin ma voorimehe troskasse ja kiirustasin oma abikaasa juurde *Tantenheim*’i. *Tantenheim* on mu armsa õetütre Mickwitzi korter. Kiitmist ja tänamist oli palju ja puudust ei olnud ka tänu- ja rõõmupisaraist. Alles seal sain ma teada, et mu abikaasa teise kaebekirja oli saatnud. Sealt siirdusin ma kubeneri juurde lossi, kes oli nagu pilvedest kukkunud, kuna ta ei teadnud midagi. Ta väljendas suurt rõõmu, embas ja suudles mind ja juubeldas koos minuga. Ta pidas mind ühe tunni enda juures kinni. Pärast lahkumist läksin ma oma üksikkambrisse tagasi, et võtta kaasa ööbimiseks hädavajalik pesu. Oma kongis leidsin ma eest kogu vanglavalitsuse, härra sekretär Teslon kubermanguvalitsusest, härra Weber Paidest, härra Fricke Tallinnast, härra August Mickwitz Tallinnast olid, mida ma ei teadnud, kohe, kui sõnumist teada said, minu kongi kogunenud ja jõid minu terviseks. Mind võeti hurraaga vastu ja ma pidin nendega klaase kokku lööma. Pühapäeval külastasime me Toomkirikut. Siamaani oli kõikides linnakirikutes minu eest pühapäeviti eestpalvet peetud. Nii kõlas nüüd kantslist tänupalve. Pärastlõunal sõitsin ma oma abikaasaga koju ja üllatasime minu saabumisega oma tütreid Julied ja Gertrudi. Esmaspäeval töid juba kõik ajalehed keisri korralduse minu vabastamise kohta.

Paul Loppenowe

[L 39p]

3. novembril sõitsin ma Tallinnasse tagasi, et kogu oma varanatukese vangikongist ära tuua. Sel puhul tegin ma veel ühe lahkumiskülaskäigu kubeneri juurde. Ta võttis mind väga sõbralikult ja armastusväärset vastu, esitles mind ka oma abikaasale, kelle juures ma tunni viibisin. Siis ilmus kuberner jälle meie juurde ja palus mind tema hommikusöömaajast osa võtta. Kutsutud oli umbes 10 inimest, kõrgeimad valitsusametnikud. Vürstinna istus ülal laua otsas, temast vasakul viitsekuberner, paremal mina, siis tulid 2 prokuröri ja kõik valitsusnõunikud, kuberner all oma naise vastas. Kuberner sõimas Döppi, kes olevat närukael (*Schuft*), jutustas, kuidas ma keisri korralduse alusel vabaks sain ja et ma ainult Döpi nurjatuse tõttu vanglasse sattusin ja tegi lõpuks ettepaneku minu terviseks juua. Tunni aja pärast lõpetati söömine ja ma jätsin hüvasti, nii nagu teisedki külalised ja sõitsin oma neljahobuse-tõllas lossihoovist välja ja võtsin suuna Jõelähtme kirikumõisa poole.

Järgmisel pühapäeval ma jutlustasin ja kuna kuberner oli mind palunud vältida igasuguseid meeleavaldusi (*Demonstration*), andsin ma alustuseks teada, et ma keisri korralduse alusel jälle siin kantslis seisan. Ma jäin veel kaheks aastaks Jõelähtmele pastoriks.

1895.

17. detsembril 1895 lahkusin ma omal palvel ametist, misjärel ma juba detsembri lõpus *de facto* Tallinnasse üle kolinud olin. Ma jäin oma tütre Juliega [L 40] tühja pastoraati maha ja tegutsesin veel kuni 2. jaanuarini 1896 pastorina. 2. jaanuaril lahkusin ma Jõelähtmelt, kus ma ligi 33 aastat pastor olin olnud. Minu järeltulijaks kutsuti adjunktpastor O. Tomberg²³⁰ Tallinna Kaarli kogudusest. Saksa koguduse liikmed andsid oma parima, et tagada Jõelähtmel pastori olemasolu (*Existenz*). Vaata konvendiprotokolli 19. detsembrist. Lahkuda ei olnud kerge. Jõelähtme oli mulle teiseks kodukohaks (*Heimat*) saanud. Saatku Issand ametivend Oskar Tombergi oma rikkaliku õnnistusega! Ta asub suure rõõmu ja värske noore jõuga töö kallale, mis mulle, vanaks jäänud 70-aastasele raugale, tihti liiga raskeks osutus ja oma ametisoleku viimasel kahel aastal mõistsin liialt selgelt, et ma noorematele ruumi tegema pean. Seda olen ma nüüd Issanda nimel teinud ja olen veendunud, et see on olnud Issanda tahe. *Soli deo gloria!*²³¹

Paul Loppenowe.

230 Tomberg, Oskar Ernst Emil (1866-1938), 1891 Koeru koguduse õpetaja, 1892 Eestimaa vikaarõpetaja, 1892-1895 Tallinna Kaarli koguduse abiõpetaja ja 1896-1932 Jõelähtme koguduse õpetaja, 1917-1920 Ida-Harju praostkonna praost.

231 Ainult Jumalale au.

Oscar Tomberg

1896.

Pärast seda, kui mind, *Oscar Tombergi*, Jõelähtme kirikukonvendil 19. detsembril 1895 Jõelähtme pastoriks kutsuti, saabusin ma 23. jaanuaril 1896 siia. Minu perekond koosnes minu abikaasast Margarethest, sündinud Hoffmann,²³² ja minu 2-st vanimast tütrest,²³³ kes tookord 1 ½- ja ½-aastased olid. Meid saatis preili Julie Loppenowe, minu ametieelkäija tütar. Ta tuli meiega, et esmase sisseseadmise juures abiks olla ja oli esimestel päevadel meie truu abiline. 4. veebruaril toimus minu ametisse seadmine. Kindralsuperintendent L. Hoerschelmann isiklikult

232 Tomberg, Margarethe Helene Elisabeth, sünd Hoffmann (1865-1940).

233 Tomberg, Ilse (1893-1911) ja Hella (1895-1914).

oli kohale tulnud ja teda assisteerisid Kuusalu praost Kentmann, samuti minu eelkäija Loppenowe ja lõpuks minu [L 40p] vend Christoph Tomberg²³⁴ Vaivarast. Oli ilus päev ja rõõmsa südamega, Issanda abile lootes, astusin ma siin ametisse. Mis mind ajendas paremini tasustatud tööd abiõpetajana Tallinnas Kaarli kiriku juures üles ütlema ja siia korraliseks pastoriks tulema oli eelkõige asjaolu, et juba kaua aega oli olnud minu palav soov omada kogudust, mille juures ma töötada võiksin. Nüüd oli see palav soov täitunud, mul oli oma kogudus, mul oli oma tööpõld ja täis lootust asusin ma tööle. Jõelähtme kogudust kirjeldati mulle kui keerulist ja tegelikult ei ole need kirjeldused liialdatud. Mitte ainult see, et linna läheduse tõttu on suur osa koguduse liikmetest kangekaelsem (*halsstarrig*) ja rikutum kui tavaliselt maapiirkonnas, ei, juba konfessionaalne olukord (*die confessionellen Zustände*) on siin keeruline. Leidub ju siin peale luterlaste veel ehtsaid venelasi (Kostivere all on üks terve vene küla) ja vene õigeusku üle läinud eestlasi (Saunja all on isegi baptisti kabel (*Baptisten Capelle*)). Ja ka irvinglasi²³⁵ pidavat Nehatu mõisa piiril olema ja peale selle oli minu kihelkond rikas nõndanimetatud „ärgranud hingede” („*ärkanud hinged*”)²³⁶ poolest. Viimaseid õppisin ma kohe esimesel kevadel minu lokaalvisitatsioonide käigus tundma.

Revideeritud praosti visitatsiooni käigus 6. augustil 1900.

Aastate 1897-1899 jaoks tuleks veel sissekandeid teha!

Woldemar Kentmann, praost.

Ma viisin Maardu mõisale kuuluvas Uusküla külas (*Klaukse pere*) läbi lokaalvisitatsiooni ja pidasin lõpuks veel palvetunni. Juba tervituskõne ajal muutus üks tüdruk rahutuks ja tormas välja, järgnevate palvete ajal kukkus eelmise vanem õde (need olid 2 vanemateta tütarlast Sophie ja Anette Karila, kes varsti pärast seda leeritati ja kohe pärast leeri abielusid ja korralikeks abielunaisteks ja emadeks said) maha ja lebas seal [L 41] otsekui ekstaasis, vahepeal tekkisid tal krambitaolised tõmblused ja ta hüüdis: „Oh Jeesus, oh Jeesus!” Ma katkestasin palvetunni ja käskisin tuua vett ning seda minestanule pritsida, sest sellisena ei tahtnud ma teda näha, kuid oma nõrdimuseks sain ma vastuseks, et kuri vaim minevat tast välja ja hea tulevat sisse. Loomulikult kasutasin ma juhust, et selliste rumaluste vastu välja astuda, mistõttu ma „ärgranud hingede”

234 Tomberg, Christoph Dietrich Georg (1845-1902), 1871-1902 Vaivara koguduse õpetaja.

235 Usuliikumise irvingianismi pooldajad. Liikumise ametlik nimetus oli Katoliiklik-Apostellik Kirik, nimetus „irvinglased” tuleb Suurbritanniast, ühe oma suurema ideoloogi Edward Irwingu (1792-1834) järgi.

236 Vennastekoguduse liikmed. *Toimetaja*.

(„ärkanud hinged”) esialgse vaenulikkuse või õieti vastuseisu, vähemalt osalise, osaliseks sain. Hiljem õppisime me üksteist rohkem tundma ja ma mõistsin, et ka „ärkanute” hulgast (*unter den „ärkanud”*) võib leida tõelisi pärle ja loodetavasti õpivad ka nemad tundma minu ülimalt püüdlust, laiendada Jumala riiki maa peal, nagu õige pastor kunagi. Nii valitseb hetkel meie vahel rahu, kuigi ma ikka ja jälle juhust kasutan, et nende eksimustele tähelepanu juhtida. Minu esimene ametisoleku aasta tõi ka juba konflikti kirikumõisa lähima naabri *Tooma* talu peremehega, joodiku ja kangekaelse tõelise talupojaga. Loomulikult ässitas ta veel teisi minu vastu üles ja tema äiast, *Tihala* talu peremehest, häbematus mehest, kes kõikide kõrgemate ametnikega tüli otsis, sai minu põhiline vastane, kes suurt ässitustööd tegi. Tema esivanemad said kunagi mõisas peksta ja nagu ta arvab, peavad täna selle eest kõik haritud ja kõrgemal seisvad inimesed maksma. *Tooma* peremees on ammust ajast oma loomi öösiti salaja kirikumõisa maa peal karjatanud ja ka seekord ei pidanud ta piiri millekski ja pani oma pesu kirikumõisa karjamaale kuivama, mistõttu see kannatas. Ma palusin meest sõbralikult pesu ära viia, aga ta muutus ebaviisakaks ja oli nõrдинud, et ta selleks minu heinamaad kasutada ei tohi, see olevat ju kihelkonnamaa (*das sei doch Kihelkonnamaa*)! See konflikt läks mul väga hinge ja raskendas tunduvalt minu sisseelamist.

Esimesel suvel sai pastoraat seestpoolt uuendatud. Laed, põrandad ja aknaraamid värvitud, tapetseeritud jne, nii et pastoraat jättis kena mulje. Töö läks maksma, nagu kirikueestseisja A. von Dehn Jägalast ütles, umbes 700-800 rubla. Siinkohal tahaksin ma ka seda meenutada, kuidas konvent uue pastori ametissemääramise võimalikuks tegi. Et võimaldada siin uue pastori olemasolu, võttis konvent endale vastutuse selle eest (*übernahm die Garantie*), [L 41p] et andamimaksud (*Gerechtigkeitszahlungen*) ja koormised (*Leistungen*) ka tegelikult makstud ja kantud saaksid, ka võttis konvent enda peale pastor emeeritu-sele ühe kolmandiku (*die Zahlung des Drittels*) maksmise. Mõlemad, nii andamimaksude kui ka kolmandiku maksmine lubati tagada esialgu viieks aastaks. Väga meeldiv on ka see, et kõik andamikohustused on rahasse ümber arvestatud (*die Gerechtigkeitsleistungen alle in Geld abgelöst werden*) ja et ma nüüd mõisatelt sularaha saan, kes vastava summa omakorda talupoegade kogukonnalt sisse kasseerivad.

Esimene aasta oli majapidamises õnneks rikkalikult õnnistatud. Ma sain suhteliselt hea saagi. Ma juhtisin majapidamist ise ja võtsin selleks inventari oma eelkäijalt üle. Ma maksin talle kokku 1200 rubla.

Esimese aasta piiblipühaks (*Bibelfest*) kutsusin ma oma järglase Tallinna Kaarli kiriku abiõpetaja ametis, oma armsa näalu, pastor

Richard Hoffmanni,²³⁷ oma abikaasa noorema (*dritttjüngste*) venna. Ta pidas siis ka jutluse ja mind rõõmustab, et minu kogudusel oli võimalus teda kuulata. Praegu on mu nääl kodumaalt lahkunud ja tahab Indiasse misjonäriks minna. Hetkel (s.o 1900. aasta sügisel) õpib ta veel Cambridge'is inglise keelt, aga juba detsembris peab ta siis minema edasi *Majaverami* Ida-Indias, kus ta soovib töötada tamilite (*an den Tamulen*) juures. Jumal õnnistagu tema tegemisi seal!

1897.

1897. aastast ei ole mul teatada midagi erakordset (*Aussergewöhnliches*). Jumala abiga sain ma kõik külad läbi sõita ja läbi viia lokaalvisitatsioonid. Piiblipühäl oli siin pastor A. Christoph²³⁸ Harju-Jaanist. Huvipakkuv on see, et kaks küla Rummu rannas, Neeme ja Ihasalu, otsustasid oma kooli rajada. Kuigi puudus veel koolimaja, palgati ametisse koolmeister, kes jagas õpetust üürimajas (*in einem gemieteten Hause*). 1897. aasta jaanuaris kinkis Jumal meile meie kolmanda tütrekese.²³⁹

1898.

1898. aasta oli minu jaoks kurb ja raske. Küllap töötamisest tingitud liigväsimuse tagajärjel, [L 42] osalt võis see ka tuleneda raskest tööst Tallinnas, kus ma peale abiõpetajatöö (*Adjunkten Arbeit*) veel kahes koolis tunde andsin ja vanglas ning [Eestimaal] üldhoolekande kolleegiumis vaimulikuna teenisin, jäin ma haigeks, see oli neuroos (*Neurose des Rachens*), nagu professor Dehio suve alguses (pärast seda kui ma juba jaanuari keskpaigast piinelnud olin) konstateeris. Ma otsisin ravimisvõimalusi Hankos, Soomes ja tulin ka kosununa tagasi, kuigi päris terve ma veel polnud. Järgmisel aastal olin ma Loviisa ravikuurordis (*in Lovisa im Bade*) (kahjuks ei saanud ma tervet kuuri läbi teha: Hankos olin ma ainult 5 nädalat, Loviisas ainult 4 nädalat, kusjuures kuur peab kestma vähemalt 6 nädalat), kust ma jälle üsna kosununa tagasi tulin, aga ka

237 Hoffmann, Heinrich Richard (1868-1935), 1895 Kodavere koguduse õpetaja, 1896-1900 Tallinna Toompea Kaarli koguduse õpetaja, 1901-1909 misjonär Indias, 1909-1911 puhkusel kodumaal, 1911-1919 misjonär Indias, 1919 Vaivara koguduse vikaarõpetaja, 1920-1934 Ridala koguduse õpetaja. Abiellus 27.06.1896 Kodavere õpetaja Alexander Immanuel Vossi tütre Helene Marie Vossiga.

238 Christoph, Constantin Michael Alfred Magnus (1838-1905), 1869-1905 Harju-Jaani koguduse õpetaja.

239 Tomberg, Sigrid (1897-1920).

siis ei olnud ebameeldiv närviline seisund (*der unangenehme nervöse Zustand*) veel päris kadunud, kuigi ta oli palju paremaks läinud.

1898. aasta on minu perekonnale sel määral tähendusrikas, kui võrd Jumal selle aasta 13. mail meile poja²⁴⁰ kinkis. Sajandi keskel sündis siinsamas poisslaps, praegune ülemkonsistoriaalnõunik praost Wilhelm Kentmann²⁴¹ Kullamaalt, tollase Jõelähtme, praeguse Kuusalu pastori ja praosti Woldemar Kentmanni poeg. Pärast seda ei ole siin, ei pastoraadis ega köstrimajas, poisslast sündinud (küll aga tütarlapsi). Nii oli minu poja sünd kirikumõisa jaoks suursündmus.

Suvepuhkuse ajal oli mõisad enamasti asustatud (*besetzt*), ka Maardu mõisas elas majaproua (*Frau des Hauses*) Adele von Brevern, sündinud Mihhailovski (*Michalovsky*) kogu kaaskonnaga (*Hofstaat*). Tema poega õpetasid ja kasvasid välismaised kasvatajad, „doktorid”, nagu ta neid kutsus, enamasti olid need teoloogiakandidaadid ja filosoofiadoktorid. Need olid osaliselt väga meeldivad ja tublid inimesed, nii näiteks härra Hauße ja hiljem härra Meyer, Dresdeni õuevaimuliku Meyeri, kes oli hiljuti surnud, vennapoeg. 1898. aasta oktoobris tuli ootamatu teade Dresdenist, et proua von Brevern on äkitselt surnud.

1899.

Ta maeti 1899. aasta kevadel päev enne taevaminemispüha siia Jõelähtme kalmistule. Ma olen kogu selle aasta jooksul püüdnud ka saksa koguduseliikmeid jumalateenistustele kokku kutsuda, kuid see on läinud raskelt. Tihti tuli saksakeelsed jumalateenistused ära jätta, [L 42p] kuna [saksa] koguduseliikmed ei tulnud kohale. Pranglile ja samuti Rammule olen ma saanud kogu selle aasta jooksul, ka talvel, sõita, mis mulle ja kogudusele on olnud väga meeldiv. 25. oktoobril 1899 õnnistasin ma Neemel uue koolimaja sisse. Pärast tegin ma ettepaneku (*propo-nirte*), kuna me soovisime kooli jaoks orelit, korjandus läbi viia ja tegin ise esimese annetuse ning lühikese ajaga tuli peaaegu 50 rubla kokku.

240 Tomberg, Egon (1898-1915).

241 Kentmann, Wilhelm (1861-1938), 1888-1901 Kullamaa koguduse õpetaja, 1896-1901 Läänemaa praost, 1902-1918 Peterburi Peetri koguduse õpetaja, 1918-1919 Eestimaa kindralsuperintendent ja Tallinna Toomkiriku ülemõpetaja, 1920-1934 Pärnu Nikolai koguduse ülemõpetaja.

1900. (vaata ka paremal [järgmine leht])

1900. aasta, mis on tähtis kui sajandivahetuse aasta, ei toonud minu arvates meie kihelkonnale midagi erakordset kaasa. Vaata paremal [järgmine leht].

1901.

Seevastu nuhtles Jumal 1901. aastal Jõelähtme pastoraati rängalt. 19. mail 1901, kaks päeva enne nelipühi, põles meie armas pastoraat maha. Õnnetus juhtus korstnapühkijate (Tallinna tuletõrjemeistri (*Brandmeister*) Seiboti sellid) [hooletuse] läbi. Needsamad seletasid lõõride (*Röhren*) pühkimise juures minu naisele, et maja keskel asuv mantelkorsten tuleks ümber ehitada ja kui mu abikaasa küsis, kas see suure põuaga tuleohtlik pole, arvasid nad, et jah. Kui mu abikaasa siis neid palus ümberehitus teisel korral ette võtta, kui sadanud on, siis arvasid nad, et nad ei saa lasta pastoraadil maha põleda, selleks nad ju ongi. Mu abikaasa rääkis minuga ja ma arvasin, et kui vannutatud korstnapühkijad seda nõuavad, ei tohi me vastu olla, kuna muidu langeb vastutus meie kaela, kui hiljem tulekahju peaks tekkima. Seejärel andis minu abikaasa korstnapühkijatele nende nõudmisel nõusoleku, lisas aga juurde, et enne tuleks vett muretseda. Kutsar oli seal ja tahtis vett tuua, pühkijad aga arvasid, et see olevat üleliigne. Varsti pärast seda, kui nad nüüd mantelkorstnasse tule olid teinud (õletule), lendasid sädemed pilpakatusele ja see võttis otsekohe tuld. Kõik kustutamiskatsed olid asjatud. Kahe tunniga oli pastoraat (kõik, mis tuld võttis) maha põlenud. Siit lendasid sädemed köstri aidale ja ka see sai tuleroaks. Peale selle põlesid maha veel mõned väiksemad köstri hooned, mis talle isiklikult kuulusid. Niipea, kui ma nägin, et kustutamine on asjatu, päästsin ma eelkõige kogu kiriku inventari ja arhiivi. Seetõttu sain ma oma isiklikust varast ainult osa päästa, suur osa, nimelt ülemises toas, põles ära. Meie kahju ulatus [L 43] 1500 rublani, köstri oma 500 rublani. Jumal olgu tänatud, hiljem saime me mitmelt poolt kenasti abi, nii et me kõige suuremast hädest pääsesime. Pärast tulekahju kolisime me köstrimajja, kus meie käsutuses oli ainult 2 tuba, me sõime leeritoas. Uue pastoraadihoone ehituse võttis enda peale 5000 rubla suuruse kindlustussumma eest ehitusettevõtja (*Bauherr*) Brenner²⁴². Ehitus edenes kiiresti ja juba

242 Brenner, Emil Ernst Hermann (1854-1903), arhitekt ja ehitusmeister, pärit Rostockist, elas enamuse elust Tallinnas. *Toimetaja*.

12. ja 13. pühapäeva vahelisel nädalal pärast kolmainupüha võisime me uude koju sisse kolida. 13. pühapäeval pärast kolmainupüha tuli pastor Christoph Harju-Jaanist siia ja õnnistas pastoraadi sisse. Võõrmünder ja vallavanem võtsid sellest osa ja hiljem võõrustati neid siin.

Sama, 1901. aasta 1. juunil suri Tallinnas pastor emeeritus P. Loppenowe, minu eelkäija siin. Ta suri 2 päeva enne esimest pühapäeva pärast kolmainupüha kell 4 pärastlõunal. Ta kuulis veel pastoraadi põlengust. Üle 33 aasta töötas ta ustavalt selle koguduse juures, nüüd on ta lahkunud oma truu Issanda juurde. Nädalal pärast esimest pühapäeva pärast kolmainupüha maeti ta Tallinnasse Kopli kalmistule. Meie kogudusest tulid paljud koguduseliikmed matustele, nad kandsid lahkunut Oleviste kirikuni ja siis jälle linnast välja. Haua juures rääkis eesti koguduse nimel *Hinrek Ots* Maardust. Parun Rosen kirikueestseisjana rääkis konvendi nimel. Kinkigu Jumal meie austatud pastor Loppenowele rahu ja igavest õndsust – armust.

1900.

Tagantjärele tähendan ma siinkohal üles, et 1900. aastal 9. pühapäeval pärast kolmainupüha toimus siin praosti visitatsioon. Praost Kentmann Kuusalust koos oma poja praost Kentmanniga Kullamaalt, ülemkonsistoriaalnõuniku ja Christfried Hörschelmanniga²⁴³ Koselt. Härra von Dehn Jägalast ilmus pühapäeval ka kohale. Juba laupäeval arutasid praost Wilhelm Kentmann Kullamaalt ja pastor Hörschelmann võõrmündriga kõik visitatsiooni puutuvad küsimused kirikus läbi ja pühapäeval järgnes siis koguduse läbikatsumine (*Hauptvisitation*). Annaks Jumal, et kogudus pidevalt vaimselt kasvaks!

1902.

1902. aastal ehitati köstri ait. Seda tegi baptist Rein Reinson Saunjast umbes 300 rubla eest. 1901. aastal lahkus meie seast lisaks pastor Loppenowele veel praost Woldemar Kentmann, kes suri aprillikuus Tallinnas ja maeti Kuusalusse. Kui tema surnukeha meie kirikust mööda viidi, löödi meie kiriku kella ja mina olin pidulikus ametirüüs teel ning pidasin lühikese palve.

243 Hörschelmann, Christfried Otto (1858-1939), 1883-1887 Kose koguduse adjunktõpetaja, 1887-1905 Kose koguduse õpetaja, 1906 Kihelkonna koguduse õpetaja, 1907-1908 Baratajevka koguduse (Samara kubermangus) vikaarõpetaja, 1908-1933 samas õpetaja.

Reinhold von Brevern
(1884–1939)

[L 43p] 1901.

Kõik need aastad viisin ma läbi nõupidamisi (*Conferenzen*) kooli-õpetajatega, nii ka 25. pühapäeva järgsel neljapäeval pärast kolmainupüha 1901. Kohal olid ka võõrmündrid ja mõlemad vallavanemad. 24. pühapäeval pärast kolmainupüha olin ma Võerdlas Puska peres (*in Puska pere*), et piiblitundi pidada. Sealsamas oli peetud sektantlike palvetunde ja mõned noored inimesed olid seal varem kohalikku pastorit laimanud, kuna temal ei olevat mitte püha vaim, vaid „kuradi vaim” (*„kurati waimu”*). Nüüd viisin ma seal läbi arutelu piibli teemadel (*Bibelbesprechung*), mis õnnestus hästi. Lõpuks ilmus sinna [politseiuõlema] nooremabi (*младший помощник*) Walden Tallinnast koos urjadnikuga²⁴⁴, kuna talle oli kaevatud, et seal peetakse lubamatuid palvetunde. Ta oli väga imestunud, kui leidis sealt eest kohaliku pastori ja pidi ära sõitma, ilma et oleks saanud protokollu koostada. Talle tundus arusaamatu, kuidas saab peredes piiblitunde pidada. Ma juhtisin ta tähelepanu sellele, et iga pastori otsene kohustus on inimestele armastuses järgneda ja neid õigele teele juhtida.

Juba 1901. aastal pidin ma Randvere rahvast paluma, et nad kiriku katuse ära parandaksid. Pärast pikki läbirääkimisi lõpuks selleni ka jõuti. Aga see ehitati nii halvasti, et mõisal tuli see hiljem ümber ehitada, mis juhtus umbes 1903. aastal. Krahv Igelström kui Maardu mõisa hooldaja (*als Curator von Maart*) oli nii lahke ja lubas vajamineva raha. Tema ja härra von Brevern ning härra von Lüeders on noorhärra Reinhold von Breverni Maardust eestkostjad (*Vormünder*) või vastavalt nõuandjad (*Beiräte*).

²⁴⁴ Tsaariaegne maakordnik. Toimetaja.

1902. aastal, laupäeval enne 3. pühapäeva pärast kolmekuningapäeva, suri Peterburis Aleksandri haiglas minu vanem vend Christoph Tomberg. 35 aastat töötas ta ustavalt Vaivaras vaimulikuna ja hingedarjajana ja sai terve koguduse piiramatu armastuse osaliseks. Ta maeti Vaivara kalmistule. Eesti kogudus tõi talle hõbedast loorberipärja väärtusega üle 100 rubla.

1902.

Juunikuus 1902 tuli Tiina Leeto (*Leetu*) Rummust, kes oli õppinud Tallinnas Knüpfferi ämmaemandate koolis (*Knüpfersche Hebammenanstalt in Reval*), kihelkonda ämmaemandaks ja koguduse abiliseks (*Gemeindehelferin*). Ta elas esialgu üle 1 ½ aasta pastoraadis ja kolis siis Koogile. Ta õppis ametit kihelkonna kulul ja nimelt oli konvent see, kes maksis kogu summa, olgugi et esialgu lubasid talupojad vallavanemate sõnul poole maksta. Sellega, et siin ämmaemand ametisse võeti, oli täitunud ka minu südamesoov. Juba pikka aega olen tundnud ängistust, nähes, kuidas noored naised nurgavoodis kannatama peavad ja [L 44] vahest isegi surevad, kuna õiget abi käepärast ei olnud, või ka lapsed hukuvad. Nii olen ma juba aastaid sellest kõnelenud ja lõpuks õnnestus mul härrased niikaugale viia, et nad asja käsile võtsid. Jumal õnnistagu seda ettevõtmist!

Esimesed kaks aastat sai ta palka 150 rubla (75 konvendilt ja 75 talupoegadelt), kolmandal aastal vabastati talupojad maksimisest ja konvent tõstis makset 100 rublale.

28. juulil, 8. pühapäeval pärast kolmainupüha 1902, toimus siin kirikutorni heaks näitemüük (*Bazar*). Juba minu siia ametisse asumisel teatas mulle pastor Loppenowe, et kirikutorni taastamine olevat minu ülesanne, siis Jumal aitab. Ma võtsin asja käsile ja viisin koguduses läbi korjanduse. Vabatahtlikud käisid korjanduskarbiga majast majja ja kokku tuli kena summa. Aga kogudus väsis annetamast. Ja nii otsustasin ma korraldada kirikutorni heaks näitemüügi (*Bazar*). Juba üle aasta olin ma selle eesmärgi nimel kogudusest annetusi kogunud. Ma sõitsin üksikutesse küladesse ja pidasin piibli- ja misjonitunde ja inimesed töid lõpus oma annetusi, ühed raha, teised, ja nimelt enamus, endavalmistatud asju. Nii kogunes kõige erinevamaid asju! Võimasinaid ja laste hälle, toole ja väikeseid laevu (mudelid), sepiatutud ja plekist asju, tisleritöid ja treitud asju, sukki, särke, rätikuid, aluspükse (*Unterhosen*), laste kleidikesi jne. Pastoraati oli kokku kuhjatud suur hulk asju. Pärast seda, kui [eesti] koguduseliikmed ohvrimeelselt annetanud olid, õnnestus mul

ka saksa koguduseliikmetes annetamise vastu huvi äratada ja ka nemad aitasid kõik kenasti kaasa, ühtlasi võtsid nad enda peale toidulaudade katmise. Ka lubasid nad oma sõiduvahenditega lasta Kaarli koguduse laulukoori köster Pfafi²⁴⁵ juhatusel Tallinnast ära tuua ja tagasi saata.

Pärast politseiloo kättesaamist määrati näitemüügi päevaks 7. pühapäev pärast kolmainupüha 1902, mil toimus ka piiblipüha. Pidupäevajutluse pidas praost Thomson²⁴⁶ Hagerist. Hommik oli ilus. Kuna ma olin lasknud näitemüügist kõikidele naaberkihelkondadele teada anda, oli rahvast hulganisti kokku tulnud. Kell pool üks toimus kõigepealt Kaarli koguduse koori vaimulik kontsert, mis armastusest minu, endise Kaarli koguduse adjunkti vastu tasuta kõlas.

[L 44p] Kontsert pakkus kuulajatele kunstilist naudingut ja tõi ka üsna kenasti sisse. Seejärel toimus aia taga aasal, kuhu olid hiiglasuured lauad üles seatud, näitemüük. Enamasti müüsid saksa koguduseliikmed, aga ka paljud eesti koguduseliikmed võtsid müügist osa. Mõned asjad, nagu vasikas, siga jne müüdi enampakkumisel. Kaeratündrid (*Hafertonnen*) olid välja pandud ja kasutati kõige erinevamaid asju, et rahvast lõbustada. Vahepeal laulis laulukoor oma laule. Aeg-ajalt sadas natuke vihma, aga mitte palju, nii et see peotuju ei rikkunud.

Kokku tuli 1017 rubla (k.a sissepääsuraha (*Entreégeld*), mis oli vaba annetus), pärast kulude mahaarvamist summas 42 rubla jäi kirikutorni jaoks 975 rubla. Jumal olgu tänatud! See oli ilus samm edasi - see hiigelsuur summa, mida keegi ei osanud oodata, sai kokku tulla ainult seetõttu, et kõik üksmeelselt asjast osa võtsid. Paljud saksa koguduseliikmed olid ka Tallinna poodidest endale asju palunud. Ka kohalik pastor ja pastoriproua palusid mitmetel Tallinna poodidel asju annetada ja peaaegu kõikjalt, kust me küsisime, ka saime. Põhiline töökoormus päeval langes loomulikult minu armsa abikaasa õlule, kes väsimatult töötas ja seeläbi kogu kihelkonnas imetlust äratas. Jumalale tänu, et ülepingutus tema tervist ei kahjustanud ja Jumal on teda mulle siinamaani hoidnud. Kiitus olgu Jumalale! (*Gott lob!*) Jumal üksi teab, mida mulle minu abikaasa tähendab, kuidas ta mulle kõiges õige abimees ja hoidja on ja mulle jõudu annab, kui ma olen väsinud ja loobuda tahan. Siis juhatab ta mind ikka ja jälle mägede poole, kust abi tuleb ja tugevdab usku ustavasse õnnistegijas.

245 Pfaff, August Karl, 1869-1909 Tallinna Kaarli koguduse köster.

246 Thomson, Konstantin Adolph (1865-1938), 1890-1892 Tallinna Toompea Kaarli koguduse adjunkt-pastor, 1892-1936 Hageri koguduse õpetaja, 1920-1935 Lääne-Harju praost.

Vaimulik laulupäev ja näitemüük passaar (Bazar) 1930ndatel.

1903.

1903. aastast tuleb kõigepealt üles tähendada, et palmipuudepühal võeti tarvitusele uus eestikeelne agenda. Mingit vastuseisu sellele ei olnud. 6. mail tuli koolikonvent jällegi kokku, nagu tavaliselt 2 korda aastas.

1. juunil [19]03 olin ma jälle Pranglil, kus ma jälle korjanduse läbi viisin (*collectirte*) Pranglilt pärit kurtumma poisi Villipärgi (*Willipärk*)²⁴⁷ heaks, keda kasvatatakse Vändras. Jumal õnnistagu tema õpetamist seal! Palju kulusid tekitab tema kasvatamine ka kohalikule pastorile. Et kõik need ohvrid asjatud ei oleks!

1. pühapäeval pärast kolmainupüha pidas Hinrek Tuttar²⁴⁸ Maardust (Kure külast), kes õppis Helsingis sealses misjonikoolis misjonäriks, koguduse ees oma lahkumisjutluse. [L 45] Ta pidas selle pärast jumalateenistust õues kiriku ees. See oli ilus hetk. Hiljem sõi ta minu juures lõunat, kuhu ma olin kutsunud veel mõned teised. Järgmisel reedel sõitis ta (Helsingist tulles) Tallinnast Lübeckisse, et sealt edasi Saksa Edela-Aafrikasse reisida, kus ta *Ondanga*, *Anajaani* ja *Ontjo* kaudu Ovambomaale (*Owambolande*) jõudes oma tööpõllu pidi leidma. Huvastijätt laeval oli pidulik. Nii nagu sinod, nii olid ka paljud pastoriid laevale tulnud ja paljud Jõelähtme koguduse liikmed olid kohal. Noored misjonärid olid pärgadega ehitud ja peeti lahkumiskõnesid, lauldi ja palvetati.

10. pühapäeval pärast kolmainupüha (piiblipühal) toimus Jüri koguduse lauljate ja muusikakooride kontsert, mille sissetulek (puhas sissetulek) läks poolenisti kirikutorni kassasse. Külalisjutlustaja piiblipühal oli pastor Weinberg.

15. pühapäeval pärast kolmainupüha teatasin ma kogudusele, et siin tulevad müügile joomatõve vastu võitlemise seltsi (*Verein gegen die Trunksucht*)²⁴⁹ poolt välja antud raamatud (*Salemi*²⁵⁰ heaks, *peastmise selts*). Kahjuks ei ostetud raamatuid eriti.

21. pühapäeval pärast kolmainupüha teatasin ma kogudusele Tallinnas Seewaldis hiljuti loodud siseosakonnast. Pühapäeviti loetakse tihti ette Hinrek Tuttari kirju, mida ta oma reisil kirjutanud on.

247 Villipärk, Emil Johannes (1895-), Voldemari poeg. *Toimetaja*.

248 Tuttar, Hinrek (1872-1946), eestlasest misjonär Edela-Aafrikas Ovambomaal. Vajalikud teadmised, mh algteadmised meditsiinist ja bantu keelest omandas ta Soome misjonikoolist. Teadaolevalt esimene ja viimane Ovambomaal töötanud eestlane, kes kohalikega suheldes kasutas nende emakeelt – ošidonga keelt.

249 Eestimaa Jooma- ja Auta Elust Päästmise Selts. 1889 asustatud seltsi eesmärgiks oli joodikuid parandusmajas alkoholi tarvitamisest jumalasõna, täieliku karskuse ja töö abil võõrutada. Seltsi 25 tegevusaasta jooksul loobus 470 hooletusest joomisest 15.

250 „Salem”, 1901 rajatud varjupaik meesalkohoolikutele.

4. advendil 1903 teatasin ma kogudusele, et kihelkonna ämmaemand hakkab nüüd Koogil elama, pärast seda, kui ta oli üle 1 ½ aasta pastoraadis (all väikeses toas) elanud, kus ta sai minult prii majutuse, tasuta puud, piima ja muid põllumajandussaadusi (*Naturalien*).

1904.

1904. aasta tõi meile jaanuari lõpus kurva sõja Jaapaniga, mis algas sellega, et Jaapani laevastik ründas Port Arturi sadamas meie laevu. See on olnud õnnetu sõda, mis on toonud meile ainult kaotuse kaotuse järel. Ka meie koguduses korjati aktiivselt Punase Risti jaoks annetusi, nagu ka välja rändavate väljütlastajate jaoks.

Kolmainupühal 1904 oli siin Vändra kurttumade kooli direktor Constantin Hoerschelmann²⁵¹ mitme kurtumma poisi ja tüdrukuga, keda direktor jumalateenistuse (direktor pidas jutlust) järel kogudusele näitas ja nende seas katehheesi²⁵² läbi viis. See toimus väljas kiriku ees. Saksa ja eesti koguduseliikmete poolt Vändra jaoks annetatud summa oli kokku 80 rubla või natuke rohkem. Pärast seda toimus siin pastoraadis saksa koguduseliikmete ees katehhees.

[L 45p] Nädal hiljem sõitsin ma jälle 6-ks nädalaks Soome Loviisasse, et seal oma kurnatud närve ravivannidega tugevdada. Ma tulin pärast seda, Jumal tänatud, kosununa tagasi. Varsti pärast minu kojutulekut, 6. augustil, kinkis Jumal meile meie 8. lapsukese, 7. tütre²⁵³ (üks tütardest, Ingeborg, lahkus siit ilmast paari päeva vanuselt, see oli vahetult enne pastoraadi põlengut). Lasku Jumal kõigil minu lastel suureks kasvada, meile, vanematele, rõõmuks ja Jumalale auks! Kaitsku ta neid kõiki kurja eest!

12. detsembril 1904 seati Tallinna rüütli- ja Toomkirikus ametisse uus kindralsuperintendent Daniel Lemm,²⁵⁴ minu naise õemees. Kohal oli rüütelkond koos oma esindajatega, eesotsas rüütelkonna peamehega,

251 Hörschelmann, August Konstantin (1863-1937), 1887 Rõuge koguduse adjunktõpetaja, 1887-1889 vikaarõpetaja Saksamaal Gelliehausenis, 1889-1891 õpetaja Gelliehausenis, 1891-1892 Viljandi Jaani koguduse adjunktõpetaja, 1892-1893 Vändra koguduse õpetaja, 1913-1918 Paldiski Nikolai koguduse õpetaja, 1919-1922 luterlik pastor Ida-Preisemaal praeguses Dobre Miastos, 1922-1926 luterlik vaimulik Zürichis. Oli 1894-1906 Vändra kurttumade kooli direktor.

252 Suuline usuõpetus küsimuste ja vastuste vormis. *Toimetaja*.

253 Tomberg, Brigitta (1904-1936).

254 Lemm, Daniel Burchard (1845-1924), 1871-75 Klöstitz (Bessaraabias) õpetaja, 1875-1877 Tallinna rüütli- ja toomkoguduse diakonõpetaja, 1877-1886 Kadrina koguduse õpetaja, 1886-1904 Kuressaare ülemõpetaja, Saaremaa Konsistooriumi assessor, 1904-1918 Tallinna rüütli- ja toomkoguduse ülemõpetaja, 1915-16 Irkutskis, 1904-1918 Eestimaa kindralsuperintendent, Eestimaa konsistooriumi viitsepresident.

nende kõrval kuberner Bellegarde.²⁵⁵ Praost Winkler²⁵⁶ pidas jutluse. Krahv Igelström, konsistooriumi president, andis uuele ülemkarjasele oma õnnistuse. Pärast seda, kui Lemm oli rääkinud, rääkisid veel teised. Altari ees rääkisid vana ülempastor Luther²⁵⁷ Niguliste kogudusest, praost Gaetjens Riias ja veel mõned teised.

1905.

Ja nüüd jõudis kätte 1905. aasta, troostitu, kurb aasta, inimlikust seisukohast vaadates, aasta, mil revolutsioonilised tõmbused (*revolutionäre Zuckungen*) panid kogu riigi värisema, mil paljudes kohtades avalikult mässu tõsteti. Kogu see liikumine tekkis kohe pärast väidetavat õnnetut juhtumit 6. jaanuaril 1905 Jordanipühal²⁵⁸ Neeval, kus aupaugu laskmise juures suurtükimürsk keisri suunas lendas, kes, Jumala poolt silmnähtavalt kaitstud, hirmsast õnnetusest puutumata jäi. Kartetšikuulid aga lendasid vastu Talvepalee kiviseina. See on veel ebaselge, kas see oli õnnetus või atentaat, aga fakt on see, et see lask oli signaal tööliste ülestõusuks kogu riigis. Kõikjal tõusid töölised üles ja streikisid. Paljudes linnades läks kokkupõrgeteks politsei ja sõjaväega, kus siis nii mõnigi mees, sageli ka mõni süütu, kannatada sai. Ka Tallinnas streikisid töölised ja toimusid verised kokkupõrked. Ühtlasi ähvardasid töölised ka maale tulla ja mõisaid rünnata. Ja kahjuks ei olnud need ainult tühjad sõnad. 16. öösel vastu 17. jaanuari (pühapäeval vastu esmaspäeva) tungis 15-20meheline bande kell 2 öösel, kui just kõik töölised kooratega linna olid sõitnud, Jägala mõisa ja rüüstasid seda. Kui enamus jäi välja, tungisid 3 meest majja sisse preilide von Brevernite juurde, sidusid preili Sophie von Breverni kinni, samas teist, preili Olga von Brevernit, kinni ei seotud, ja nõudsid ähvarduste ja kepihoopide saatel raha. Lõpuks leidsid nad hõbedat summas umbes 1000 rubla, mille nad kaasa võtsid. Rentnik härra Alexander von Dehn, kes elas mõisa teises tiivas, kuulis daamide karjumist ja tuli üksinda, jahipüssiga relvastatult

255 Bellegarde, Aleksei (1861-1942), 1901-1902 Liivimaa asekuuberner, 1902-1905 Eestimaa kuberner.

256 Winkler, Rudolf Adam (1855-1917), 1882-1885 Rakvere Kolmainu koguduse adjunktõpetaja, 1885-1901 Jüri koguduse õpetaja, alates 1901 Tallinna toomkoguduse õpetaja ja alates 1910 Ida-Harjumaa praost.

257 Luther, Ferdinand Justius (1838-1910), 1864-1867 Eestimaa vikaarõpetaja, 1867-1875 Emmaste koguduse õpetaja, 1876-1883 Käina koguduse õpetaja, 1883-1885 Tallinna Niguliste koguduse õpetaja, 1885-1909 sama koguduse ülempastor, 1885-1889 Tallinna linnakonsistooriumi assessor.

258 Õigeuskirik tähistab 6. jaanuaril Issanda ristimise ehk Jumala ilmumise ehk Jordanipüha. Sellel pühal toimub ka suur veepühitsus, siit ka Veeristsepüha nimetus.

välja. Vaevalt oli ta õue astunud, kui ta kogupauguga (*Salve*) vastu võeti ja nüüd vallandus tõeline sõda, kusjuures vahetati umbes 30-40 lasku. Härra von Dehn jäi Jumala ime läbi terveks ja tänu tema julgusele ei juhtunud Breverni daamidega midagi hullemat. Inimesed, kes sisse tunginud olid, kuulsid laske ja kiirustasid välja. Järgmisel päeval, esmaspäeval, sõitsin ma kohe, kui ma juhtumist kuulnud olin, Jägalale ja leidsin daamid juba mõnevõrra rahunenult eest. Politsei oli ka juba seal. Hiljem õnnestus tänu härra von Dehni abile osa sissetungijatest kinni võtta. Need olid 2 Kolga talupoega Kuusalu kihelkonnast ja 2 linnatöölist ja endine Rummu metsavaht. Selliseid hirmsaid kalletunge ei ole ilmselt aastasadu siin toime pandud. Sellele järgnev aeg oli ärev. Ikka ja jälle räägiti, et streikijad ründavad maapiirkondi ja maal levisid kõige hirmsamad kuulujutud. Siis tuli küll tihti palve huultele: „Oh Jumal, vaata taevast alla ja halasta meie vaese maa peale!” Meie rahvas on üldiselt veel kristlik ja kiriklikult meelestatud, aga teda terroriseerib sotsiaaldemokraatlik partei, kes tõstab avalikult pead kehtiva valitsemisvormi vastu ja Jumalat ja kirikut teotab. Maal jagatakse kõikjal lendlehti, kus kutsutakse üles avalikule mässule. Juba toimusid Kura- ja Liivimaal kurvad sündmused. Jumal, ütle nüüd oma kõikvõimsad sõnad: „Siitsaadik sa võid tulla, mitte edasi!” Kinkigu ta meile jälle rahu, rahu sõjatandril ja eelkõige kuldset rahu kodumaal. Halastagu ta meie kõigi peale, et me võiksime vaikset ja rahulikku elu elada kõiges jumalakartuses ja aususes, nagu õigetele kristlastele kohane. Ta vähendagu antikristluse jõudu, kes jälle võimsalt oma pead tõstab ja hoidku oma kirikut, et usklikud kõikjal maa sool ja maailma valgus oleksid! Ta valvaku iseäranis valitsuse üle ja andku talle jõudu ja tarkust ja valvaku pastore üle, et meid leitaks ustavad olevat ja et me kord võitjakrooni pälviksime!

1904. [L 46p] Veel pean ma siinkohal 1904. aasta kohta täiendavalt juurde lisama, et 19. aprillil 1904 pühitsesime meie köstri Hans Jackumbergi juubelit. Kuigi tal alles 1905. aasta jüripäevaks täitub 25 aastat ametisse astumisest, tähistasime siiski juba 1904. aastal tema [töö]juubelit, kuna 19. aprillil 1879 suri tema eelkäija Buchholz ja Hans Jackumberg oli kooliõpetaja Kostiveres ja juba Buchholzi eluajal teda palju aitas. Nüüd, pärast tema surma, tegelikult kõiki köstri kohustusi täitis, kuigi ta veel terve selle aasta oli ka õpetaja vallakoolis Parasmäel. Ma püüdsin vöormündrite kaudu kogudust asjast huvituma panna ja kandsin samuti kirikueestseisjale asjast ette. Nii viidi vaikselt läbi korjandus ja 19. aprillil 1904 kogunesid siis koguduse esindajad pastoraati: härra von Dehn Jägalast abikaasaga, kõik kirikuvöormündrid, veel mõned köstri sõbrad ja koorilauljad Jägalast ja Kostiverest. Nad äratasid juba hommikul köstri lauluga üles. Läksime rongkäigus umbes kella

Oscar Tomberg ja Hans Jackumberg.

kümne paiku hommikul köstrimajja, kus anti kingitused üle. Pärast seda pidas kohalik pastor sõnade: „Kiida, mu hing, Jehoovat!” alusel tervituskõne, seejärel rääkis härra von Dehn Jägalast, siis veel Hinrek Ots võõrmündrite esindajana ja veel mõned teised. Köster tänas ja oli sügavalt liigutatud. Konvendi poolt kingiti talle hõbeasju (lusikaid, koorekann, suhkrutoos jne), meie kinkisime talle uushõbedast²⁵⁹ nuge ja kahvleid ja koguduse poolt sai ta lambi, samovari, kandiku jne, jne. Seejärel võtsime me kõik need inimesed enda juures vastu ja pakkusime neile lõunasööki ja kohvi. Jumal, anna köstrile jõudu, et ta ikka ustavalt oma ametit peaks ja oma Õnnistegija truu teener oleks! Mulle on ta siiani suureks abimeheks olnud, Jumal, õnnista teda!

259 Uushõbe – plastne hõbedakarva metallisulam vasest, niklist ja tsingist, alpaka. *Toimetaja*.

1905.

1905. aasta tõi meile siia Venemaale ja eriti Läänemereprovintssidesse avaliku revolutsiooni. Juba kevad oli, nagu eelmiselt leheküljelt lugeda võis, rahutu, mil oli pidevalt kuulda, et töölised tulevad linnast välja maale, et seda tule ja mõõgaga laastada. Jumal tänatud, et kuulujutud tookord valeks osutusid ja et maarahvas üldiselt rahulikuks jäi, olgugi et kannatas suuresti vägivald all. Mõisates elasid enamasti omanikud või rentnikud ja me kõik lootsime, et meie väike kodumaa jääb suurematest liikumistest puutumata.

[L 47] 1905. aasta suvi oli raske. Eriti meie pere jaoks, kuna enamikku meie pere lapsi tabas raske haigus, sarlakid. Sarlakid möllasid koguduses kevadest alates ja mõned perekonnad kaotasid mitu last, üksikud kõik lapsed. Nii suri ühel abielupaaril ühe nädala jooksul 4 last. Mais, kui sarlakiepidemia juba taanduma hakkas, haigestus meie poeg ja tema järel 3 tüdart. Pärast seda, kui meil jaanuaris, veebruaris ja märtsis olid juba majas leetrid olnud, oli nüüd väga raske jälle sellist rasket haigust üle elada. Õnneks saime me majja diakonissi, kes meid truult abistas. Jumal aitas ka sel raskel ajal ja jättis meile kõik meie lapsed, kellest poeg seda kõige raskemini läbi põdes. Hiljem haigestusid sarlakitesse veel kirikumehed ja kirikumõisa sulase lapsed ja mõlemast majast viis haigus ära ühe lapse, kirikumehelt vanima ja sulaselt noorima. Sulaseks oli siin kirikumõisas tookord Mikk (*Mik*) *Rauam*.

Mis 1905. aasta suve aga eriti raskeks tegi, oli see, et Kuramaalt ja Liivimaa Läti osast saabusid pidevalt kõige kurvemad teated. Rüninati ühte mõisat teise järel, osad mõisnikud mõrvati, rüüstamised, süütamised, mõrvaga lõppenud kallaletungid sagesid. Enamikest kihelkondadest teatati kirikurahutustest. Tavaliselt läks keisripalve ajal kirikutes rahutusteks (*zu wüsten Szenen*), pastorit koheldi jõhkralt, tõmmati kantslist alla, tiriti kotti pistetuna jalgupidi kirikust välja (nii juhtus isegi ühe vana emeriteerunud vaimulikuga Liivimaal, kes ühes kirikus vikaa-rõpetaja ametit pidas, et edastada kogudusele Jumala sõna) jne, jne. Evangeeliumi jutlustajate kallal pandi toime kõige suuremaid koledusi. Eestimaal selliseid koledusi, sellises ulatuses, esialgu ei esinenud. Kuigi ka siin toimus heinaküünide ja -kuhjade jne süütamisi, tundus siiski, nagu oleks tahetud siin rahulikumaks jääda. Aga ärevus oli ka siin suur. Nii möödus suvi ja saabus sügis ja koos sellega kõige kurvemad oktoob-rikuu sündmused Tallinnas. 14. oktoobril, kohe pärast pimenemist, rüninati ja rüüstati poode Harju²⁶⁰ ja ka Pikal tänaval Tallinnas. Räägiti,

260 *Schmiedestraße*, saksa keeles Sepa tänav, praegune Harju tänav.

et seda olevat teinud huligaanid (*Hooligans*), aga ka töölised olevat sellest osa võtnud. Korrarikkumised (*Excesse*) kestsid hilisõhtuni välja, kuna oli liiga vähe sõjaväelasi. Harmoonikamängu ja metsiku kisa saatel rüüstati poode. Järgnenud pühapäeval, 16. oktoobril toimusid jällegi suured rahvakogunemised ja kuna oli jälle karta korrarikkumisi, võib-olla suuremal määral, andis kuberner käsu, [kogunenutele] relvastatult vastu astuda. [Uuel] turul muutus olukord katastroofiks. Kui rahvas, kes agitaatorite vihastest kõnedest üles oli köetud, keeldus laiali minemast, [L 47p] avas sõjaväeüksus, kes turuplatsi kahelt poolt piiras, tule ja suur hulk inimesi sai haavata ning kuni 40-50 surma. Kahjuks oli hukkunute seas ka palju süütuid. Seda kurba sündmust kasutasid agitaatorid ära, et rahvast veelgi enam üles ässitada. Ka maal ärevus tõusis. Turule Tallinnas püstitati rist, mis alati punaseid lindikesi täis riputatud oli, ka algatati maal raha kogumine ohvrite omaste ja lähedaste heaks, samuti mälestusmärgi jaoks turule. Nüüd järgnes novembris ja detsembri alguses miitingute aeg, mil ka maal kogunemistel revolutsioonilisi kõnesid peeti. Räägiti, et ka Nehatu piirkond olevat end valitsusest lahti ütelnud (*von der Regierung losgesagt*) ja end vabariigina konstitueerinud jne. Ka räägiti, et pastorit tuleks boikoteerida (*boycottirt*) jne.

Kui ma 3. advendil 1905 Randveresse sõitma pidin, hoiatasid mind paljud usaldusväärsed koguduseliikmed sõitmise eest ja ustav vöörmünder palus mind pisarsilmi, et ma sõidu ära jätaaksin, kuna Randveres olevat ähvardatud pastorile ots peale teha. Igal juhul pidi pastor tõrvatud kotti (*in einen geteerten Sack*) aetama. Ma küsisin selle peale kindralsuperintendendilt, mida ma tegema peaksin ja kuna juba 1. advendil esines koolmeistri poolt kabelis peetud jumalateenistuse segamist, kus kaks randrüütli,²⁶¹ kes õnneks ei kuulunud meie kogudusse, keisri palve ajal „wait” ja „wälja” karjusid ja kuna reedel enne 3. adventi kuulutati Tallinnas ja Harjumaal välja sõjaseadus, siis keelas kindrasuperintendent mul sõidu Randveresse ja järgmisel nädalal teatati mulle konsistooriumist, et sõit Randveresse olevat edasi lükatud kuni kohaliku pastori poolt avalduse esitamiseni (et seal jälle rahu valitseb), mil jumalateenistuse pidamine kabelis konsistooriumi poolt jälle lubatud on. Loomulikult oli suur osa kogudusest nõrдинud, et pastor ei tulnud, räägiti, et kõik, mida kotti ajamise kohta räägiti, olevat olnud puhas loba jne. Samas räägiti jälle, et tõrvatud kott olevat juba valmis olnud ja väga tõenäoliselt oleks olukord väljunud kontrolli alt. Ja nüüd jõudis kätte raske nädal, nädal, mil päevast päeva tulekahjusid näha oli, mõnel

261 Randrüütel, tsariaegne ratsapiirivalvur Eesti randades, kelle põhiülesanne oli meritsi salakaubanduse takistamine.

öösel isegi kuni 9. Enamik mõisaid minu, Harju-Jaani ja Jüri kihelkonnas põletati maha ja kõik rüüstati. Ükski ei jäänud terveks. See, milleks Liivi- ja Kuramaal kulus kuid, juhtus siin ühe nädala jooksul. See oli hirmus ja ärev aeg. Õnneks olid kõik mõisaomanikud varem põgenevad ja minu kihelkonnas tapmisi ette ei tulnud, kusjuures Harju-Jaani kihelkonnas asuva Peningi mõisa omanik von Baranow²⁶² mõrvati metsikul viisil.

[L 48] Me pidime pastoraadis tihti põgenevatele mõisaomanikele või rentnikele peavarju andma ja oli raske näha, kuidas paljud ainult elus püsida püüdsid ja kõik muu saatuse hooleks jätsid. Need olid kohutavad päevad, kui me koos leinajatega leinasime. Esmaspäeval enne jõule rüüstati siin viimane mõis Jõelähtme. Lapsed isaga tulid õhtul pool tundi enne kallaletungi meile. Järgmisel päeval sõitsid nad Tallinnasse ja kohe seejärel ilmusid meile põgenikena Florellid Rummust. Meie ise otsustasime pühade ajaks maale jääda ja siis hiljem lapsed linna viia. Ka pidi mu abikaasa nurgavoodi ajaks Tallinnasse jääma. Kui nüüd aga kolmapäeval, 21. detsembril, sõjakohus Jõelähtmele jõudis (ohvitserid madrustega, need olid needsamad, kes Kroonlinnas mässasid ja nüüd enda poolt tehtud ülekohut kuulekuse läbi ülemustele ja kreisi-ülemale abilistele siin heastama pidid) ja süüdlased karistada said. *Anton Nigulasel*, keda kodust eest ei leitud, põletati maja maha pärast seda, kui madrused iseseisvalt kõik tema asjad majast välja olid kandnud ja *Johannes Soon*, 21-aastane, kes 4. advendil veel armulaua käis ja järgmisel päeval Jõelähtmel lõhkus, poodi üles ja teine, *Anton Kuuskmann* (31-aastane, kolme lapse isa) lasti maha (ta püüdis põgeneda ja sellepärast tulistati tema pihta) (kõik olid pärit Kostivere mõisale kuuluvast Parasmäe külast). Seda ei kannatanud me enam välja, me tahtsime lapsi säästa nende hirmsate sündmuste nägemisest ja asusime neljapäeval Tallinna poole tee, kus meid õdede Lemmide juures sõbralikult vastu võeti. Jõuludeks sõitsime me abikaasaga Jõelähtmele tagasi, kus meid paljud koguduseliikmed südamest selle eest tänasid, et me kogudust maha ei jätnud. Juba nädalaid levitasid kiriku vaenlased kuulujuttu, et meie kirik on mineeritud (see kuulujutt levis kogu kihelkonnas ja oli revolutsionääride poolt välja mõeldud selleks, et kogudust kirikust eemale peletada) ja pidavat õhku lastama ja see pidavat nimelt jõulude ajal juhtuma, seda enam, et pastor ise päeval eemal oli, mis omakorda rumalale kuulujutule uut hoogu andis. Ma tänasin esimesel jõulupühahal koguduseliikmeid, et nad olid kirikusse tulnud ja ei olnud uskunud

262 Baranoff, Karl Christoph Arthur von (1857-1905), Peningi mõisa tollane omanik K. Chr. Arthur von Baranoff oli Kirbla kihelkonnas asuva Vanamõisa omaniku Otto von Budbergi kõrval teine mõisnik, kelle 1905. aastal ülestõusnud tapsid.

Maardu mõis 20. saj alguses.

rumalaid kuulujutte. Aga tähelepanuväärne oli see, kuidas küll inimesi selle kuulujutu abil hirmuvalitsuse all hoiti! Ka kõige arukamad olid kohkunud ja hirmul. Lubivalgete nägudega lähenesid nad altarile, et võtta vastu armulauda. Juba surnute pühast (*Todtenfest*)²⁶³ alates, pühapäevast pühapäeva, levis see rumal kuulujutt. 4. advendil tekitas üks naissoost sektant (*Sectirerin*) kirikus väikest ärevust. [L 48p] Kuuldi hüsteerilisi karjatusi, vahele käteplaginat, ärevus koguduseliikmete hulgas oli suur, kõik kartsid, et juhtub midagi ebatavalist. Aga kuna kohalik pastor pidas rahulikult jumalateenistust edasi, rahunes kogudus pikka-mööda. Hiljem oli kuulda, et ärevuse põhjustas üks hüsteeriline tüdruk.

Aegamööda järgmiste kuude jooksul olukord jälle rahunes. Arukad inimesed (*vernünftige Elemente*) tänasid Jumalat, et hirmuaeg möödas oli, sest õnnelik ei olnud küll keegi revolutsiooni päevil olnud. Kevadel, vastavalt suve alguses, tekkis siiski kahel vene sõjalaeval („Pamjat Azova” ja []²⁶⁴), mis seisis Tallinna lähedal [Hara] lahes, mäss, kuid mässulistel ei õnnestunud kontrolli haarata ja nüüd saabus vaikus.

263 Surnute mälestamispüha, kirikuaasta viimane pühapäev, on liikuv püha, viies pühapäev enne esimest jõulupüha.

264 Tekstis märkimata. Mäss toimus tegelikult vaid ühel laeval, 20. juulil 1906 „Pamjat Azoval”. Toimetaja.

Saha mõis pärast
1905. a põlemist.

Kostivere mõis 20. saj alguses ja pärast 1905. a põlemist.

Aegamööda torm rauges ja lained vaibusid ja jumalakoda täitus jälle rahvaga ja endine usaldus pastori vastu taastus.

1906. aasta kevadel viidi siin koguduse soovil ja Eestimaa konsistooriumi nõusolekul senise 6-nädalase leeriõpetuse asemel sisse 4-nädalane õpetus. Pärast pikka vastseisu andis kohalik pastor järele, aga ta nägi seda ette, et nii mõnedki lapsed ei saa tulevikus õieti õppe-materjali omandamisega hakkama. Kuna aga kõik ümbruskonna pastorid 4-nädalasele leeriõpetusele üle läksid, ei saanud ma enam üksinda 6 nädalast kinni hoida. (Sellest teatati pühapäeval enne paastuaega ja paastuaja esimesel pühapäeval 1906). Et nüüd lapsi paremini konfessiooniõpetuseks ette valmistada, nõudsin ma lastelt, et nad eelnevalt kõike kodus hoolsalt kordaksid, ja seletasin, et ma tulevikus lapsi lokaalvisitatsioonidel konfessiooniõpetuseks üles kirjutama hakkan. Kes on kodus halvasti korranud, peavad eelleeris käima (paar nädalat). Sellega saavutasin ma ka seda, et lokaalvisitatsiooni ajal rohkem rahvast kohal käis. 9. juulil 1906 pühitseti Jõelähtme kirikus misjoni 200. aastapäeva (*Ziegenbalg*).²⁶⁵ Pastor Weissberg²⁶⁶ Jüri kogudusest pidas külalisvaimulikuna jutluse. Peajumalateenistuse lõpus toimus misjonijumalateenistus lastele (*Missions-Kindergottesdienst*) (viis läbi pastor Weissberg). 23. pühapäeval pärast kolmainupüha tähistati siin piibli-püha. Külalisjutlustaja oli pastor Steinfeldt²⁶⁷ Harju-Jaani kogudusest. 1906. aasta jõuludel tuli kohaliku pastori kaudu jõulupidustuste korraldamiseks koolides Eestimaa kubernerilt eraldi luba nõutada.

1907.

Paastuaja esimesel pühapäeval 1907 viidi läbi korjandus näljahädaliste heaks Vene riigi sisepiirkondades. Ühtlasi tähistati 27. veebruaril 1907 Paul Gerhardt'i²⁶⁸ sünnipäeva (sündinud 12. märtsil 1607) ja kirikus peeti lühike ettekanne selle meie suure laululooja kohta. Patukahetsuspäeval toimus jällegi korjandus näljahädaliste heaks Venemaal, samuti järgmisel pühapäeval.

265 Ziegenbalg, Bartolomäus (1682-1719), esimene saksa evangeelne misjonär, saabus 9. juulil 1706 laevaga Taani India kolooniasse Trankebari.

266 Weissberg, Walter, 1902-1906 Jüri koguduse õpetaja.

267 Kiviste, Georg (a-ni 1923 Steinfeldt (1866-1941)), 1898-1905 vikaar Teškovo eesti koguduses Ingerimaal, 1905-1910 Harju-Jaani koguduse õpetaja, 1910-1937 Narva Peetri koguduse õpetaja, 1919-1923 sõjaväevaimulik Esimese Eesti Diviisi juures.

268 Gerhardt, Paul (1607-1676), saksa teoloog ja luuletaja, kelle looming on kasutusel veel tänapäevalgi paljude maade kirikulauluraamatutes. Eesti keelde on tõlgitud tema 50 laulu, neist 20 on praeguses EELK kiriku laulu- ja palveraamatus. Tema tuntuimad laulutekstid on „Mis vaevab sinu südant”, „Oh Jeesus, Sinu valu” ja „Mu süda ärka üles”.

[L 49] 1. pühapäeval pärast kolmekuningapäeva 1908 toimus pärast jumalateenistust pastoraadis vallavanemate juuresolekul õpetajate nõupidamine.

22. juunil 1908 pidas misjonär Hinrek Tuttar Ovambomaalt Saksa Edela-Aafrikas (Soome Misjonist!), kes on Maardust pärit, misjonijutluse.

3. pühapäeval pärast kolmainupüha avaldasin ma Prangli kirikus [saare] omanikule parun Girardile, kes mõistagi kohal ei olnud, tänu suure abi eest, mida ta kirikule on osutanud. Ta kinkis 100 rubla kabeli ja torni katuse ehitamiseks. Ühtlasi kutsuti kogudust üles uut kirikuorelit muretsema.

2. advendil 1908 tähistati ka siin Tallinna pimedate kooli 25. aastapäeva. Olid laululehed vastava jutuga.

1909. aasta 1. jaanuaril kutsusin ma põhikogudust Jõelähtmel üles kaasa aitama Pranglile uue oreli muretsemisele.

18. jaanuaril 1909 astus Saha uus võõrmünder Jaan Vain (*Wain*) oma ametisse.

15. veebruaril 1909, paastuaja esimesel pühapäeval, pidasin ma Pranglil jumalateenistuse.

Järgmisel pühapäeval, 22. veebruaril 1909, sõitsin ma jällegi Prangli saarele ja pühitsesin uue oreli sisse. Pärast seda toimus kontsert, kus astus üles organist Topmann²⁶⁹ Tallinna Jaani kogudusest oma kirikukooriga. Raha tuli kokku osaliselt kontsertide läbi, osaliselt korjanduste teel ja 100 rubla oli parun Girard kinkinud.

Tahan veel siinkohal mainida, et parun Rosen Kostiverest müüs vahetult pärast revolutsiooniaastat oma mõisa maha Jägala mõisa rentnikule härra Alexander von Dehnile, kes hiljem veel parun Ungern-Sternbergilt Ülgase ostis. Ka Maardu müüdi hiljem härra Otto von Brevernile.

6. septembril 1909 tähistati piiblipüha. Külalisjutlustaja oli pastor Arthur Hoffmann,²⁷⁰ minu abikaasa vend Viru-Jaagupi kogudusest, kus ma varsti pärast seda piiblipüha jutluse pidasin.

21. pühapäeval pärast kolmainupüha 1909 (s.o 18. oktoobril!), tähistati juubeliraamatu [väljaandmisega] Evangeeliumi Luteriusu Koguduste Abikassa Vene Riigis 50. juubelit (1909. aasta usupuhasuspühal). Pärast jumalateenistust toimus kõigi koguduseliikmete juuresolekul uue leerimaja pühitsemine. Uue leeritoa ehitas ehitusmeister

269 Topman, August (1882-1968), eesti helilooja, organist, koorijuht ja muusikapedagoog, 1904-1919 organist Tallinna Jaani kirikus.

270 Hoffmann, Arthur Friedrich Wilhelm (1871-1940), 1897-1900 Kuusalu ja Tallinna Jaani koguduse abiõpetaja, 1900-1904 Ridala koguduse õpetaja, 1904-1933 Viru-Jaagupi koguduse õpetaja, Viru praostkonna praost.

Waldes,²⁷¹ kes ka ülemised toad ümber ehitas. Nüüd on meil ilus kuiv valge leerituba. Konvent (mõisaomanikud) kattis kõik kulud, kogudus tõi ainult materjali kohale. See oli konvendi poolt tänuväärne tegu. Ehitus läks maksma üle 3000 rubla. Kirikueestseisjad olid sel ajal här-rad Charles von Brevern Jägalast ja Maardu rentnik Max Schmeling. See oli tore pidu, leerituba oli tihedalt koguduseliikmeid täis ja kirikuvöör-münder tänas pärast seda konventi suurepärase kingituse eest.

[L 49p] 2. pühapäeval pärast kolmainupüha 1910 teatasin ma Prangli saarel, et nüüdsest peale võetakse ka siin kasutusele uus agenda köst-ritele [ja kirikuvöörmündritele].²⁷² 10. augustil 1910 sõitsin ma uuesti, vahetult pärast seda, kui ma saarel olin olnud, Harju-Jaani koguduse pastori Steinfeldti saatel Pranglile, et tähistada uuendatud kabeli 50. aastapäeva. Selleks puhuks lasin ma trükkida laululehed lühikese ülevaa-tega kabeli ehitusest.²⁷³ Pastor Steinfeldt pidas piduliku jutluse (see oli teisipäev). Pidupäev möödus üksmeeles ja koguduse vaimustus oli suur. See jättis kõige parema mulje. Kogudus ise kogus peoks 18 ½ rubla, selle raha eest sai muretsetud küünalhoidjad altarile, noodiraamat, lauluraa-mat ja kantsel köstri jaoks.

11. pühapäeval pärast kolmainupüha (s.o 29. augustil 1910) olin ma piiblipühal Iisakul, pärast seda, kui pastor Intelmann²⁷⁴ juba kord varem siin piiblipüha jutluse pidanud oli. See oli ilus pidu Iisakul, kirik oli ilu-sasti kaunistatud ja rahvast täis. Ma sõitsin Iisakult koju üle Kannuka.

2. septembril 1910 kell 3 pärastlõunal põles Jõelähtme kirik maha.

Minu äraolekul, 2. septembril, ühel neljapäevasel päeval, 1910. aastal kell 3 pärastlõunal tabas meie armsat vana kirikut õnnetus. Toimus matus ja nagu siis kombeks oli, oli üks surnu perekonnaliikmetest, keegi *Jüri Rämmeld* Uuetoalt Rebalast (Ülgase [mõisa alt]) kellatornis, et kella lüüa. Ta suitsetas seal ja tuletiku või paberossikoni äraviskamisel kuivale kiriku pilpakatusele võttis viimane tuld ja silmapilkselt tõusid suured suitsupilved üles. Kuna oli kartulivõtuaeg ja kõik inimesed olid põldu-del, märgati tuld kohe (oli kell kolm pärast lõunat!) ja igast suunast voo-ris abi kohale. Ka Kostivere mõisa inimesed märkasid tuld ja sealt helis-tati kõikidesse ümbruskonna mõisatesse. Esimestena jõudsid kohale Kostivere mõisa prits ja Jõelähtme valla prits Tõnult (*aus Tõnu*), aga üsna ruttu olid ka teiste mõisate pritsid siin, Jõelähtme kihelkonnast, Kuusalust, Harju-Jaanist ja Jürist, lühidalt öeldes olevat siin umbes 20

271 Valdes, Karl Rudolf (1850-1915), ehitusmeister.

272 Veneriigi Evangeliumi-Luterluse-usu koguduste Agenda : Liturgia käsiraamat köstritele ja kirikuvöörmündritele. Tallinn, 1909.

273 Tomberg, Oskar. Laulud Prangli saare uuendatud Lauritsa kabeli 50-aastase juubeli-päeval 10. augustil 1910. Tallinn, [1910].

274 Intelmann, Carl Albert (1859-1921), 1886-1921 Iisaku koguduse õpetaja.

pritsi olnud, millega tublisti tööle hakati. Sellele vaatamata põlesid kõik kiriku puidust osad, st katus koos sarikatega ja torn, maha. Seestpoolt jäi kivist kirik peaaegu puutumata, ainult mõned allakukkunud sõetükid tekitasid mõnedesse kohtadesse põletuslaike. Aga põleng seadis ka kiriku sisemuse suuresti ohtu, kuna tuli ähvardas laes olevate õhuaugukeste kaudu sisse tungida.

[L 50] Tuul puhus läänest, sädemed lendasid karjamaale ja kaugemalegi. Üksikud sädemed langesid sulastemajale (õlgkatusega) ja silmapilkselt seisis maja leekides ning kõik, mis puidust oli, põles maha. (Õnneks olid sel osaliselt kivimüürid). Kõrval asuv uus leerimaja oli üliras ohus. Kui ei oleks nii palju abi olnud, siis oleks see uus hoone samuti leekide roaks langenud. Katus põles ära, aga seinad (puidust) jäid püsti. See on ime, et see maja, mis juba ereda leegiga põles, päästa õnnestus. Kõik härrased ja koguduseliikmed kustutasid seal väga vapralt. Eriti olevat silma paistnud härra von Brevern Jägalast, samuti härra von Dehn Kostiverest, aga ka teised härrased. Oli ime, et karjalaudad alles jäid. Puud kirikuaias kaitsesid ka pisut neid tallisid, aga sellegipoolest lendasid säde sädeme järelle ka karjatallide õlgkatusele. Õnneks oli kõikidele katustele inimesed saadetud, pikad oksad käes. Need materdasid kohe iga sädeme, mis sinna langes, surnuks. Samaaegselt kastsid nad pidevalt katust. Niisamuti kaitsti pastoraadi katust. Ka siin olid inimesed pikkade lehtedega okstega katusel ja kustutasid kohe kõik sädemed, mis pappkatusele lendasid ja kastsid ka katust. Kõik asjad olid pastoraadist välja kantud. Minu armas abikaasa pidi sel päeval palju üle elama, aga osutus ka kangelannaks. See oli meie kogudusele õnnetu päev. Mina sain õnnetusest teada reede ennelõunal Kannukas ja reede õhtuks olin ma juba kodus. Kurb tunne oli tulekahjuaset vaadata.

Juba reedel, enne, kui ma saabusin, peeti pastoraadis konvent, kus otsustati kiriku taastamisega kohe alustada. Kohal olid ka ehitusmeister härra Alexander Busch Tallinnast ja arhitekt Rosenbaum²⁷⁵ Tallinnast. Ehituse võttis enda peale härra Busch, kusjuures härra arhitekt Rosenbaum joonistas plaanid jne. Kõigepealt alustati kiriku katuse ehitamisega. See tehti punastest tsementkividest ja katus näeb suurepärane välja. Kahjuks tehti üks viga – ei kinnitatud kive traadiga roovide külge ja nii lõhkus iga tugevam torm uut katust, kuni see hiljem täiesti uuesti pandi, kusjuures iga neljas või viies kivi kinnitati traadiga roovide külge. Ka tihendati vuugid seestpoolt, nii et katus tuult alla ei võtaks. Seda tehti hiljem.

275 Rosenbaum, Jacques (1878-1944), baltisaksa arhitekt.

[L 50p] Pärast seda, kui ma 12. pühapäeval pärast kolmainupüha (nii-
siis 5. septembril 1910) kogudusele kurbadest sündmustest, s.o kiriku
põlengust, teatanud olin ja 15. pühapäeval pärast kolmainupüha kiri-
kus piiblipüha peetud oli, külalisjutlustaja oli praost Immanuel Rinne²⁷⁶
Karuselt, kusjuures kirik oli ilusasti kaunistatud, nii et seest nägi kõik
kena välja ja kolmapäeval, 29. septembril kell 9 hommikul pidulik
jumalateenistus Eestimaa Venemaaga ühinemise 200. aastapäeva mäles-
tuseks peetud oli, võisin ma juba 14. novembril 1910, 22. pühapäeval
pärast kolmainupüha, kirikus Jumalat tänada, et kirikul uus katus peal
oli. Ilma ühegi õnnetuseta sai see raske töö tehtud. Ma rääkisin sellest
kurvast tulekahjupäevast, Jumala armust kõige selle häda juures, kon-
vendi abiga [kiriku] taastamisest (kogudus tõi ainult materjali kohale),
osutasin uuele ilusale tsementkividest katusele, tänasin kõiki, eelkõige
Jumalat ja lõpetuseks lauldi: „Oh võtkem Jumalat suust, südamest nüüd
kiita.” Torni ehitus lükkus järgmisesse aastasse, kuna talv oli ukse ees.

Kiriku katus läks maksma umbes 3500 rubla.

1911.

9. pühapäeval enne Kristuse ülestõusmist juhtisin ma pärast jutlust sel-
lele tähelepanu, et misjonär Richard Hoffmann ja proua Helene, sündi-
nud Voss, minu naise vend ja tema abikaasa, kes Leipzigi misjoni teenis-
tuses Indias tegutsevad, pärast seda, kui nad 1 ¼ aastat kodus puhkusel
olid olnud, uuesti misjonipõllule siirduvad ja pärast seda lauldi laulu nr
371, 5 „Ja saada hulgal oma tööle Sa armukuulutajaid väega.”

Siinkohal nimetan ma kohe, et juba varem Rummu Saunja kooli-
majasse uus kirikuorel oli muretsetud, milleks krahv Reh binder koos
abikaasaga suurema summa oli kinkinud. Uus Saunja koolimaja, mis
krahv Alexander Reh binderi kaasabil valla poolt ehitatud oli, õnnis-
tati juba 17. septembril 1906 sisse. Õnnistamisest võtsid osa ka krahv
ja krahvinna Reh binder. Prangli saare koolimaja õnnistati sisse juba 9.
juulil 1900 ja Ülgase koolimaja 14. oktoobril 1901. Kostivere koolimaja
jaoks muretseti uus kooliorel ja see õnnistati sisse 18. detsembril 1911.

Randvere kiriku uus orel, ehitatud Terkmanni²⁷⁷ poolt Tallinnas
(samuti nagu Prangli kiriku orel) õnnistati sisse 1. juulil 1912.

276 Rinne, Immanuel (1854-1914), 1880-1885 Reigi koguduse õpetaja, 1886-1914 Karuse kogu-
duse õpetaja, alates 1890 Ranna-Lääne praostkonna praost, 1904-1914 Eestimaa konsistooriumi
vaimulik assessor.

277 Terkmann, August (1885-1940), orelimeister, kelle isa Gustav Terkmann oli samuti
oreliehitaja.

[L 51] Kirikule uue ilusa ja kõrge torni ehitamisele oli juba pastor Paul Loppenowe mõelnud, pärast seda, kui ta kiriku sisemuse ümber ehitada laskis. Ta tellis juba arhitekt Modilt torni plaani ja kulude eelarve. Nii plaani kui ka kulude eelarve jättis ta oma järeltulijale päranduseks. Kui ma Jõelähtmele tulin, rippus plaan kantsli küljes ja tuletas kogudusele meelde, et ehitus tuleb ette võtta. Esimesest ametiaastast saadik olen ma torni ehitamise nimel tegutsenud. Raha tuli kokku üksikute annetuste ja korjanduste läbi. Ka kaks suurt näitemüüki sai korraldatud. Esimene peeti 28. juulil 1902 ja tõi sisse 1017 rubla, millest jäi puhast kasu järele 975 rubla. Annetusi oli koguduse poolt rohkesti kokku tulnud, mida ma selleks otstarbeks peetud piiblitundides vastu võtsin. Kokku oli tulnud erinevaid asju. Ka mõisad võtsid elavalt osa, iseäranis kirikueestseisjad parun Richard Rosen koos abikaasa Sophiega ja härra Alexander von Dehn koos proua abikaasa Mariega. Mõisatest oli väga ilusaid asju annetatud. Ka kaupmehed Tallinnast tegid annetusi, nagu näiteks Th. Kaarmanni, Günteri, Stempeli kauplused ja paljud teised. Näitemüügil laulis Kaarli kiriku koor köster Pfafi juhatamisel. Teine näitemüük oli 31. juulil 1911. Jälle oli kogudusepoolne osavõtt suur. Jälle pidasin ma piiblitunde, et kogudusele [näitemüüki] meelde tuletada ja tõin ise küladest annetused ära. Vanemad ja lapsed astusid pärast piiblitundi ette ja andsid mulle oma annetused üle. Jällegi oli Tallinna kaupmeeste osavõtmine elav. Kuhu ma ka palvega ei läinud, sealt mind tühjal tagasi ei saadetud. Nad annetasid osalt väga väärtuslikke asju. Jällegi võtsid mõisad väga elavalt ja suure ohvrimeelsusega sellest osa. Iseäranis elavalt hoolitsesid selle suure asja eest mõisaprouad. Nii läks ka see teine näitemüük korda ja tõi sisse 1225 rubla 15 kopikat, millest puhaskasu jäi järele 936 rubla 25 kopikat. Nii oli vähehaaval torni ehituseks päris ilus summa kogunenud, kokku umbes 5000 (viis tuhat) rubla.

29. mail 1911, 1. nelipühäl pärast eestikeelset jumalateenistust, pandi pidulikult torni nurgakivi. Jälle oli ehitajaks härra ehitusettevõtja Alexander Busch Tallinnast.

[L 51p] Kirikueestseisjateks olid härra Carl von Brevern Jägalast ja härra krahv Alexander Rehbinder Kodusoolt, kellest viimane hiljem kirikule tornikäigu ette kena tammepuust ukse (*die schöne Eichentür am Turmeingange*) kinkis. Nii nagu härra von Brevern juba leeritoa ehitamist juhatas ja uue kirikukatuse ehitada laskis ning nüüd suure hoolega ka torni ehituse järele valvas, nii jättis krahv A. Rehbinder endast püsiva mälestuse tammepuust ukse näol. Ka jõulupuude eest, mis igal jõuluõhtul kirikut kaunistavad, võlgname me tänu tema lahkusele. Nurgakivi panemisele olid kohale tulnud kõik koguduseliikmed, ka uus Maardu mõisa omanik härra Otto von Brevern Saksi mõisast. Nurgakivi sisse

pandi pärast minu poolt peetud tervituskõnet plekktoos, mis sisaldas pärgamentpaberile kirjutatud mälestuskirja ja ühte eestikeelset Uut Testamenti ning erinevaid münte (hõbemünte). Minu poolt koostatud mälestuskiri kõlas:

Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel.

1911. aastal pärast Kristuse sündi, 29. mail, 1. nelipühal, kristliku kiriku maa peal nurgakivi panemise päeval toimus pärast nelipüha jumalateenistust arvukalt kokku tulnud koguduseliikmete ja rohkete külaliste juuresolekul uue kirikutorni pidulik nurgakivi panemine. Pärast seda, kui kiriku sisemuse ümberehitus juba 1878. aastal tollase Jõelähtme pastori Paul Loppenowe poolt ette võetud sai, andis ta torni ehitamise, mille plaan oli juba siis valmis, kui päranduse oma eelkäijalt praegusele pastor Oscar Tombergile üle. Minu 15-aastase ametioleku aja jooksul Jõelähtme kihelkonnas on praegune pastor kogunud koguduses torni ehitamiseks vabatahtlikke annetusi, mis 1910. aasta lõpuks ulatusid peaaegu 4000 hõberublani. See summa sisaldab ka 1902. aasta näitemüügi tulu, mis korraldati tollase kirikueestseisja härra Alexander von Dehni, tollal Jägala rentniku, ja parunihärra Roseni, samuti teiste [saksa] koguduseliikmete ja suure hulga eesti koguduseliikmete jõulisel toetusel ja tänu saksa ja eesti koguduse ohvrimeelsusele silmapaistva 1017 rubla suuruse summa sisse tõi. Pärast Jõelähtme kiriku põlengut 2. septembril 1910, mille tagajärjel kiriku katus ja torn täielikult hävinesid, muutus torni ehitamise küsimus [L 52] põletavaks. Kindlustusseltsilt saadud rahaga summas 6000, varem kogutud 4000 rubla ja selle aasta juulis korraldatava näitemüügi abil loodab Jõelähtme kiriku konvent jumala abiga ehituse teoks teha. Ehituse võttis enda peale ehitusettevõtja härra Busch Tallinnast, materjali toovad kohale talupojad. Ehituse ajal olid kirikueestseisjateks härra Carl von Brevern Jägalast ja härra krahv Alexander Rehbinder Kodasoolt. Pärast seda, kui ettevalmistused juba teisipäeval, 17. mail, alanud olid, saab ehitus täna sel päeval kohaliku pastori Oscar Tombergi poolt, võttes aluseks [Pühakirja] sõna 1. Saamueli raamat 7:12,²⁷⁸ sisse õnnistatud, Jumalale auks, kogudusele rõõmuks ja tulevastele sugupõlvedele õnnistuseks. Me paneme nurgakivi, mis on kui „Eben-Eesen”, kui mälestusmärk Jumala truudusele ja halastusele, mida me kogenud oleme ja ütleme sügavaima tänuga Jumala poole: „Siitsaadik on Jehoova meid aidanud!” Issand Jumal kinnitagu oma kõikvõimsa käega meie kätetööd ja lasku oma õnnistusel ehituse peale langeda! Ta õnnistagu kogu meie kogudust, et see üha

278 „Siis Saamuel võttis ühe kivi ning asetaski Mispa ja Seeni vahele, pani sellele nimeks Eben-Eezer (Abi-kivi) ja ütles: „Siitsaadik on Jehoova meid aidanud!”

rohkem saaks rajatud apostlite ja prohvetite alusele, kus Kristus Jeesus ise on nurgakivi ja lasku meid kõiki kokku liita ja kasvada pühaks templiks Issandas! Aamen.

Kirikueestseisjad olid: nimetatud,
[Saksa] koguduseliikmed: nimetatud,
Kirikuvöörmündrid olid: nimetatud,
Köster oli Hans Jackumberg,
Kirikumees oli Johannes Seeström.

Järgnesid kohaliku pastori, kirikueestseisjate, [saksa] koguduseliikmete (härra Carl von Brevern Jägalast ja abikaasa, krahv Alexander Rehbinder ja abikaasa, härra Max Schmeling ja preili öde, härra Otto von Brevern Maardust), köstri ja teiste kirikuvöörmündrite allkirjad.

Torni ehitus edenes hoogsalt. Köster Hans Jackumberg osutas suuri teeneid ehituse järelevalve ja valdade abiga ehitusmaterjali õigeaegse kohaletoimetamise alal. Kõige raskemaks kujunes suurte kivikoguste [torni] tippu ülesvinnamine. Seal ei pidanud vastu ka kõige tugevamad ketid ja köied. Lõpuks hangiti terastross (mitte väga paks, umbes tavalise köie paksune) ja nüüd oli võimalik kõige suuremaid raskusi üles vinnata.

20. septembril 1911 sai juba rist ristimunaga paigaldatud. Risti all olevasse kuuli pandi alljärgnev, kohaliku pastori poolt kirjutatud mälestuskiri.

Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel.

Surnuaiapäha Jõelähtme uuel surnuaial 1920ndatel.

Pärast seda, kui Jõelähtme kiriku sisemus juba 1878. aastal tollase kohaliku pastori Paul Loppenowe poolt ümber ehitatud sai, kusjuures eelkõige raiuti põhjaseina aknad, suurendati orelikoori ja lõunapoole ehitati rõdud (*die Emporen an der Südseite*), jättis ta juba tookord plaanitud [L 52p] torni ehitamise praegusele pastorile Oscar Tombergile. Kohe pärast ametisseastmist 1896. aasta veebruaris alustas praegune pastor torni ehitamise jaoks koguduses vabatahtlike annetuste kogumist, mis, kaasaarvatud kahe, 1902. ja 1911. aastal korraldatud näitemüügi tulu, 1911. aasta septembris kuni 5000 hõberublani ulatusid. Pärast Jõelähtme kiriku põlengut 2. septembril 1910, mille tagajärjel kiriku katus ja torn tuleohvriks langesid, muutus torni ehitamise küsimus põletavaks. Kuna kindlustusselts umbes 6000 rubla välja maksis, otsustas konvent torni ehitusega alustada niipea kui võimalik. Uus kiriku katus ehitati veel 1910. aasta sügisel, kuna kiriku torni ehitus 17. mail 1911 algas. Ehitust juhtis ehitusmeister Alexander Busch Tallinnast. Ehitus teostati plaani järgi, mille pastor Loppenowe oli juba varem arhitekt Modil valmistada lasknud. 29. mail 1911, 1. nelipühäl, toimus kokkutulnud saksa ja eesti koguduseliikmete ees pidulik torni nurgakivi panek, kusjuures kiri (*Document*) koos teatega ehituse kohta, millele olid alla kirjutanud enamik [saksa] koguduseliikmeid ja kiriku-vöörmündrid, müüriti, seistes näoga kiriku poole, paremat kätt oleva nurgakivi sisse. Kohalik pastor pidas jutluse 1. Saamueli raamat 7:12 üle. Pärast seda, kui torni toorehitus (*Rohbau*) on lõpule viidud, paigaldatakse 20. septembril 1911 rist ristimunaga. Torni pühitsemine ise toimus alles järgmisel, 1912. aastal, kuna torni krohvimine hilise aastaaja tõttu tulevasse kevadesse lükkus. Torni ehitus, milleks vahendid olemas on, kuna 6000 rubla tuleb kindlustuskassast ja 5000 rubla on kogutud torni ehituse kassasse, läheb maksma umbes 11 000 rubla, ilma materjali kohaleveota, mida talupojad tasuta teevad.

Eestimaa kindralsuperintendent oli ehituse ajal Daniel von Lemm, Ida-Harjumaa praost oli Tallinna toomkoguduse pastor Rudolf von Winkler.

Jõelähtme kiriku eestseisjad olid: härra Carl von Brevern Jägalast ja härra krahv Alexander Rehbinder Kodasoolt.

Teised [saksa] koguduseliikmed olid: härra Alexander Dehn Kostiverest (varasem pikaajaline kihelkonna kirikueestseisja) ja härra parun Balthasar Ungern-Sternberg kui Ülgase mõisa omanik, härra Oscar Waldmann Jõelähtmelt, härra Otto von Brevern Maardust, härra Thomas Frese, Maardu mõisavalitseja (*Verwalter*), härra Reinhold von Brevern Sahalt, härra Max Schmeling kui Saha ja Ülgase rentnik, härra

Jõelähtme kirik 1930ndatel.

Theodor Boustedt Nehatult, härra Felix von Schottländer Viimsist. Köster oli Hans Jackumberg.

[L 53] Tänu Issandale Jumalale, et ta meie kätetööd kinnitas ja et ehituse ilma ühegi õnnetuseta lõpule viia lasi. Ehituse lõppedes paigaldatakse torni tippu rist, meie ristiusu sümbol, meie Lunastaja au- ja võidumärk. Andku see tunnistust sellest, et me ennast selle armumärgi alla seame ja et me ennast kiita ei taha, vaid ainult Issanda Jeesuse Kristuse risti. Rist maakera peal kuulutagu Kristuse võitu üle maailma ja olgu samal ajal tunnistus sellest, et maailm on meile risti löödud ja meie maailmale. Tema aga, meie Issand ja Õnnistegija, Jeesus Kristus, kes meid oma ristisurma läbi patust, surmast ja kuradist lunastas, ta valitsegu meie üle ja tehku meid kõiki võimeliseks risti tema järele kandma, tema tõeliste jüngritena, kuni ka meie temale järgnenud oleme igavesse koju ja pärinud elukrooni. Aamen.

Oscar Ernst Emil Tomberg,

Jõelähtme pastor.

Jõelähtme pastoraat,

19. septembril 1911.

Juurde on lisatud: foto vanast kirikust,

lauluraamat usutunnistuslauludega koos kiriku pildiga (*1 Exemplar der Conf. Lieder mit dem Bilde der Kirche*),

Prangli kabeli juubeliraamatuke.²⁷⁹

Nurgakivisse pandi jällegi eestikeelne [Uus] Testament ja erinevaid münte.

1912. aastal torn krohviti ja kirik tehti seest ja väljast valgeks. Ka uus tornikell, mis Riia linnas J. C. Schwenn'i kellavalukojas, Riia, Königstrasse Nr 19, valatud on, tõmmati torni. Ta kannab pealiskirja: „Jõelähtme kirik 1912. Au olgu Jumalale kõrges”. Kell oli 28 puuda ja 5 naela raske ja maksis 781 rubla 25 kopikat hõbedas, koos saatmisega üle 800 rubla. Kella jaoks oli kogudusest 100 rubla kokku tulnud. Torn sai tsinkplekist katuse. Uue kirikutorni ja kella pühitsemiseks, mis toimus 4. novembril 1912, andsin ma välja „Tagasiwaade Jõelähtme koguduse möödaläinud aegade peale”, koostatud vana kirikukroonika andmete põhjal. Raamatukese (*Büchlein*) koostamisel oli mulle abiks meie ustav köster Hans Jackumberg.

Ma viitan raamatukesele, mille ma siin kroonikale lisan.

Nendel aastatel muretseti uued orelid ka abikirikutesse Randveres ja Pranglil.

279 Tomberg, Oskar. Laulud Prangli saare uuendatud Lauritsa kabeli 50-aastase juubeli-päeval, 10. augustil 1910. Tallinn, [1910].

Rammu surnuaia pühitsemine 2. juulil 1926. aastal. Kurt Kentmann ja Oscar Tomberg.

[L 53p] Kui meie pastoraati 1900. aastal ümber ehitama hakati, hakkas järgnevatel päevadel vihma sadama, sadas palju ja [katteta] seisvad müürid tõmbasid kogu vihmavee endasse. Kahju, et osa sellest vihmast juba varem maha ei sadanud, siis oleks tulekahju olemata olnud. Suure vihma, mis lahtise taeva all seisvad müürid läbi leotas, tagajärg oli see, et kui pastoraat uuesti üles ehitatud sai, oli ta väga niiske, nii et peaaegu kõik said reuma. Paljude aastate vältel oleme me pidanud kannatama suure niiskuse käes. 1909. aasta suvel ehitati välja 2 hoovipoolset tuba, mida tulekahju järel ei taastatud. Ehituskulud ulatusid, ehitusmaterjal välja arvatud, 169 rublani. Sisseõnnistamine oli 18. oktoobril 1909. 1909. aasta töi kaasa suurendatud baptistide ja vabakoguduslaste poolse propaganda. Hukatuslikult mõjus misjonär Hinrek Tuttari pöördumine baptismi. Ilmselt mõjutatuna soovist baptismiusku naisterahvaga abielluda, lasi ta ennast 1909. aasta nelipühal Saunjas ristida. See akt olla fotograafiliselt jäädvustatud. Sellest ajast alates on ta oma emakiriku vastu töötanud, kes teda Helsingis misjonäriks koolitas. Samal, 1909. aastal ütles *Mart Prommik* Maardust avalikult kirikust lahti ja asutas baptisti- ehk vabakoguduslaste koguduse Maardus Rootsi-Kallaveres ehk täpsemalt Kures. Esimesed liikmed olid tema naine ja naisevanemad, Jaan Klaus ja tema naine. Hiljem ühinesid temaga veel mõned

— Das erste Kind, was ganz glück-
lich in der Vaterschaft ein reich gesegnetes. Ich hatte eine
hathmismännig, eine gute Brute. Gleich fühlte die
Vaterschaft selbst und hatte dies Inventar. Dagegen
von meinen Vorgängern übernommen. Ich hatte ihnen
in Genuß gefallen 1.200 Rthl. — Zum Rückhalt
im ersten Jahr hatte ich aufgeführt werden. Kasse
in Amt als Adjunkt an der Kasse der Kirche in Basel,
meine bisher Schenker Pastor Richard Hoffmann,
den Dittjungenen Töchter meiner Frau. Er hielt
denn auch die Pöpstel seit heute so weit, dass meine
Gemeinde ihn nicht hat. Jetzt ist mein Schenker aus
der Heimat abgereist und will in London als Missionar
nach rufen. Im Augenblick ^{ist er} ~~ist er~~ noch in Cambridge
erfolgt aber noch im December soll er nach Västergötland
nach Skövde in Ostland, so er an der Tanne
in Arbeit ist. Gott seine seine Arbeit das sollt.

— Das Jahr
ist insofern für meine Familie ein bedeutungsvolles
als nur Gott am 13. Mai dieses Jahres einen Sohn
schenkte. In der Mitte des Jahrhunderts war hier
selbst ein Sohn geboren — der jetzige Ober Consistorial-
rath Propst Wilhelm Kuntze — Goldschmied, Sohn
damaligen Dezel, Pastor, jetzt Kuntze. Pastor
Propst Wilhelm Kuntze. Nachher war hier
weder im Pastorat noch im Consistorat ein Sohn
aber Töchter geboren/geboren. So war die Geburt meines
Sohnes ein großes Ereignis für Pastorat —
In der Schweiz sind die Töchter meist bereit; a
in Basel lebte die Frau des Herrn von Adel
Dreier, geb. Michalovsky mit einem jungen Kopf.

O. Tomberg	1866 - 1938	
ab. Margareta sünd. Hoffmann	1865 - 1940	
lapoed:		
Helo	1893 - 1911	19a
Hella	1895 - 1913	18a
Signid	1897 - 1920	25
Egon	1898 - 1915	17
Karin	1899 - 1917	18
Ingeborg	1901 - 1901	
Dagmar	1902 - 1914	16
Brigitta	1904 - 1936	36
Kerbut	1906 - 1956	50
Jutta	1908 - 1987	79
Renata	1910 - 1925	15

liikmed, aga suuremat eraldumist ei toimunud. Varsti tabas inimesi kainestumine. Ma lisan juba siinkohal juurde, et Hinrek Tuttar olevat baptisti kogudusest kahekümnendate aastate lõpus kõlvatute eluviiside pärast (C. VI)²⁸⁰ välja heidetud. Kui palju kuulujuttudes tõtt on, seda ma ei tea. Baptistide liikumisest suurem oli hiljem Maardu mõisaval-las adventistide liikumine, millega eriti kahekümnendate aastate lõpus paljud Maardu mõisapiirkonnas ühinesid, nii ka varasem nõukogu liige Sõnajalg.

1. oktoobrist 1910 kuni 30. septembrini 1911 esines suvel, augusti lõpus, düsenteeriat. Sel aruandeaastal möllas verine kõhutõbi nii mõneski külas. Lühikese aja jooksul suri 24 inimest düsenteeriasse. Kui palju võib veel sellese haigusesse surnuid olla, seda ei tea keegi, sest inimesed varjavad seda, kuna neid ei maeta kirikus, vaid kirikuaias (*Kirchhof*). Ühes majas [L54] Ihasalus viis ühel päeval hauda 4 last ja järgmisel päeval veel 2, nii et ühest majast oli 6 laps-surnut, kes kõik koos maeti. 3 ülejäänud last pääsesid seetõttu, et nad teenisid mujal ja ei olnud kodus. Loomulikult läksid jälle liikvele kuulujutud, et haigus olevat valitsuse poolt arstide käe läbi „külvatud”, kes iga surmajuhtumi eest 25 rubla teenivat! Ja selliseid rumalaid kuulujutte uskusid paljud.

Aruandeaastal, 1. oktoober 1911 kuni 30. september 1912, pandi Saha kabelile ajutine katus (*Notdach*). Peakirikule pandi 1912. aasta suvel uus tsementkividest katus ja tihendati saviga. Kahjuks jäeti ehituse juures iga viies tsementkivi traadiga roovlati külge kinnitamata. Selle läbi oleks katus tugevam olnud ja tormidele paremini vastu pidanud.

Kirikutorn, kaetud tsinkplekiga, on eelmisest tornist ligi 10 süllda kõrgem (praegu umbes 24 süllda). Kogu kirik valgendati seestpoolt. Kui kiriku torni ehitus läks maksma 11 000 rubla, maksis kell (25 rubla puud, ettevalmistus 50 rubla) 781 rubla 25 kopikat hõbedas, saatmisega koos 820 rubla.

Pärast seda, kui Prangli kabel juba 2 aastat varem 400 rubla eest uue oreli oli saanud, muretseti aruandeaastal, 1. oktoober 1911 – 30. september 1912, ka Randvere kabelile uus orel, mille valmistas 600 rubla eest orelimeister Terkmann Tallinnas. See pühitseti sisse 1. juulil 1912.

1911. aastal murti pastoraati kaks korda sisse. Esimesel korral murti verandale ja keldrisse sisse, kusjuures tuppa sissemurdmine õnnestus meil nurjata. Murdvaras oli juba topeltakna lahti kiskunud. Kuna mu abikaasa meie raskelt haige tütre juures valvas, kuulis ta lärmi ja äratas mu üles. Me kiirustasime söögituppa, aga kohe veel ei märganud, et aken lahti oli kisutud, kuna aknaluugid oli ees. Alles hommikul nägime,

mis oli juhtunud. Teisel korral varastati 2 hobust 1 vankri ja 1 saaniga ja muid asju. Vargad, Narva majaomanikud, nabiti kinni Opoljes, Jamburgi lähedal. Koju naastes olid hobused väga kurnatud.

4. novembril 1912 pühitseti uus torn ja kell kokkutulnud saksa ja eesti koguduseliikmete ees praostkonna praosti (*Sprengelpropst*) poolt sisse.

Augusti alguses 1914 puhkes ilmasõda, eeskätt seeläbi, et naaberriik kuulutas meie riigile sõja, kuna see mobilisatsiooni välja oli kuulutanud. Sellega algas üks raskemaid aegu, mida meie riik ja kodumaa näinud on.

Oscar Tomberg ja Jõelähtme koguduse nõukogu 1920.-1930. aastatel Jõelähtme kirikus.

Õp. Oskar Tomberg, kes 1896. a. saadik oli kog. õpetaja, töötas koguduses kuni 1932. a. oktoobri kuuni, siis lahkus vanaduse ja hädase terve pärast. Elas veel mõned aastad Jõelähtmes Koogil ja suri Tallinnas. 6. veebr. 1938. a. maetud Jõelähtmes perekonna matusepaigal. (Need viimased eestikeelsed read on kirjutanud järglane õp. E. Petersoo).²⁸¹

[L 55] Algas koguduse elus uus lehekülj.

²⁸¹ Petersoo, Elmar (1902-1970), 1933-1944 Jõelähtme koguduse õpetaja. Lahkus 1944 perega Rootsi ja 1951 Rootsist Kanadasse. Kirikukroonikas on kasutatud nii eestistamiseelset nime Peterson kui ka eestistatud nime Petersoo. Siin ümberkirjutuses on nimi ühtlustatud.

1933. a. 27. aug. valis koguduse peakoosolek omale uueks õpetajaks Elmar Petersoo. Sellele kohale kandideeris sel korral kolm kandidaati: õp. M. Lillipuu, õp. E. Lepp ja õp. am. kand. E. Petersoo. Peakoosolekust võttis osa 423 hääleõiguslikku koguduse liiget. Kand. Petersoo sai hääli 344, õp. M. Lillipuu 13. Et õp. E. Lepp'äl konsistoorium ei andud luba kandideerimiseks, tema selle luba aga lubas igal juhul muretseda, siis tema pooldajad jäid valimisel erapooletuks ja neid hääli loeti 64.

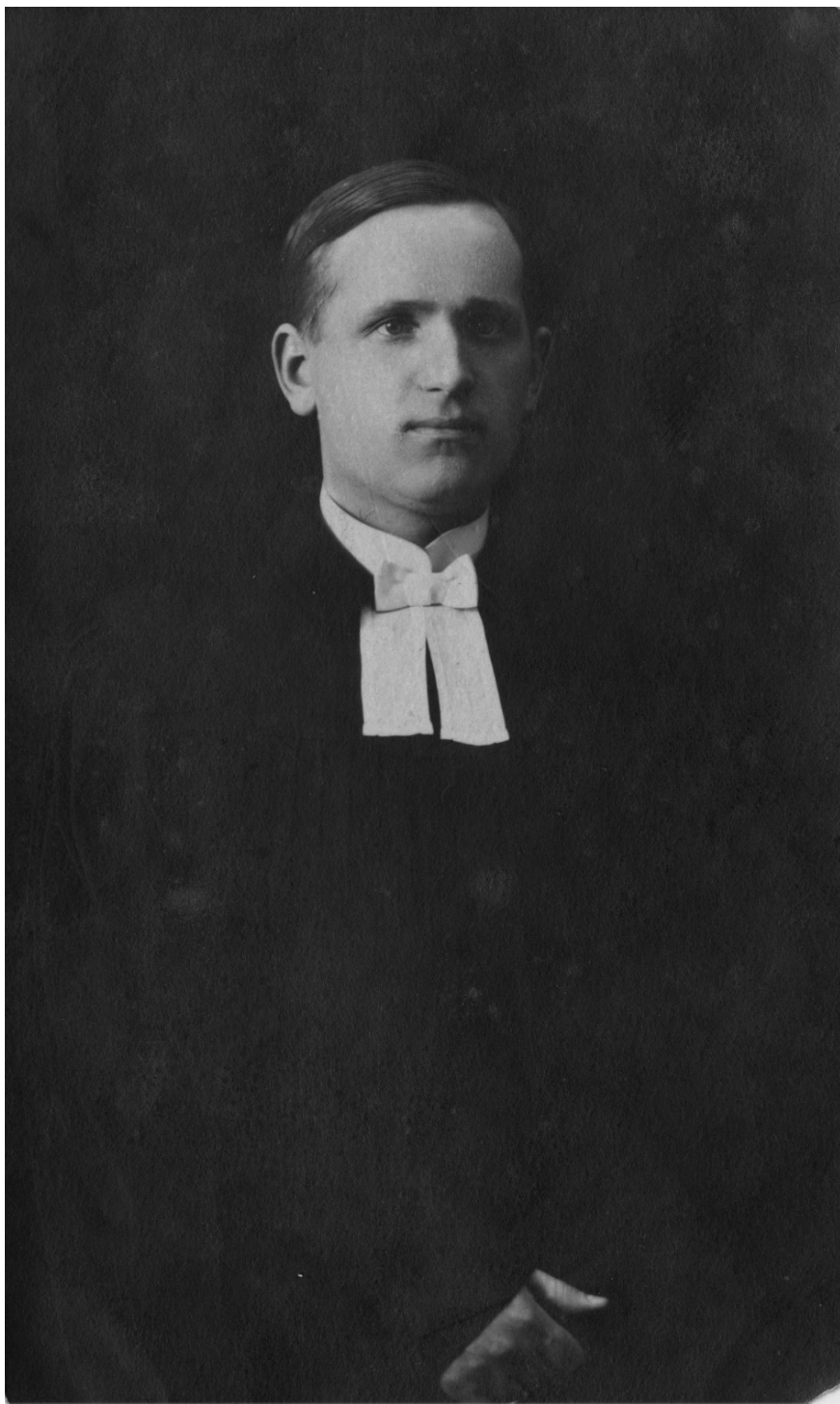
Õp. E. Petersoo oli Jõelähtme koguduses esimene eesti soost õpetaja. Tema tulekul oli kogudus väga laostunud. Liikmeid, kes veel kogudust toetasid, oli paarisaja ümber järele jäänud. Nooremad, kes Tallinnas leiris käisid, läksid ka sinna üle. Koguduse terve hoonete grupp oli lagunemas, kõik hooned pääle kiriku vajasid uut katust. Kohale asudes oli uuel õpetajal palju tarvis hoolt, et seda kõike korda saada.

Et kogudus igas asjus kaasa aitas, siis oli peagi kohandamise tagajärgi märgata. 5-6 aastaga olid kõik hooned korras, mõned ümber ehitatud, remonditud ja kõigil uued katused. 1934. a. oli kirikul suur täieline väline remont.

Õp. E. Petersoo ordineeriti Tallinna Jaani kirikus Jõelähtme koguduse õpetajaks 1. okt. 1933. a. ja asus ka sellest päevast koguduses tööle. Koguduse pääle õnnistati 7. okt. 1934. a. Õp. Petersoo töötas veel koguduse pääl 1941. a., kus juba kir. elus väliselt väga palju muutusi oli.

Õp. E. Petersoo.

1939. a. püstitati Jõelähtme kiriku juurde Eesti Vabadussõja 1918-1920 ja 1914. a. alanud ilmasõja langenutele ilus graniitobeliski taoline mälestussammas, mis näitas, kui palju kummaski sõjas langes Jõelähtme koguduse poegi – ilmasõjas langes 50 ümber ja Vabadussõjas 10 ümber.

Elmar Petersoo, 1933. aastal.

[L 56] a) aeg x-1710. Vene võimu algus.

b) aeg alates 1710 kuni uue kirikukorra sisseviimiseni.

Dokumendid, mis puudutavad kiriku õigusakte (originaalid või ära-
kirjad) koos aastaarvuga.

Visitatsiooniprotokollid, originaalid või ärakirjad, aastaarv.

Kirikuraamatud, sisu, mis ajast mis ajani? Kirikukroonika.

Kiriku arveraamatud mis ajast mis ajani?

Vaimulike õigused (*Predigergerechtigkeitsbücher*), mis ajast mis ajani?

[Kiriku]konvendi ja kirikukohtu protokollid, mis ajast mis ajani?

Muud kultuuri- ja kirikuajaloolised aktid koos sisukorraga.

Erinevate ametiasutuste käsikirjaliste reskriptide kogu, mis ajast, mis
ajani?

Käsikirjalised palveraamatud, agendad, kirikukorraldused.

Märkida, kas on vanu trükitud pühakirju ja lauluraamatud.

Peetud jutluste või vastavalt kasuaalkõnede käsikirjad.

Kirikutunnistuste kogu, mis ajast, mis ajani?

Vanuse tõttu või kunstiväärtuslikud kirikuriistad koos aastaarvu ja
annetaja nime märkimisega.

25. IX.1889. Saata varsti pastor Winklerile Jürist.

Veksli väljaandmine. Veksel 500 hõberubla peale.

N. N. (numbritega kirjutatud kuupäev, kuu ning aasta).

Viissada hõberubla protsendiga maksan mina selle minu lihtveksli
(*Sola Wechsel*) vastu sel kuupäeval N.N. (sõnadega väljakirjutatud kuu-
päev, kuu ja aasta) härra N.N.-le N.N.-s. ehk tema volitusele.

Väärtuse olen ma puhtas rahas vastu võtnud ja vekslil märgitud täht-
ajaks maksan ma kogu summa vekслиõiguse järgi (*nach Wechselrecht*)
ära vastutades kogu oma liikumata varaga (*sub Hypotheca omnium
bonorum vicorum*).

Allkiri (ees- ja perekonnanimi).

Elmar ja Udo Petersoo kiriku heinamaal.

Õpetaja Elmar Petersoo esimesed leerilapsed Jõelähtme kirikus. Aasta peaks olema 1934. Mõned inimesed ka teada. Esireas paremalt vasakule: 1.?, 2. Ilse Kauna, 3. Elmi Nairismägi (abielludes sai Betlem), 4. Linda Prööm, 5. Harald Meri, 6. õp Petersoo, 7. Melanie Rooman. Teises reas neid paremalt vasakule: 1. Olga Klamas, 2.?, 3. Adele Kreek (abielludes sai Sepp), 4. Aliide Sõstram (abielludes Lembra), 5.?, 6. Ilse Aunaste

Vaade Jõelähtme kiriku tornist.

Jõelähtme kiriku torni kell.

Saha kabel.

Talgud kirikaiaas, taamal kirikumõisa sepikoda.

Matus Randvere kabelis.

Saha kabel 20. saj alguses.

Eesreas vasakult: Oskar Sepp oma poja Erich Sepaga ja tütar Helju Sepaga (praegu Raik) ning Oskari õde Hildegard Dagmar Sepp (hiljem Toming) Võerdlast Tõnikse talust.

Nende selja taga vasakul servas seisab Oskari abikaasa Aliine Elisabet Sepp (sünd Rauam). Paremal servas olevad 2 meest on ka mõlemad Rauamite perest, pasunaga August Rauam ja tema ees istub vend Jüri.

Tagareas seisab tumeda baretiga Marta Johanna Sepp, kes abiellus Sahale Allika tallu.

Jõelähtme kirik 20. sajandi esimestel aastatel.